

15

GODINA

SAVJETA MUSLIMANSKOG
NARODA CRNE GORE

15

GODINA
SAVJETA MUSLIMANSKOG
NARODA CRNE GORE

Izdavač

NVO "Bogatstvo različitosti manjinskih naroda"
Ul. Đoka Miraševića 9,
81000 Podgorica, Crna Gora

Autor

mr Kadrija Kurpejović

Koautor

Sabrija Vulić

Lektura i korektura

Ivan Maksimović

Dizajn i priprema za štampu

Mensur Taljanović

Fotografije

Arhiva Savjeta Muslimanskog naroda Crne Gore

Štampa

"Copy studio" doo
Ulica Novice Cerovića broj 9
81402 Nikšić, Crna Gora

Tiraž

300 primjeraka (u skladu sa inoviranim planom aktivnosti)

NVO
Bogatstvo različitosti
manjinskih naroda

CIP - Каталогизација у публикацији
Национална библиотека Црне Горе, Цетиње

ISBN 978-9911-601-01-8
COBISS.CG-ID 37902084

**Ovaj projekat podržan je od Fonda za
zaštitu i ostvarivanje manjinskih prava**

Fond za zaštitu i ostvarivanje
manjinskih prava Crne Gore

Broj ugovora: 01-82/25-1758/1 od 24. 11. 2025.

Stavovi iznijeti u časopisu predstavljaju isključivo
odgovornost autora i/ili izdavača i nužno ne
izražavaju stavove Fonda.

SADRŽAJ

Riječ autora

Riječ predsjednika Savjeta Muslimanskog naroda Crne Gore

Uvod

POGLAVLJE I – FORMIRANJE SAVJETA (2008)	11
1.1. Muslimani u Crnoj Gori – istorijski kontinuitet i ustavotvornost (1974 - 2008)	11
1.2. Društveno-politički kontekst u Crnoj Gori 2006 - 2008	18
1.3. Proces osnivanja Savjeta	18
1.4. Prve inicijative i izazovi	19
POGLAVLJE II – PRVI SAZIV (2008 - 2012)	20
2.1. Izbor i struktura prvog saziva Savjeta	20
2.2. Normativno utemeljenje: prvi Statut, ciljevi i nadležnosti	22
2.3. Prva godina rada (2008): institucionalno uspostavljanje, javni profil i početni programi	23
2.4. Konsolidacija rada i razvoj kapaciteta (2009 – 2010)	25
2.5. Popis 2011: identitet, pritisci i institucionalni odgovor	26
2.6. Zaključne sinteze prvog saziva Savjeta	27
POGLAVLJE III – DRUGI SAZIV (2013 - 2017)	29
3.1. Izbor i struktura drugog saziva Savjeta	29
3.2. Institucionalna konsolidacija i profesionalizacija rada	31
3.3. Programske aktivnosti i ključni događaji	31
3.4. Međunarodna saradnja i kontakti	38
3.5. Zaključne sinteze drugog saziva Savjeta	38
POGLAVLJE IV – TREĆI SAZIV (2018 - 2022)	40
4.1. Izbor i struktura trećeg saziva Savjeta	40
4.2. Aktivnosti na očuvanju identiteta Muslimana	41
4.3. Metodološka napomena: hronološko-tematski pristup	42
4.4. Programska i javna uloga Savjeta u trećem sazivu (2018 - 2022): hronološko-tematski pregled	43
4.5. Uloga Savjeta u periodu pandemije COVID-19	60
4.6. Zaključne sinteze trećeg saziva Savjeta	60
POGLAVLJE V – ČETVRTI SAZIV (2022 - 2026)	61
5.1. Izbor i struktura četvrtog saziva Savjeta	61

5.2. Savremeni izazovi Muslimana u Crnoj Gori	65
5.3. Analitički osvrt na rezultate Popisa 2023	66
5.4. Strateški dokumenti i novi pravac rada	72
5.5. Perspektive i izazovi do kraja mandata	73
5.6. Zaključne sinteze četvrtog saziva Savjeta	73
POGLAVLJE VI – TEMATSKA POGLAVLJA	75
6.1. Uloga Savjeta u zaštiti nacionalnog identiteta	75
6.2. Položaj Muslimana u crnogorskom društvu – analitički pregled	76
6.3. Statistika i demografija (popisi 1991 – 2023).....	82
6.4. Jezička i kulturna baština Muslimana	85
6.5. Religijska tradicija i međuvjerska tolerancija.....	86
6.6. Projekti Savjeta kao instrument očuvanja identiteta (rezime 2008 – 2025)	87
6.7. Institucionalna saradnja Savjeta sa državnim organima i javnim institucijama	88
POGLAVLJE VII – JAVNI IDENTITET I KULTUROLOŠKI PROFIL SAVJETA.....	92
7.1. Nacionalni dan Muslimana Crne Gore: institucionalizovana kultura sjećanja.....	93
7.2. Medijski nastupi Savjeta od osnivanja do danas.....	111
7.3. Kulturni, izdavački i društveno-kohezivni projekti Savjeta.....	123
7.4. Zaključna sinteza javnog djelovanja Savjeta	134
POGLAVLJE VIII – IZMEĐU OČUVANJA IDENTITETA I ASIMILACIONIH PRITISAKA	137
8.1. Asimilacioni pritisci i institucionalni odgovor Savjeta	138
8.2. Demografska dinamika i identitetska transformacija (1991 – 2025): rizici i implikacije.....	140
8.3. Razvojni i strateški pravci Savjeta (2026 – 2028): prioriteti, instrumenti i partnerstva.....	141
8.4. Zaključna sinteza: učinci, nasljeđe i preporuke za buduće djelovanje	143
Korišćena literature i izvori.....	145
Prilozi	151
Prilog 1: Osnivački i normativni dokumenti Savjeta	151
Prilog 2: Pregled strukture Savjeta po sazivima (2008–2025).....	168
Prilog 3: Novinski članci	172
Prilog 4: Predlog deklaracije o saradnji Bošnjaka i Muslimana Crne Gore	178
Prilog 5: Hronološki pregled razvoja i ključnih aktivnosti Savjeta Muslimanskog naroda Crne Gore (2008–2025)	180
Prilog 6: Bibliografija i izdavačka produkcija uz podršku Savjeta	181
Prilog 7: Foto-arhiva i vizuelna dokumentacija rada Savjeta (2008–2025)	185

UVODNI DIO

RIJEČ AUTORA

Petnaest godina postojanja i djelovanja Savjeta Muslimanskog naroda Crne Gore predstavlja važan civilizacijski, kulturni i institucionalni trag u savremenoj istoriji naše zajednice. Od trenutka njegovog osnivanja 2008. godine, Savjet je postao temeljni mehanizam kroz koji se njeguje, čuva i afirmiše nacionalni, vjerski i kulturni identitet Muslimana u Crnoj Gori. Put koji je Savjet prešao, od prvih koraka ka institucionalnom organizovanju pa do današnjeg vremena, obilježen je izazovima, odgovornošću, ali i značajnim rezultatima koji su ostavili dubok otisak u javnom, kulturnom i društvenom prostoru države.

Ova publikacija nastala je iz potrebe da se dokumentuje kontinuitet rada Savjeta kroz četiri saziva, i to 2008–2012, 2013–2017, 2018–2022. i aktuelni saziv 2022–2026, te da se na jednom mjestu prikaže razvojna putanja institucije koja je, uprkos promjenama u društvu i političkom ambijentu, ostala dosljedna svojoj misiji: očuvanju identiteta, promovisanju međuvjerske i međukulturne tolerancije, te unapređenju položaja Muslimana u Crnoj Gori.

mr Kadrija Kurpejović

Pred čitaocem se nalazi djelo koje nije samo hronološki pregled aktivnosti već pokušaj da se razumije i objasni širi društveni kontekst u kojem je Savjet djelovao. Bilježimo susrete, odluke, projekte, nastupe i inicijative koji su oblikovali rad Savjeta, ali i izazove koji su pratili njegov institucionalni razvoj. Posebno mjesto zauzimaju aktivnosti u oblastima kulture, jezičke baštine, vjerske tradicije, saradnje sa državnim institucijama, međunarodnim partnerima i drugim manjinskim savjetima.

Zahvalan sam svim saradnicima, članovima Savjeta svih saziva, prijateljima i institucijama koje su tokom ovih petnaest godina pružale podršku, savjet i motivaciju. Njihov doprinos čini neraskidivi dio ove monografije i potvrđuje da je očuvanje identiteta zajednički napor, a ne individualni poduhvat.

Nadam se da će ova knjiga biti korisna ne samo istraživačima, institucijama i pripadnicima Muslimanske zajednice, već i svima koji žele da razumiju razvoj manjinskih prava, multikulturalnosti i savremenog crnogorskog društva. Njena svrha je da trajno zabilježi doprinos Savjeta, da ojača kolektivno pamćenje i da bude polazna tačka za buduće generacije koje će nastaviti ovaj važan posao.

Uvjeren sam da će Savjet, oslonjen na iskustvo i nasljeđe prethodnih saziva, nastaviti da gradi mostove razumijevanja i doprinosi bogatstvu različitosti kao jednoj od najvećih vrijednosti Crne Gore.

Autor

mr Kadrija Kurpejović

RIJEČ PREDsjedNIKA SAVJETA MUSLIMANSKOG NARODA CRNE GORE

Petnaest godina postojanja i djelovanja Savjeta Muslimanskog naroda Crne Gore predstavlja značajan institucionalni i društveni jubilej. Od samog osnivanja Savjeta 2008. godine, imao sam čast i odgovornost da obavljam funkciju predsjednika kroz sva četiri mandata, u period obilježenom brojnim društvenim, političkim i institucionalnim promjenama u Crnoj Gori. Ovaj kontinuitet u radu omogućio je stabilan razvoj institucije i dosljedno ostvarivanje njene osnovne misije.

Savjet Muslimanskog naroda Crne Gore osnovan je kao odgovor na potrebu da Muslimani, kao autohtona i Ustavom Crne Gore priznata manjinska zajednica, dobiju snažan i legitiman institucionalni okvir za očuvanje svog kulturnog, vjerskog i nacionalnog identiteta.

Od prvog dana osnivanja, Savjet je nastojao da djeluje odgovorno, inkluzivno i u skladu sa važećim pravnim okvirom, gradeći povjerenje kako unutar zajednice, tako i prema državnim institucijama i širem društvu.

Tokom petnaest godina rada, Savjet je prošao kroz različite faze razvoja – od institucionalnog formiranja i jačanja kapaciteta, preko realizacije brojnih projekata i inicijativa, do afirmacije Savjeta kao relevantnog sagovornika u oblasti manjinske politike. Svaki saziv imao je svoje specifičnosti i izazove, ali je zajednički imenilac ostao posvećenost očuvanju identiteta Muslimana i promociji vrijednosti multikulturalizma, tolerancije i međusobnog poštovanja.

Posebno značajnim smatram saradnju Savjeta sa državnim organima, drugim manjinskim savjetima, međunarodnim organizacijama i civilnim sektorom. Takva saradnja doprinijela je unapređenju institucionalne vidljivosti Savjeta i omogućila realizaciju aktivnosti koje su imale dugoročan značaj za Muslimansku zajednicu u Crnoj Gori.

Ova publikacija predstavlja vrijedan pokušaj da se na jednom mjestu sistematično prikaže dio rada Savjeta kroz sve faze njegovog razvoja. Smatram da je dokumentovanje institucionalne istorije od izuzetne važnosti, jer ono čuva kolektivno pamćenje zajednice i predstavlja pouzdan temelj za buduće djelovanje. Uvjerem sam da će ova knjiga biti koristan izvor za istraživače, institucije i mlađe generacije, ali i podsjetnik na odgovornost koju nosi institucionalni rad.

Koristim priliku da izrazim iskrenu zahvalnost svim članovima Savjeta kroz sva četiri saziva, saradnicima, institucijama i pojedincima koji su tokom proteklih petnaest godina dali doprinos radu Savjeta Muslimanskog naroda Crne Gore. Njihova posvećenost i odgovornost bili su ključni za kontinuitet i stabilnost rada ove institucije.

Vjerujem da će Savjet, oslonjen na iskustvo i vrijednosti koje su građene od njegovog osnivanja, nastaviti da djeluje u pravcu jačanja identiteta Muslimanske zajednice i kroz to jačanje države Crne Gore, te unapređenja manjinskih prava i izgradnje društva u kojem su različitosti temelj zajedničkog napretka.

Idemo dalje!

Sabrija Vulić

Koautor

Sabrija Vulić

UVOD

Ova knjiga nije nastala iz potrebe da se obilježi jubilej radi samog jubileja. Nastala je iz svijesti da vrijeme u kojem živimo zahtijeva zapis, tumačenje i odgovornost prema činjenicama. Petnaest godina rada Savjeta Muslimanskog naroda Crne Gore predstavlja period u kojem su se smjenjivali društveni optimizam i razočaranja, institucionalni uspjesi i ozbiljni izazovi, ali i period u kojem se jasno vidjelo koliko je identitet osjetljiva, složena i presudna kategorija savremenog društva.

Pristup ovoj publikaciji vođen je jednostavnim, ali zahtjevnim principom: ništa ne prećutati, ništa ne uljepšavati i ništa ne banalizovati. Cilj nije bio da se Savjet predstavi kao savršena institucija, već kao realna, živa i odgovorna struktura koja je djelovala u konkretnim istorijskim, društvenim i pravnim okolnostima. Upravo u toj realnosti leži vrijednost ove knjige.

Posebna pažnja posvećena je dokumentarnoj osnovi monografije. Zapisnici sa sjednica, zvanični izvještaji, strateški dokumenti, pravni akti, statistički podaci, javni nastupi i programske aktivnosti nijesu korišćeni kao puki prilozi, već kao temelj za analizu i interpretaciju. Time ova knjiga dobija karakter institucionalne hronike, ali i analitičkog zapisa, namijenjenog savremenima, budućim istraživačima, studentima, institucijama i donosiocima odluka.

Publikacija svjesno insistira na jasnom razlikovanju pojmova naroda, vjere i države. Muslimani u Crnoj Gori predstavljeni su kao ustavno priznata nacionalna zajednica, sa sopstvenim istorijskim kontinuitetom, kulturnim nasljeđem i institucionalnim pravima.¹ Takav pristup nije ideološki, već pravni, istorijski i društveno odgovoran. U vremenu u kojem se identiteti često pojednostavljaju, preimenuju ili instrumentalizuju, ova knjiga podsjeća da je preciznost u jeziku i pojmovima jedan od preduslova ravnopravnosti.

Petnaest godina rada Savjeta Muslimanskog naroda Crne Gore predstavlja period od posebnog značaja za institucionalno oblikovanje, afirmaciju i očuvanje identiteta Muslimana u Crnoj Gori.² U savremenom društvu, u kojem se identitetska pitanja suočavaju sa izazovima globalizacije, migracija, demografskih promjena i intenzivnih društvenih transformacija, postojanje stabilne, legitimne i kontinuirane institucije koja artikuliše interese jedne manjinske zajednice ima izuzetnu društvenu i državnu važnost.

Značaj rada Savjeta ne može se sagledavati odvojeno od demografskog položaja Muslimana u Crnoj Gori. Popisi stanovništva sprovedeni u periodu od 1991. do 2023. godine pružaju jasan uvid u dugoročne trendove koji su direktno uticali na potrebu za institucionalnim organizovanjem i djelovanjem Savjeta.³ Ovi podaci potvrđuju kontinuitet prisustva Muslimana kao autohtone zajednice, ali istovremeno ukazuju na duboke promjene u njihovom brojčanom i teritorijalnom rasporedu, kao i u obrascima identitetskog izjašnjavanja.

1 Ustav Crne Gore garantuje pripadnicima manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica posebna prava i slobode, uključujući pravo na izražavanje, čuvanje, razvijanje i javno ispoljavanje nacionalne, etničke, kulturne i vjerske posebnosti. Vidjeti: Ustav Crne Gore, „Službeni list Crne Gore“, br. 01/07 i 38/13, čl. 79 i 80.

2 Savjet Muslimanskog naroda Crne Gore konstituisan je 2008. godine kao predstavničko tijelo Muslimanskog naroda u Crnoj Gori, u skladu sa zakonskim okvirom kojim se uređuju prava manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica.

3 Podaci su prikazani na osnovu zvaničnih rezultata popisa stanovništva Crne Gore iz 1991, 2003, 2011. i 2023. godine. Za 2023. godinu korišćeni su podaci Uprave za statistiku MONSTAT, objavljeni 15. oktobra 2024. godine.

Tabela 1: Broj i procenat Muslimana u Crnoj Gori prema popisima stanovništva 1991–2023⁴

Godina popisa	Ukupan broj stanovnika	Broj Muslimana	Učešće Muslimana (%)
1991	615.035	89614	14,57 %
2003	620.145	24625	3,97 %
2011	620.029	20537	3,31 %
2023	623.633	10.162	1,63 %

Analiza popisnih podataka jasno ukazuje na kontinuiran i izrazito naglašen pad broja lica koja se nacionalno izjašnjavaju kao Muslimani, naročito u periodu nakon 1991. godine. Iako su demografska kretanja, migracije i promjene u društvenoj strukturi dio ovog procesa, razmjere pada, posebno između popisa iz 2011. i 2023. godine, zahtijevaju dublju analizu društvenog i političkog konteksta u kojem se identitetsko izjašnjavanje odvijalo.

U tom kontekstu, Savjet Muslimanskog naroda Crne Gore predstavlja važnu sponu između demografske realnosti i institucionalnog odgovora na ove procese. Njegova uloga nije bila isključivo reprezentativna, već i strateška: da kroz javno djelovanje, projekte, inicijative i saradnju sa državnim institucijama doprinese očuvanju kolektivnog identiteta i prava zajednice u okolnostima koje su postajale sve složenije.

Rezultati popisa stanovništva sprovedenog krajem 2023. godine, koje je MONSTAT objavio 15. oktobra 2024. godine, predstavljaju jedan od najznačajnijih društvenih i političkih događaja u savremenoj istoriji Muslimanske zajednice u Crnoj Gori. Na VIII sjednici Savjeta Muslimanskog naroda Crne Gore, održanoj 30. novembra 2024. godine, ovi rezultati su detaljno razmatrani zbog njihovih dalekosežnih implikacija na identitetski, institucionalni i politički položaj Muslimana.⁵

Prema zvaničnim podacima, u Crnoj Gori se 2023. godine kao Muslimani nacionalno izjasnilo 10.162 građana, odnosno 1,63% ukupnog stanovništva. U poređenju sa popisom iz 2011. godine, kada se kao Muslimani izjasnilo 20.537 građana, odnosno 3,31%, evidentan je pad od 10.375 lica, što predstavlja smanjenje od 50,52%. Ovakav trend predstavlja najizraženiji pad u istoriji popisnog praćenja Muslimana u Crnoj Gori i ne može se objasniti isključivo prirodnim demografskim kretanjima.

Analiza po opštinama pokazuje da je najveći apsolutni i relativni pad zabilježen u sredinama koje su do sada predstavljale važna uporišta Muslimanske zajednice. U Baru se broj lica koja su se izjasnila kao Muslimani smanjio za 48,3%, u Bijelom Polju za 48,7%, dok je u Podgorici pad gotovo trostruk u odnosu na 2011. godinu. Samo u ove tri opštine registrovan je pad od 7.308 lica, što čini više od 70% ukupnog pada na nivou države. Slični trendovi zabilježeni su i u Beranama, Pljevljima, Plavu i Gusinju, dok je Rožaje, i pored negativnog trenda, zabilježilo proporcionalno manji pad.

Posebno značajan analitički uvid proizilazi iz poređenja podataka o nacionalnom i vjerskom izjašnjavanju. Dok se kao Muslimani nacionalno izjasnilo 1,63% stanovništva, 19,99% građana Crne Gore izjasnilo se kao pripadnici islamske vjere.⁶ U pojedinim opštinama, razlika između broja pripadnika islamske vjere i broja lica koja su se nacionalno izjasnila kao Muslimani, Bošnjaci, Albanci ili druge etničke zajednice islamske vjeroispovijesti ukazuje na složenost savremenih identitetskih procesa. Prema procjenama iznesenim na sjednici Savjeta, u analiziranim opštinama radi se o oko 12.000 lica koja su se izjasnila kao Crnogorci islamske vjere, što dodatno potvrđuje postojanje snažnih procesa identitetskog preusmjeravanja.

⁴ Izvor: zvanični rezultati popisa stanovništva Crne Gore za 1991, 2003, 2011. i 2023. godinu; obrada autora prema dostupnim podacima o nacionalnom izjašnjavanju stanovništva.

⁵ Zapisnik sa VIII sjednice Savjeta Muslimanskog naroda Crne Gore, održane 30. novembra 2024. godine, arhiva Savjeta Muslimanskog naroda Crne Gore.

⁶ Uprava za statistiku MONSTAT, Popis stanovništva, domaćinstava i stanova 2023, podaci o nacionalnoj odnosno etničkoj pripadnosti i vjeroispovijesti stanovništva, objavljeni 15. oktobra 2024. godine.

Savjet je tokom rasprave konstatovao da ovako izražen pad broja etničkih Muslimana ne odgovara rezultatima prethodnih socioloških i demografskih istraživanja sprovedenih u periodu od 2011. do 2023. godine, koja su ukazivala da se procenat etničkih Muslimana kreće između 3% i 5%, a neposredno pred popis oko 4%. Ovakvo odstupanje između istraživačkih procjena i zvaničnih rezultata popisa otvorilo je pitanje vjerodostojnosti procesa, kao i mogućih nepravilnosti tokom popisivanja.

U diskusiji je posebno naglašeno da su tokom popisa, prema ocjenama iznesenim na sjednici Savjeta, zabilježeni različiti oblici pritiska na građane koji su se željeli izjasniti kao etnički Muslimani. Ti pritisci su, kako je navedeno u raspravi, dolazili iz političkog, društvenog i vjerskog ambijenta, kroz javne kampanje, indirektno sugestije, ali i kroz neprimjerene intervencije pojedinih popisivača. Takve pojave dodatno su doprinijele smanjenju broja lica koja su se slobodno i bez zadržke izjasnila u skladu sa sopstvenim identitetskim osjećajem, što predstavlja ozbiljan izazov za ustavom zagarantovano pravo na slobodno izjašnjavanje.

Rezultati popisa iz 2023. godine, posmatrani u širem istorijskom kontekstu, ukazuju na zabrinjavajući trend dugoročnog smanjivanja broja građana koji se nacionalno izjašnjavaju kao Muslimani. Imajući u vidu da je 1991. godine u Crnoj Gori živjelo 14,57% etničkih Muslimana, današnji podaci predstavljaju ne samo statistički pad, već i duboku identitetsku transformaciju sa potencijalno trajnim posljedicama po javnu vidljivost, institucionalnu zastupljenost i kulturnu samosvijest zajednice.

U tom smislu, Savjet Muslimanskog naroda Crne Gore je, kroz raspravu na VIII sjednici, jasno definisao potrebu za strateškim djelovanjem u narednom periodu. Zaključeno je da su neophodne sistemske mjere koje uključuju jačanje institucionalne vidljivosti Muslimana, edukaciju građana o ustavnom pravu na slobodno izjašnjavanje, intenzivniju medijsku prisutnost, kao i izradu sveobuhvatne strategije za očuvanje nacionalnog i kulturnog identiteta Muslimana u Crnoj Gori. Ovi izazovi dodatno potvrđuju značaj postojanja Savjeta kao ključnog institucionalnog mehanizma u zaštiti identiteta i prava Muslimanske zajednice.

Pravni okvir položaja manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica u Crnoj Gori zasniva se na ustavnim odredbama, važećim zakonima, potvrđenim i objavljenim međunarodnim ugovorima, kao i opšteprihvaćenim pravilima međunarodnog prava.⁷ U tom pogledu, Crna Gora je, u skladu sa članovima 79 i 80 Ustava, obavezna da obezbijedi pripadnicima manjinskih naroda zaštitu ljudskih prava i sloboda koje pripadaju svim građanima, ali i zaštitu posebnih manjinskih prava i sloboda. Ustavni okvir dodatno se operacionalizuje kroz Zakon o manjinskim pravima i slobodama, kojim se uređuju osnovna prava pripadnika manjina, kao i institucionalni mehanizmi koji omogućavaju njihovo ostvarivanje.

Djelovanje Savjeta Muslimanskog naroda Crne Gore utemeljeno je na Ustavu Crne Gore, Zakonu o manjinskim pravima i slobodama i drugim relevantnim propisima, koji garantuju pravo na očuvanje nacionalnog identiteta, institucionalnu samoupravu, zastupljenost i zaštitu od asimilacije. Pored nacionalnog zakonodavstva, Savjet se u svom radu oslanja i na međunarodne standarde zaštite manjina, uključujući Okvirnu konvenciju za zaštitu nacionalnih manjina Savjeta Evrope, Evropsku povelju o regionalnim ili manjinskim jezicima, kao i relevantne dokumente Ujedinjenih nacija, koji čine sastavni dio unutrašnjeg pravnog poretka Crne Gore.⁸

⁷ Ustav Crne Gore, „Službeni list Crne Gore“, br. 01/07 i 38/13, čl. 79 i 80; Zakon o manjinskim pravima i slobodama, „Službeni list Republike Crne Gore“, br. 31/06, 51/06 i 38/07; „Službeni list Crne Gore“, br. 02/11, 08/11, 31/17 i 58/24.

⁸ Savjet Evrope, Okvirna konvencija za zaštitu nacionalnih manjina, ETS No. 157, Strazbur, 1995; Savjet Evrope, Evropska povelja o regionalnim ili manjinskim jezicima, ETS No. 148, Strazbur, 1992; Ujedinjene nacije, Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima, 1966; Ujedinjene nacije, Deklaracija o pravima lica koja pripadaju nacionalnim ili etničkim, vjerskim i jezičkim manjinama, 1992.

Primjena ovih standarda treba da obezbijedi da zaštita identiteta Muslimana u Crnoj Gori bude dio šireg evropskog i međunarodnog sistema zaštite ljudskih i manjinskih prava, dok djelovanje Savjeta predstavlja konkretan doprinos jačanju demokratskog, multietničkog i multikonfesionalnog karaktera države.

U tom kontekstu, Savjet predstavlja ključni institucionalni oblik organizovanja Muslimana u Crnoj Gori radi očuvanja ukupnog nacionalnog identiteta, unapređenja prava i sloboda, te ostvarivanja legitimnog učešća u javnom životu. Savjet je konstituisan 29. marta 2008. godine i djeluje kao reprezentativno tijelo koje, u okviru svojih nadležnosti, predstavlja i zastupa Muslimanski narod u odnosima sa državnim organima, organima lokalne samouprave i javnim službama, sa ciljem unapređenja položaja pripadnika ove manjinske nacionalne zajednice.⁹

Legitimitet i institucionalni kontinuitet Savjeta potvrđuju se kroz evidentiranje u nadležnoj evidenciji Ministarstva ljudskih i manjinskih prava. U tom smislu, IV saziv Savjeta evidentiran je Rješenjem o upisu u evidenciju savjeta („Službeni list CG“, br. 022/22 od 28.02.2022. godine), kojim je Savjet Muslimanskog naroda Crne Gore upisan pod rednim brojem 22.¹⁰ Savjet se bira na period od četiri godine, čime se obezbjeđuje demokratska smjenjivost i zakonita reprezentativnost, uz istovremeno očuvanje kontinuiteta institucionalnog rada.

Uredništvo je svjesno da ova knjiga ne može dati konačne odgovore na sva otvorena pitanja, niti joj je to bila namjera. Njena svrha je da postavi okvir: da pokaže gdje smo bili, gdje se nalazimo i zašto su institucionalna memorija i kontinuitet od presudne važnosti za opstanak manjinskih zajednica. U tom smislu, knjiga je i poziv na dalji rad, dijalog i promišljanje.

Na kraju, ova knjiga nije zatvoren krug. Ona je dio šireg procesa izgradnje institucionalne svijesti i kulture pamćenja. Ako posluži kao izvor znanja, kao osnov za buduće strategije ili kao podsjetnik na važnost odgovornog djelovanja, njena svrha je ispunjena.

Savjet Muslimanskog naroda Crne Gore ovom publikacijom ne govori samo o sebi. On govori o pravu jedne zajednice da bude prepoznata, zapamćena i uvažena – danas i u vremenu koje dolazi.

9 Zapisnik sa Elektorske skupštine za izbor Savjeta Muslimanskog naroda Crne Gore, Podgorica, 29. mart 2008. godine, arhiva Savjeta Muslimanskog naroda Crne Gore.

10 Rješenje o upisu u evidenciju savjeta, „Službeni list Crne Gore“, br. 022/22 od 28.02.2022. godine.

POGLAVLJE I – FORMIRANJE SAVJETA (2008)

Formiranje Savjeta Muslimanskog naroda Crne Gore 2008. godine predstavlja prelomni trenutak u savremenoj institucionalnoj istoriji Muslimana u Crnoj Gori. To nije bio administrativni čin “osnivanja još jedne organizacije”, već uspostavljanje ustavno i zakonski utemeljenog mehanizma manjinske samoreprezentacije – instrumenta kojim zajednica, u okvirima crnogorske državnosti, preuzima odgovornost da svoja kolektivna prava, identitetske potrebe i kulturne interese artikulise kroz dijalog, programe i institucionalne procedure.

Ovo poglavlje polazi od dvije polazne činjenice. Prva je istorijska: identitet Muslimana u Crnoj Gori ima duboko ukorijenjeno trajanje, sa slojevitim kulturnim i društvenim iskustvom koje se ne može svesti na savremene političke procese. Druga je savremena i normativna: nakon obnove nezavisnosti 2006. i usvajanja Ustava 2007. godine, u multietničkom i građanskom modelu države postala je nužna izgradnja konkretnih institucionalnih mehanizama koji će ustavne garancije pretvarati u mjerljive prakse – u oblasti kulture, obrazovanja, informisanja i javne zastupljenosti.

U tom smislu, Savjet se pojavljuje kao odgovor na više paralelnih izazova: na potrebu zaštite prava na samonazivanje i slobodno nacionalno izjašnjavanje, na problem slabljenja institucionalne vidljivosti zajednice usljed identitetskih fragmentacija, ali i na potrebu da se kulturni kontinuitet, obrazovne inicijative i javna komunikacija organizuju kroz stabilnu strukturu. Poglavlje zato istovremeno objašnjava (1) istorijski i identitetski okvir u kojem se Savjet javlja kao društvena nužnost, (2) društveno-politički kontekst Crne Gore u godinama 2006 - 2008, te (3) normativne i proceduralne korake koji su doveli do osnivanja Savjeta i prvih inicijativa u njegovom radu.

Na taj način, ovo Poglavlje postavlja temelj za razumijevanje narednih cjelina monografije: djelovanje Savjeta u narednim sazivima može se pravilno čitati tek kada se sagleda kako su u 2008. godini ujedinjeni istorijski kontinuitet identiteta, ustavno-pravni okvir i institucionalna volja zajednice da svoja prava ostvaruje organizovano, argumentovano i u skladu sa demokratskim standardima.

1.1. Muslimani u Crnoj Gori – istorijski kontinuitet i ustavotvornost (1974 - 2008)

Istorijsko prisustvo Muslimana u Crnoj Gori predstavlja neprekinuti kontinuitet kulturnog, vjerskog i društvenog trajanja, koji se ne može svesti na savremene političke procese niti na administrativne okvire novijeg doba. Muslimani u Crnoj Gori vijekovima su oblikovali identitet prostora u kojem žive, ostavljajući dubok trag u urbanom razvoju, obrazovanju, privredi, duhovnosti i ukupnoj kulturnoj baštini.¹¹ Njihovo postojanje nije rezultat trenutnih političkih okolnosti, već istorijska činjenica ukorijenjena u dugom trajanju.¹²

O toj dimenziji trajanja posebno upečatljivo piše Husein Bašić, ističući da Muslimani na ovim prostorima ne predstavljaju prolaznu ili vještački konstruisanu zajednicu, već narod čiji identitet ima duboke istorijske i civilizacijske temelje.¹³ U jednom od svojih najznačajnijih promišljanja Bašić zapisuje:

„Muslimani nijesu nastali odlukom nijednog kongresa niti su oblikovani administrativnom voljom države. Oni su istorijski narod, formiran u dugom trajanju, kroz sudbine, stradanja, kulturni razvoj i duhovno pamćenje prostora na kojem žive.“¹⁴
(Husein Bašić)

11 Smail Balić, *Kultura Bošnjaka*, Zagreb: Preporod, 1994, str. 67–95.

12 Husein Bašić, *Bošnjaci – narod u kontinuitetu*, Novi Pazar: Matica bošnjačka, 2010, str. 15–32.

13 Ibid, str. 18–22.

14 Ibid, str. 21.

Ovakvo razumijevanje identiteta predstavlja ključ za pravilno sagledavanje procesa institucionalnog organizovanja Muslimana u Crnoj Gori i kasnijeg formiranja Savjeta muslimanskog naroda Crne Gore.¹⁵

Muslimani Crne Gore: istorijski nastanak i identitetska posebnost

(osvrt na djelo dr Ejupa Mušovića)

U razmatranju savremenog položaja i identitetske posebnosti Muslimana u Crnoj Gori, institucionalna praksa Savjeta dobija pun smisao tek kada se sagleda u odnosu na istoriografske i društveno-naučne uvide koji identitet zajednice tumače u dugom istorijskom trajanju. U tom pogledu, djelo **dr Ejupa Mušovića**, *Muslimani Crne Gore od pada Zete (1499)* (Muzej „Ras“, Novi Pazar, 1997), predstavlja relevantnu referentnu tačku, jer identitet ne posmatra kao sporedni pratilac političkih promjena, već kao složen proces oblikovan demografskim, društvenim i kulturnim kretanjima kroz više vjekova.¹⁶

Mušović polazi od šireg balkanskog okvira i ukazuje da su muslimanske zajednice na prostoru nekadašnje Jugoslavije u najvećoj mjeri nastajale islamizacijom zatečenog stanovništva. Takva opšta premisa, prema njegovom tumačenju, važi i za Muslimane Crne Gore: u najvećem broju riječ je o domaćim zajednicama koje su u različitim istorijskim okolnostima prihvatile islam, uz relativno manji udio “inorodnih” elemenata. Pri tome autor posebno naglašava metodološku i interpretativnu opreznost: osmansko prisustvo ne treba mehanički prevoditi u “tursko porijeklo” u etničkom smislu, jer je osmanska vlast bila prije svega vojno-upravni poredak, dok su lokalni procesi bili spori, višeslojni i regionalno različiti.

Jedna od važnih vrijednosti Mušovićevog pristupa ogleda se u insistiranju na slojevitosti identiteta. Autor ukazuje da su u procese islamizacije ulazile različite grupe stanovništva zatečene na ovim prostorima (pored slovenskog stanovništva i drugi etničko-kulturni slojevi), što potvrđuje da se identitet zajednice ne može razumjeti kao jednosmjerna i jednolinijska pojava. Naprotiv, riječ je o istorijskom toku u kojem su se preplitali društveni uslovi, migracije, političke promjene i lokalne specifičnosti, ostavljajući trag u kulturnim obrascima, naseljskoj strukturi i demografskim odnosima.

Metodološki oslonac Mušovićevog rada posebno je vidljiv u oslanjanju na osmanske popise (deftere), koji omogućavaju da se islamizacija prati kroz konkretne podatke. Takvi izvori pokazuju da islamizacija nije bila jednokratni događaj, već proces koji se razvijao postepeno: od ranih pojava muslimanskih domaćinstava i formiranja mahala, do jačeg prisustva muslimanskog stanovništva u pojedinim naseljima i gradovima. Autor s pravom upozorava da u mnogim popisima izostaju jasne etničke odrednice, pa je pogrešno izvoditi “brze” zaključke o narodnosti tamo gdje izvori preciznije govore o vjerskoj strukturi ili društvenom statusu.

Kao ilustrativan primjer postepenosti i složenosti procesa, Mušović navodi prostor Bihora. Ukazuje da prvi popisi ne bilježe muslimansko stanovništvo, a da se u XVI vijeku pojavljuju jasniji tragovi: u popisu iz 1530/31. godine navodi se 95 muslimana, dok se već 1571. godine bilježi 1.106 muslimanskih žitelja, uz procjenu da su tada Muslimani u Bihoru činili oko 9% stanovništva.¹⁷ Ovakva dinamika, prema autorovom objašnjenju, upućuje na to da je u seoskim i brdskim sredinama vjerovatnije govoriti o islamizaciji ranije zatečenog stanovništva nego o doseljavanju i “zamjeni naroda”, jer struktura naselja i istorijska logika ukazuju upravo na takav tok.

Posebno važan doprinos Mušovićevog djela ogleda se u preciznom razgraničenju vjerskog i nacionalnog nivoa identiteta. Autor identitet Muslimana ne svodi na religijsku odrednicu, već ga objašnjava kao istorijski oblikovanu nacionalnu kategoriju u specifičnom društvenom kontekstu. U tom smislu insistira na razlikovanju nacionalnog imena i vjerske pripadnosti, te izričito pravi razliku između “Muslimana” (nacionalno ime, veliko

15 Husein Bašić, „O identitetu i pamćenju“, u: Kulturno pamćenje Bošnjaka, Novi Pazar: Matica bošnjačka, 2008, str. 41–58.

16 Ejup Mušović, *Muslimani Crne Gore od pada Zete (1499)*, Muzej „Ras“, Novi Pazar, 1997.

17 Ejup Mušović, *Muslimani Crne Gore od pada Zete (1499)*, podaci za Bihor (popisi 1530/31 i 1571).

M) i “muslimana” (vjerska pripadnost, malo m). Kao ključnu tezu navodi da označavanje kao Muslimani ima nacionalni smisao, te da se kao Muslimani mogu izjašnjavati i ateisti, a to kao muslimani ne mogu.¹⁸ Time se nacionalna kategorija jasno odvaja od religijske i postavlja u okvir istorijskog razvoja i društvenog trajanja.

U analizi osmanskog perioda Mušović skreće pažnju i na urbanizacijske procese: gradovi postaju sjedišta uprave, vojske i uleme, te se razvijaju kao jezgra muslimanskog stanovništva. U njima se oblikuje urbana struktura sa tvrđavama i upravnim objektima, ali i sa čaršijom kao ekonomskim središtem, zanatima, trgovinom i mahalama kao gradskim četvrtima. Autor ukazuje da istorija muslimanskog stanovništva nije bila linearna: ratovi, promjene vlasti i političke prilike donosile su pomjeranja, raseljavanja i preoblikovanje gradskog života, što predstavlja sastavni dio kolektivnog iskustva zajednice.

Mušovićev osvrt na savremeniji period dodatno osvjetljava problem statističke vidljivosti. Ukazuje da prije 1971. godine precizniji popisni podaci nijesu postojali u punom kapacitetu upravo zato što se identitetsko izjašnjavanje nije moglo ostvariti na način koji bi odražavao stvarno samoosjećanje zajednice. Od 1971. godine, kada Muslimani u tadašnjoj Jugoslaviji i zvanično stiču status nacije, podaci postaju jasniji i uporediviji, što autor koristi da ukaže na značajnu zastupljenost Muslimana u Crnoj Gori u periodu 1971–1991, uključujući prikaze raspodjele po opštinama. Time se identitet potvrđuje ne kao “novotarija”, već kao istorijska i statistička činjenica, institucionalno prepoznata tek u određenom trenutku političko-pravnog razvoja.

U zaključnom bilansu, Mušovićevo djelo ostaje dragocjeno jer pokazuje da se posebnost Muslimana Crne Gore može razumjeti samo uvažavanjem dugog istorijskog trajanja i složenosti identitetskih procesa. Ujedno, ono vraća raspravu na teren izvora, argumenta i metodološke odgovornosti, podsjećajući da dostojanstvo zajednice počiva na pravu na samonazivanje i na tumačenje identiteta u skladu sa stvarnim istorijskim razvojem.

dr Avdul Kurpejović i crnogorski kontekst muslimanskog identiteta

Posebno mjesto u proučavanju položaja Muslimana u Crnoj Gori zauzima naučni opus akademika dr Avdula Kurpejovića, koji se u kontinuitetu bavio pitanjima istorijskog trajanja, identiteta, kulture i društvenog položaja Muslimana u crnogorskom kontekstu.¹⁹ Za razliku od autora koji muslimansko pitanje sagledavaju prvenstveno iz šireg regionalnog ili jugoslovenskog okvira, Kurpejović svoje analize zasniva na empirijskim podacima, arhivskoj građi i terenskim istraživanjima, fokusirajući se na specifičnosti Crne Gore kao društvenog i ustavnog prostora.

U svojim radovima on dosljedno ukazuje da su Muslimani u Crnoj Gori istorijski formiran i kulturno prepoznat narod, čiji identitet nije nastao kao rezultat savremenih političkih odluka, već kao proizvod dugog civilizacijskog procesa.²⁰ Posebno naglašava da su popisi stanovništva, naročito oni sprovedeni nakon 1990-ih godina, postali instrumenti kroz koje se reflektuju duboke identitetske promjene i fragmentacije, sa direktnim posljedicama po političku vidljivost i institucionalno predstavljanje Muslimana.²¹

Kurpejović u tom smislu upozorava da naglo preimenovanje i identitetsko razdvajanje zajednice, bez prethodnog društvenog konsenzusa i institucionalne pripreme, može proizvesti dugoročne negativne posljedice po egzistenciju naroda u manjinskom položaju. Njegove analize potvrđuju da se dramatičan pad

18 Ejup Mušović, Muslimani Crne Gore od pada Zete (1499), str. 23.

19 Avdul Kurpejović, Muslimani Crne Gore, Podgorica: Matica muslimanska Crne Gore, 2008. Avdul Kurpejović, *Slovenski muslimani Zapadnog Balkana*, Podgorica, 2006.

20 Avdul Kurpejović, *Ko smo mi – Muslimani Crne Gore*, Podgorica: Matica muslimanska Crne Gore, godina izdavanja.

21 Avdul Kurpejović, Muslimani Crne Gore, Podgorica: Matica muslimanska Crne Gore, 2008. Program nacionalne afirmacije Muslimana u Crnoj Gori, Podgorica, 1998.

broja građana koji se izjašnjavaju kao Muslimani u Crnoj Gori ne može objasniti demografskim kretanjima, već prije svega promjenama identitetskog okvira, koje su dovele do slabljenja kolektivne kohezije i političke reprezentacije.²²

U tom kontekstu, naučni doprinos dr. Avdula Kurpejovića predstavlja važnu teorijsku i empirijsku osnovu za razumijevanje zašto je formiranje Savjeta muslimanskog naroda Crne Gore bilo istorijski nužno – kao pokušaj institucionalnog odgovora na dugotrajne procese marginalizacije, fragmentacije i gubitka jedinstvenog javnog nastupa Muslimana u crnogorskom društvu.

Ustav iz 1974. godine – čin ustavotvornog priznanja

Posebno važan momenat u savremenoj istoriji Muslimana predstavlja Ustav Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije iz 1974. godine, kojim su Muslimani po prvi put eksplicitno priznati kao poseban narod u ustavno-pravnom poretku tadašnje države²³. Time je potvrđen njihov politički subjektivitet i otvoren institucionalni prostor za puno ostvarivanje kolektivnih prava u okviru jugoslovenskog ustavnog sistema.

Ustavno priznanje iz 1974. godine imalo je dalekosežan značaj, ne samo u nacionalnom, već i u širem ustavnopolitičkom smislu. Ono je bilo rezultat složenih društveno-političkih procesa koji su obilježili Jugoslaviju krajem šezdesetih i početkom sedamdesetih godina XX vijeka, uključujući jačanje republičkih autonomija, krizu saveznog centra i potrebu za redefinisanjem odnosa u višenacionalnoj federaciji.²⁴ U tom kontekstu, priznavanje Muslimana kao naroda predstavlja čin ustavotvornog karaktera, jer je dodatno učvrstilo princip ravnopravnosti naroda i republika, na kojem je novi ustavni poredak bio zasnovan.

Taj čin nije samo formalizovao nacionalni status Muslimana, već je potvrdio njihovu aktivnu ulogu u društvenim i političkim procesima, istovremeno legitimisajući njihovo puno učešće u sistemu samoupravnog socijalizma i federalno-konfederalne strukture države. U tom smislu, Ustav iz 1974. godine predstavlja temelj na kojem će se kasnije razvijati ideja institucionalne zaštite, kolektivne samoreprezentacije i organizovanog predstavljanja Muslimana, uključujući i savremene oblike manjinske samouprave u postjugoslovenskom periodu.

Džemal Bijedić i politička artikulacija muslimanskog nacionalnog identiteta (nova nadogradnja)

U procesu političke afirmacije muslimanskog nacionalnog identiteta naročitu ulogu imao je Džemal Bijedić, jedan od ključnih aktera formativnog perioda krajem šezdesetih i početkom sedamdesetih godina XX vijeka.²⁵ Kao predsjednik Skupštine Socijalističke Republike Bosne i Hercegovine i član Centralnog komiteta Saveza komunista BiH, Bijedić je u više navrata jasno i argumentovano zastupao stav da pitanje muslimanskog nacionalnog identiteta nije izvor nestabilnosti, već naprotiv – preduslov trajne ravnopravnosti i društvene kohezije.

U raspravama koje su vođene unutar političkih struktura, posebno na 17. sjednici CK SKBiH 1968. godine, Bijedić je naglašavao da se o nacionalnom pitanju mora govoriti upravo kako bi se spriječili nesporazumi, netrpeljivost i potencijalno teže posljedice po međunacionalne odnose.²⁶ On je status Muslimana kao nacije neposredno povezivao sa statusom Bosne i Hercegovine kao ravnopravne republike, upozoravajući da osporavanje muslimanskog nacionalnog identiteta predstavlja oblik neprijateljskog djelovanja prema samoj državi.

22 Avdul Kurpejović, *Etnološke odlike muslimanskog naroda u Crnoj Gori*, Podgorica, godina izdavanja; Avdul Kurpejović (ur.), *Vjersko i kulturno u nacionalnom identitetu Muslimana Crne Gore*, Podgorica: Matica muslimanska Crne Gore, 2011; Avdul Kurpejović, *Kulturna baština muslimanskog naroda Crne Gore*, Podgorica, godina izdavanja.

23 Ustav SFRJ, „Službeni list SFRJ“, br. 9/1974.

24 Saša Radunović, „Društveno-politička dešavanja u SFRJ uoči izglasavanja Ustava 1974. godine“, *Istorijski zapisi*, godina XCVII, br. 3–4/2024, str. 227–231.

25 Historigrafija.ba, „Kako je Džemal Bijedić gledao na muslimanski nacionalni identitet“, pristupljeno 2024.

26 Zapisnici CK SKBiH, 17. sjednica, 26. januar 1968, Arhiv BiH, Sarajevo.

Bijedić je odlučno odbacivao sve redukcionističke teze – kako one koje su Muslimane svodile na Srbe ili Hrvate islamske vjere, tako i one koje su Bosnu i Hercegovinu tumačile kao isključivo muslimanski prostor. Smatrao je da su takvi pristupi suprotni istorijskim interesima Muslimana, jer narušavaju principe ravnopravnosti i zajedničkog života. U tom smislu, insistirao je na stanovištu da su Muslimani zasebna nacija, sa vlastitom istorijom, kulturom i kolektivnim osjećajem pripadnosti, ravnopravna sa Srbima i Hrvatima.²⁷

Ova politička misao imala je dugoročne posljedice, jer je doprinijela stvaranju ustavno-pravnog okvira u kojem je priznanje Muslimana kao naroda 1974. godine dobilo svoju punu legitimaciju i društveni smisao.²⁸

Period stradanja, negiranja i institucionalne nevidljivosti

Uprkos ustavnom priznanju, period kraja XX vijeka obilježen je teškim stradanjima Muslimana na prostoru bivše Jugoslavije, uključujući i Crnu Goru i širi sandžački prostor.²⁹ Ratovi devedesetih godina, masovna kršenja ljudskih prava, prisilne migracije i sistemsko negiranje identiteta ostavili su duboke posljedice na kolektivnu svijest ovog naroda.³⁰

Strah, nesigurnost i politički pritisci doveli su do institucionalne nevidljivosti Muslimana u ključnim momentima savremene istorije.¹⁶ Iako su formalno posjedovali ustavno priznanje, izostajao je mehanizam koji bi obezbijedio dosljednu zaštitu njihovih kolektivnih prava i kulturnog identiteta u promijenjenim društveno-političkim okolnostima.

Bošnjačko ime kao državotvorni okvir i granice njegovog značenja

Izvor: Bošnjački sabor

Dokument „Bošnjački sabor“ predstavlja sažeti deklarativni iskaz političko-kulturne platforme usvojene na Prvom bošnjačkom (Svebošnjačkom) saboru u Sarajevu 1993. godine. Njegova suština je u javnoj reafirmaciji nacionalnog imena Bošnjaci, uz naglašavanje istorijskog kontinuiteta, državotvorne tradicije Bosne i Hercegovine i jezičko-kulturne samosvojnosti, uključujući imenovanje bosanskog jezika kao važnog identitetskog obilježja. U tekstu se insistira da identitetska potvrda ne vodi zatvaranju, već izgradnji demokratske zajednice utemeljene na

toleranciji i međusobnom uvažavanju; Bošnjački sabor se pritom predstavlja kao mjesto okupljanja, slobodne rasprave i odgovornog razmatranja ključnih pitanja naroda i države. U ratnom i kriznom kontekstu, ovaj proglas imao je funkciju simboličke konsolidacije identiteta i usmjeravanja javnog djelovanja, te je kasnije često navođen kao referentna tačka promjene i učvršćivanja nacionalne samoreprezentacije.³¹

U raspravama o nacionalnom imenu i identitetskom samorazumijevanju, naročito je indikativan intervju akademika Muhameda Filipovića objavljen u nedjeljniku *Monitor* pod naslovom **Identitet proizilazi iz države (1997)**³². Polazeći od dilema o odnosu termina „muslimanski“ i „bošnjački“, Filipović insistira na suštinskoj distinkciji između vjerske i nacionalne ravni identiteta, upozoravajući da reafirmacija imena ne smije biti svedena na puku terminološku zamjenu. Njegova ključna poruka jeste da se izjednačavanje

27 Historigrafija.ba, nav. dj.

28 Zapisnici CK SKBiH, nav. dj.

29 Noel Malcolm, *Bosnia: A Short History*, London: Pan Books, 1994, str. 185–210.

30 Helsinški odbor za ljudska prava u Crnoj Gori, *Izvištaji 1992–1999*, Podgorica.

31 Vijeće Kongresa bošnjačkih intelektualaca (VKBI), Deklaracija Bošnjačkog sabora (1993), Sarajevo, 27–28. septembar 1993. (dostupno u digitalnoj arhivi). Arhiv ANUBiH / Baština, digitalna zbirka: dokument „Deklaracija Bošnjačkog sabora“ (online izdanje).

32 *Monitor*, br. 354, 01. avgust 1997.

„Musliman = Bošnjak“ može pretvoriti u konceptualnu grešku: religijska pripadnost pripada sferi ličnog uvjerenja i duhovnog identiteta, dok nacionalno ime, po njegovom tumačenju, mora imati istorijsko-političko i državotvorno uporište.

U istom argumentacijskom registru, Filipović oblikuje ideju bošnjaštva kao modernog identitetskog koncepta koji svoju punoću dobija kroz državotvornu dimenziju Bosne i Hercegovine. Oslanjajući se na evropska iskustva, on naglašava da savremene nacije crpe stabilnost iz institucionalnog i kulturnog kontinuiteta države, te da se identitet u modernom smislu ne gradi prvenstveno na vjerskom kriterijumu, već na političko-pravnom i kulturnom prostoru zajedničke domovine. Otuda i njegova sugestija da bi, radi izbjegavanja poistovjećivanja vjere i nacije, trebalo razmotriti i šire, integrativnije označitelje pripadnosti (poput pojma „Bosanci“), koji bi omogućili građanski obuhvat bez obzira na religijske i etničke korijene. Za potrebe monografskog prikaza identitetskih debata u Crnoj Gori i regionu, ovaj stav je značajan jer pokazuje da sporovi oko imena nijesu puko lingvističko pitanje, već rasprava o principu na kojem se identitet gradi: religijskom, etničkom ili državnim.³³

Akademik, Muhamed Filipović

U analitičkom okviru koji **Xavier Bougarel**³⁴ razvija o prelazu od nacionalnog imena „Musliman“ ka „Bošnjak“, suštinski značaj ne leži u samoj terminološkoj promjeni, već u pokazivanju načina na koji se moderni nacionalni identitet učvršćuje u uslovima ratnog i političkog prelomnog trenutka. Bošnjački sabor iz septembra 1993. godine, u Bougarelkovom čitanju, predstavlja izraz političkog suvereniteta i pokušaj da se u uslovima neizvesne budućnosti Bosne i Hercegovine identitetska samodefinicija stabilizuje kroz tri vezivne tačke: Bosnu kao domovinu, bosanski jezik i državnopravnu tradiciju.³⁵ Time se bošnjačko ime utemeljuje kao nacionalno-politički znak pripadnosti jednoj državi i njenom istorijskom okviru, a ne kao opšti naziv koji bi se automatski i bez konteksta mogao proširivati na sve muslimanske zajednice izvan Bosne i Hercegovine.

Za monografiju o Savjetu Muslimanskog naroda Crne Gore ova napomena ima metodološku vrijednost. Ona omogućava da se identitetske rasprave posmatraju bez pojednostavljivanja i bez mehaničkog prenošenja modela iz jednog prostora u drugi: bošnjaštvo, u navedenom interpretativnom okviru, nosi jasno teritorijalno-državotvorno uporište u Bosni i Hercegovini, dok se identitet nacionalnih Muslimana u Crnoj Gori mora tumačiti kroz autohtono trajanje, lokalnu društvenu istoriju i pravo na samonazivanje u okviru crnogorske državnosti. Takvo razgraničenje doprinosi preciznosti knjige i jača njenu argumentaciju: identiteti na Balkanu nijesu jednodimenzionalne oznake, već istorijski i institucionalno uobličene kategorije čije se značenje ne može izdvajati iz prostora u kojem su nastajale i kroz koji su se potvrđivale.

Popisi stanovništva 1991. i 2003. godine – identitetski izazovi

Popisi stanovništva iz 1991. i 2003. godine dodatno su osvijetlili složenost položaja Muslimana u Crnoj Gori, ali i potvrdili snažan osjećaj identitetskog kontinuiteta i postojanosti. Iako je popis iz 1991. godine sproveden u atmosferi rata, političke nestabilnosti i opšte nesigurnosti, pripadnici islamske populacije su se na popisu 1991 izjasnili jedinstveno kao Muslimana, u skladu sa ustavnim priznanjem iz 1974. godine, vlastitom istorijskom tradicijom i dugotrajnim kolektivnim pamćenjem. Takvo izjašnjavanje nije bilo izraz trenutnih političkih okolnosti, već potvrda

³³ Muhamed Filipović, intervju/izjava „Identitet proizilazi iz države“, Monitor (tačan datum i broj navesti prema primjerku/ izvoru koji koristite).

³⁴ Bougarel, Pitanje nacionalnog imena Bosnjaka.pdf

³⁵ Rezolucija Bošnjačkog sabora (27. septembar 1993), reprodukovana u listu Ljiljan, tom II, br. 38 (6. oktobar 1993), str. 4.

identiteta koji se prenosio generacijama, o čemu svjedoče i raniji popisi, vojničke knjižice, matične evidencije i druga arhivska građa iz prethodnih decenija.

Kvantitativni podaci sa popisa stanovništva jasno potvrđuju da je identitetsko jedinstvo Muslimana u Crnoj Gori početkom devedesetih godina imalo snažan demografski, politički i institucionalni značaj. Na popisu iz 1991. godine, Muslimani su u Crnoj Gori brojili **89.614 građana**, što je činilo **14,57% ukupnog stanovništva** republike. Ovakav stepen brojnosti i jedinstvenog nacionalnog izjašnjavanja predstavljao je čvrstu osnovu za vidljivo i relevantno skupštinsko predstavljanje, kao i za efektivnu zaštitu kolektivnih prava u tadašnjem političkom sistemu³⁶.

Nasuprot tome, podaci sa narednih popisa pokazuju kontinuiran i izražen pad broja građana koji se izjašnjavaju kao Muslimani. Već na popisu iz 2003. godine njihov broj se smanjuje na **24.625 lica**, odnosno **3,97% ukupnog stanovništva**, da bi se taj trend nastavio i 2011. godine (**20.537 lica – 3,31%**) te kulminirao na popisu iz 2023. godine, kada se kao Muslimani izjasnilo svega **10.162 građana**, odnosno **1,63% stanovništva Crne Gore**³⁷.

Ovaj dramatičan demografski pad ne može se objasniti prirodnim kretanjima stanovništva, niti migracionim procesima u mjeri koja bi opravdala ovakvu disproporciju. Naprotiv, riječ je o izraženoj **identitetskoj transformaciji i fragmentaciji**, koja je nastupila nakon 1993. godine i donošenja Deklaracije u Sarajevu, kojom je dotadašnji muslimanski narod preimenovan u Bošnjake. Iako je ova odluka imala specifičan istorijski i politički kontekst u Bosni i Hercegovini, njene posljedice u Crnoj Gori bile su duboko strukturalne, jer su dovele do **statističkog razdvajanja jedinstvenog naroda**, slabljenja njegove političke kohezije i postepenog gubitka institucionalne vidljivosti³⁸.

Posmatrano u kontinuitetu, ovi podaci ukazuju da je razbijanje jedinstvenog identitetskog korpusa imalo direktne implikacije na skupštinsko predstavljanje, pregovaračku moć i mogućnost organizovane odbrane kolektivnih interesa Muslimana u Crnoj Gori. Upravo u tom kontekstu treba razumjeti i kasniju potrebu za formiranjem Savjeta muslimanskog naroda Crne Gore, kao pokušaja da se, u izmijenjenim identitetskim i političkim okolnostima, očuva institucionalni okvir za zaštitu prava zajednice.

U oba slučaja postalo je jasno da bez organizovanog, legitimnog i reprezentativnog tijela Muslimani ostaju ranjivi na političke promjene i društvene pritiske.

Ideja Savjeta kao istorijska i društvena nužnost

U tom kontekstu, ideja formiranja Savjeta muslimanskog naroda Crne Gore ne predstavlja politički eksperiment niti kratkoročni projekat, već istorijsku nužnost proisteklu iz dugog kontinuiteta postojanja, ustavotvornog priznanja i kolektivnog iskustva stradanja i institucionalne marginalizacije.

Savjet je zamišljen kao institucionalni odgovor na potrebu za očuvanjem identiteta, kulture, jezika i vjerskih posebnosti Muslimana, ali i kao mehanizam za ostvarivanje prava garantovanih ustavnim i međunarodnim normama. Njegovo formiranje 2008. godine predstavlja logičan nastavak procesa započetog ustavnim priznanjem iz 1974. godine i potvrdu političke zrelosti zajednice da svoja prava ostvaruje kroz demokratske i institucionalne oblike djelovanja.

Na taj način, Savjet muslimanskog naroda Crne Gore postaje simbol kontinuiteta - od istorijskog trajanja i političke artikulacije identiteta, preko ustavotvornosti, do savremene institucionalne afirmacije Muslimana u Crnoj Gori - čime se prirodno otvara naredno poglavlje ove monografije, posvećeno samom procesu njegovog osnivanja.

36 Zavod za statistiku Crne Gore (MONSTAT), *Popis stanovništva, domaćinstava i stanova 1991. godine*, Podgorica, 1992.

37 Zavod za statistiku Crne Gore (MONSTAT), *Popis stanovništva, domaćinstava i stanova 2003. godine*, Podgorica, 2004; *Popis 2011*, Podgorica, 2012; *Popis 2023*, Podgorica, 2024.

38 Deklaracija Prvog bošnjačkog sabora, Sarajevo, 27–28. septembar 1993; up. Florian Bieber, *Minority Rights in Central and Eastern Europe*, Routledge, 2018, str. 143–150.

1.2. Društveno-politički kontekst u Crnoj Gori 2006 - 2008

Period od 2006. do 2008. godine predstavlja prelomnu fazu u savremenoj političkoj i institucionalnoj istoriji Crne Gore. Nakon referenduma održanog 21. maja 2006. godine, kojim su se građani Crne Gore opredijelili za obnovu državne nezavisnosti, započet je proces izgradnje novih ustavnih, političkih i pravnih temelja države.³⁹ Ovaj period obilježen je intenzivnim društvenim debatama o identitetu, građanskom konceptu države, zaštiti ljudskih i manjinskih prava, kao i redefinisaju odnosa između većinskog i manjinskih naroda.

Usvajanjem Ustava Crne Gore u oktobru 2007. godine, Crna Gora se ustavno definisala kao građanska, demokratska, multietnička i multikonfesionalna država.⁴⁰ Poseban značaj Ustava ogleda se u njegovoj preambuli, u kojoj se Muslimani izričito navode kao narod, čime je njihov identitet ustavno prepoznat na najvišem normativnom nivou.⁴¹ Ovo ustavno priznanje stvorilo je pravni osnov za dalje institucionalno organizovanje i zaštitu kolektivnih prava Muslimana u Crnoj Gori.

Ipak, i pored jasnog normativnog okvira, u prvim godinama nakon obnove nezavisnosti postojala je potreba za konkretnim institucionalnim mehanizmima koji bi omogućili praktičnu primjenu ustavnih garancija. Za Muslimane u Crnoj Gori, ovaj period bio je obilježen dodatnim izazovima, uključujući dugotrajne procese identitetskog preispitivanja, smanjenu institucionalnu vidljivost i potrebu za organizovanim predstavljanjem u javnom prostoru. U takvim okolnostima, ideja o formiranju Savjeta Muslimanskog naroda Crne Gore javlja se kao logičan i nužan odgovor na novo društveno-političko okruženje.

1.3. Proces osnivanja Savjeta

Proces osnivanja Savjeta Muslimanskog naroda Crne Gore odvijao se u skladu sa Zakonom o manjinskim pravima i slobodama, kojim je predviđena mogućnost osnivanja savjeta manjinskih naroda radi zaštite i unapređenja njihovih kolektivnih prava. Osnovni cilj ovog procesa bio je stvaranje legitimnog, reprezentativnog i institucionalno priznatog tijela koje će zastupati interese Muslimana u odnosima sa državnim organima, organima lokalne samouprave i javnim službama.

Inicijativa za osnivanje Savjeta potekla je od istaknutih pojedinaca iz redova Muslimanske zajednice, koji su prepoznali da je institucionalno organizovanje ključno za dugoročno očuvanje nacionalnog, kulturnog i identitetskog kontinuiteta.⁴² Proces je obuhvatao konsultacije unutar zajednice, pripremu osnivačkih akata, usaglašavanje sa važećim zakonskim procedurama, sprovođenje izbornog postupka i formalno konstituisanje Savjeta.

Zakonski osnov za osnivanje Savjeta Muslimanskog naroda Crne Gore sadržan je u Zakonu o manjinskim pravima i slobodama⁴³, koji predstavlja ključni normativni instrument za ostvarivanje kolektivnih prava manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica. U tom smislu, član 33 Zakona propisuje da manjinski narod ili druga manjinska nacionalna zajednica i njihovi pripadnici, radi očuvanja svog ukupnog nacionalnog identiteta i unapređenja svojih sloboda i prava, mogu osnovati savjet tog manjinskog naroda ili druge manjinske nacionalne zajednice. Ova zakonska norma neposredno legitimise postojanje Savjeta Muslimanskog naroda Crne Gore i definiše ga kao institucionalni mehanizam za kolektivno djelovanje i zaštitu identiteta.

Zakonsko pravo na osnivanje savjeta nadovezuje se na ustavni okvir posebnih manjinskih prava, sadržan u Glavi

39 Referendum o nezavisnosti Crne Gore, 21. maj 2006.

40 Ustav Crne Gore, „Službeni list CG“, br. 01/07.

41 Preambula Ustava Crne Gore, „Službeni list CG“, br. 01/07. „Polazeći od: **odluke** građana Crne Gore da žive u nezavisnoj i suverenoj državi Crnoj Gori... **odlučnosti** da smo kao slobodni i ravnopravni građani, pripadnici naroda i nacionalnih manjina koji žive u Crnoj Gori: Crnogorci, Srbi, Bošnjaci, Albanci, Muslimani, Hrvati i drugi, privrženi demokratskoj i građanskoj Crnoj Gori...“

42 Arhiva Savjeta Muslimanskog naroda CG, inicijativni akti.

43 Zakon o manjinskim pravima i slobodama, član 33 („Službeni list RCG“, br. 031/06, 051/06, 038/07; „Službeni list CG“, br. 002/11, 008/11, 031/17).

V Ustava Crne Gore⁴⁴. U tom okviru, član 79 Ustava jemči pripadnicima manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica širok spektar prava i sloboda, koja se mogu koristiti pojedinačno i u zajednici sa drugima. Među tim pravima posebno se izdvajaju pravo na izražavanje, čuvanje, razvijanje i javno ispoljavanje nacionalne, etničke, kulturne i vjerske posebnosti, pravo na obrazovanje i informisanje, kao i pravo na srazmjernu i autentičnu zastupljenost u javnom i političkom životu. Od posebnog značaja jeste i ustavna garancija prava na osnivanje savjeta za zaštitu i unapređenje posebnih prava, čime se savjeti manjinskih naroda potvrđuju kao ustavno priznati mehanizam manjinske samouprave.

Ustavni okvir dodatno se osnažuje članom 80 Ustava Crne Gore⁴⁵, kojim se zabranjuje nasilna asimilacija pripadnika manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica, uz obavezu države da ih štiti od svih oblika takvog djelovanja. U tom smislu, Savjet Muslimanskog naroda Crne Gore nije zamišljen samo kao savjetodavno ili predstavničko tijelo, već i kao institucionalni mehanizam za afirmaciju manjinskih prava, zaštitu identiteta i očuvanje ustavnog identitetskog pluralizma Crne Gore.

Proces konstituisanja Savjeta odvijao se tokom 2007. i 2008. godine: nakon pripremnih aktivnosti i pokretanja inicijative, održana je Elektorska skupština 29. marta 2008. godine, zatim konstitutivna sjednica 21. juna 2008. godine, dok je formalna registracija Savjeta izvršena 7. jula 2008. godine.⁴⁶ Time je institucionalno organizovanje Muslimana u Crnoj Gori dobilo svoj puni pravni i organizacioni okvir, a zajednica svoje prvo legitimno i reprezentativno manjinsko predstavničko tijelo.

1.4. Prve inicijative i izazovi

Početni period rada Savjeta obilježen je aktivnostima usmjerenim na institucionalno pozicioniranje, uspostavljanje saradnje sa nadležnim državnim organima i afirmaciju Savjeta u javnom prostoru. U prvim godinama djelovanja bilo je neophodno istovremeno graditi unutrašnju organizaciju institucije, usvajati osnovne akte, razvijati administrativne i finansijske kapacitete, te definisati prioritete budućeg rada.⁴⁷

Među prvim zadacima izdvajali su se normativno uređivanje rada Savjeta, uspostavljanje organa i procedura odlučivanja, izgradnja odnosa sa Ministarstvom za ljudska i manjinska prava i drugim institucijama, kao i stvaranje osnova za javno i programsko djelovanje u oblastima zaštite identiteta, kulture, obrazovanja i informisanja. Istovremeno, Savjet je nastojao da se jasno profilise kao institucionalno, a ne političko ili vjersko tijelo, čija je uloga da na zakonit i reprezentativan način zastupa interese Muslimana u Crnoj Gori.

Ovaj početni period bio je opterećen i brojnim izazovima⁴⁸. Među njima su se posebno izdvajali ograničeni finansijski i administrativni kapaciteti, potreba za izgradnjom povjerenja unutar same zajednice, kao i složeni identitetski procesi koji su uticali na percepciju uloge i značaja Savjeta. Pored toga, Savjet je morao da razvija sopstvenu institucionalnu kulturu rada, zasnovanu na procedurama, odgovornosti i transparentnosti, kako bi stekao trajni legitimitet i unutar zajednice i u odnosu na državne organe.⁴⁹

Uprkos tim izazovima, prve inicijative Savjeta postavile su temelje njegovog daljeg razvoja. Kroz rani institucionalni angažman, javne reakcije, kulturne i identitetske programe, kao i kroz saradnju sa nadležnim organima, Savjet je započeo proces dugoročne afirmacije Muslimana kao prepoznatljive i ravnopravne manjinske zajednice u Crnoj Gori. Prvi saziv je, upravo zbog toga, imao dvostruki zadatak: da izgradi instituciju i da istovremeno opravda potrebu njenog postojanja u društvenom i političkom prostoru savremene Crne Gore.

44 Ustav Crne Gore, član 79 – *Posebna manjinska prava* ("Službeni list CG", br. 01/07).

45 Ustav Crne Gore, član 80 – *Zabrana asimilacije* ("Službeni list CG", br. 01/07).

46 Odluka o konstituisanju Savjeta, 29.03.2008, Arhiva Savjeta.

47 Izvještaji o radu Savjeta, 2008–2009.

48 Arhiva Savjeta; javni nastupi i inicijative.

49 Interna dokumentacija Savjeta; zapisnici sjednica.

POGLAVLJE II – PRVI SAZIV (2008 - 2012)

Prvi saziv Savjeta Muslimanskog naroda Crne Gore (2008 - 2012) predstavlja formativnu i temeljnu fazu institucionalnog organizovanja Muslimana u savremenoj Crnoj Gori. Na osnovu Zakona o manjinskim pravima i slobodama, po prvi put je uspostavljen nacionalni savjet kao zakonom priznato tijelo koje preuzima odgovornost za zaštitu, afirmaciju i javno zastupanje nacionalnog identiteta Muslimana u ustavno-pravnom poretku države. Ovaj saziv se, stoga, ne može posmatrati kao puki administrativni početak, već kao proces institucionalnog sazrijevanja u uslovima izraženih identitetskih, političkih i društvenih izazova.

Djelovanje Savjeta odvijalo se u kontekstu snažnih javnih polemika o nacionalnom imenu, slobodi izjašnjavanja, političkoj zastupljenosti manjinskih zajednica i granicama multikulturalnog modela crnogorskog društva. Zbog toga prvi saziv ima naglašenu normativnu, identitetsku i javno-zagovaračku dimenziju, često izraženiju od projektne ili programske. U prvim godinama rada, Savjet se profilisao kao institucija koja dosljedno insistira na ustavnom pravu na slobodno nacionalno izjašnjavanje, na razgraničenju nacionalnog i vjerskog identiteta, te na afirmaciji Muslimana kao autohtonog naroda čija je matična država Crna Gora.

Istovremeno, prvi saziv obilježen je postepenom izgradnjom unutrašnjih kapaciteta Savjeta: usvajanjem statutarne i poslovnice, formiranjem organa, uspostavljanjem administrativne infrastrukture i definisanjem osnovnih strateških pravaca djelovanja. Posebno mjesto u radu zauzima razumijevanje obrazovanja i kulture kao dugoročnih mehanizama društvene afirmacije – što se u ovoj fazi vidi kroz rane programe podrške mladima, inicijative u kulturi i prve pokušaje javne institucionalne vidljivosti.

2.1. Izbor i struktura prvog saziva Savjeta

Izbor i konstituisanje prvog saziva Savjeta Muslimanskog naroda Crne Gore predstavljali su početni i presudni korak u institucionalnom organizovanju Muslimana u Crnoj Gori u skladu sa Zakonom o manjinskim pravima i slobodama. Ovaj proces nije imao samo formalno-pravni značaj, već je označio i prelazak iz ranijih oblika društvenog i kulturnog organizovanja u novu fazu manjinske samouprave, u kojoj se interesi zajednice artikuliraju kroz zakonom utemeljenu instituciju sa jasno određenim nadležnostima, organima i odgovornostima.

Osnivačka faza Savjeta sprovedena je kroz postupak predviđen zakonom, uz institucionalnu podršku Ministarstva za ljudska i manjinska prava i aktivno učešće relevantnih aktera iz same zajednice. U okolnostima kada Muslimanski narod u Crnoj Gori nije bio organizovan kroz političku partiju, važnu organizacionu ulogu u pripremi izbornog postupka imala je Matica muslimanska Crne Gore.⁵⁰ Kroz svoju mrežu ogranaka, povjerenika i aktivista, Matica je pružala podršku u informisanju, terenskoj komunikaciji, prikupljanju potpisa i dostavljanju dokumentacije, čime je obezbijedena šira uključenost zajednice i uredno sprovođenje obimnog terenskog dijela postupka. Na taj način je između ranijih oblika organizovanja i novog, zakonski utemeljenog savjetodavnog tijela uspostavljen institucionalni kontinuitet.

Pripremne aktivnosti dodatno su osnažene edukativnim sastankom održanim u Podgorici 3. novembra 2007. godine, na kojem su predstavnici Ministarstva za ljudska i manjinska prava upoznali učesnike sa odredbama Zakona koje se odnose na manjinske savjete i postupak njihovog izbora. Nakon toga podnijeta je inicijativa za sazivanje Elektorske skupštine, koju je Ministarstvo prihvatilo rješenjem od 21. decembra 2007. godine. Inicijativu je podnijelo deset pokretača, iza kojih je bilo potrebno obezbijediti zakonom propisan broj potpisa podrške punoljetnih građana pripadnika Muslimanskog naroda, što je zahtijevalo

⁵⁰ Zapisnici sjednica Savjeta, 2008–2009, Arhiva Savjeta

ozbiljan organizacioni napor i široku mobilizaciju zajednice. Objavljivanjem odluke o održavanju Elektorske skupštine u dnevnom listu „Vijesti“ 18. januara 2008. godine, postupak je dobio i javan i transparentan okvir.

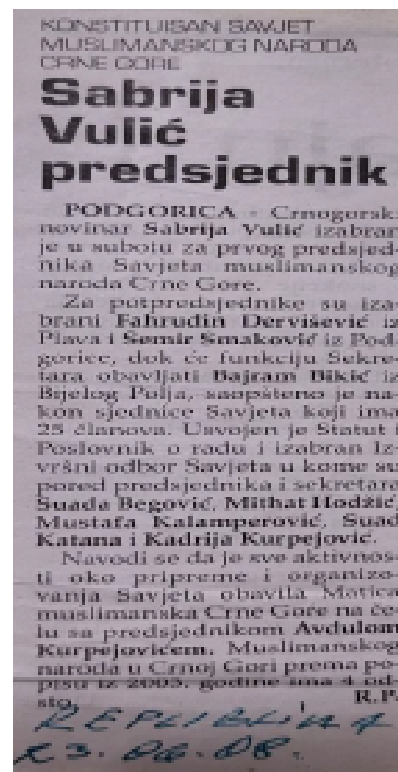
Elektorska skupština održana je 29. marta 2008. godine u Podgorici. Njenu strukturu činili su elektori iz više crnogorskih opština, što je od početka pokazalo nastojanje da budući Savjet bude konstituisan na principima reprezentativnosti i regionalne zastupljenosti. Na toj skupštini izabrani su članovi Savjeta, dok su po položaju i ličnom opredjeljenju u njegov sastav ušli Dr Suad Numanović i Mevludin Nuhodžić. Time je već u početnoj fazi uspostavljena osnova da Savjet odražava unutrašnju raznolikost Muslimanskog naroda u Crnoj Gori i njegove specifične regionalne potrebe.

Konstitutivna sjednica Savjeta održana je 21. juna 2008. godine u Podgorici, u „Žutom salonu“ Hotela Crna Gora.⁵¹ Tom prilikom izvršen je izbor ključnih organa Savjeta, čime je zajednica dobila svoje prvo institucionalno predstavničko tijelo sa jasno definisanim rukovodstvom i operativnom strukturom. Za predsjednika Savjeta izabran je Sabrija Vulić iz Kotora, za sekretara Bajram Bikić iz Bijelog Polja, dok su za potpredsjednike izabrani Semir Smaković iz Podgorice i Fahrudin Dervišević iz Plava. Istovremeno je formiran Izvršni, odnosno Upravni odbor, u čijem su sastavu, pored predsjednika i sekretara, bili Suada Begović, Mithat Hodžić, mr Kadrija Kurpejović, Sadik Katana i Mustafa Kalamperović. Ovim izborom uspostavljena je osnovna organizaciona arhitektura Savjeta, zasnovana na podjeli odgovornosti između kolektivnog organa odlučivanja i izvršnih struktura zaduženih za operativno sprovođenje odluka.

Struktura prvog saziva bila je zasnovana na Statutu i važećim zakonskim rješenjima i obuhvatala je predsjednika, sekretara, potpredsjednike, Savjet kao kolektivni organ odlučivanja, te izvršne strukture zadužene za svakodnevno funkcionisanje institucije. U sastav Savjeta ušli su predstavnici Muslimanske zajednice iz različitih dijelova Crne Gore, čime je obezbijedeno da Savjet od samog početka odražava regionalnu i društvenu raznovrsnost zajednice. Prema dostupnoj dokumentaciji, u prvom sazivu bili su zastupljeni predstavnici iz Kotora, Bijelog Polja, Podgorice, Bara, Pljevalja, Gusinja, Ulcinja, Rožaja i Tivta, kao i članovi po funkciji. Takva teritorijalna rasprostranjenost potvrđuje da Savjet nije bio sveden na jednu sredinu ili uski krug ljudi, već da je koncipiran kao reprezentativno tijelo Muslimanskog naroda na nivou cijele Crne Gore.

Pored regionalne zastupljenosti, prvi saziv karakterisalo je i prisustvo različitih društvenih i profesionalnih profila, što je dodatno doprinosilo njegovom legitimitetu i funkcionalnosti. U njegovom sastavu nalazili su se predstavnici javnog života, kulture, obrazovanja i društvenog angažmana, što je omogućilo da Savjet od početka djeluje ne samo kao formalno tijelo, već i kao okvir za okupljanje znanja, iskustva i društvenog autoriteta unutar zajednice.

Poseban značaj za institucionalno utemeljenje prvog saziva imalo je i donošenje osnovnih akata Savjeta, Statuta i Poslovnika o radu, koji su stvorili normativne pretpostavke za njegovu formalnu registraciju i kasnije funkcionisanje. Statut je bio ključni uslov za registraciju Savjeta kod nadležnog Ministarstva, dok je Poslovnik obezbijedio pravila unutrašnjeg rada, odlučivanja i odgovornosti organa. Nakon konstituisanja i usvajanja osnovnih akata, Savjet je registrovan u Ministarstvu za ljudska i manjinska prava pod brojem 1026/08, dana 7. jula 2008. godine. Nakon toga Savjet je evidentiran kod Zavoda za statistiku i Direkcije javnih prihoda u Podgorici, te je otvoren žiro-račun u Atlasmont banci u Podgorici, čime su stvoreni uslovi za njegovo administrativno-finansijsko funkcionisanje i početak programskog rada.

51 Zapisnik konstitutivne sjednice Savjeta, 2008.

Prvi saziv Savjeta stoga treba posmatrati kao početnu, ali izuzetno važnu etapu u razvoju manjinske samouprave Muslimanskog naroda u Crnoj Gori. Njegov izbor i struktura nijesu bili samo rezultat zakonom propisanog postupka, već i izraz potrebe zajednice da dobije legitimno, reprezentativno i funkcionalno tijelo koje će preuzeti odgovornost za zaštitu identiteta, zastupanje interesa i institucionalnu afirmaciju Muslimana u crnogorskom društvu.

Detaljan tabelarni pregled sastava i strukture prvog saziva Savjeta nalazi se u prilogu ove monografije, koji čini njen sastavni dio.

2.2. Normativno utemeljenje: prvi Statut, ciljevi i nadležnosti

Usvajanjem prvog Statuta i pratećih akata, Savjet Muslimanskog naroda Crne Gore dobio je temeljni normativni okvir svog rada. Time je osnivačka faza, započeta izbornim postupkom i konstituisanjem organa Savjeta, dobila svoju pravnu i institucionalnu zaokruženost. Statut je, u suštinskom smislu, predstavljao „ustav“ Savjeta, jer su njime prvi put jasno definisani identitet institucije, njene vrijednosne osnove, unutrašnja organizacija, postupci odlučivanja i okvir odgovornosti njenih organa. U osnivačkoj dokumentaciji s razlogom je naglašeno da je Statut bio i neophodan uslov za formalnu registraciju Savjeta kod nadležnog Ministarstva, odnosno za njegovo puno administrativno i pravno utemeljenje.⁵²

Donošenje prvog Statuta treba posmatrati kao jedan od najvažnijih koraka u prelasku iz faze izbornog konstituisanja u fazu stabilnog institucionalnog djelovanja. Njegova priprema vođena je sa jasnom namjerom da se novo tijelo uredi u skladu sa važećim pravnim okvirom Crne Gore, naročito sa Ustavom Crne Gore i Zakonom o manjinskim pravima i slobodama.⁵³ U tom smislu, Statut nije bio zamišljen kao deklarativni dokument, već kao praktičan instrument upravljanja i odgovornosti, od čije su preciznosti i usklađenosti zavisili i registracija Savjeta i zakonitost njegovog budućeg rada.

Sadržajno, prvi Statut postavio je osnovnu arhitekturu Savjeta. Njime su uređeni organi Savjeta, njihove nadležnosti, način izbora, postupci odlučivanja i međusobni odnosi između kolektivnog organa i izvršnih struktura. Poseban naglasak stavljen je na operativni rad kroz organe koji obezbjeđuju kontinuitet između sjednica, kao i na jasno definisanje pitanja od suštinskog značaja za institucionalni legitimitet - sastava i uloge Izvršnog odbora, načina izbora predsjednika i sekretara, te pravila predstavljanja Savjeta prema drugim institucijama i tijelima. Na taj način Statut je omogućio da rad Savjeta ne zavisi od ad hoc rješenja, već da bude zasnovan na unaprijed utvrđenim pravilima.⁵⁴

Jednako važan aspekt prvog Statuta bila je njegova organizaciona i finansijska održivost. Već u ranoj fazi postojala je svijest da normativni okvir mora biti ne samo pravno valjan, već i primjenjiv u konkretnim uslovima rada Savjeta. Zato se insistiralo da odredbe o finansiranju, organizaciji rada i raspodjeli nadležnosti budu usklađene sa zakonskim mogućnostima i stvarnim kapacitetima institucije. U tom smislu, prvi Statut nije bio „spisak želja“, već realan i funkcionalan akt, prilagođen uslovima u kojima je Savjet započinjao svoje djelovanje.

Posebno je značajno to što je normativno utemeljenje Savjeta od samog početka bilo praćeno i usvajanjem Poslovnika o radu, kojim su dodatno uređena pravila unutrašnjeg funkcionisanja, tok sjednica, postupak donošenja odluka i organizacija rada organa Savjeta. Zajedno posmatrani, Statut i Poslovnik predstavljali su dva osnovna stuba unutrašnjeg institucionalnog poretka: prvi je definisao ustrojstvo i nadležnosti, a drugi procedure i praksu rada. Njihovim usvajanjem stvoreni su uslovi da Savjet, nakon registracije 7. jula 2008. godine, pređe iz faze osnivanja u fazu programskog i javnog djelovanja.⁵⁵

52 Zapisnik sa Konstitutivne sjednice Savjeta Muslimanskog naroda Crne Gore, Podgorica, 21. jun 2008; Rješenje o upisu Savjeta Muslimanskog naroda Crne Gore u evidenciju, Ministarstvo za ljudska i manjinska prava, br. 1026/08 od 7. jula 2008.

53 Ustav Crne Gore, čl. 79 i 80; Zakon o manjinskim pravima i slobodama, čl. 33.

54 Statut Savjeta Muslimanskog naroda Crne Gore, odredbe o organima Savjeta, načinu izbora i nadležnostima, Arhiva Savjeta Muslimanskog naroda Crne Gore.

55 Poslovnik o radu Savjeta Muslimanskog naroda Crne Gore, usvojen 2008. godine, Arhiva Savjeta Muslimanskog naroda Crne Gore.

Osnovni ciljevi Savjeta, definisani statutarnim okvirom i prvim programskim dokumentima, odnosili su se na očuvanje i afirmaciju nacionalnog, kulturnog i vjerskog identiteta Muslimana u Crnoj Gori, zaštitu prava i sloboda pripadnika ove zajednice, unapređenje njihovog položaja u društvenom, kulturnom i obrazovnom životu, te razvoj saradnje sa državnim institucijama, organima lokalne samouprave i drugim relevantnim akterima. U tom okviru Savjet je od samog početka bio zamišljen kao institucija koja ne djeluje samo reaktivno, već i proaktivno - kroz inicijative, mišljenja, prijedloge i programe od značaja za zajednicu.⁵⁶

Nadležnosti Savjeta obuhvatale su širok spektar aktivnosti: od praćenja ostvarivanja manjinskih prava i pokretanja inicijativa prema nadležnim organima, preko učešća u javnim raspravama i davanja mišljenja na propise i politike, do podsticanja i organizovanja projekata iz oblasti kulture, obrazovanja, informisanja i očuvanja identiteta. Važno je naglasiti da je već u najranijim programskim aktima Savjeta zaštita identiteta bila shvaćena u širem smislu — ne samo kao simboličko ili tradicionalno pitanje, već kao pitanje javne politike, ravnopravnosti i institucionalne odgovornosti. To se naročito vidi u dokumentu **„Zaštita nacionalnog i kulturnog identiteta i kulturne baštine Muslimanskog naroda Crne Gore“**, koji je usvojen kao zajednički akt Izvršnog odbora Savjeta i Upravnog odbora Matice muslimanske Crne Gore.⁵⁷ Tim dokumentom identitetska pitanja prevedena su iz sfere opštih načela u jezik konkretnih institucionalnih obaveza i mjera.

U normativnom i vrijednosnom smislu, posebno je važno to što je Savjet od samog početka nastojao da svoje djelovanje zasnuje na principu institucionalne autonomije. U praksi je to značilo jasno razgraničenje prema partijskim strukturama, uz puno poštovanje vjerskih institucija, ali bez preuzimanja njihove uloge.⁵⁸ Takvo opredjeljenje bilo je od posebnog značaja u identitetski osjetljivom vremenu, jer je omogućavalo da Savjet zadrži kredibilitet kao tijelo manjinske samouprave, a ne politička ili vjerska ekspozitura. Kasniji stavovi Savjeta o potrebi da se očuva institucionalna autonomija i da se manjinska samouprava ne uvlači u dnevno-političke sukobe, samo su dodatno potvrdili da je ovaj princip bio ugrađen u samu osnovu njegovog rada.⁵⁹

Zbog svega navedenog, prvi Statut i prateći akti ne predstavljaju samo formalne dokumente iz osnivačke faze, već jednu od ključnih tačaka institucionalnog utemeljenja Savjeta Muslimanskog naroda Crne Gore. Njima su definisani ne samo ciljevi, nadležnosti i pravila rada, već i osnovni model djelovanja koji će obilježiti dalji razvoj Savjeta: spoj pravne utemeljenosti, institucionalne odgovornosti, identitetske afirmacije i otvorenosti prema javnom i društvenom djelovanju.

2.3. Prva godina rada (2008): institucionalno uspostavljanje, javni profil i početni programi

Nakon konstituisanja i registracije, prva godina rada Savjeta Muslimanskog naroda Crne Gore protekla je u znaku paralelnog uspostavljanja institucije i njenog javnog profilisanja. U tom periodu Savjet nije imao zadatak samo da organizaciono zaživi, već i da potvrdi smisao svog postojanja u javnom prostoru, pred državnim institucijama i unutar same zajednice. Zbog toga se 2008. godina može posmatrati kao početna godina institucionalnog samopotvrđivanja, u kojoj se izgrađuju i unutrašnja pravila rada i prvi programski i javni nastupi Savjeta.⁶⁰

56 Statut Savjeta Muslimanskog naroda Crne Gore, odredbe o ciljevima i djelokrugu rada; up. Zakon o manjinskim pravima i slobodama, čl. 35–36.

57 „Zaštita nacionalnog i kulturnog identiteta i kulturne baštine Muslimanskog naroda Crne Gore“, zajednički dokument Izvršnog odbora Savjeta Muslimanskog naroda Crne Gore i Upravnog odbora Matice muslimanske Crne Gore, 2008, Arhiva Savjeta Muslimanskog naroda Crne Gore.

58 Statut Savjeta Muslimanskog naroda Crne Gore, opšte odredbe i ciljevi; up. Zapisnici sa sjednica Savjeta iz 2008. i 2009. godine, Arhiva Savjeta Muslimanskog naroda Crne Gore.

59 Izvještaj o radu Savjeta Muslimanskog naroda Crne Gore za 2012. godinu, dio koji se odnosi na očuvanje institucionalne autonomije i distancu prema partijskom djelovanju, Arhiva Savjeta Muslimanskog naroda Crne Gore.

60 Zapisnik sa Konstitutivne sjednice Savjeta Muslimanskog naroda Crne Gore, Podgorica, 21. jun 2008; Rješenje o upisu Savjeta Muslimanskog naroda Crne Gore u evidenciju, Ministarstvo za ljudska i manjinska prava, br. 1026/08 od 7. jula 2008.

U normativnom i organizacionom smislu, ova godina obilježena je usvajanjem osnovnih akata i donošenjem početnih odluka kojima su postavljeni temelji rada Savjeta. Pored Statuta i Poslovnika, u prvim mjesecima nakon konstituisanja usvajani su akti i odluke koji su se odnosili na unutrašnju organizaciju, finansijsko funkcionisanje, raspodjelu odgovornosti i planiranje budućih aktivnosti. Time je Savjet već u startu nastojao da institucionalni okvir ne ostane na nivou formalnog osnivanja, već da se pretoči u operativnu praksu, sa jasnim pravilima, nadležnostima i obavezama.⁶¹

Posebno mjesto u ovoj fazi zauzima programski dokument „Zaštita nacionalnog i kulturnog identiteta i kulturne baštine Muslimanskog naroda Crne Gore“, koji predstavlja jedan od prvih pokušaja da se identitetska pitanja prevedu iz opšteg simboličkog diskursa u jezik javnih politika i institucionalne odgovornosti.⁶² Dokument je usvojen kao zajednički akt Izvršnog odbora Savjeta Muslimanskog naroda Crne Gore i Upravnog odbora Matice muslimanske Crne Gore, čime je saradnja dvije institucije dobila i formalnu i sadržinsku potvrdu. U njemu se identitetska pitanja ne tretiraju samo kao pitanje tradicije ili emotivne pripadnosti, već kao pitanje ravnopravnosti, kulturne politike, obrazovanja, medijske zastupljenosti i institucionalne vidljivosti. Poseban naglasak stavljen je na “tihe” oblike asimilacije, koji se ne odvijaju kroz otvorene sukobe, već kroz odsustvo sadržaja, nedovoljnu institucionalnu pažnju, nedostatak naučne i obrazovne obrade, kao i kroz stereotipe i predrasude u javnom prostoru. Upravo zato ovaj dokument ima posebno mjesto u monografiji zato što pokazuje da Savjet od početka svoju ulogu vidi kao spoj zaštite identiteta i artikulacije javnog interesa zajednice.

U isto vrijeme Savjet počinje da gradi i svoj javni profil. U julu 2008. godine predsjednik Savjeta Sabrija Vulić objavio je autorski tekst „Manjine i mediji“, u kojem je otvoreno pitanje javne vidljivosti manjinskih zajednica i profesionalnih standarda u izvještavanju o njima.⁶³ Tekst je imao širi značaj od jednog publicističkog istupa: predstavljao je rani programski stav Savjeta da ravnopravnost manjina u medijima nije pitanje privilegije, već pitanje profesionalne i etičke odgovornosti. U njemu se insistira na tome da se manjine ne smiju svoditi na stereotipe, incidente ili folklornu egzotiku, već da moraju biti predstavljene kao ravnopravni i aktivni subjekti društvenog života. Time je Savjet već u prvoj godini djelovanja pokazao da razumije značaj medija kao prostora u kojem se oblikuje društvena percepcija identiteta.

Pored javno-zagovaračkog i edukativnog pravca, Savjet se vrlo rano profilisao i kroz institucionalno-zaštitnu funkciju. Poseban primjer toga predstavlja **Saopštenje za javnost od 17. septembra 2008. godine**, u kojem Savjet reaguje principijelno, insistirajući na zakonitosti, profesionalnim standardima i ravnopravnosti.⁶⁴ U ovom istupu Savjet jasno odbacuje svaku ideju da nacionalna pripadnost može biti zamjena za stručnost, ali istovremeno insistira na tome da manjinska prava podrazumijevaju i stvarnu, a ne samo formalnu jednakost mogućnosti. Time je već u početnoj fazi uspostavljen jasan vrijednosni okvir djelovanja Savjeta: odbrana pravne države, insistiranje na meritumu i razumijevanje afirmativne akcije kao legitimnog instrumenta politike jednakih šansi.

Gledano u cjelini, 2008. godina otkriva dva početna pravca razvoja Savjeta. Prvi je javno-zagovarački i edukativni, usmjeren na promjenu društvene percepcije manjina, standarde medijskog predstavljanja i afirmaciju kulture dijaloga. Drugi je institucionalno-zaštitni, usmjeren na zakonitost, ravnopravnost i izgradnju prepoznatljivog, odgovornog i legitimnog institucionalnog glasa zajednice. Upravo ta kombinacija daje posebnu težinu prvoj godini rada Savjeta: on se nije ograničio na simboličnu funkciju, već se od početka oblikovao kao odgovoran javni akter sa jasnim vrijednosnim i programskim usmjerenjem.

61 Statut Savjeta Muslimanskog naroda Crne Gore; Poslovnik o radu Savjeta Muslimanskog naroda Crne Gore, 2008, Arhiva Savjeta Muslimanskog naroda Crne Gore.

62 „Zaštita nacionalnog i kulturnog identiteta i kulturne baštine Muslimanskog naroda Crne Gore“, zajednički dokument Izvršnog odbora Savjeta Muslimanskog naroda Crne Gore i Upravnog odbora Matice muslimanske Crne Gore, 2008, Arhiva Savjeta Muslimanskog naroda Crne Gore.

63 Sabrija Vulić, „Manjine i mediji“, jul 2008.

64 Saopštenje za javnost Savjeta Muslimanskog naroda Crne Gore, 17. septembar 2008, Arhiva Savjeta Muslimanskog naroda Crne Gore.

2.4. Konsolidacija rada i razvoj kapaciteta (2009 – 2010)

Nakon osnivačke i formativne 2008. godine, naredni period rada prvog saziva obilježen je konsolidacijom unutrašnje organizacije, razvojem administrativnih i finansijskih kapaciteta i postepenim prevođenjem programskih ciljeva u operativnu praksu. U tom smislu, 2009. i 2010. godina nijesu bile samo „mirnija faza“ nakon osnivanja, već vrijeme u kojem Savjet iz početnog institucionalnog entuzijazma prelazi u stabilniji i uređeniji ritam rada. Upravo u tom periodu postaje vidljivo da trajnost Savjeta ne zavisi samo od osnivačke legitimacije, već i od sposobnosti da izgradi sopstvenu administrativnu kulturu, proceduru rada i kapacitet za programsko djelovanje.⁶⁵

Zapisnici iz prvih godina rada jasno pokazuju da je Savjet, paralelno sa afirmacijom identitetskih i kulturnih ciljeva, morao najprije izgraditi administrativnu infrastrukturu bez koje nijedna institucija ne može trajati. Pitanja poput poslovnog prostora, ugovornih odnosa, računovodstva, kancelarijskog funkcionisanja i pravljenja troškova u ovoj fazi prestaju da budu samo tehničke teme i postaju pitanja opstanka i kredibiliteta institucije. Savjet nastoji da rad teče u kontinuitetu, da odluke budu provjerljive, a troškovi dokumentovani i pravdani, čak i kada se pribjegava privremenim rješenjima uz kasniju verifikaciju. Na taj način se postepeno gradi praksa institucionalne ozbiljnosti, u kojoj se trajnost ne zasniva na spontanosti, već na sistemu.

U istom periodu razvija se i projektna linija rada, kao i odnos prema Fondu za zaštitu i ostvarivanje manjinskih prava kao jednom od ključnih mehanizama finansiranja programa od interesa za zajednicu. Zapisnici pokazuju nastojanje Savjeta da projektne aktivnosti izvede iz *ad hoc* logike i uvede ih u uređeni proces: definišu se rokovi, ovlašćenja Izvršnog odbora, način odlučivanja i prioritizacije programa. Time projektna dimenzija rada dobija i institucionalni karakter: Savjet ne traži samo sredstva za pojedinačne aktivnosti, već nastoji da kroz projekte izgradi dugoročniji i stabilniji model djelovanja.⁶⁶

Poseban značaj ovog perioda ogleda se i u činjenici da Savjet sve jasnije prepoznaje potrebu za strateškim prioritetima. Odlučivanje u tijelima Fonda nije uvijek bilo jednostavno, niti lišeno institucionalnih izazova, pa se u radu Savjeta sve više ističe potreba da programski ciljevi budu jasno postavljeni i normativno i operativno utemeljeni. U tom smislu, projektni rad nije bio samo pitanje finansiranja, već i način javnog zagovaranja, jer je kroz njega Savjet pokušavao da svoje programske ciljeve pretvori u mjerljive i institucionalno podržane aktivnosti.⁶⁷

Treća važna linija rada u ovom periodu odnosi se na kulturu, javnu vidljivost i izgradnju mreže u zajednici. U zapisnicima se otvaraju pitanja formiranja povjereništava i planiranja sredstava za njihov rad, što potvrđuje namjeru da Savjet ne ostane vezan samo za centralni nivo, već da u opštinama dobije operativnu širinu. Paralelno se razmatraju brošure, bilteni i komunikacija sa javnošću, kao način da se prava i uloga Savjeta približe i zajednici i širem društvu. Kultura se u toj fazi pojavljuje kao „pozitivna infrastruktura identiteta“: kroz događaje, saradnje, publikacije i javne prezentacije identitet postaje vidljiv, prepoznatljiv i društveno legitiman.⁶⁸

Ovaj period je važan i zato što pokazuje kako se Savjet postepeno transformiše iz novoosnovane institucije u organizaciju koja razvija sopstveni stil rada i sopstvenu unutrašnju disciplinu. Zapisnici sve češće bilježe jasno strukturisane sjednice, rokove, mogućnost korekcija zapisnika, vezivanje zaključaka za izvještaje i realizaciju ranijih odluka. Upravo u toj „nevidljivoj“ organizacionoj liniji leži jedan od najvažnijih aspekata sazrijevanja Savjeta: institucija počinje da funkcioniše kroz proceduru, a ne samo kroz volju pojedinaca.

65 Zapisnici sa sjednica Savjeta i Izvršnog odbora Savjeta Muslimanskog naroda Crne Gore, 2009–2010, Arhiva Savjeta Muslimanskog naroda Crne Gore.

66 Zapisnici sa sjednica Savjeta i Izvršnog odbora Savjeta Muslimanskog naroda Crne Gore, 2009–2010, Arhiva Savjeta Muslimanskog naroda Crne Gore.

67 Dokumentacija Savjeta u vezi sa projektima i komunikacijom sa Fondom za zaštitu i ostvarivanje manjinskih prava, 2009–2010, Arhiva Savjeta Muslimanskog naroda Crne Gore.

68 Zapisnici i programski materijali Savjeta Muslimanskog naroda Crne Gore, 2009–2010, Arhiva Savjeta Muslimanskog naroda Crne Gore.

Gledano u cjelini, 2009. i 2010. godina predstavljaju period tihe, ali presudne konsolidacije. U toj fazi Savjet jača administrativno, projektno i organizaciono, razvija mrežu unutar zajednice i učvršćuje svoje prisustvo u institucionalnom prostoru. Bez te faze konsolidacije ne bi bilo moguće kasnije preuzeti složenije zadatke javnog zagovaranja, institucionalne saradnje i identitetske zaštite.

2.5. Popis 2011: identitet, pritisci i institucionalni odgovor

U radu prvog saziva Savjeta posebno mjesto zauzima 2011. godina, kada je pitanje popisa stanovništva izašlo iz okvira tehničko-statističke operacije i preraslo u jedno od najosjetljivijih identitetskih i društvenih pitanja. U predpopisnom periodu popis je postao predmet javnih kampanja, političkih poruka i medijskih polemika, zbog čega je sloboda nacionalnog izjašnjavanja dobila širi društveni i politički značaj. U takvoj atmosferi Savjet Muslimanskog naroda Crne Gore nije mogao ostati samo administrativna ili programska institucija; morao je preuzeti i ulogu institucionalnog zaštitnika identitetske slobode zajednice.

Dokumenti iz tog perioda bilježe da je Savjet popis doživljavao kao institucionalni test identitetske stabilnosti i prava na slobodno izjašnjavanje. Umjesto da reaguje stihijski, Savjet se pripremao organizovano: razmatrano je formiranje operativnog „popisnog štaba“, uključivanje članova Izvršnog odbora i potpredsjednika, planiranje javnih nastupa i medijskog prisustva, kao i vrlo praktična priprema kadrova za uloge popisivača, posmatrača i kontrolora. Takav pristup pokazuje da je Savjet popis razumio kao kompleksan proces u kojem su podjednako važni i simbolički i tehnički aspekti.⁶⁹

Predpopisni ambijent bio je obilježen pritiscima i pokušajima da se identitetsko opredjeljenje građana usmjeri prema unaprijed postavljenim ciljevima. Dokumenti bilježe pojave koje se opisuju kao asimilatorski pritisci, od javne agitacije do konkretnih aktivnosti na terenu, uključujući i dijeljenje letaka u Rožajama sa autoritetom potpisnika iz vjerskog vrha izvan Crne Gore, kojima se građani pozivaju da se izjasne kao Bošnjaci i jezik označe kao bosanski. U monografskom smislu, ključna poruka ovog perioda jeste da se nacionalno opredjeljenje pokušavalo preoblikovati u „dužnost“ ili „ispravnost“, umjesto da ostane slobodan čin pojedinca. Upravo zato Savjet reaguje insistirajući da identitet ne smije biti predmet preusmjeravanja, disciplinovanja ili simboličkog „prevaspitavanja“.⁷⁰

U takvom ambijentu reakcije Savjeta imale su prepoznatljiv ton: umjesto poziva na konflikt, Savjet je insistirao na pravu, legitimnosti i ustavnom okviru. Kroz javne istupe predsjednika Sabrije Vulića naglašavalo se da su Muslimani Crne Gore autohton, starosjedički narod i da njihovo nacionalno izjašnjavanje nije izvedeno iz tuđih identitetskih centara, već vezano za istorijski razvoj domicilnog stanovništva. Time se branilo pravo na naziv „Musliman“ kao nacionalnu odrednicu u crnogorskom kontekstu, ali i širi princip da nacionalno opredjeljenje mora ostati slobodan izbor svakog pojedinca. U istom okviru Savjet je reagovao i na pokušaje da se u javnosti ospori ili relativizuje posebnost muslimanskog identiteta u Crnoj Gori, ukazujući da takvi narativi stvaraju pritisak i produbljuju podjele.⁷¹

Važan dio institucionalne odbrane identiteta u tom periodu čini i djelovanje iz kruga Matice muslimanske, posebno kroz reakcije dr Avdula Kurpejovića, kojima se polemika vraća u normativni okvir i podsjeća da je negiranje ili osporavanje samoidentifikacije suprotno ustavnim principima. Time se dodatno potvrđuje važna karakteristika tog perioda: Savjet i Matica, iako različite po svom institucionalnom profilu, djeluju komplementarno u zaštiti prava zajednice u momentu povećanih identitetskih pritisaka.⁷²

69 Zapisnici Savjeta Muslimanskog naroda Crne Gore i materijali u vezi sa pripremama za popis stanovništva 2011. godine, Arhiva Savjeta Muslimanskog naroda Crne Gore.

70 Dokumentacija i javne reakcije Savjeta Muslimanskog naroda Crne Gore u predpopisnom periodu 2011. godine; up. materijali o dijeljenju letaka i javnoj agitaciji, Arhiva Savjeta Muslimanskog naroda Crne Gore.

71 Javna reagovanja predsjednika Savjeta Sabrije Vulića u vezi sa popisom stanovništva 2011. godine, Arhiva Savjeta Muslimanskog naroda Crne Gore.

72 Reakcije dr Avdula Kurpejovića i dokumentacija Matice muslimanske Crne Gore u vezi sa predpopisnim kampanjama 2011. godine

Popis 2011. godine zato se ne može posmatrati samo kao epizoda javne polemike. On je otkrio koliko su identitetske teme ranjive kada se statistika pretvori u simboliku, a javni govor u sredstvo pritiska. Reakcije Savjeta iz tog perioda ostaju važan dokument njegovog institucionalnog sazrijevanja: identitet se nije branio sukobom radi sukoba, već insistiranjem na pravima, slobodi izjašnjavanja i legitimnosti autohtonog identitetskog izbora. Upravo u takvim kriznim momentima potvrđena je uloga Savjeta kao institucionalnog štita zajednice.

2.6. Zaključne sinteze prvog saziva Savjeta

Procjena učinka prvog saziva Savjeta Muslimanskog naroda Crne Gore mora se posmatrati u kontekstu njegove formativne i utemeljivačke uloge. Riječ je o periodu u kojem Savjet nije naslijedio već izgrađenu institucionalnu infrastrukturu, stabilne finansijske kapacitete niti razvijenu mrežu programa, već je istovremeno morao da uspostavi sopstvenu organizaciju, definiše normativni okvir rada i potvrdi društvenu opravdanost svog postojanja. Upravo zato značaj prvog saziva ne proizlazi samo iz pojedinačnih aktivnosti koje su realizovane, već prije svega iz činjenice da su u tom mandatu postavljene osnove bez kojih kasniji razvoj Savjeta ne bi bio moguć.⁷³

Prvi saziv je uspostavio organizacione i normativne temelje institucije: formirani su organi Savjeta, usvojeni su Statut i Poslovnik o radu, definisani osnovni ciljevi i nadležnosti, a kroz praksu rada oblikovani su i prvi modeli odlučivanja, odgovornosti i institucionalne autonomije. U tom smislu, prvi saziv nije bio samo početna etapa u hronološkom nizu, već strukturalni temelj cjelokupnog kasnijeg razvoja Savjeta. Njegova vrijednost ogleda se u tome što je manjinska samouprava Muslimanskog naroda u Crnoj Gori iz sfere potrebe i inicijative prevedena u sferu konkretne, zakonski utemeljene i funkcionalne institucije.⁷⁴

Najznačajniji doprinos ovog perioda može se sagledati u nekoliko međusobno povezanih ravni. Prvo, Savjet se afirmisao kao legitimni predstavnik Muslimanskog naroda u okviru sistema manjinske politike Crne Gore, jasno pozicioniran u ustavno-pravnom poretku države. Drugo, u javno-zagovaračkoj dimenziji, Savjet je preuzeo ulogu zaštitnika prava na slobodno izjašnjavanje, samonazivanje i očuvanje identiteta, insistirajući da se identitetska pitanja ne mogu svoditi na administrativne formule, političke pritiske ili spolja nametnuta rješenja. Treće, kroz prve programske aktivnosti u oblastima kulture, obrazovanja, javnog informisanja i institucionalne saradnje, Savjet je postavio početne mehanizme dugoročne afirmacije zajednice, pokazujući da se identitet ne čuva samo deklarativno, već kroz organizovan i odgovoran institucionalni rad.⁷⁵

Posebnu težinu prvom sazivu daje i činjenica da je djelovao u uslovima ograničenih resursa i još nedovoljno razvijene institucionalne podrške. Administrativni kapaciteti bili su skromni, finansijski okvir ograničen, a programski rad tek u začetku. Ipak, upravo u takvim okolnostima Savjet je uspio da izgradi početni institucionalni autoritet, da otvori javni prostor za pitanja identiteta i manjinskih prava i da uspostavi saradnju sa državnim organima i drugim relevantnim akterima. Time je pokazano da institucionalna postojanost ne zavisi isključivo od materijalnih resursa, već i od normativne dosljednosti, organizacione discipline i javne odgovornosti.⁷⁶

73 Zapisnici sa sjednica Savjeta Muslimanskog naroda Crne Gore i Izvršnog odbora za period 2008–2012, Arhiva Savjeta Muslimanskog naroda Crne Gore.

74 Statut Savjeta Muslimanskog naroda Crne Gore, 2008; Poslovnik o radu Savjeta Muslimanskog naroda Crne Gore, 2008; Rješenje o upisu Savjeta Muslimanskog naroda Crne Gore u evidenciju, Ministarstvo za ljudska i manjinska prava, br. 1026/08 od 7. jula 2008.

75 „Zaštita nacionalnog i kulturnog identiteta i kulturne baštine Muslimanskog naroda Crne Gore“, zajednički dokument Izvršnog odbora Savjeta Muslimanskog naroda Crne Gore i Upravnog odbora Matice muslimanske Crne Gore, 2008; Sabrija Vulić, „Manjine i mediji“, jul 2008; Saopštenje za javnost Savjeta Muslimanskog naroda Crne Gore, 17. septembar 2008.

76 Izvješćaji o radu Savjeta Muslimanskog naroda Crne Gore za period 2008–2012, Arhiva Savjeta Muslimanskog naroda Crne Gore.

Prvi saziv je, istovremeno, jasno pokazao i gdje se nalaze granice njegovih mogućnosti. Nedovoljno razvijeni programski kapaciteti, ograničen obim projekata i potreba za snažnijim institucionalnim osloncem ostali su izazovi koji će u narednim sazivima postati predmet daljeg unapređenja. Međutim, ta ograničenja ne umanjuju njegov značaj; naprotiv, ona dodatno osvjetljavaju vrijednost učinka ostvarenog u formativnoj fazi. U uslovima početne institucionalne oskudice, Savjet je uspio da sačuva kontinuitet rada, razvije prepoznatljiv stil djelovanja i postavi standarde koji će kasnije biti nadograđivani kroz snažnije projekte, širu kulturnu vidljivost i intenzivniju saradnju sa institucijama.

Zbog svega navedenog, prvi saziv Savjeta Muslimanskog naroda Crne Gore može se definisati kao faza institucionalnog konstituisanja i identitetske konsolidacije. U tom periodu postavljeni su temeljni principi djelovanja koji će obilježiti i kasnije mandate Savjeta: poštovanje ustavnog poretka Crne Gore, afirmacija ravnopravnosti bez asimilacije, građanska lojalnost državi, institucionalna autonomija, te dosljedna odbrana prava Muslimana na sopstveno ime, identitet i društvenu vidljivost. Na tim osnovama razvijaće se i naredni sazivi Savjeta, sa snažnijom programskom, kulturnom i institucionalnom orijentacijom.⁷⁷

⁷⁷ Up. Plan i program rada Savjeta Muslimanskog naroda Crne Gore za 2012. godinu; Izvještaj o radu Savjeta Muslimanskog naroda Crne Gore za 2012. godinu.

POGLAVLJE III – DRUGI SAZIV (2013 - 2017)

Drugi saziv Savjeta Muslimanskog naroda Crne Gore (2013 - 2017) odvijao se u specifičnom društveno-političkom i identitetskom kontekstu, obilježenom potrebom stabilizacije institucionalnog djelovanja nakon intenzivnih javnih debata i identitetskih izazova iz prethodnog perioda. Nakon faze snažne javne artikulacije prava na nacionalno ime i slobodno izjašnjavanje, Savjet u ovom sazivu ulazi u zreliju etapu svog razvoja, usmjerenu ka konsolidaciji institucije, jačanju zakonitosti rada i sistemskom širenju programskih aktivnosti.

Period od 2013. do 2017. godine karakteriše postepeni prelaz Savjeta iz dominantno reaktivne u proaktivnu institucionalnu ulogu. Fokus djelovanja se, uz očuvanje identitetske dosljednosti, pomjera ka razradi dugoročnih kulturnih, obrazovnih i društveno odgovornih programa, kao i ka snažnijem uključivanju u normativne i javne politike koje se odnose na položaj manjinskih naroda u Crnoj Gori.

U ovom sazivu Savjet dodatno afirmiše svoju ulogu legitimnog predstavničkog tijela Muslimana Crne Gore, oslanjajući se na zakonski okvir definisan Zakonom o manjinskim pravima i slobodama, te kroz kontinuirani dijalog sa državnim institucijama, posebno Ministarstvom za ljudska i manjinska prava. Istovremeno, Savjet razvija široku mrežu saradnje sa Fondom za zaštitu i ostvarivanje manjinskih prava, nevladinim organizacijama, obrazovnim i kulturnim institucijama, čime se njegov rad snažno decentralizuje i teritorijalno širi.

Drugi saziv obilježen je i jasnom programskom orijentacijom ka očuvanju i afirmaciji kulturnog i jezičkog identiteta Muslimana u Crnoj Gori. Kultura se u ovom periodu ne tretira isključivo kao simbolički prostor, već kao živi društveni proces – sredstvo međugeneracijskog povezivanja, edukacije mladih i javnog pozicioniranja zajednice u multietničkom i građanskom okviru crnogorskog društva. Posebna pažnja posvećena je nematerijalnoj kulturnoj baštini, književnosti, usmenom stvaralaštvu, tradicionalnim zanatima i ulozi žene u očuvanju kulturnog kontinuiteta.

Paralelno sa kulturnim djelovanjem, Savjet u ovom sazivu razvija izraženu dimenziju društvene odgovornosti i humanitarnog angažmana, potvrđujući se kao inkluzivna institucija otvorena prema svim građanima, bez obzira na nacionalnu ili vjersku pripadnost. Ovakav pristup dodatno je učvrstio javnu percepciju Savjeta kao stabilnog i odgovornog društvenog aktera.

U cjelini posmatrano, drugi saziv Savjeta Muslimanskog naroda Crne Gore predstavlja period institucionalnog sazrijevanja, programske razuđenosti i strateškog pozicioniranja. Na temeljima identitetske dosljednosti iz ranijih godina, Savjet je u ovom periodu uspio da izgradi prepoznatljiv model djelovanja koji povezuje kulturu, obrazovanje, društvenu odgovornost i institucionalni dijalog, stvarajući čvrstu osnovu za snažniji javno-zagovarački i političko-pravni angažman u narednom, trećem sazivu.

3.1. Izbor i struktura drugog saziva Savjeta

Drugi saziv Savjeta Muslimanskog naroda Crne Gore izabran je 2013. godine, u skladu sa Zakonom o manjinskim pravima i slobodama i važećim pravilima za izbor članova savjeta manjinskih naroda. Ovaj saziv predstavljao je nastavak institucionalnog kontinuiteta, ali i priliku za kvalitativno unapređenje rada Savjeta na osnovu iskustava stečenih tokom prvog mandatnog perioda.⁷⁸

⁷⁸ Zakon o manjinskim pravima i slobodama. „Službeni list RCG“, br. 31/06, 51/06 (ispr.), 38/07; „Službeni list CG“, br. 02/11, 08/11.

Konstitutivna sjednica drugog saziva održana je 10. avgusta 2013. godine u Podgorici, u salonu hotela „Podgorica“. Na sjednici je konstatovano prisustvo 22 člana Savjeta, dok tri člana po položaju nijesu prisustvovala, i to Dr Suad Numanović, Mevludin Nuhodžić i Džemal Ljušković. Nakon utvrđivanja da postoji kvorum za odlučivanje, pristupilo se izboru organa Savjeta, čime je i formalno uspostavljena unutrašnja struktura drugog saziva.⁷⁹

Na početku rada imenovana je Izborna komisija u sastavu: Salih Dobardžić, kao predsjednik, te Sulejman Šabović i Mahmut Omerhodžić, kao članovi. Potom je sproveden postupak izbora predsjednika, sekretara, dva potpredsjednika, članova Izvršnog odbora, članova Nadzornog odbora i predstavnika Savjeta u Fondu za manjine. Takav redosljed potvrđuje da je drugi saziv od samog početka bio koncipiran sa jasno definisanom organizacionom strukturom i sa namjerom da se odmah obezbijede svi ključni organi za nesmetano funkcionisanje Savjeta

Za predsjednika Savjeta Muslimanskog naroda Crne Gore jednoglasno je izabran Sabrija Vulić iz Kotor, na četvorogodišnji mandat. Za sekretara Savjeta, nakon tajnog glasanja između dva kandidata, većinom glasova izabran je Kadrija Kurpejović iz Podgorice. Za potpredsjednike Savjeta izabrani su Fahrudin Dervišević iz Plava i Suada Begović iz Bijelog Polja. Na taj način drugi saziv je dobio osnovni rukovodeći okvir, koji je objedinjavao kontinuitet rada, iskustvo i teritorijalnu zastupljenost.

U nastavku konstitutivne sjednice izabrani su i članovi Izvršnog odbora, pri čemu je posebno naglašena potreba za teritorijalnom zastupljenošću i pokrivenošću Crne Gore. Za članove Izvršnog odbora izabrani su Murat Medjedović iz Bijelog Polja, Semir Smaković iz Podgorice, Saida Čikić iz Bijelog Polja, Mustafa Kalamperović iz Bara i Avdo Ajanović iz Pljevalja. Time je uspostavljen operativni organ Savjeta, zadužen za efikasnije sprovođenje odluka i koordinaciju aktivnosti između sjednica Savjeta.

Pored toga, konstituisan je i Nadzorni odbor Savjeta. Za predsjednika Nadzornog odbora izabran je Bajram Bikić iz Bijelog Polja, dok su za članove navedeni Alivodić i Sutović, koji nijesu iz redova članova Savjeta. Na istoj sjednici donijeta je i odluka da Savjet u Fondu za manjine predstavlja Sabrija Vulić, kao predsjednik Savjeta. Time je drugi saziv već na početku mandata uspostavio i unutrašnje mehanizme kontrole, kao i institucionalno predstavljanje prema drugim važnim subjektima manjinske politike u Crnoj Gori.

Formalno-pravni legitimitet drugog saziva potvrđen je rješenjem Ministarstva za ljudska i manjinska prava, kojim je Savjet Muslimanskog naroda Crne Gore upisan u Evidenciju savjeta pod rednim brojem 09, dana 11. septembra 2013. godine, sa sjedištem u Podgorici, na period od četiri godine. Istim rješenjem utvrđeno je da je ovlašćeno lice za zastupanje i predstavljanje Savjeta Sabrija Vulić.⁸⁰

Na osnovu toga može se zaključiti da je drugi saziv Savjeta formalno-pravno uspostavljen kao nastavak institucionalnog djelovanja Savjeta u novom mandatnom periodu 2013–2017. godine. Time je obezbijeđen kontinuitet rada ove institucije, kao i stabilnost u predstavljanju i zastupanju interesa Muslimanskog naroda u Crnoj Gori. Poseban značaj ima činjenica da je i u ovom sazivu za ovlašćeno lice za zastupanje i predstavljanje Savjeta određen Sabrija Vulić, što upućuje na kontinuitet rukovođenja i povjerenje u dotadašnji pravac rada Savjeta.

Drugi saziv Savjeta činilo je ukupno 25 članova, među kojima su, pored izabranih predstavnika iz različitih opština, bila i tri člana po funkciji. Struktura ovog saziva bila je organizovana u skladu sa Statutom Savjeta i obuhvatala je predsjednika, sekretara, potpredsjednike, Savjet kao kolektivni organ, te izvršne i nadzorne strukture zadužene za operativno sprovođenje odluka i kontrolu rada. Posebna pažnja posvećena je regionalnoj zastupljenosti i uključivanju članova sa iskustvom u javnom, kulturnom i društvenom djelovanju,

79 Zapisnik sa konstitutivne sjednice Savjeta, 10. avgust 2013. godine.

80 Rješenje o upisu u evidenciju Savjeta – “Savjet Muslimanskog naroda Crne Gore”, broj: 01-2223/13 od 11. septembra 2013. godine („Službeni list Crne Gore“, br. 052/13 od 08.11.2013. godine).

čime je dodatno osnažen legitimitet Savjeta. U tom smislu, mandat 2013–2017. godine predstavljao je važnu fazu institucionalnog učvršćivanja i daljeg razvoja Savjeta kao reprezentativnog tijela Muslimanskog naroda u Crnoj Gori.

Drugi saziv Savjeta predstavljao je važnu fazu daljeg institucionalnog učvršćivanja, u kojoj je Savjet nastavio da razvija svoje organizacione kapacitete i javnu prepoznatljivost, oslanjajući se na kontinuitet rukovođenja i formalno-pravni legitimitet potvrđen upisom u evidenciju nadležnog ministarstva.

Detaljan tabelarni pregled sastava i strukture drugog saziva Savjeta nalazi se u prilogu ove monografije, koji čini njen sastavni dio.

3.2. Institucionalna konsolidacija i profesionalizacija rada

Jedno od ključnih obilježja drugog saziva Savjeta Muslimanskog naroda Crne Gore (2013 - 2017) jeste proces unutrašnje konsolidacije i postepenog profesionalizovanja rada, kojim je Savjet učvršćivao svoju institucionalnu strukturu i osposobljavao se za sadržajnije, složenije i teritorijalno šire programske aktivnosti. Ova faza razvoja ne može se svesti na puku administrativnu reorganizaciju: riječ je o prelazu iz početne etape u kojoj je institucija primarno gradila legitimitet i osnovne mehanizme rada, u zreliji period u kojem se naglasak stavlja na plansko upravljanje, jasnije procedure i odgovornost prema javnosti i zajednici koju Savjet predstavlja.⁸¹

U tom smislu, reformski naponi bili su usmjereni na preciznije definisanje nadležnosti organa Savjeta i uvođenje urednijih organizacionih praksi koje omogućavaju stabilan kontinuitet rada između sjednica. Jačanjem unutrašnje koordinacije i operativnih kapaciteta, Savjet je stvarao pretpostavke da odluke ne ostaju na nivou opštih opredjeljenja, već da se prevode u razrađene programe, mjerljive aktivnosti i partnerske inicijative.⁸² Posebno je značajno što se u ovom periodu učvršćuje kultura institucionalnog planiranja - kroz donošenje godišnjih planova i programa rada i finansijskih planova - čime se rad Savjeta usmjerava ka predvidljivosti, racionalnijem upravljanju resursima i jasnijoj dinamici realizacije.

Paralelno sa planiranjem, unapređivane su administrativne procedure i standardi dokumentovanja rada, što je imalo dvostruku vrijednost: internu (efikasnije funkcionisanje i jasnija podjela obaveza) i javnu (povećanje transparentnosti i povjerenja). U praksi, to znači da Savjet sve više razvija model odgovornog institucionalnog djelovanja u kojem se aktivnosti ne zasnivaju na ad hoc inicijativama, već na programskom kontinuitetu, urednoj evidenciji i jasnoj komunikaciji sa partnerima i nadležnim institucijama.

Ovakva institucionalna konsolidacija bila je preduslov za ono što će obilježiti kasnije godine drugog saziva: širenje projektnog djelovanja, decentralizaciju programa i jačanje vidljivosti Savjeta u lokalnim sredinama. Drugim riječima, profesionalizacija rada u periodu 2013 - 2017 stvorila je operativni okvir u kojem Savjet može istovremeno voditi institucionalni dijalog, razvijati kulturno-obrazovne programe i preuzimati ulogu društveno odgovornog aktera - na način koji je u sljedećem sazivu omogućio još snažniji javno-zagovarački i političko-pravni angažman.

3.3. Programske aktivnosti i ključni događaji

Projektne aktivnosti u drugom sazivu predstavljaju jedan od ključnih instrumenata preko kojih je Savjet prevodio identitetsku politiku iz opštih ciljeva u konkretne, vidljive i društveno provjerljive sadržaje. U ovom periodu projektni rad dobija jasniju strukturu i kontinuitet: kultura, obrazovanje, izdavaštvo, zaštita baštine i društvena odgovornost nisu tretirani kao izolovani događaji, već kao međusobno povezani formati

⁸¹ Planovi i programi rada Savjeta, 2013–2015.

⁸² Interni akti Savjeta; izvještaji o reformama.

koji, svako na svoj način, učvršćuju javnu vidljivost zajednice i jačaju njene unutrašnje kapacitete.

Ključna osobina projektne politike Savjeta u ovom sazivu jeste decentralizacija programa. Projekti su realizovani u različitim sredinama (sjever, centar i jug), čime je Savjet postepeno izlazio iz uskog institucionalnog centra i širio prisustvo prema lokalnim zajednicama, školama, bibliotekama i centrima kulture. Takav pristup imao je dvostruki učinak: s jedne strane, sadržaji su postajali dostupniji većem broju građana, a s druge strane jačala se mreža lokalnih aktera (NVO, kulturne ustanove, obrazovne institucije i pojedinci) koji su programima davali održivost i kontinuitet.

Sadržajno, projektne aktivnosti drugog saziva mogu se grupisati u nekoliko “linija” djelovanja. Prvu čine projekti usmjereni na kulturnu memoriju i nematerijalnu baštinu (tradicija, običaji, usmeno stvaralaštvo, duhovna muzika), gdje se identitet ne predstavlja folklorno, nego kroz tumačenje, dokumentovanje i savremeno posredovanje. Drugu liniju čine obrazovni i omladinski formati, u kojima se kulturna tema povezuje sa školom i pedagoškim prostorom, čime identitetska pismenost dobija institucionalnu i međugeneracijsku dimenziju. Treću liniju čine projekti savremenog stvaralaštva i umjetničke afirmacije, kojima Savjet potvrđuje da kulturna politika zajednice obuhvata i savremenu estetiku i umjetnost kao univerzalni jezik javne komunikacije. Četvrtu liniju čine društveno-kohezivne i humanitarne aktivnosti, koje dodatno učvršćuju društveni kredibilitet Savjeta, jer identitet vežu za solidarnost i građansku odgovornost.

Važan aspekt projektne politike Savjeta jeste i oslanjanje na institucionalne mehanizme finansiranja, naročito na Fond za zaštitu i ostvarivanje manjinskih prava, čime se obezbjeđivala materijalna baza za realizaciju i širenje sadržaja.⁸³ U monografskom smislu, projektni rad drugog saziva značajan je zato što pokazuje razvojni prelaz: Savjet se, uz institucionalni dijalog, sve više prepoznaje i kao operativna institucija programa - ona koja proizvodi kulturne i obrazovne sadržaje, gradi mreže i ostavlja vidljive tragove u lokalnim sredinama.⁸⁴

2013: Početak institucionalnog dijaloga i reafirmacija uloge Savjeta

Godina 2013. označava početak drugog saziva Savjeta Muslimanskog naroda Crne Gore i može se čitati kao period u kojem se institucionalni rad ponovo stabilizuje kroz direktniji dijalog sa državnim organima, naročito u domenu zaštite manjinskih prava i afirmacije uloge nacionalnih savjeta u društvenom sistemu Crne Gore. U tom smislu, posebno mjesto zauzima zvanična posjeta ministra za ljudska i manjinska prava dr Suada Numanovića Savjetu, realizovana u oktobru 2013. godine, tokom koje je ministar u razgovoru sa predsjednikom Savjeta Sabrijom Vulićem i sekretarom Kadrijom Kurpejovićem naglasio značaj savjeta kao institucionalnih mehanizama za unapređenje i zaštitu prava manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica.⁸⁵

U razgovoru je posebno istaknuto očekivanje da Savjet Muslimanskog naroda, kao i ostali konstituisani savjeti, u narednom periodu u većoj mjeri koriste kapacitete koje im daje važeći zakonodavni okvir, te da se saradnja sa resornim Ministarstvom dodatno osnaži u segmentima sprovođenja zakonskih garancija i strateških dokumenata, kao i u jačanju institucionalnih mehanizama zaštite manjinskih prava. Kao prioritete oblasti označena su pitanja srazmjerne zastupljenosti manjina u organima javne vlasti, unapređenje položaja pripadnika manjinskih naroda u obrazovanju i kulturi, te medijska vidljivost kao preduslov ravnopravnog javnog prisustva zajednice.

Sa druge strane, predsjednik Savjeta Sabrija Vulić je, uz izraze zahvalnosti za posjetu i dotadašnju saradnju, ukazao na probleme koji su se u praksi pokazivali kao dugoročni i strukturni: pitanje slobode nacionalnog opredjeljenja, potrebu očuvanja identiteta Muslimanskog naroda u Crnoj Gori, kao i postojanje asimilacionih

83 Fond za zaštitu i ostvarivanje manjinskih prava: odluke o raspodjeli sredstava i podržani projekti u periodu drugog saziva (2013 - 2017).

84 Interna dokumentacija Savjeta: planovi rada, izvještaji i programi realizacije projekata po godinama (2013 - 2017).

85 Posjeta ministra za ljudska i manjinska prava dr Suada Numanovića Savjetu Muslimanskog naroda Crne Gore, oktobar 2013.

pritisaka koji, prema ocjeni Savjeta, ugrožavaju održivost identiteta u dužem vremenskom horizontu. Posebno je naglašeno da nacionalni savjeti ne treba da ostanu svedeni na formalnu ulogu, već da, kroz institucionalnu vidljivost i društveni kredibilitet, postanu aktivniji akteri u oblikovanju javnih politika koje se tiču manjinskih prava, identiteta i ravnopravnosti.⁸⁶

2014: Institucionalna konsolidacija i programsko širenje djelovanja

Godina 2014. predstavlja fazu institucionalne konsolidacije i vidljivog širenja programskog djelovanja Savjeta Muslimanskog naroda Crne Gore. U uslovima stabilnog normativnog okvira i jasno definisanih statutarne nadležnosti, Savjet se sve manje zadržava na reprezentativnoj ulozi, a sve više nastupa kao operativan institucionalni akter – istovremeno u oblastima identitetske zaštite, kulture i obrazovanja, društvene odgovornosti, te saradnje sa državnim organima. Posebnu težinu ovom periodu daje analitičko uočavanje problema srazmjerne zastupljenosti Muslimana u državnim organima: prema podacima Ministarstva za ljudska i manjinska prava i Uprave za kadrove, udio zaposlenih koji se izjašnjavaju kao Muslimani iznosio je 2,19%, što je ispod udjela u populaciji prema popisu iz 2011. godine (3,31%). Ovaj nesklad postao je važna polazna osnova za kasnije inicijative Savjeta u pravcu afirmativnih mjera i mjerljivog praćenja zastupljenosti u javnoj upravi.⁸⁷

Rad Savjeta i izvršnih organa

U skladu sa Statutom, tokom godine održane su dvije redovne sjednice Savjeta. Na sjednici od 22. marta 2014. u Podgorici usvojeni su Izvještaj o radu i Finansijski izvještaj za 2013. godinu, kao i Plan i program rada i Finansijski plan za 2014. godinu, čime je dodatno učvršćen princip planskog rada i institucionalnog kontinuiteta. Druga sjednica, održana 26. oktobra, bila je usmjerena na praćenje realizacije planiranih aktivnosti i izvještavanje predsjednika o radu između dvije sjednice, što potvrđuje praksu unutrašnje kontrole dinamike sprovođenja programa.

Paralelno sa radom Savjeta, Izvršni odbor je tokom 2014. godine održao tri sjednice, na kojima su razmatrana pitanja programske realizacije, finansijskog planiranja i aktuelne teme vezane za položaj Muslimana u Crnoj Gori. Poseban akcenat stavljen je na potrebu jačanja medijske vidljivosti i urednijeg javnog predstavljanja Savjeta, što je rezultiralo zaključkom o unapređenju i redovnom ažuriranju zvaničnog portala Savjeta (realizovano početkom 2015. godine).⁸⁸

Institucionalna saradnja i normativni okvir

Jedna od važnijih karakteristika 2014. godine jeste intenziviranje institucionalne saradnje Savjeta sa Ministarstvom za ljudska i manjinska prava i drugim relevantnim institucijama. U tom okviru potpisana su dva memoranduma od posebnog značaja: Memorandum o saradnji sa Univerzitetom Crne Gore, kojim su afirmisane mjere afirmativne akcije u visokom obrazovanju, te Memorandum o saradnji sa Upravom za kadrove, usmjeren na unapređenje srazmjerne zastupljenosti manjina u organima državne uprave.⁸⁹

Savjet je, pored toga, aktivno učestvovao u procesu izmjena i dopuna Zakona o manjinskim pravima i slobodama, kroz rad u radnoj grupi i učešće u javnim raspravama, čime je dodatno potvrđena njegova uloga institucije koja ne djeluje samo kroz projekte, već i kroz doprinos normativnom i institucionalnom unapređenju manjinske politike.⁹⁰

86 Izjave/saopštenje predsjednika Savjeta sa sastanka - <https://savjetmuslimanacg.me/>.

87 Podaci o zastupljenosti (2,19%) i udjelu u populaciji (3,31% po popisu 2011): izvor Ministarstvo za ljudska i manjinska prava.

88 Zaključak IO o portalu i realizacija unapređenja početkom 2015: izvor zapisnik/saopštenje Savjeta ili objava na portal.

89 Memorandumi: (a) UCG – afirmativna akcija; (b) Uprava za kadrove – srazmjerna zastupljenost: izvor memorandumi / saopštenja (datum i naslov).

90 Učešće u radnoj grupi za izmjene Zakona: izvor odluka/rješenje o radnoj grupi, zapisnik ili objava na portalu.

Projekti i programske aktivnosti

U oblasti projektnih i programskih aktivnosti, 2014. godina se izdvojila po obimu i raznovrsnosti, posebno kroz podršku projektima finansiranim od Fonda za zaštitu i ostvarivanje manjinskih prava. U okviru dvije raspodjele sredstava podržano je ukupno dvadeset projekata čiji su nosioci pripadnici Muslimanskog naroda Crne Gore. Projekti su obuhvatali teme očuvanja kulturnog i istorijskog nasljeđa, književnosti i izdavaštva, obrazovanja, te dokumentovanja istorije Muslimana u Crnoj Gori. Savjet je u više projekata imao aktivnu ulogu, prateći realizaciju i pružajući sadržajnu i organizacionu podršku. Posebno je važna činjenica da se programska dinamika širila izvan jednog centra: kroz lokalne inicijative u Bijelom Polju, Petnjici, Plavu, Pljevljima i drugim sredinama, Savjet je doprinio decentralizaciji kulturnih i edukativnih sadržaja, čineći ih dostupnijim i vidljivijim u različitim djelovima Crne Gore.

Društvena odgovornost i javno djelovanje

Savjet je u 2014. godini nastavio praksu društveno odgovornih aktivnosti, koje su imale i simboličku i praktičnu vrijednost. Posebno se izdvaja tradicionalna humanitarna akcija dodjele novogodišnjih paketića djeci sa smetnjama u razvoju u više opština, realizovana bez obzira na nacionalnu ili vjersku pripadnost korisnika, čime je u javnoj praksi potvrđen građanski i inkluzivan karakter djelovanja Savjeta. Istovremeno, održavana je kontinuirana komunikacija sa drugim manjinskim savjetima i učešće u zajedničkim inicijativama, što je dodatno jačalo koordinaciju u pitanjima od zajedničkog interesa.

2015: Konsolidacija kulturne misije, društvena odgovornost i vidljivost Savjeta

Godina 2015. predstavlja jednu od programski najintenzivnijih tačaka drugog saziva Savjeta Muslimanskog naroda Crne Gore. U tom periodu Savjet vidljivo učvršćuje svoju kulturno-identitetsku misiju, istovremeno razvijajući društveno-humanitarnu komponentu i jačajući institucionalnu prepoznatljivost u javnom prostoru. Posebno je važno što se kulturna politika Savjeta ne ispoljava kao izolovana folklorna prezentacija, već kao promišljeno povezivanje tradicije, umjetnosti, obrazovanja i društvene odgovornosti – kroz programe koji imaju unutrašnju vrijednost za zajednicu, ali i širi kohezioni potencijal prema ukupnoj javnosti.

U oblasti kulture i identiteta, godina je obilježena sadržajima koji muslimansku kulturnu baštinu afirmišu kao sastavni dio crnogorskog kulturnog pejzaža. Projekat „**Epska poezija Muslimana**“ (Bijelo Polje, mart 2015), realizovan u organizaciji Damira Drpljanina i NVU Klub kulture, otvorio je prostor ozbiljnijeg stručnog i javnog čitanja usmenog epskog stvaralaštva, ukazujući na njegove tematske, jezičke i vrijednosne slojeve. Posebna vrijednost projekta bila je u tome što je usmena epika interpretirana kao kulturna memorija, a ne kao „muzejski ostatak“, uz naglašavanje specifičnih slojeva muslimanske epike u južnoslovenskom kontekstu. U izvođačkom segmentu, nastup rožajskog guslara dodatno je doprinio razumijevanju stilskih razlika i lokalnih tradicijskih varijanti, potvrđujući da Savjet tradiciju ne prikazuje stereotipno, već je tumači i kontekstualizuje.

Sličnu ulogu imao je i projekat „**Ne zaboravi tradiciju Muslimana**“ (Bijelo Polje, april 2015), koji je kroz večeri ilahija i kasida, uz izložbenu i humanitarnu dimenziju, povezao duhovnu muziku, savremeno likovno stvaralaštvo i društvenu solidarnost. Učešće horova iz Bijelog Polja, Priboja i Prijepolja, uz izložbu radova mlade umjetnice Amine Tutić i njihovu prodaju u humanitarne svrhe, pokazalo je važnu osobinu rada Savjeta: tradicija se ne „ponavlja“, već se prevodi u savremeni kulturni jezik – kroz formate razumljive različitim generacijama i otvorene prema široj zajednici.

Posebno mjesto u kulturnoj produkciji zauzima projekat „**Kulturni identitet i baština Muslimana u Beranama**“ (nosilac Edina Muhović), realizovan kroz program „**Veče ilahija i kasida**“ (jun 2015) i okrugli sto o društveno-političkom položaju i kulturnom identitetu Muslimana (avgust 2015). Ovaj projekat je značajan jer je kulturnu tematiku povezao sa savremenim društvenim izazovima i multikulturalizmom kao zajedničkim dobrom, uz naglašeno uključivanje mladih i obrazovanih učesnika, čime se identitet tretira kao proces prenošenja i osnaživanja, a ne kao gotova i zatvorena kategorija.

Kulturalno-antropološku dimenziju godine snažno je obogatila tribina „**Tradicionalna žena Muslimanka**“ (septembar 2015, Gubavač kod Bijelog Polja), koju je realizovala Suada Drpljanin Fetić. Program je, kroz spoj književnih, etnoloških i društvenih uvida, potvrdio ulogu žene kao nosioca nematerijalne baštine i porodične kulture, ali i kao subjekta savremenog kulturnog dijaloga. Multidisciplinarni pristup, uključujući interpretacije balada (poput *Hasanaginice*) i prikaz tradicionalne nošnje starije od jednog vijeka, dao je tribini izraženu dokumentarnu i edukativnu vrijednost.

Kulturna godina zaokružena je u oktobru 2015. otvaranjem prve samostalne izložbe mladog slikara **Darmina Ganića** u Petnjici. Ovaj događaj potvrđuje da Savjet kulturnu politiku razvija i kroz podršku savremenom stvaralaštvu i afirmaciju mladih, tretirajući umjetnost kao univerzalni jezik javne komunikacije i kao prostor u kojem se identitet predstavlja dostojanstveno i savremeno.

Pored kulturnih programa, 2015. godinu obilježava i odgovoran odnos prema materijalnom kulturno-vjerskom nasljeđu, kroz aktivnosti usmjerene na očuvanje lokalnih sakralnih i infrastrukturnih cjelina. U tom okviru realizovan je projekat „**Zaštita i unapređenje kulturnog nasljeđa Muslimana Bijelog Polja**“, kroz obnovu džamije u **Sutivanu**, uz rekonstrukciju minareta, krova i prateće infrastrukture. Sličnu dimenziju imala je i realizacija projekta „**Za stare i nove generacije Muslimana bjelopoljskog kraja**“, kojim su uređeni prilazni putevi do džamija u Sutivanu i Nedakusi, čime je olakšan pristup starijim osobama i licima sa invaliditetom, naročito tokom vjerskih praznika i mjeseca Ramazana. Ovdje je poruka jasna: identitet se čuva i kroz riječ i kroz prostor – kroz brigu o mjestima koja imaju simboličku i praktičnu ulogu u životu zajednice.

Džamija u Sutivanu

Humanitarni segment, kao posebna linija djelovanja, u 2015. godini dodatno je učvrstio društvenu prepoznatljivost Savjeta. Nastavljena je višegodišnja praksa dodjele novogodišnjih paketića djeci i mladima sa smetnjama u razvoju, bez obzira na nacionalnu i vjersku pripadnost korisnika. Tokom godine uručeno je **250 poklon-paketića** korisnicima dnevnih centara i udruženjima roditelja u više crnogorskih gradova, uključujući Bijelo Polje, Pljevlja, Rožaje, Petnjicu, Nikšić, Herceg Novi, Ulcinj, Plav, Mojkovac i Cetinje. Ova aktivnost, realizovana četvrtu godinu zaredom, pokazuje da Savjet svoju ulogu ne svodi na identitetsku reprezentaciju, već je gradi i kroz društvenu empatiju i inkluzivnu praksu, šaljući javnosti poruku da manjinska institucija doprinosi opštem dobru.

Na institucionalnom planu, 2015. godina donosi pojačanu komunikaciju sa relevantnim državnim subjektima i jačanje javne vidljivosti Savjeta. Posjeta ministra za ljudska i manjinska prava dr Suada Numanovića (april 2015) i razgovori sa predsjednikom Savjeta Sabrijom Vulićem bili su usmjereni na zastupljenost manjina u državnim institucijama, obrazovanje i unapređenje normativnog okvira manjinskih prava. Savjet je takođe učestvovao u javnim razgovorima o evropskim integracijama, gdje je naglašena uloga manjinskih naroda u procesu pristupanja Crne Gore Evropskoj uniji, čime se Savjet pozicionirao kao partner države u afirmaciji demokratskih vrijednosti, vladavine prava i multietničkog sklada. Dodatnu međunarodnu dimenziju dobila je razmjena iskustava kroz posjetu delegacije sa Kosova (jun 2015), tokom koje su otvorena pitanja funkcionisanja nacionalnih savjeta i mehanizama zaštite manjinskih prava.

Sagledana u cjelini, 2015. godina potvrđuje Savjet Muslimanskog naroda Crne Gore kao institucionalno stabilan, programski razuđen i društveno odgovoran subjekt: kultura, tradicija, savremena umjetnost, humanost i javni dijalog povezani su u koherentan model djelovanja koji će u narednim godinama dobiti još jasniju strukturu i snažnije javno-zagovaračke konture.

2016: Kulturna produkcija, edukacija i afirmacija nematerijalne baštine

Godina 2016. predstavlja fazu u kojoj se programska orijentacija Savjeta dodatno „kristališe“ u pravcu kulturno-edukativnih sadržaja i sistematičnijeg rada na očuvanju nematerijalne baštine. U odnosu na 2015, uočljiv je snažniji edukativni karakter programa: aktivnosti se sve češće realizuju u školama, bibliotekama i kulturnim ustanovama, a ciljano se uključuju mladi - ne samo kao publika, već i kao aktivni nosioci i izvođači kulturne prakse.

U januaru 2016. u Bijelom Polju realizovan je projekat „Istorija Muslimana u Crnoj Gori - II dio“ (nosilac Damir Drpljanin), zamišljen kao završnica šireg istraživačko-edukativnog ciklusa. Poseban kvalitet projekta ogleda se u spajanju sadržaja istorijskog pamćenja sa formama kulturne prezentacije koje su mladima bliske: koncert sevdaha, praćen uvodnim predavanjem o sevdalinci kao lirskom i identitetskom izrazu, imao je jasnu pedagošku funkciju. Formiranje omladinskog ansambla (BSU - Bjelopoljski sevdah union) pokazuje da programi Savjeta nijesu ostajali na nivou događaja, već su težili trajnijem efektu - prenošenju nematerijalnog nasljeđa kroz omladinsko okupljanje i kontinuitet izvođenja.

U istom mjesecu, u okviru projekta „Kultura Muslimana u Crnoj Gori“, realizovan je program „Književno nasljeđe Muslimana u Crnoj Gori“ u biblioteci Srednje stručne škole u Bijelom Polju. Kroz izlaganja i učešće učenika i profesora, afirmisano je stvaralaštvo Ćamila Sijarića kao jedna od temeljnih tačaka muslimanske književne baštine u Crnoj Gori. Time je književnost predstavljena kao dio identitetske pismenosti: ne kao puko podsjećanje, nego kao argument kulturnog kontinuiteta.

Etnološko-muzeološki sloj rada u 2016. godini posebno se vidi u projektu „Tradiciona i običaji Muslimana u Crnoj Gori“ (nosilac Senada Mulić), realizovanom kroz tribinu u Polimskom muzeju u Beranama, uz prikaz tradicionalnog odijevanja i običajnih obrazaca. Dokumentarna vrijednost programa dodatno je pojačana izložbom autentičnih odjevnih predmeta, uključujući rijetke primjerke starije od jednog vijeka, čime je tradicija dobila i arhivsku formu - ono što se može vidjeti, uporediti i sačuvati.

U februaru 2016. realizovan je program „Slikarsko nasljeđe Muslimana u Crnoj Gori“ (nosilac Selma Alihodžić), održan u galeriji Centra za kulturu u Bijelom Polju. Tribina o slikarstvu i islamu, uz izložbu radova muslimanskih slikara iz Bijelog Polja, pokazala je širinu kulturnog koncepta Savjeta: umjetnost se tretira kao univerzalni jezik, sposoban da premosti identitetske granice i istovremeno potvrdi specifičnost kulturnog iskustva zajednice.

Posebno upečatljiv primjer afirmacije ženskog stvaralaštva i gradske tradicije predstavlja manifestacija „Ženo, ruke ti se pozlatile“ (Berane, jun 2016), posvećena tradicionalnom bijelom vezu (rišelj tehnika). Izložba ručnih radova, praktične demonstracije i poetsko-muzički program, uz široko učešće kulturnih radnika i umjetnika, svjedoče o važnoj kulturnoj poruci: nematerijalna baština se ne čuva deklarativno, već prenošenjem znanja i javnim priznanjem stvaralačke prakse.

U jesen 2016. godine Savjet snažnije otvara identitetsko-terminološka i pravno-politička pitanja. Tribina „Nacionalni identitet i ime Muslimana u Crnoj Gori“ (novembar 2016) i tribina „Pravni status i položaj Muslimana u Crnoj Gori“ (kraj novembra 2016) predstavljaju korak ka sistematičnijem povezivanju kulture i prava: istorijska i kulturna samoidentifikacija ne ostaje „u sferi osjećaja“, već se dovodi u vezu sa savremenim institucionalnim položajem zajednice i njenim pravima u okviru crnogorske državnosti.

Sagledana u cjelini, 2016. godina pokazuje Savjet kao instituciju koja identitet gradi kroz znanje, obrazovanje, umjetnost i dokumentovanje tradicije - istovremeno pripremajući teren za izražavanje javne i institucionalne reakcije koje će obilježiti završnicu drugog saziva.

2017: Javna reakcija, institucionalna odbrana i demokratsko zaokruživanje mandata

Godina 2017. nosi prepoznatljiv pomak ka javnoj i institucionalno-političkoj dimenziji djelovanja Savjeta. Dok su prethodne godine snažno obilježene kulturnim programima i edukativnim formatima, 2017. dodatno naglašava odgovornost Savjeta da reaguje onda kada javni govor i političke poruke mogu proizvoditi identitetske nesigurnosti ili narušavati društveni sklad. Time se Savjet profilisao ne samo kao organizator kulturnih sadržaja, već i kao javni akter koji štiti dignitet zajednice i princip multietničke stabilnosti Crne Gore.

U tom kontekstu, posebno je značajno saopštenje Savjeta iz februara 2017. godine povodom javnih izjava funkcionera Bošnjačke stranke, u kojem se Savjet jasno ograđuje od stavova koji, po njegovoj ocjeni, mogu imati destabilizujući učinak ili produbljivati identitetske podjele. U tom istupu reafirmisana je ključna vrijednosna pozicija Savjeta: crnogorski Muslimani nemaju „rezervnu državu“ i Crnu Goru doživljavaju kao jedinu i matičnu državu, a očuvanje identiteta nije suprotstavljeno državnoj stabilnosti, već se ostvaruje u njenom okviru.

U januaru 2017. javna reakcija predsjednika Savjeta Sabrije Vulića povodom izjave predsjednika Opštine Petnjica o biblioteci „Kadrija Adrović“ imala je dodatnu poruku: kulturna infrastruktura i projekti u lokalnim zajednicama ne smiju biti tretirani kao jednokratne vijesti, već kao trajne obaveze institucija i kao dio šire kulturne politike. Reagovanje je, u suštini, bilo poziv na kontinuitet institucionalne odgovornosti i dosljedno čuvanje rezultata uložених napora.

Završnicu mandata obilježila je Elektorska skupština III saziva Savjeta, održana 3. decembra 2017. godine u Podgorici. Skupština je sprovedena u skladu sa zakonskim i podzakonskim procedurama, uz učešće 30 elektora i jednoglasno usvajanje odluka, bez primjedbi. Ovaj podatak u monografskom prikazu nije puka formalnost: on predstavlja indikator institucionalne zrelosti Savjeta i stabilnosti njegovog legitimiteta u zajednici. Zakazivanje konstitutivne sjednice novog saziva za 9. decembar 2017. godine zaokružilo je mandat drugog saziva na način koji potvrđuje demokratsku kulturu i kontinuitet institucionalnog razvoja.

Sagledana u cjelini, 2017. godina zatvara drugi saziv u tonu javne odgovornosti i institucionalne dosljednosti: Savjet reafirmira građanski i državotvorni okvir svog djelovanja, brani javni prostor od retorike koja može narušiti međunarodni sklad, i mandat završava uredno, demokratski i stabilno - ostavljajući osnovu za sadržajni i kompleksniji razvoj u narednom sazivu.

3.4. Međunarodna saradnja i kontakti

Drugi saziv Savjeta Muslimanskog naroda Crne Gore obilježen je prvim vidljivijim iskoracima ka međunarodnoj dimenziji djelovanja, koja se u ovom periodu prvenstveno razvijala kroz konsultativne kontakte, razmjenu iskustava i javnu prezentaciju institucionalne uloge Savjeta u sistemu zaštite manjinskih prava. U pitanju nije bila “paralelna politika”, već logičan nastavak unutrašnje konsolidacije: Savjet je kroz međunarodne susrete i komunikaciju nastojao da dodatno učvrsti legitimitet svojih inicijativa, da upozna praksu i standarde koji se primjenjuju u evropskom prostoru, te da manjinsku temu Muslimana u Crnoj Gori uobliči kao dio šireg okvira zaštite ljudskih i manjinskih prava.

Međunarodna saradnja u ovom periodu imala je više funkcija. Najprije, ona je služila kao kanal učenja - upoređivanjem nacionalnih mehanizama i praksi rada sličnih institucija u regionu Savjet je dobijao jasniju sliku o tome kako se manjinska prava prevode u mjerljive politike, a ne ostaju na nivou deklaracija. Drugo, međunarodni kontakti su doprinosili većoj javnoj vidljivosti Savjeta, potvrđujući ga kao institucionalnog sagovornika koji manjinska pitanja tretira u skladu sa savremenim standardima demokratske kulture. Treće, ova dimenzija djelovanja je imala i simboličku vrijednost: pokazivala je da se identitetska pitanja ne rješavaju izolacijom, već dijalogom i umrežavanjem, uz jasno uvažavanje crnogorskog pravnog okvira i društvenog konteksta.

Sagledana u cjelini, međunarodna saradnja drugog saziva nije bila dominantna po obimu, ali je bila značajna kao razvojni korak: otvorila je prostor da Savjet u narednim sazivima oblikuje snažnije i sadržajnije oblike međunarodnog predstavljanja, saradnje i učešća u regionalnim forumima, posebno u segmentima koji se tiču obrazovanja, kulture, medijske vidljivosti i političke participacije manjina.⁹¹

3.5. Zaključne sinteze drugog saziva Savjeta

Drugi saziv Savjeta Muslimanskog naroda Crne Gore (2013 - 2017) može se sagledati kao faza institucionalne konsolidacije i programskog sazrijevanja, u kojoj se Savjet iz stadijuma pretežno reprezentativnog djelovanja postupno profilisao u prepoznatljivog aktera kulturne afirmacije, obrazovne podrške i javne odgovornosti. Početne godine mandata obilježene su jačanjem institucionalnog dijaloga sa državnim organima i jasnijim artikulisanjem ključnih pitanja manjinske politike, posebno u dijelu srazmjerne zastupljenosti, obrazovanja, kulture i medijske vidljivosti. U tom okviru Savjet je potvrđivao ulogu nacionalnih savjeta kao legitimnih mehanizama zaštite manjinskih prava, uz insistiranje da se zakonske garancije prevode u mjerljive institucione prakse.⁹²

Tokom 2014. godine dodatno se učvršćuje organizaciona struktura i plansko djelovanje Savjeta, uz širenje saradnje sa relevantnim institucijama i sve snažnije oslanjanje na projektne instrumente, naročito kroz programe podržane od Fonda za zaštitu i ostvarivanje manjinskih prava. Upravo u tom periodu postavljeni su temelji za vidljiviji programski iskorak: kultura, identitet i obrazovanje počinju da se tretiraju kao međusobno povezane cjeline, a ne kao izolovani sadržaji.

Najizraženija programska dinamika drugog saziva dolazi do punog izraza u godinama 2015 - 2016, kada Savjet razvija kulturno-identitetsku produkciju u širokom rasponu formata - od stručnih tribina i književnih

91 Interna dokumentacija Savjeta (2013–2017): izvještaji o radu i službene informacije o kontaktima i posjetama (arhiva Savjeta).

92 Interna evaluacija rada Savjeta.

programa, preko izložbi i muzičkih manifestacija, do projekata posvećenih nematerijalnoj baštini i afirmaciji uloge žene u tradiciji i kulturi zajednice. Posebno je značajno što se kulturna politika Savjeta u ovom periodu ne svodi na folklornu prezentaciju, već dobija edukativnu i dokumentarnu dimenziju: tradicija se tumači, objašnjava i prenosi kroz škole, biblioteke i kulturne ustanove, uz uključivanje mladih i stvaranje trajnijih omladinskih formi kulturnog angažmana.

Paralelno s kulturnim programima, Savjet u kontinuitetu razvija društveno-kohezivnu ulogu kroz humanitarne i solidarne aktivnosti, prepoznatljive po inkluzivnosti i jasnoj poruci da se institucionalna briga ne ograničava na granice vlastite zajednice. Takav rad učvrstio je javni kredibilitet Savjeta i doprinio njegovoj prepoznatljivosti kao institucije građanske odgovornosti.

Završna godina mandata (2017) donosi izraženiju javnu dimenziju djelovanja: Savjet reafirmiše vrijednosnu orijentaciju koja identitet Muslimana Crne Gore ne suprotstavlja državnom okviru, već ga u njega organski ugrađuje, insistirajući na multietničkoj stabilnosti, dijalogu i odbacivanju političke instrumentalizacije identiteta. Mandat je zaokružen uredno i demokratski, kroz sprovođenje elektorske skupštine i prelazak u naredni saziv bez institucionalnih sporova, što predstavlja važan indikator stabilnosti i zrelosti Savjeta.

Uprkos ograničenim resursima i povremenim institucionalnim ograničenjima, Savjet je u ovom sazivu postigao vidljive rezultate u programskom širenju i javnoj prepoznatljivosti, istovremeno jasno registrujući izazove srazmjerne zastupljenosti i dugoročne identitetske održivosti zajednice.

Sagledan u cjelini, drugi saziv ostaje važan zbog toga što je uspostavio operativni model djelovanja koji će u narednim mandatima biti dodatno razvijen: identitet se čuva kulturom i znanjem, učvršćuje institucionalnom komunikacijom, a brani javnim i odgovornim nastupom - bez zatvaranja u etničke okvire i uz jasnu privrženost Crnoj Gori kao zajedničkom državnom prostoru.⁹³

93 Zaključci sa završne sjednice drugog saziva.

POGLAVLJE IV – TREĆI SAZIV (2018 - 2022)

Treći saziv Savjeta Muslimanskog naroda Crne Gore (2018 - 2022) predstavlja period u kojem se rad Savjeta može najjasnije sagledati kao proces institucionalnog sazrijevanja u složenim društveno-političkim okolnostima. Za razliku od ranijih faza, kada je prioritet bio uspostavljanje vidljivosti i konsolidacija osnovnih organizacionih kapaciteta, u ovom mandatu uočava se stabilniji kontinuitet djelovanja, šire programsko profilisanje i jačanje funkcionalne uloge Savjeta u okviru sistema manjinskih prava i kulturne autonomije.⁹⁴

Društveni ambijent u ovom periodu obilježen je intenzivnim političkim promjenama, rastućom polarizacijom i osjetljivošću identitetskih tema, što je posebno pojačalo značaj institucionalnog nastupa nacionalnih savjeta. U takvim okolnostima, Savjet je nastojao da očuva institucionalnu stabilnost i prepoznatljivost Muslimana kao ustavno priznate nacionalne zajednice, kombinujući identitetsku dosljednost sa građanskom otvorenošću i insistiranjem na dijalogu i normativnim standardima. Ovaj mandat je, stoga, važan i kao ogledni primjer kako se manjinska politika može artikulirati kroz argument, javnu komunikaciju, kulturnu i obrazovnu praksu, ali i kroz partnerstva i institucionalni dijalog.

Istovremeno, treći saziv je period u kojem Savjet sve jasnije razvija elemente institucionalne kulture odgovornosti: planski pristup, dokumentovanje rada, izvještavanje i transparentnost postaju ne samo formalna obaveza, već upravljački mehanizmi za mjerenje učinka i planiranje budućih koraka. Upravo zato se mandat 2018 - 2022 može čitati i kao prelaz iz pretežno simboličke u funkcionalnu institucionalnu ulogu: identitet se ne afirmiše samo kroz poruke i obilježavanja, već kroz programe, dokumente, analize i vidljive oblike javnog djelovanja.

U nastavku ove glave, najprije se prikazuju izbor i struktura trećeg saziva, potom ključne aktivnosti usmjerene na očuvanje identiteta, a zatim hronološko-tematski pregled programskih i javnih aktivnosti po godinama mandata. Takva struktura omogućava da se djelovanje Savjeta sagleda i kao niz konkretnih događaja i kao koherentan razvojni tok, u kojem se prepliću kultura sjećanja, obrazovni i kulturni programi, javno zagovaranje, institucionalna saradnja i standardi odgovornosti u upravljanju radom i resursima.

4.1. Izbor i struktura trećeg saziva Savjeta

Treći saziv Savjeta Muslimanskog naroda Crne Gore konstituisan je nakon sprovedenog izbornog postupka u skladu sa Zakonom o manjinskim pravima i slobodama, Pravilima za izbor članova savjeta manjinskog naroda ili druge manjinske nacionalne zajednice i internim aktima Savjeta. Elektorska skupština održana je 3. decembra 2017. godine, dok je Konstitutivna sjednica Savjeta održana 9. decembra 2017. godine u Podgorici, čime je i formalno otpočeo mandat trećeg saziva. Na toj sjednici verifikovani su mandati članovima Savjeta, utvrđen kvorum za rad i izvršen izbor organa Savjeta.⁹⁵

Treći saziv činilo je ukupno 25 članova, izabranih iz više crnogorskih opština, što potvrđuje nastojanje da se u sastavu Savjeta obezbijedi odgovarajuća regionalna zastupljenost Muslimana u Crnoj Gori. U analizi predstavljenoj na konstitutivnoj sjednici posebno je istaknuto da je u ovom sazivu bilo zastupljeno 40% žena i 60% muškaraca, što ukazuje na relativno uravnoteženu polnu strukturu u okviru jednog manjinskog predstavničkog tijela. Istovremeno, sastav Savjeta odlikovala je i izražena teritorijalna rasprostranjenost: članovi iz Bijelog Polja činili su 36% ukupnog sastava, članovi iz Podgorice 24%, dok su Bar i Rožaje bili zastupljeni sa po 8%, odnosno sa po dva predstavnika. Pljevlja, Gusinje-Plav, Kotor, Ulcinj i Berane-

⁹⁴ Društveno-političke analize Crne Gore 2017 - 2020.

⁹⁵ Zapisnici sjednica Savjeta, 2017 - 2018.

Petnjica bili su zastupljeni sa po jednim predstavnikom, odnosno sa po 4% ukupnog sastava. U zapisniku je posebno konstatovano da, prema rezultatima popisa iz 2011. godine, jedino Pljevlja nijesu bila zastupljena u obimu koji odgovara njihovom udjelu u ukupnom broju Muslimana u Crnoj Gori.

Na reprezentativnost trećeg saziva ukazuje i podatak da je od ukupno mogućih 690 glasova elektora iskorišćeno 576, što predstavlja 83% ukupnog potencijala glasanja. To pokazuje visok stepen angažovanosti elektora i relativno snažan legitimitet izbornog procesa. U sastavu novog saziva nalazila su se četiri magistra nauka, jedan penzioner, kao i članovi koji su po svom društvenom i javnom položaju davali dodatnu težinu radu Savjeta, uključujući poslanika dr Suada Numanovića i ministra Mevludina Nuhodžića. Takva obrazovna, profesionalna i društvena raznovrsnost potvrđuje da je treći saziv bio koncipiran kao reprezentativno i kadrovski razuđeno tijelo, osposobljeno da odgovori na složene izazove zaštite i afirmacije identiteta Muslimana u Crnoj Gori.

Na Konstitutivnoj sjednici najprije je obrazovano radno tijelo, odnosno Izborna komisija Konstitutivne sjednice, a potom je izvršen izbor predsjednika i sekretara Savjeta tajnim glasanjem. Za predsjednika Savjeta izabran je Sabrija Vulić iz Kotora, dok je za sekretara Savjeta izabran Kadrija Kurpejović iz Podgorice. Nakon toga, javnim glasanjem izabrana su dva potpredsjednika Savjeta, i to: Suada Begović iz Bijelog Polja i Fahrudin Dervišević iz Gusinje. U nastavku rada izabrani su i članovi Izvršnog odbora, pa su, pored predsjednika i sekretara koji su po funkciji članovi ovog organa, u njegov sastav izabrani Avdo Ajanović iz Pljevalja, Murat Medjedović iz Bijelog Polja, Saida Čikić iz Bijelog Polja, Edin Koljenović iz Podgorice i Nusret Ganić iz Rožaja. Time je treći saziv dobio svoju punu organizacionu i funkcionalnu strukturu.

Savjet je potom upisan u Evidenciju savjeta Ministarstva za ljudska i manjinska prava 12. decembra 2017. godine, na period od četiri godine, pri čemu je kao ovlašćeno lice za zastupanje i predstavljanje Savjeta određen Sabrija Vulić. Na taj način treći saziv je, i u formalno-pravnom smislu, dobio puni legitimitet za rad i djelovanje u mandatnom periodu 2018 - 2022. godine.⁹⁶

Izbor predsjednika, sekretara, potpredsjednika i članova Izvršnog odbora potvrđen je na Konstitutivnoj sjednici 9. decembra 2017. godine, dok je spisak svih 25 izabranih članova potvrđen u evidenciji prisustva i kontakt-listi trećeg saziva.

Detaljan tabelarni pregled sastava i strukture drugog saziva Savjeta nalazi se u prilogu ove monografije, koji čini njen sastavni dio.

4.2. Aktivnosti na očuvanju identiteta Muslimana

U trećem sazivu (2018 - 2022) Savjet Muslimanskog naroda Crne Gore usmjerio je značajan dio svog rada na očuvanje nacionalnog i kulturnog identiteta Muslimana u Crnoj Gori, polazeći od ustavno garantovanog prava na slobodno nacionalno izjašnjavanje i zaštitu manjinskog identiteta.⁹⁷ U središtu tog pristupa bila je dosljedna institucionalna poruka da se identitet Muslimana ne može svoditi na vjersku pripadnost, već predstavlja ustavno priznatu nacionalnu kategoriju, sa pravima koja iz toga proizlaze.⁹⁸

Aktivnosti Savjeta u ovom periodu mogu se sagledati kroz nekoliko povezanih linija djelovanja.

Prvo, Savjet je sistematski radio na **jačanju identitetske vidljivosti** i otporu prema asimilacionim pritiscima, posebno u javnom govoru i društvenim praksama gdje se termin "Musliman" često pogrešno tretira kao isključivo vjerska odrednica. U tom okviru, Savjet je javnim stavovima i institucionalnim obraćanjima

⁹⁶ Rješenje o upisu u evidenciju Savjeta broj: 01-023-1135/17-6 od 12. decembra 2017. godine – ("Službeni list Crne Gore", br. 86/2017 od 20.12.2017. godine).

⁹⁷ **Ustav Crne Gore** – preambula (manjine/nacionalne zajednice) i relevantne odredbe o slobodi izjašnjavanja i pravima manjina; **Zakon o manjinskim pravima i slobodama**.

⁹⁸ **Okvirna konvencija Savjeta Evrope za zaštitu nacionalnih manjina** – princip slobodnog samoopredjeljenja i zaštite identiteta.

insistirao na jasnoj razlici između nacionalnog i vjerskog samoopredjeljenja, naglašavajući da ova distinkcija ima neposredne posljedice po ostvarivanje manjinskih prava u praksi.

Drugo, Savjet je u periodu 2020 - 2021. intenzivirao **javnu zagovaračku ulogu** u okolnostima povećanih društvenih tenzija. Nastupajući umjereno, ali argumentovano, Savjet je ukazivao na rizike institucionalne nevidljivosti i na potrebu da se manjinska prava ne posmatraju kao deklarativna, već kao obavezujući demokratski standard koji zahtijeva dosljednu primjenu. U tom registru, Savjet se oslanjao i na empirijske pokazatelje o identitetskim trendovima, pri čemu je javno tumačenje pojedinih istraživanja korišćeno kao indikator društvene klime i potencijalnih posljedica po političku i institucionalnu vidljivost zajednice.⁹⁹

Treće, Savjet je ovu tematiku učvršćivao kroz **institucionalni i međunarodni dijalog**, ukazujući da je ključni problem često u raskoraku između normativnih garancija i njihove primjene. U komunikaciji sa relevantnim međunarodnim akterima i u razgovorima sa državnim institucijama, naglašavano je da se zaštita identiteta ostvaruje kroz stabilne mehanizme: dosljednu primjenu afirmativne akcije, nediskriminaciju u javnim službama, i prepoznatljivost nacionalnih savjeta kao legitimnih sagovornika u kreiranju javnih politika.¹⁰⁰

Četvrto, Savjet je identitetsku politiku vezivao za **simboličke i institucionalne okvire**, pri čemu je Nacionalni dan Muslimana Crne Gore (20. jun) u ovom sazivu dodatno dobio funkciju javnog podsjećanja na istorijski kontinuitet i dostojanstvo zajednice.¹⁰¹ U samoj strukturi ove glave dovoljno je naglasiti da je obilježavanje datuma služilo kao okvir institucionalne poruke o kontinuitetu i ravnopravnosti, dok se njegova detaljna razrada obrađuje u posebnoj cjelini monografije.

Peto, Savjet je u osjetljivim društvenim situacijama djelovao i kroz **preventivnu javnu komunikaciju**, osuđujući pojave govora mržnje, pritisaka i pokušaja delegitimisanja identiteta Muslimana. Reagovanja su bila usmjerena ka smirivanju tenzija, zaštiti građanskog mira i podsjećanju na institucionalne mehanizme kao jedini legitiman okvir za rješavanje društvenih sporova.¹⁰²

Sagledano u cjelini, aktivnosti Savjeta na očuvanju identiteta u trećem sazivu pokazuju prelazak iz pretežno simboličke uloge ka funkcionalnom institucionalnom djelovanju: identitet se štiti kroz argument, dokument, javnu komunikaciju, dijalog sa institucijama i oslanjanje na normativne i međunarodne standarde. U uslovima pojačanih identitetskih izazova, Savjet se profilisao kao stabilan institucionalni akter koji identitet razumije kao javno pravo i društvenu činjenicu, a ne kao privatnu ili isključivo kulturnu temu.

4.3. Metodološka napomena: hronološko-tematski pristup

Ovaj dio monografije zasniva se na hronološko-tematskom pristupu, koji omogućava da se rad III saziva Savjeta Muslimanskog naroda Crne Gore (2018 - 2022) sagleda kao kontinuiran i uvezan proces, a ne kao niz izolovanih događaja. Osnovna struktura prati godine mandata, dok se unutar svake godine izdvajaju ključne tematske cjeline: institucionalna konsolidacija, kultura i izdavaštvo, obrazovanje i rad sa mladima, javna komunikacija i zagovaranje, kultura sjećanja, društvena kohezija i saradnja sa institucijama. Ovakav metod omogućava uvid u dinamiku rada Savjeta i jasnije razumijevanje uzročno-posljedičnih veza između pojedinih aktivnosti i šireg društveno-političkog konteksta.

Pri izradi teksta korišćeni su javno dostupni institucionalni izvori (saopštenja, odluke i obavještenja), kao i projektna i programska dokumentacija Savjeta, uz oslonac na relevantne normative i izvještaje nadležnih institucija kada je

99 CEDEM – Istraživanje javnog mnjenja “Kako biste se etnički/nacionalno izjasnili, ako bi u ovom trenutku bio održan popis – trend %”.

100 Sastanci sa Visokim komesarom OEBS-a za nacionalne manjine, arhiva Savjeta i izvještaji OEBS-a.

101 Odluka Savjeta o utvrđivanju Nacionalnog dana Muslimana Crne Gore – broj i datum (01-16/2020-1, 14. mart 2020)

102 Javna reagovanja nakon izbora 2020. i u periodu pojačanih tenzija (PLJEVLJA: SRAMNA PRESUDA- Grafiti “SELITE SE TURCI” i “SREBRENICA 92” nisu govor MRŽNJE!).

to neophodno. Cilj nije puko nabranje aktivnosti, već interpretacija njihovog identitetskog i društvenog učinka u okviru zakonom utvrđene uloge Savjeta. Posebna pažnja posvećena je razlikovanju simboličkih praksi (obilježavanja, ceremonije, javne poruke) od funkcionalnih institucionalnih mehanizama (planiranje, izvještavanje, partnerstva, zagovaranje i konkretni programi).

S obzirom na ograničene resurse Savjeta, prioritet je dat aktivnostima koje su imale širi domet i dugoročniji efekat na vidljivost zajednice i očuvanje identiteta. Metodološki okvir je, stoga, usmjeren na prepoznavanje razvojne linije: od konsolidacije i učvršćivanja legitimiteta, preko jačanja javne uloge, do prepoznatljivih institucionalnih standarda odgovornosti i transparentnosti koji obilježavaju završnicu mandata.

4.4. Programska i javna uloga Savjeta u trećem sazivu (2018 - 2022): hronološko -tematski pregled

2018: Konsolidacija institucije i simbolika kontinuiteta

Godina 2018. predstavlja prvu punu operativnu godinu mandata Savjeta Muslimanskog naroda Crne Gore (2018 - 2022) i početak stabilnog četvorogodišnjeg ciklusa djelovanja. U toj godini jasno se uočava prelazak iz faze primarno simboličkog predstavljanja u fazu funkcionalnije institucionalne uloge, kroz učvršćivanje unutrašnje organizacije, programsku koherentnost i prepoznatljivije prisustvo u javnom prostoru. Ključni događaji 2018. godine - od konsolidacije legitimiteta, preko obilježavanja jubileja deset godina rada, do jačanja institucionalnog dijaloga i kulturno-izdavačkih aktivnosti - postavljaju obrasce djelovanja koji će obilježiti i naredne godine mandata: kontinuitet, odgovornost i javnu vidljivost u građanskom okviru multietničke Crne Gore.

1. Institucionalni okvir i legitimitet djelovanja

Godina 2018. predstavlja početak mandata Savjeta Muslimanskog naroda Crne Gore koji je obilježen jasnom institucionalnom konsolidacijom i potvrdom kontinuiteta njegovog rada. Iako je formalni izbor III saziva Savjeta okončan održavanjem Elektorske skupštine u decembru 2017. godine¹⁰³, puna operativna dinamika tog saziva ostvarena je upravo tokom 2018. godine. Time je ova godina postala polazna tačka jednog stabilnog četvorogodišnjeg ciklusa djelovanja.

Elektorska skupština III saziva nije imala isključivo proceduralni značaj. Ona je potvrdila zakonitost i legitimitet rada Savjeta u skladu sa važećim propisima o pravima i slobodama manjinskih naroda, ali je istovremeno označila kontinuitet institucionalne politike usmjerene ka očuvanju nacionalnog identiteta Muslimana i njihovog položaja u crnogorskom društvu. Izabrana struktura Savjeta obezbijedila je regionalnu zastupljenost, stručnu raznovrsnost i funkcionalnu organizaciju, što je omogućilo planski i stabilan rad u narednim godinama mandata.

Tokom 2018. godine Savjet je kroz redovne sjednice, unutrašnju koordinaciju i programsko planiranje postavio temelje za intenzivniji javni angažman. U tom periodu jasno se uočava prelazak sa simboličkog predstavljanja ka funkcionalnoj institucionalnoj ulozi, u kojoj Savjet preuzima odgovornost ne samo za artikulaciju identitetskih pitanja, već i za njihovo konkretno pozicioniranje u javnim politikama i društvenom dijalogu.

2. Kultura sjećanja i simboličke prakse

Jedan od najsnažnijih simboličkih i institucionalnih događaja u 2018. godini bilo je obilježavanje deset godina postojanja i rada Savjeta Muslimanskog naroda Crne Gore.¹⁰⁴ Svečana akademija, održana u decembru u Kulturno-informativnom centru „Budo Tomović“ u Podgorici, imala je višeslojno značenje

103 Izvor: odluka / zapisnik Elektorske skupštine, arhiva Savjeta.

104 <https://savjetmuslimanacg.me/index.php/novosti/item/155-vulic-crnogorski-muslimani-su-izdrzali-udar-vremena>

– kao retrospektiva jednog decenijskog institucionalnog puta, ali i kao čin svjesnog očuvanja kolektivnog pamćenja i reafirmacije razloga zbog kojih je Savjet i osnovan.

Savjet Muslimanskog naroda Crne Gore zvanično je formiran u martu 2008. godine, na inicijativu grupe građana **islamske vjeroispovijesti***, u društvenim i političkim okolnostima koje ni tada, a ni danas, nijesu bile nimalo jednostavne. Pritisnuti različitim izazovima, inicijatori su smogli snage da osnuju instituciju koja će sistematski brinuti o kulturnom i istorijskom nasljeđu crnogorskih Muslimana, baštineći crnogorski jezik kao svoj i Crnu Goru kao jedinu i nedjeljivu matičnu državu. Time je Savjet od samog početka profilisan kao izraz građanske i državotvorne orijentacije, a ne kao isključiva ili konfrontaciona forma političkog djelovanja.

U obraćanju predsjednika Savjeta Sabrije Vulića, jasno je artikulisana poruka da Savjet nije prolazna organizaciona struktura, već trajna institucija zajednice Muslimana u Crnoj Gori. Posebno su istaknute vrijednosti multietničnosti, multivjerskog sklada i građanskog karaktera države, uz naglasak da odnos većine prema manjinama predstavlja mjerilo demokratičnosti savremenog društva, u skladu sa standardima Ujedinjenih nacija, OEBS-a i Savjeta Evrope. Upravo prisustvo pripadnika različitih naroda i konfesija na svečanoj akademiji predstavljalo je snažnu potvrdu takvog vrijednosnog opredjeljenja.

Značajan dio obraćanja bio je posvećen pitanju identiteta crnogorskih Muslimana u istorijskom i savremenom kontekstu, pri čemu je naglašeno da se lično i kolektivno pamćenje ne može posmatrati kao puka emotivna kategorija, već kao važan element institucionalnog identiteta Savjeta. U tom okviru ukazano je da su crnogorski Muslimani tokom decenija izdržali „udar vremena i pomodarske vjetrove“, ostajući dosljedni izboru svojih predaka da im nacionalno ime bude Musliman. Istovremeno je istaknuta zabrinjavajuća dinamika snažne asimilacije u posljednjih dvadesetak godina, koja se najuvjerljivije reflektuje u popisnim podacima: od približno 90.000 nacionalno izjašnjenih Muslimana 1991. godine do znatno manjeg broja u savremenom periodu. Uprkos takvim trendovima, poruka obraćanja bila je normativno jasna i vrijednosno utemeljena — očuvanje identiteta predstavlja dug prema precima, ali i odgovornost prema budućim generacijama, te zahtijeva kontinuiran, institucionalno promišljen napor u kulturi, obrazovanju i javnom prostoru.

U tom kontekstu podsjećeno je i na istorijsku borbu za ustavno priznanje nacionalnog imena Musliman, krunisanu Ustavom iz 1974. godine, kao i na pokušaje njegovog brisanja početkom 2000-ih, koji nijesu uspjeli. Time je jubilej poslužio kao snažan podsjetnik na kontinuitet institucionalne i identitetske borbe, ali i na odgovornost sadašnjih generacija da taj kontinuitet očuvaju kroz demokratske i građanske mehanizme.

Obilježavanje desetogodišnjice Savjeta imalo je i jasnu društvenu poruku: institucionalna borba za prava, ravnopravnost i dostojanstvo manjinske zajednice ne odvija se kroz konfrontaciju, već kroz strpljenje, kontinuitet i odgovorno djelovanje u okviru zajedničkog društvenog prostora. Savjet je tom prilikom reafirmisao svoju ulogu mosta saradnje — kako između različitih manjinskih zajednica, tako i između manjina i većinskog društva — sa jasnom porukom da je Crna Gora država svih njenih građana, a da su crnogorski Muslimani njen sastavni, lojalan i aktivan dio.

***Napomena autora**

U crnogorskom ustavno-pravnom sistemu jasno se razlikuju **vjerska pripadnost i nacionalni identitet**, kao dva autonomna, ali društveno često isprepletena oblika individualnog i kolektivnog samoopredjeljenja. Ova razlika ima poseban značaj u kontekstu prava nacionalnih manjina i razumijevanja institucionalne uloge Savjeta Muslimanskog naroda Crne Gore.

Vjerska pripadnost predstavlja individualno ljudsko pravo, zagarantovano **članom 46 Ustava Crne Gore**, kojim se jemči sloboda vjeroispovijesti, uključujući pravo da se vjera ispovijeda ili ne ispovijeda, pojedinačno ili kolektivno. U tom smislu, pojam *građani islamske vjeroispovijesti* označava isključivo vjersku kategoriju i ne može se poistovjećivati sa nacionalnim ili etničkim identitetom.

Nasuprot tome, **nacionalni identitet** predstavlja oblik kolektivnog kulturnog i istorijskog samoopredjeljenja, zasnovan na slobodnom izjašnjavanju, što je garantovano **članom 79 Ustava Crne Gore**, kojim se pripadnicima manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica jemče prava na očuvanje, razvoj i javno ispoljavanje nacionalnog identiteta, kulture, tradicije, jezika i pisma. Nacionalno ime *Musliman* u Crnoj Gori ima svoj istorijski i ustavni kontinuitet, potvrđen kako u ranijim ustavnim rješenjima (Ustav SFRJ iz 1974. godine), tako i kroz savremeni ustavno-pravni poredak Crne Gore, u okviru prava na slobodno nacionalno izjašnjavanje.

Ovakvo razlikovanje u potpunosti je usklađeno sa **Okvirnom konvencijom Savjeta Evrope za zaštitu nacionalnih manjina**, koja polazi od principa slobodnog samoopredjeljenja, kao i sa praksom evropskih država u kojima nacionalni savjeti predstavljaju institucije kulturne autonomije, a ne vjerske organizacije. Nacionalni savjeti, u tom smislu, djeluju kao predstavnička tijela nacionalnih manjina u oblastima kulture, obrazovanja, jezika i informisanja, uz puno poštovanje sekularnog karaktera države i odvojenosti vjerskih zajednica od državnih i političkih struktura.

Shodno navedenom, Savjet Muslimanskog naroda Crne Gore ne predstavlja organizaciju vjerskog karaktera, niti okuplja građane po osnovu njihove vjerske pripadnosti, već djeluje kao institucija **kulturne i nacionalne autonomije crnogorskih Muslimana**, u skladu sa Ustavom Crne Gore, evropskim standardima i praksom nacionalnih savjeta manjina. Ova distinkcija predstavlja ključ za pravilno razumijevanje identitetske, institucionalne i društvene uloge Savjeta u savremenom crnogorskom kontekstu.

3. Dijalog sa državnim institucijama

Tokom 2018. godine Savjet Muslimanskog naroda Crne Gore dodatno je učvrstio svoju poziciju legitimnog sagovornika državnih institucija u oblasti zaštite manjinskih prava. Kroz komunikaciju i susrete sa Ministarstvom za ljudska i manjinska prava, Savjet je aktivno učestvovao u razmatranju pitanja koja se tiču institucionalnog položaja manjinskih naroda, kao i unapređenja normativnog i praktičnog okvira njihove zaštite.

Ovi susreti nijesu imali deklarativni karakter. Naprotiv, oni su predstavljali pokušaj da se pitanja identiteta, obrazovanja, kulture i društvene ravnopravnosti Muslimana u Crnoj Gori uključe u širi institucionalni dijalog.

Savjet se u tom procesu pozicionirao kao odgovorna institucija koja ne nastupa sa zahtjevima partikularne prirode, već kroz argumente zasnovane na ustavnim principima, međunarodnim standardima i dugoročnim društvenim interesima.

Učešćem u ovim procesima, Savjet je tokom 2018. godine potvrdio svoju ulogu aktivnog činioca u sistemu zaštite manjinskih prava, doprinoseći afirmaciji modela saradnje između države i nacionalnih savjeta.

4. Kultura i izdavaštvo

Pored institucionalnog i političko-društvenog djelovanja, 2018. godina bila je obilježena i kontinuiranom podrškom kulturnim, izdavačkim i identitetskim projektima. Savjet Muslimanskog naroda Crne Gore nastavio je da podržava književne, kulturne i naučne manifestacije koje afirmišu stvaralaštvo Muslimana i njihovo mjesto u ukupnom kulturnom prostoru Crne Gore.

Ove aktivnosti nijesu bile usmjerene ka zatvorenom krugu zajednice, već su imale za cilj da kulturnu baštinu crnogorskih Muslimana predstave kao integralni dio crnogorskog kulturnog nasljeđa, čime je Savjet i u ovom segmentu djelovanja dosljedno sprovodio politiku otvorenosti, dijaloga i kulturnog pluralizma.

5. Konferencija „Moć kulture – multikulturalizam i savremene umjetničke prakse“

Od 4. do 6. decembra 2018. godine, u Ulcinju je održana trodnevna konferencija na temu „Moć kulture – multikulturalizam i savremene umjetničke prakse: etnizacija ili interakcija?“, u organizaciji Fondacije *Konrad Adenauer* u saradnji sa *LACTOM*. Konferenciji su prisustvovali predstavnici Ministarstva kulture i Ministarstva za ljudska i manjinska prava, predstavnici lokalne samouprave, akademske zajednice, kao i akteri nezavisne kulturne scene iz cijele Crne Gore.¹⁰⁵

Kao završni dio programa, u okviru kulturnog segmenta večeri, promovisan je kuvar „Tradicionalna babina kužina“, autorki Adalet i Dženane Bibezić, a prisutni su imali priliku da degustiraju jela karakteristična za tradicionalnu ulcinjsko–starobarsku kuhinju. Kuvar je štampan kao projekat Fonda za zaštitu i ostvarivanje manjinskih prava, iz budžetskih sredstava Savjeta Muslimanskog naroda Crne Gore.

O cijeloj konferenciji snimljena je i televizijska emisija „Mostovi“ u produkciji RTCG, urednice Emine Hodžić Knežević, čime je dodatno osnažen javni domet i vidljivost ove manifestacije.¹⁰⁶

6. Dani muslimanskog naroda u Podgorici

U čast obilježavanja jubileja deset godina postojanja i rada Savjeta Muslimanskog naroda Crne Gore, u Podgorici je 13. decembra 2018. godine organizovana manifestacija „Dani muslimanskog naroda“. Program je započeo u Kulturno-ekonomskom centru Azerbejdžana izložbom slika akademskog slikara *Ismeta Hadžića* i promocijom knjige „Narodne pjesme Muslimana Crne Gore“ autora *Slobodana Jerkova*.¹⁰⁷

Centralni dio manifestacije – svečana akademija povodom desetogodišnjice Savjeta – održan je u Velikoj sali KIC-a „Budo Tomović“. Tom prilikom dodijeljena su priznanja i nagrade stvaraocima i humanitarnim djelatnicima koji su svojim radom dali doprinos afirmaciji kulture i identiteta Muslimana u Crnoj Gori. U umjetničkom dijelu programa učestvovali su *Klapa Alata*, klavirski duo *Ana i Ida Muratagić*, sazlije i pjevači *Fabrudin Bako Dizdarević* i *Žuti Serhatlić*.

7. Izdavaštvo i naučni doprinos – dr Avdul Kurpejović

¹⁰⁵ <https://savjetmuslimanacg.me/index.php/novosti/item/159-moc-kulture-multikulturalizam-i-savremene-umjetnicke-prakse-etnizacija-ili-interakcija>

¹⁰⁶ <http://www.rtcg.me/tv/emisije/informativni/Mostovi/226081/mostovi-30122018.html>

¹⁰⁷ <https://savjetmuslimanacg.me/index.php/novosti/item/154-dani-muslimanskog-naroda-u-podgorici>

Poseban i trajan doprinos nauci i kulturi predstavlja naučna studija „Ko smo mi – Muslimani Crne Gore“, autora akademika dr oec. Avdula Kurpejovića, objavljena 2018. godine u izdanju Matice muslimanske Crne Gore. U kontekstu poglavlja koje razmatra asimilacione pritiske i pokušaje institucionalnog odgovora, autor u ovom djelu obrađuje i nacrt „Deklaracije o saradnji Bošnjaka i Muslimana Crne Gore“, koji se može posmatrati kao rijedak primjer nastojanja da se identitetske tenzije preusmjere iz sfere neformalnih pritisaka u sferu dijaloga i pisanog dogovora. Deklaracija je predstavljena kao rezultat inicijative upućene prof. dr Šerbu Rastoderu krajem 2017. godine, uz namjeru da se uredi minimum međusobnog uvažavanja i zaštiti pravo na različito nacionalno imenovanje u okviru ustavnog poretka Crne Gore.¹⁰⁸

Autor kao okosnicu inicijative navodi dvije premise:

- 1) poštovanje posebnih nacionalnih identiteta Muslimana i Bošnjaka, bez „kombinacija“ i dodataka; i
- 2) otklon od negiranja i prisvajanja kulturno-istorijske baštine, uz ideju da se ona tretira kao zajedničko nasljeđe u dijelu u kojem je istorijski isprepletena.

Upravo ove tačke objašnjavaju zašto je Deklaracija u monografskom okviru relevantna: ona ne pokušava da „ukine“ identitetske razlike, već da ih normativno prizna i stavi u okvir saradnje.¹⁰⁹

Istovremeno, činjenica da do potpisivanja nije došlo, prema autorovom prikazu, otvara važan analitički ugao: granice dijaloga nijesu određene samo kvalitetom teksta, već i širim političkim i društvenim ambijentom, uključujući otpore u akterskim krugovima i promjenjivu volju za preuzimanjem javne odgovornosti. U tom smislu, Deklaracija ne funkcioniše kao „još jedan dokument“, već kao indikator, pokazatelj da je postojao pokušaj institucionalizacije dogovora, ali i da je njegov izostanak uticao na dalju dinamiku identitetskih napetosti i porast nepovjerenja u narednom periodu.

Osvrt na studiju „Ko smo mi – Muslimani Crne Gore“ (Podgorica, 2018)

Knjiga akademika dr oec. Avdula Kurpejovića predstavlja sintezni pokušaj da se, na jednom mjestu i u širokom tematskom zahvatu, sagledaju ključne dimenzije istorijskog, kulturnog i društvenog profila autohtonih Muslimana u Crnoj Gori. Autor polazi od teze da pravo na identitet ima univerzalni i neotuđivi karakter, te da se nacionalni identitet zajednice ne može svoditi isključivo na vjersku komponentu, već mora biti razumijevan kroz istorijsko trajanje, kulturno nasljeđe, društveni razvoj i savremeni institucionalni okvir.

Metodološki, rukopis je strukturiran kao pregled niza međusobno povezanih cjelina: od razmatranja javnog i regionalnog konteksta, preko normativnog okvira (pravo na identitet kao ljudsko pravo), do poglavlja posvećenih istorijskim tokovima, etnogenezi, identitetskim transformacijama i savremenim izazovima, uključujući pitanja asimilacije i promjena u obrascima samoidentifikacije. Posebna vrijednost rada ogleda se u nastojanju da se identitetska tema smjesti u širi društveno-istorijski proces, uz insistiranje na argumentovanju kroz literaturu, demografske pokazatelje i dokumentarnu građu.

Knjiga ima i jasno izraženu prosvjetiteljsku i programsku funkciju, kroz poziv obrazovnim i kulturnim institucijama da sadržaji o istoriji, kulturi i nacionalnoj osobenosti Muslimana Crne Gore budu sistematičnije zastupljeni u nastavnim i naučnim programima, u skladu sa ustavnim principima ravnopravnosti i multikulturalnosti. Istovremeno, naglašava se značaj intelektualne odgovornosti u očuvanju identitetske samosvijesti zajednice i potreba da se identitetska pitanja tretiraju kao tema od javnog interesa, a ne kao privatna ili prigodna kategorija.

108 Kurpejović, Avdul. „Ko smo mi Muslimani Crne Gore“, Podgorica: Matica muslimanska Crne Gore (Samostalno udruženje u oblasti kulture manjinskog muslimanskog naroda), 2018.

109 <https://www.vijesti.me/kolumne/16096/dragocjen-doprinos-nauci-i-kulturi>

Za potrebe monografije o Savjetu Muslimanskog naroda Crne Gore, ova studija je relevantna iz dva razloga: (1) predstavlja sistematičan i javno dostupan tekst koji može služiti kao dio šire dokumentarne osnove o identitetu zajednice; i (2) autorovi naglasci o pravu na samoimenovanje, o razgraničenju nacionalnog i vjerskog, te o ulozi institucija u očuvanju identiteta korespondiraju sa osnovnim temama institucionalnog rada Savjeta, javnom vidljivošću, kulturom sjećanja, obrazovanjem i afirmacijom ravnopravnosti u okviru građanskog poretka Crne Gore.

8. Zaključno sagledavanje 2018. godine

Sagledana u cjelini, 2018. godina predstavlja početak stabilnog i sadržajno definisanog mandata Savjeta Muslimanskog naroda Crne Gore. Ona je obilježena konsolidacijom institucije, simboličkim potvrđivanjem kontinuiteta kroz obilježavanje desetogodišnjice, jačanjem dijaloga sa državnim institucijama i nastavkom kulturno-izdavačke djelatnosti.

U toj godini jasno se uspostavljaju obrasci djelovanja koji će obilježiti čitav mandat 2018–2022: planski rad, institucionalna odgovornost, javna vidljivost i dosljedno povezivanje identitetskih pitanja sa građanskim vrijednostima. Time 2018. godina postaje ne samo početak mandata, već i temelj na kojem se gradi dalji razvoj Savjeta kao stabilne i prepoznatljive institucije muslimanske zajednice u Crnoj Gori.

2019: Kulturna i obrazovna dinamika kao oslonac identiteta

Godina 2019. zauzima posebno mjesto u djelovanju Savjeta Muslimanskog naroda Crne Gore tokom mandata 2018 - 2022, jer predstavlja period u kojem se prethodno ostvarena institucionalna konsolidacija pretače u stabilan, programski utemeljen i društveno prepoznatljiv model rada. Nakon faze organizacionog učvršćivanja u 2018. godini, Savjet u 2019. djeluje sa jasnom sviješću o svojoj ulozi: ne samo kao čuvar identiteta, već i kao aktivan društveni i institucionalni akter koji identitetska pitanja povezuje sa obrazovanjem, kulturom, solidarnošću i javnim dijalogom.

U tom smislu, 2019. godina ne donosi nagle zaokrete, već fazu stabilizacije i produblivanja već uspostavljenih pravaca djelovanja. Aktivnosti Savjeta nijesu bile fragmentarne, niti ad hoc; naprotiv, bile su raspoređene u prepoznatljivom nizu koji potvrđuje da se identitet može čuvati najtrajnije onda kada se njegovanje tradicije poveže sa savremenim obrazovanjem, kulturnom produkcijom i društveno odgovornim prisustvom u lokalnim sredinama.

1. Programska stabilnost i planski institucionalni rad

Tokom 2019. godine Savjet Muslimanskog naroda Crne Gore funkcioniše kao institucionalno stabilan subjekt, sa jasno definisanim programskim prioritetima i operativnim kapacitetima. Redovne sjednice Savjeta i njegovih radnih tijela omogućile su kontinuirano praćenje realizacije projekata, usklađivanje aktivnosti sa strateškim ciljevima i izbjegavanje ad hoc pristupa koji često karakteriše slabije institucionalne strukture.

Ovakav planski rad svjedoči o prelasku Savjeta iz faze simboličkog predstavljanja u fazu funkcionalne institucionalnosti. Aktivnosti realizovane tokom godine nijesu bile fragmentarne, već međusobno povezane u koherentnu cjelinu, u kojoj se obrazovanje, kultura i društvena odgovornost pojavljuju kao međuzavisni stubovi očuvanja identiteta Muslimana u Crnoj Gori. Time je 2019. godina postala stabilna osnova za kasnije intenziviranje javne i zagovaračke uloge Savjeta. Na taj način Savjet se u 2019. godini afirmisao ne samo kao nosilac aktivnosti, već i kao njihov koherentan programski okvir.

2. Obrazovanje kao strateško pitanje identitetskog opstanka

Jedan od ključnih programskih pravaca Savjeta u 2019. godini bilo je pitanje obrazovanja, sagledano u njegovoj punoj društvenoj i identitetskoj dimenziji. Savjet obrazovanje ne posmatra isključivo kao sistem

formalnog školovanja, već kao prostor u kojem se oblikuju vrijednosti, identitetska svijest, samopouzdanje i društvena vidljivost zajednice.

U tom kontekstu realizovan je projekat „Obrazovanje Muslimana u Crnoj Gori“, čiji je nosilac bio *Mustafa Bektašević*, a koji je imao za cilj afirmaciju Muslimana u Crnoj Gori kao autohtone i ustavno prepoznate nacionalne zajednice, kroz podizanje svijesti o obrazovanju kao prioritetnom zadatku i obavezi svakog pojedinca¹¹⁰. Projekat je bio usmjeren kako prema pripadnicima Muslimanskog naroda, tako i prema široj javnosti, sa jasnom porukom da je obrazovanje ključni instrument društvenog napretka, ravnopravnosti i dugoročne stabilnosti zajednice.

U okviru projekta organizovane su javne tribine, među kojima se posebno izdvaja tribina „Obrazovane i uspješne žene Muslimanke sa naših prostora“, posvećena prevazilaženju tradicionalnih i često stereotipnih uloga žene u društvu. Na tribini su govorile studentkinja *Adela Zejnilović*, kao i profesorice *Lejla Bektašević*, *Zehra Balić* i *Sada Drpljanin Fetić*, koje su kroz lična i profesionalna iskustva ukazale na značaj obrazovanja u procesu emancipacije žene i njenog punog društvenog učešća.

U svom izlaganju, *Adela Zejnilović* je posebno ukazala na istorijsku dinamiku obrazovanja žena Muslimanki, ističući da je četrdesetih godina XX vijeka svega oko 25% žena bilo obrazovano, dok je četrdeset godina kasnije taj procenat porastao na približno 80%. Iako normativni i evropski standardi garantuju pravo na obrazovanje bez diskriminacije, naglašeno je da u praksi i dalje postoje značajne razlike u stepenu obrazovanja između muškaraca i žena istog životnog doba, kao i između žena iz urbanih i ruralnih sredina. Uprkos tim izazovima, istaknuti su pozitivni primjeri savremenih obrazovanih žena Muslimanki, koje svojim profesionalnim uspjesima i društvenim angažmanom predstavljaju snažne uzore mlađim generacijama.

Posebna vrijednost ovih tribina ogleda se u činjenici da nijesu bile zatvorenog karaktera, niti usmjerene isključivo prema jednoj zajednici. Naprotiv, koncipirane su kao otvoren i argumentovan dijalog sa širom javnošću, čime je Savjet jasno poručio da se pitanja identiteta, ravnopravnosti i obrazovanja ne rješavaju izolacijom, već uključivanjem, dijalogom i razmjenom znanja.

Završni dio tribine imao je i izraženu kulturnu dimenziju. Moderator programa bila je Gordana Ganić, a u ime Savjeta Muslimanskog naroda Crne Gore, izložbu slika istaknutog slikara i člana Savjeta Nusreta Nuska Ganića otvorila je Suada Drpljanin Fetić. Time je dodatno naglašena neraskidiva veza između obrazovanja, kulture i identitetskog izraza zajednice.

Kroz ove aktivnosti Savjet je jasno afirmisao savremeno i emancipatorsko razumijevanje tradicije, distancirajući se od redukovanih i stereotipnih tumačenja uloge žene i identiteta u cjelini. Obrazovanje je predstavljeno kao temelj dugoročnog opstanka zajednice, ravnopravnosti polova i punog učešća Muslimana u društvenom, kulturnom i javnom životu Crne Gore.

3. Kulturni identitet između tradicije i savremenosti

Paralelno sa obrazovnim programima, 2019. godina bila je obilježena intenzivnim kulturnim aktivnostima usmjerenim ka savremenoj i dostojanstvenoj prezentaciji identiteta Muslimana u Crnoj Gori. Posebno mjesto u tom kontekstu zauzima višednevna manifestacija „Osobnosti kulturološkog identiteta Muslimana u Crnoj Gori“, započeta krajem novembra 2019. godine u Bijelom Polju.¹¹¹

Tokom manifestacije razmatrane su teme jezika, književnosti, tradicionalne nošnje i kulinarskog nasljeđa, uz jasno izbjegavanje folklorne simplifikacije i egzotizacije. Savjet je insistirao na savremenoj interpretaciji tradicije, polazeći od stava da kulturno nasljeđe nije statična kategorija, već živi proces koji se stalno preispituje, prilagođava i nadograđuje.

¹¹⁰ <https://savjetmuslimanacg.me/index.php/novosti/item/163-obrazovanjem-prevazilaziti-tradicionalnu-ulogu-zene>

¹¹¹ <https://savjetmuslimanacg.me/index.php/novosti/item/169-osobnosti-kulturoloskog-identiteta-muslimana-u-crnoj-gori>

Ovakav pristup imao je višestruki značaj. Sa jedne strane, afirmisana je slojevitost muslimanskog kulturnog nasljeđa kao integralnog dijela ukupnog crnogorskog kulturnog prostora. Sa druge strane, mlađim generacijama ponuđen je model identiteta koji nije zasnovan na nostalgiji, već na razumijevanju i kritičkoj refleksiji. Time je dodatno potvrđeno da se kulturni identitet ne čuva suprotstavljanjem savremenosti, već njenim kritičkim usvajanjem.

4. Društvena odgovornost i konkretni oblici solidarnosti

Društvena odgovornost Savjeta u 2019. godini nije ostala na nivou deklarativnih principa, već je dobila konkretne, vidljive i simbolički snažne oblike. U oktobru 2019. godine realizovana je donacija *Osnovnoj školi u Mrkojevićima*¹¹², pri čemu Savjet nije ostao samo na činu pomoći, već je javno ukazao na dugogodišnje infrastrukturne i razvojne probleme tog kraja.

Ova aktivnost imala je dvostruku dimenziju: humanitarnu i društveno-kritičku. Solidarnost je bila praćena jasnom porukom da pitanje identiteta ne može biti odvojeno od pitanja dostojanstvenog života, ravnopravnog regionalnog razvoja i institucionalne odgovornosti nadležnih državnih organa prema marginalizovanim sredinama.

Završnica godine dodatno je naglasila ovu dimenziju djelovanja Savjeta. Donacija novogodišnjih paketića prvacima Osnovne škole „Mahmut Adrović“ u Petnjici, realizovana 31. decembra 2019. godine, simbolično je zaokružila godinu u znaku brige za najmlađe¹¹³. Najava daljih aktivnosti usmjerenih ka djeci sa posebnim potrebama proširila je okvir djelovanja Savjeta ka inkluzivnom i humanom pristupu društvenim pitanjima.

5. Javne poruke i očuvanje društvenog dijaloga

Pored programskih i humanitarnih aktivnosti, Savjet Muslimanskog naroda Crne Gore tokom 2019. godine zadržava aktivnu ulogu u javnom prostoru kroz jasno artikulisane stavove o društvenim i identitetskim pitanjima. U više navrata tokom godine Savjet je reagovao saopštenjima i javnim porukama povodom izjava i inicijativa koje su imale potencijal da prodube društvene i međunacionalne podjele.

U tim reagovanjima Savjet je insistirao na očuvanju građanskog i multietničkog karaktera Crne Gore, jasno se distancirajući od pokušaja politizacije identitetskih pitanja i relativizacije položaja Muslimana kao autohtone zajednice. Posebno je naglašena odgovornost javne riječi i potreba da se složena istorijska i identitetska pitanja rješavaju institucionalno i argumentovano, a ne kroz retoriku podjela.

Važno je istaći da ovi javni istupi nijesu imali konfrontacioni karakter. Naprotiv, Savjet je dosljedno nastupao kao faktor stabilnosti i dijaloga, čime je dodatno učvrstio svoj kredibilitet kao ozbiljan, zreo i odgovoran društveni akter.

U istom vrijednosnom registru u kojem je Savjet javno nastupao kao faktor stabilnosti i dijaloga, njegovo djelovanje tokom 2019. godine dobija i jasnu “standardnu” dimenziju kroz oslanjanje na evropske mehanizme zaštite manjinskih prava. Ovakav pristup bio je vidljiv i u institucionalnoj ravni, kroz angažman Savjeta u procesima koji se neposredno odnose na međunarodne standarde zaštite manjinskih prava.

U tom smislu, Ministarstvo za ljudska i manjinska prava je 26. juna 2019. godine u Podgorici organizovalo tematski sastanak povodom **Trećeg mišljenja Savjetodavnog komiteta Okvirne konvencije za zaštitu nacionalnih manjina u odnosu na Crnu Goru**¹¹⁴, s ciljem pripreme i objedinjavanja komentara nadležnih institucija i relevantnih aktera. Na ovom sastanku je, u ime Savjeta Muslimanskog naroda Crne Gore,

¹¹² <https://savjetmuslimanacg.me/index.php/novosti/item/167-informacija-za-medije>

¹¹³ <https://savjetmuslimanacg.me/index.php/novosti/item/173-to-petnjica-savjet-muslimana-i-os-mahmut-adrović-darivali-prvake>

¹¹⁴ <https://savjetmuslimanacg.me/index.php/novosti/item/161-trece-misljenje-savjetodavnog-komiteta-okvirne-konvencije-za-zastitu-nacionalnih-manjina-u-odnosu-na-crnu-goru>.

učestvovao sekretar Savjeta Kadrija Kurpejović, kao član radne grupe za praćenje sprovođenja preporuka Komiteta ministara Savjeta Evrope koje se odnose na Okvirnu konvenciju.

Referentni nalazi Savjetodavnog komiteta potvrđuju da Crna Gora raspolaže relativno razvijenim normativnim i institucionalnim okvirom, ali istovremeno ukazuju na potrebu da se ključne garancije pretvore u djelotvornu praksu: od jačanja svijesti o diskriminaciji i dostupnim pravnim sredstvima, do dosljednije primjene proporcionalne zastupljenosti u javnim službama.

Za Savjet Muslimanskog naroda Crne Gore posebno su relevantne preporuke koje insistiraju na održivom finansiranju i razvoju medija i sadržaja namijenjenih manjinama, unapređenju obrazovnih politika (uključujući kvalitet udžbenika i prevoda), te na preispitivanju zakonskih rješenja koja se odnose na pravni status i ulogu manjinskih savjeta, kao i na njihovo uključivanje u procese odlučivanja.

U tom kontekstu, naglašena potreba za saradnjom među savjetima manjina i razmatranje koordinacionog tijela svih manjinskih zajednica osnažuju osnovnu poruku Savjeta iz javnih istupa: identitetska i manjinska pitanja treba rješavati institucionalno, u okviru dijaloga i zajedničkih javnih politika, a ne kroz retoriku podjela.

6. Zaključno sagledavanje 2019. godine

Sagledana u vremenskoj i sadržajnoj cjelini, 2019. godina potvrđuje da je Savjet Muslimanskog naroda Crne Gore ušao u fazu stabilnog i prepoznatljivog institucionalnog djelovanja, zasnovanog na planskom radu i tematskoj povezanosti aktivnosti. Obrazovanje, kultura, društvena odgovornost i javni dijalog nijesu funkcionisali kao odvojeni segmenti, već kao međusobno usklađeni elementi jedinstvene strategije očuvanja identiteta.

Upravo ta dosljedna povezanost - između identiteta i obrazovanja, tradicije i savremenosti, solidarnosti i društvene kritike - daje 2019. godini posebno mjesto u okviru mandata 2018 - 2022. Savjet se u ovom periodu potvrđuje kao institucija koja ne reaguje povremeno ili ad hoc, već kao promišljen i dugoročno orijentisan akter, utemeljen na znanju, kulturi, dijalogu i društvenoj odgovornosti.

Takav model djelovanja postavio je stabilne osnove za intenzivnije javno, zagovaračko i institucionalno angažovanje Savjeta u godinama koje slijede, bez potrebe za naglim zaokretima ili diskontinuitetima u radu u strateškoj orijentaciji Savjeta.

2020: Kultura sjećanja, identitetska artikulacija i institucionalni iskorak Savjeta

Godina 2020. predstavlja jednu od najznačajnijih i sadržinski najzrelijih etapa u djelovanju Savjeta Muslimanskog naroda Crne Gore tokom mandata 2018 - 2022. Nakon faze institucionalne konsolidacije i programske stabilizacije ostvarene u prethodnim godinama, Savjet u 2020. ulazi u period produbljene javne vidljivosti, jasnije identitetske artikulacije i prepoznatljivijeg institucionalnog profilisanja.

Djelovanje Savjeta u ovom periodu ne može se posmatrati kao skup izolovanih aktivnosti, već kao koherentan proces u kojem se kultura sjećanja, savremena kulturna produkcija, javni dijalog i institucionalno pamćenje povezuju u jedinstvenu strategiju očuvanja identiteta Muslimana u Crnoj Gori. Posebnu težinu ovom periodu daje činjenica da Savjet po prvi put institucionalno uspostavlja i organizuje Nacionalni dan Muslimana Crne Gore – 20. jun, čime 2020. godina dobija karakter prelomne tačke u savremenoj istoriji zajednice. Ujedno, riječ je o godini u kojoj se javni prostor, usljed složenih društvenih okolnosti, pokazao kao osjetljivo polje za manjinske identitete, što je Savjet dodatno usmjerilo ka djelovanju kroz vrijednosno utemeljenu javnu praksu i institucionalnu odgovornost.

1. Kultura pamćenja i javno suočavanje sa traumatičnom prošlošću

Jedan od temeljnih segmenata djelovanja Savjeta u 2020. godini jeste njegovanje kulture sjećanja i etičko suočavanje sa traumatičnim događajima iz novije istorije. U februaru 2020. godine Savjet Muslimanskog naroda Crne Gore učestvovao je u obilježavanju 27. godišnjice zločina u Štrpcima¹¹⁵, jednog od najtežih ratnih zločina počinjenih nad civilima na prostoru bivše Jugoslavije.

Delegacije Savjeta su polaganjem cvijeća na spomen-obilježjima u Podgorici i Bijelom Polju odale počast putnicima otehim iz voza „Lovćen”¹¹⁶, koji su nasilno odvedeni i ubijeni u blizini Višegrada 27. februara 1993. godine. Ovim činom Savjet je još jednom potvrdio da sjećanje na nevine žrtve ne smije biti prepušteno zaboravu, relativizaciji ili političkim manipulacijama.

Učešće Savjeta u obilježavanju godišnjice zločina u Štrpcima ima i širi društveni značaj: ono jasno pozicionira Savjet kao instituciju koja ne njeguje selektivno pamćenje, već insistira na univerzalnim vrijednostima pravde, dostojanstva i odgovornosti. Kultura sjećanja se, u tom smislu, ne razumije kao okrenutost prošlosti, već kao *moralni okvir savremenog društvenog djelovanja*.

2. Umjetnost kao prostor identitetske memorije i univerzalnog dijaloga

Sabrija Vulić, Mirheta Gačević i Ismet Hadžić, 2020. godina

Pored kulture sjećanja, Savjet je tokom 2020. godine snažno afirmisao oblast kulture i umjetnosti kao prostor univerzalne komunikacije, identitetskog pamćenja i duhovnog promišljanja. Posebno mjesto u tom kontekstu zauzima promocija monografije i retrospektivne izložbe slikara *Ismeta Hadžića*¹¹⁷, održane u Umjetničkom paviljonu u Podgorici.

Objavljivanjem monografije, čiji je izdavač Savjet Muslimanskog naroda Crne Gore¹¹⁸, predstavljeno je pola vijeka umjetničkog stvaralaštva autora čije djelo nadilazi lokalne i nacionalne okvire, a sama izložba koncipirana je kao susret publike sa cjelinom jednog opusa. Postavku je činilo oko stotinu radova, pretežno ulja na platnu i grafike, koji su - kroz motive prostora, planine i unutrašnjih pejzaža - otvarali polje metafizičkog i duhovnog promišljanja, potvrđujući da umjetnost može biti snažan medij očuvanja kulturne memorije.

U simboličkom središtu postavke istaknuto je djelo „Crna Gora“, koje je interpretirano kao slika čije značenijsko polje prevazilazi fizički okvir, čime se dodatno naglašava Hadžićeva poetika i shvatanje stvaranja kao unutrašnje potrebe, a ne puke reprezentacije. Ovakav autorski pogled na umjetnost - kao traganje za smislom, oblik pamćenja i lični odnos prema vremenu - prirodno se uklapa u vrijednosni okvir u kojem Savjet kulturu prepoznaje kao kontinuirani proces, a ne ceremonijalnu formu.

U realizaciji ovog projekta učestvovali su članovi porodice Hadžić, književnici, umjetnici i čuvari etnografskog blaga rožajskog kraja, čime je dodatno naglašena veza između individualnog umjetničkog izraza i kolektivnog

115 Zločin u Štrpcima dogodio se 27. februara 1993. godine, kada su pripadnici paravojnih formacija oteli putnike iz voza na relaciji Beograd-Bar. Većina otehim civila ubijena je u blizini Višegrada. Zločin je međunarodno i domaće pravosuđe kvalifikovalo kao ratni zločin nad civilima.

116 Voz „Lovćen“ saobraćao je na relaciji Beograd-Bar.

117 Retrospektivna izložba i promocija monografije Ismeta Hadžića održane su u Umjetničkom paviljonu u Podgorici 2020. godine, u organizaciji Savjeta Muslimanskog naroda Crne Gore.

118 Izvor: <https://savjetmuslimanacg.me/index.php/novosti/item/182-promovisana-monografija-ismet-hadzica>.

kulturnog naslijeđa. Događaj je, pored autora, okupio i govornike iz kulturne i akademske javnosti, čime je potvrđena institucionalna i društvena relevantnost projekta. Time je Savjet pokazao da njegovo djelovanje u kulturi nije usmjereno isključivo ka prošlosti, već i ka afirmaciji savremenog stvaralaštva kao živog dijela identiteta Muslimana u Crnoj Gori.

3. Tradicija i savremenost: edukativni i tribinski programi

Važan segment djelovanja Savjeta u 2020. godini čine edukativne i tribinske aktivnosti usmjerene ka afirmaciji tradicije u savremenom društvu. U februaru 2020. godine u Bijelom Polju održana je tribina „Običaji Muslimana protiv moderniteta u XXI vijeku“, u okviru projekta „Muslimani između tradicije i moderniteta u Crnoj Gori“.¹¹⁹

Kroz ovaj i srodne programe otvorena su pitanja odnosa između tradicionalnih vrijednosti i savremenih društvenih tokova, sa posebnim osvrtom na ulogu omladine, moralne principe i odgovorno upravljanje društvenim promjenama. Važno je naglasiti da cilj ovih aktivnosti nije bio zatvaranje u tradicionalne obrasce, već kritičko promišljanje načina na koji se tradicija može očuvati, razumjeti i reinterpretirati u savremenom kontekstu, bez gubitka dostojanstva i bez idealizacije.

U istom edukativnom okviru, Savjet je podržao i aktivnosti koje tematizuju položaj i prava žena Muslimanki, kao važan element društvene modernizacije i unutrašnje dinamike zajednice. U Beranama je 15. februara 2020. godine održana tribina „Mjesto žena u islamu“, organizovana u okviru projekta „Prava žena Muslimanki nekada i danas u Crnoj Gori“, čiji je nosilac Suada Drpljanin Fetić,¹²⁰ uz podršku Fonda za zaštitu i ostvarivanje manjinskih prava i pokroviteljstvo Savjeta. Posebna vrijednost ovakvog pristupa ogleda se u tome što se pitanje tradicije ne posmatra kao nepromjenjiva norma, već kao prostor tumačenja, odgovornosti i društvenog dijaloga, u kojem se afirmišu prava i vidljivost žena u savremenom javnom životu. Planirane tematske cjeline projekta - od uloge žena Muslimanki u politici i biznisu, do položaja tradicionalne žene u Crnoj Gori - svjedoče o nastojanju da se istorijska iskustva i savremeni izazovi sagledaju povezano, uz podizanje svijesti u zajednici i prema široj javnosti.

Slična nastojanja vidljiva su i kroz projekte realizovane u Rožajama, u okviru projekta „Očuvanje vjekovne tradicije i običaja Muslimana“, čiji je nosilac Nustet Ganić¹²¹. Tribine održane u prostoru muzeja Ganića kula obuhvatile su teme koje prate životni ciklus čovjeka – od rođenja, preko sklapanja braka, do dženaze – uz učešće istraživača, predavača i umjetnika. Ove aktivnosti imale su, pored edukativnog, i snažan simbolički karakter, potvrđujući kontinuitet kulturnog pamćenja i njegovu prilagodljivost savremenom vremenu. Na taj način Savjet je jasno definisao tradiciju ne kao zatvoreni sistem normi, već kao dinamičan kulturni resurs otvoren za dijalog sa savremenim društvom.

4. Institucionalno utemeljenje Nacionalnog dana Muslimana Crne Gore – 20. jun

Centralni i najznačajniji događaj u djelovanju Savjeta tokom 2020. godine jeste *prva institucionalna organizacija i obilježavanje Nacionalnog dana Muslimana Crne Gore – 20. juna*.¹²² Ovim činom Savjet Muslimanskog naroda Crne Gore napravio je ključni iskorak u oblasti identitetske institucionalizacije i javne afirmacije zajednice.

Obilježavanje 20. juna zasnovano je na istorijskom kontinuitetu i vezuje se za 1912. godinu i imenovanje Murteze Karađuzovića za muftiju crnogorskih muslimana, što predstavlja jedan od prvih oblika

119 Izvor: <https://savjetmuslimanacg.me/index.php/novosti/item/181-odrzana-tribina-obicaji-muslimana-protiv-moderniteta-u-xxi-vijeku>

120 Tribina „Mjesto žena u islamu“, Berane, 15. februar 2020, u okviru projekta „Prava žena Muslimanki nekada i danas u Crnoj Gori“ (nosilac: Suada Drpljanin Fetić), uz podršku Fonda za zaštitu i ostvarivanje manjinskih prava i pokroviteljstvo Savjeta Muslimanskog naroda Crne Gore.

121 Izvor: <https://savjetmuslimanacg.me/index.php/novosti/item/177-ocuvanje-obicaja-i-tradicije-muslimana-u-rozajama>.

122 Izvor: <https://savjetmuslimanacg.me/index.php/novosti/item/191-obiljezen-dan-muslimana>; <https://www.pobjeda.me/clanak/savjet-muslimanskog-naroda-20-jun-za-nacionalni-dan-muslimana-crne-gore>.

institucionalnog priznanja Muslimana u modernoj crnogorskoj državi. Time je Savjet jasno povezao savremenu identitetsku politiku sa istorijskim pamćenjem i državotvornom tradicijom.

Organizacijom Nacionalnog dana Muslimana Crne Gore 2020. godine, Savjet je poslao snažnu javnu poruku da Muslimani Crne Gore svoju pripadnost ne grade kroz konfrontaciju, već kroz institucionalno pamćenje, lojalnost državi i afirmaciju građanskih vrijednosti. Ovaj datum nije obilježen kao zatvoreni etnički ritual, već kao javni događaj sa jasnom porukom ravnopravnosti, dostojanstva i dijaloga u multietničkom društvu.

Uspostavljanje ove prakse označava prelomni trenutak u radu Savjeta, jer 20. jun od 2020. godine postaje centralna osovina budućeg kulturnog, javnog i zagovaračkog djelovanja Savjeta.

5. Zaključno sagledavanje 2020. godine

Sagledana u cjelini, 2020. godina predstavlja *zrelu i programski zaokruženu fazu* u djelovanju Savjeta Muslimanskog naroda Crne Gore. Kroz kulturu sjećanja, savremeno umjetničko stvaralaštvo, edukativne programe i institucionalno utemeljenje Nacionalnog dana Muslimana Crne Gore, Savjet je jasno pokazao da identitetska politika može biti istovremeno odgovorna, inkluzivna i građanski orijentisana.

Posebna vrijednost ovog perioda ogleda se u činjenici da Savjet nije djelovao reaktivno ili ad hoc, već planski i sadržajno, povezujući prošlost, sadašnjost i budućnost zajednice u jedinstvenu institucionalnu logiku. U tom smislu, 2020. godina predstavlja jednu od ključnih tačaka mandata 2018–2022, jer postavlja temelj na kojem se u narednom periodu (naročito 2021) razvija snažnija javno-zagovaračka dimenzija rada Savjeta, uslovljena složenijim društveno-političkim okolnostima.

2021: Javna zagovaračka uloga, institucionalna odbrana identiteta i borba za stvarnu ravnopravnost

Godina 2021. predstavlja jednu od najzahtjevnijih i društveno najosjetljivijih faza u djelovanju Savjeta Muslimanskog naroda Crne Gore tokom mandata 2018 - 2022. U kontekstu dubokih političkih promjena nastalih nakon parlamentarnih izbora 2020. godine, porasta društvenih tenzija i izražene nesigurnosti među manjinskim zajednicama, Savjet je bio suočen sa potrebom da svoju ulogu dodatno osnaži u pravcu javnog zagovaranja, institucionalne zaštite identiteta i odbrane osnovnih principa građanske države. U toj ravni, javni nastupi Savjeta u 2021. nijesu bili sporadični, već su činili sadržajno povezanu cjelinu: od reagovanja na bezbjednosno-identitetske incidente, preko međunarodnog i institucionalnog dijaloga, do oslanjanja na empirijske nalaze i analitiku kao osnovu javnih politika.

Za razliku od prethodnih godina, u kojima su kulturni i obrazovni projekti činili dominantnu osovину djelovanja, 2021. godina donosi izraženu političko-društvenu dimenziju rada Savjeta, ali bez napuštanja vrijednosnog okvira dijaloga, odgovornosti i institucionalnog jezika. U vremenu pojačane polarizacije, Savjet se profilisao kao stabilizujući faktor, dosljedno insistirajući na ravnopravnosti, institucionalnim mehanizmima zaštite i poštovanju istorijskih činjenica.

1. Savjet u uslovima društvenih tenzija i političke nesigurnosti

Postizborni period, obilježen promjenom vlasti, jačanjem polarizujućih narativa i porastom incidenata prema pripadnicima manjinskih zajednica, ponovo je otvorio pitanje identitetske sigurnosti i institucionalne zaštite. U tom ambijentu Savjet Muslimanskog naroda Crne Gore preuzima odmjerenu ulogu institucionalnog zaštitnika zajednice, nastojeći da reakcije budu zasnovane na pravu i činjenicama, a ne na retorici sukoba.

Tokom 2021. godine Savjet je u više navrata reagovao na pojave govora mržnje, prijetnje, vandalizam i javne ispade koji su izazivali strah i osjećaj nesigurnosti među Muslimanima, naročito u sjevernim opštinama Crne Gore. Saopštenjima i reagovanjima upućenim domaćoj i međunarodnoj javnosti ukazivano je na obnovljen osjećaj ranjivosti zajednice i potrebu da institucije države nedvosmisleno i pravovremeno reaguju

na šovinizam, nasilje i relativizaciju ratnih zločina, uz insistiranje na zaštiti građanskog mira i međuvjerskog sklada. U svim javnim istupima Savjet je dosljedno naglašavao da Muslimani Crne Gore ne traže privilegije, već jednaku institucionalnu zaštitu, sigurnost i poštovanje ljudskog i kolektivnog dostojanstva, upozoravajući da pasivnost institucija može dugoročno ugroziti društvenu koheziju i povjerenje u državu.¹²³

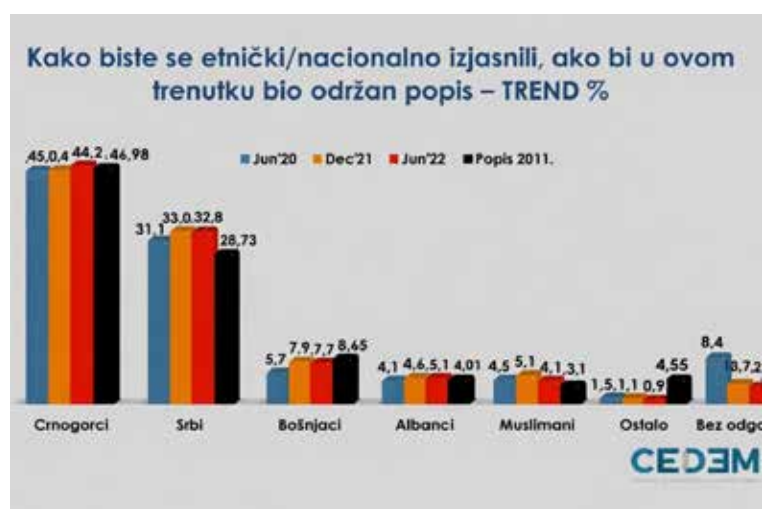
2. Međunarodni i institucionalni dijalog: normativni okvir i problem primjene

Jedan od ključnih pravaca djelovanja Savjeta u 2021. godini bio je međunarodni i institucionalni dijalog, kroz koji su pitanja položaja Muslimana u Crnoj Gori pozicionirana u širi evropski i međunarodni kontekst. Dodatnu argumentacionu težinu ovom pristupu dala je komunikacija nacionalnih savjeta sa Visokim komesarom OEBS-a za nacionalne manjine *Kairatom Abdrakbmanovim*, u kojoj je posebno istaknuto pitanje političke vidljivosti i autentične participacije Muslimana, uz ocjenu da je glavni izazov u praksi primjene, a ne u formalnom postojanju zakonskog okvira.¹²⁴

Paralelno sa međunarodnim angažmanom, Savjet je vodio aktivnu institucionalnu komunikaciju sa Vladom Crne Gore i resornim ministarstvima. U tim razgovorima ukazivano je na dugotrajan proces asimilacionih pritisaka, na infrastrukturne i razvojne probleme u pojedinim sredinama, kao i na potrebu da rad nacionalnih savjeta ostane autonoman i zaštićen od politizacije. Ovakvo pozicioniranje Savjeta potvrđuje kontinuitet njegove vrijednosne matrice: insistiranje na dijalogu i pravnoj državi, uz jasnu artikulaciju interesa zajednice kroz institucionalne kanale.

3. Empirijska dimenzija javnog nastupa: CEDEM analiza i trendovi identitetskih kretanja

Važnu komponentu javnog djelovanja Savjeta u ovom periodu čini oslanjanje na empirijske nalaze i analitiku, kao osnovu za argumentovano zagovaranje. Predsjednik Savjeta Sabrija Vulić učestvovao je kao panelista na više stručnih i međunarodno relevantnih skupova posvećenih položaju manjinskih naroda. Posebno se izdvaja konferencija Centra za demokratiju i ljudska prava (CEDEM), održana povodom godišnjice primjene Zakona o izboru, upotrebi i javnom isticanju nacionalnih simbola, na kojoj je naglašeno da formalna zakonska rješenja ne obezbjeđuju ravnopravnost ukoliko izostanu politička volja i institucionalna odgovornost.

Izvor: CEDEM, jul 2022, Popis stanovništva 2011

Grafikon 1: Trend etničkog/nacionalnog izjašnjavanja u Crnoj Gori prema istraživanjima CEDEM-a i Popisu 2011.

Oslanjajući se na CEDEM-ovo istraživanje predstavljeno kroz prikaz „Kako biste se etnički/nacionalno izjasnili, ako bi u ovom trenutku bio održan popis – trend %“, Vulić je tumačio kretanja u nacionalnom izjašnjavanju kroz više uporedivih tačaka (jun 2020, decembar 2021, jun 2022 i Popis 2011). Posebno je ukazano da ovi nalazi nijesu zamjena za popis, već indikator društvenog raspoloženja i identitetskih trendova koji se mogu reflektovati na

¹²³ Saopštenja i javna reagovanja Savjeta Muslimanskog naroda Crne Gore u postizbornom periodu (2021), sa osvrtom na govor mržnje, prijetnje i bezbjednosne incidente u sjevernim opštinama - <https://savjetmuslimanacg.me/>.

¹²⁴ Komunikacija nacionalnih savjeta sa Visokim komesarom OEBS-a za nacionalne manjine (2021) – pitanja političke vidljivosti i autentične participacije Muslimana.

popisne rezultate, a time i na realnu političku i institucionalnu vidljivost zajednica. U tom okviru naglašeno je da se kod najvećih kategorija (Crnogorci i Srbi) uočava relativno stabilan trend, dok kod manjinskih zajednica i manjih identitetskih kategorija i relativno male promjene u procentima mogu značiti znatne pomake u apsolutnim brojkama i u javnoj percepciji, naročito u osjetljivom političkom kontekstu.

U interpretaciji dijela koji se odnosi na kategoriju „Muslimani“, posebno je akcentovano da trendovi pokazuju oscilacije, što je korišćeno kao argument da identitet nije „završen“ proces, već živa društvena činjenica koja zavisi od javne klime, institucionalne zaštite i kulture poštovanja prava na samoidentifikaciju. Ukazano je i na značaj kategorija „Ostalo“ i „Bez odgovora“ kao indikatora nesigurnosti ili zadržke u izjašnjavanju, što je povezano sa potrebom da institucije i javni prostor stvaraju uslove u kojima se građani mogu slobodno i bez pritiska izjasniti. Zaključna poruka ovog pristupa bila je da ovakva istraživanja treba čitati kao upozorenje i kao osnov za javne politike: jačanje obrazovanja i medijske pismenosti o manjinskim identitetima, insistiranje na nediskriminaciji i na stvarnoj (a ne samo formalnoj) ravnopravnosti, te kontinuirano institucionalno djelovanje Savjeta u zaštiti identitetske vidljivosti i prava zajednice.¹²⁵

4. Nacionalni dan Muslimana Crne Gore – institucionalno pamćenje i javna afirmacija

Centralno simboličko uporište javnog nastupa u ovom periodu ostaje 20. jun – Nacionalni dan Muslimana Crne Gore, kroz koji Savjet povezuje istorijsko pamćenje sa savremenim identitetskim samorazumijevanjem.

Programska struktura obilježavanja, tok svečane akademije i pregled dobitnika priznanja i nagrada detaljno su obrađeni u tački 8.1 ove monografije, zbog čega se na ovom mjestu zadržavamo na njegovoj funkciji kao okvira javne vidljivosti, institucionalnog pamćenja i društvenog dijaloga.

5. Javni nastupi, reagovanja i odbrana identiteta od asimilacije

Tokom 2021. godine Savjet je značajan dio svojih kapaciteta usmjerio ka odbrani identiteta Muslimana od procesa asimilacije i delegitimisanja. Reagovanja Savjeta odnosila su se na javne istupe i inicijative koje su negirale ili relativizovale nacionalni identitet Muslimana, svodeći ga isključivo na vjersku kategoriju. U tim slučajevima Savjet je nastupao argumentovano, oslanjajući se na istorijske činjenice, ustavno-pravni okvir i međunarodne standarde, jasno razlikujući nacionalnu i vjersku pripadnost. Posebno je ukazivano na opasnost terminološke konfuzije, koja dugoročno vodi slabljenju identitetske prepoznatljivosti i institucionalne vidljivosti zajednice.

Važno je naglasiti da Savjet ni u ovom periodu nije koristio zapaljivu ili konfrontacionu retoriku. Dominirala je strategija institucionalne smirenosti, uz jasno povučene granice kada je riječ o dostojanstvu zajednice, istorijskim istinama i pravu na identitet.

6. Zaključno sagledavanje 2021. godine

Sagledana u cjelini, 2021. godina potvrđuje Savjet Muslimanskog naroda Crne Gore kao institucionalno zrelu, odgovornu i društveno relevantnu instituciju, sposobnu da djeluje u uslovima političke nestabilnosti i povećanih društvenih tenzija. U vremenu u kojem su se identitetska pitanja povremeno instrumentalizovala, Savjet je očuvao ravnotežu između odlučne odbrane dostojanstva zajednice i dosljednog zalaganja za dijalog, građanske vrijednosti i institucionalna rješenja.

Kombinovanjem javnih reagovanja, međunarodnog i institucionalnog dijaloga, te oslanjanja na empirijske nalaze i analitiku, Savjet je u 2021. godini djelovao kao stabilizujući faktor: čuvajući identitet bez zatvaranja u etničke okvire, ali i braneći Crnu Goru kao građansku, multietničku i evropski orijentisanu državu.

125 CEDEM – konferencijski program i prezentacija istraživanja o trendovima etničkog/nacionalnog izjašnjavanja (referentne tačke: jun 2020, decembar 2021, jun 2022; Popis 2011).

2022: Završnica mandata, institucionalna zrelost i trajno nasljeđe

Godina 2022. predstavlja završnu fazu mandata Savjeta Muslimanskog naroda Crne Gore (2018 - 2022) i period u kojem se najsazetije prepoznaju dometi, ograničenja i dugoročniji učinci njegovog rada. Za razliku od ranijih godina, obilježenih intenzivnim projektima, javnim reagovanjima i zagovaračkim aktivnostima, 2022. godina nosi izrazitiju refleksivnu i konsolidacionu dimenziju: ona sumira postignuto, potvrđuje institucionalnu zrelost Savjeta i preciznije označava standarde djelovanja koji ostaju kao referentni okvir budućim sazivima.

U društvenom ambijentu koji je i dalje nosio tenzije i promjenjive političke okolnosti, Savjet je tokom 2022. djelovao kao stabilan i prepoznatljiv institucionalni subjekt, sposoban da objedini identitetsku dosljednost, građansku otvorenost i normativnu odgovornost. Takva pozicija nije bila rezultat jednokratnih aktivnosti, već kontinuiteta: kroz pamćenje i vrijednosne simbole, kroz dokumente i analitiku, kroz obrazovne i kulturne programe, ali i kroz saradnju sa državnim institucijama i javnim servisima.

1. Antifašističko nasljeđe kao vrijednosna osovina djelovanja

Jedan od uočljivijih segmenata djelovanja Savjeta u završnici mandata jeste dosljedno njegovanje antifašističkog nasljeđa kao dijela identitetskog pamćenja i kao univerzalne vrijednosti savremenog crnogorskog društva. U tom kontekstu posebno se izdvaja učešće delegacije Savjeta u obilježavanju godišnjice Pljevaljske bitke, uz polaganje vijenca na Spomenik palim borbama na Stražici.¹²⁶ Pljevaljska bitka, kao simbol otpora i antifašističkog kontinuiteta, u ovom narativu dobija funkciju javne etike: podsjeća da se ravnopravnost i građanska sloboda ne posmatraju kao apstraktne ideje, već kao istorijski izbor i obaveza.

Prisustvom ovom obilježavanju Savjet je reafirmisao antifašizam kao vrijednosnu vertikalnu koja prevazilazi etničke i konfesionalne okvire, i potvrđuje identitet Muslimana u Crnoj Gori kao identitet koji se istorijski uvezivao sa idejom slobode, otpora i građanske jednakosti.

2. Analitički i istraživački rad: od iskustva ka argumentu

Završnica mandata obilježena je snažnijim osloncem na analitički i istraživački pristup, kojim se višegodišnje iskustvo institucionalnog djelovanja prevodi u dokumentovanu i argumentovanu osnovu za buduće javne politike. Posebno mjesto u tom registru zauzima analiza zastupljenosti i predstavljanja Muslimana u javnom i medijskom prostoru, kojom su sistematizovani strukturni problemi: nedovoljna vidljivost Muslimana kao nacionalne zajednice, terminološka konfuzija između nacionalne i vjerske pripadnosti, te marginalizacija identitetskih tema u dominantnim medijskim narativima.¹²⁷

Važnost ove analitike nije samo u dijagnostici problema, već i u njenoj upotrebnoj vrijednosti: ona omogućava da se zahtjevi za ravnopravnošću i vidljivošću ne artikulišu isključivo kroz reakcije, već kroz mjerljive preporuke i argumente koji se mogu integrisati u strateške i institucionalne procese. Time Savjet u 2022. godini dodatno učvršćuje proaktivnu dimenziju djelovanja, ostavljajući iza sebe dokumente koji imaju trajnu referentnu funkciju.

3. Obrazovanje i rad sa mladima: ulaganje u budućnost identiteta

U oblasti obrazovanja i rada sa mladima, 2022. godina potvrđuje stratešku orijentaciju Savjeta ka dugoročnom očuvanju identiteta kroz znanje, kreativnost i uključivanje novih generacija. Organizovanjem likovne radionice u Osnovnoj školi „Mrkojevići“, Savjet je pružio djeci prostor za kreativni izraz i razvoj osjećaja kulturne pripadnosti, uz naročitu vrijednost njenog inkluzivnog karaktera: okupljanje djece različitog

¹²⁶ Delegacija Savjeta Muslimana položila cvijeće na spomenik herojima na Stražici u Pljevljima

¹²⁷ Savjet Muslimanskog naroda Crne Gore, analiza o zastupljenosti i predstavljanju Muslimana u javnom i medijskom prostoru, 2022 - Publikovana Analiza- Zastupljenost i predstavljanje Muslimana u javnosti.

porijekla, uključujući i djecu iz dijaspe, simbolički je potvrđivalo identitet kao prostor povezivanja i zajedničkog kulturnog iskustva.

Ovakve aktivnosti pokazuju da Savjet identitet ne tretira kao zatvoren narativ prošlosti, već kao proces koji se gradi u sadašnjosti, kroz obrazovne i kulturne sadržaje razumljive generacijama koje odrastaju u savremenom društvenom i digitalnom kontekstu.

4. Izdavačka djelatnost i savremeno stvaralaštvo

Izdavačka djelatnost Savjeta u 2022. godini dodatno učvršćuje njegovu kulturnu misiju i potvrđuje kontinuitet podrške savremenom stvaralaštvu. Objavljivanje knjige „Arabika starobarskih prokletstava“ autora Senada Karađuzovića, kao izdanja Savjeta, predstavlja primjer u kojem se kulturna politika ne svodi na čuvanje tradicije u muzejskoj formi, već na afirmaciju tradicije kroz savremeni izraz.

Time se izdavačka politika Savjeta profilisala kao instrument dugoročnog kulturnog pamćenja: identitet se institucionalizuje kroz knjigu, dokument i javnu dostupnost stvaralaštva, uz istovremeno uključivanje zajednice u širi kulturni prostor Crne Gore.

5. Institucionalna saradnja i javna vidljivost

Tokom 2022. godine Savjet je nastavio da jača svoju institucionalnu poziciju kroz saradnju sa državnim organima, drugim nacionalnim savjetima i javnim institucijama. Učešće u sastancima predsjednika nacionalnih savjeta, komunikacija sa Ministarstvom pravde, ljudskih i manjinskih prava, kao i imenovanje predstavnice Savjeta u Komisiju RTCG za programske sadržaje na jezicima manjina, doprinijeli su dodatnom proširenju institucionalne vidljivosti i uticaja Savjeta u javnom prostoru.

Ovi koraci potvrđuju da Savjet u završnici mandata ne djeluje kao izolovana institucija, već kao dio institucionalne arhitekture Crne Gore, sa kapacitetom da utiče na standarde komunikacije, zastupljenosti i javnog predstavljanja manjinskih zajednica.

6. Finansijska odgovornost i institucionalna vjerodostojnost

Posebnu težinu završnici mandata daje činjenica da je Državna revizorska institucija Crne Gore dala pozitivno mišljenje na godišnje finansijske izvještaje i pravilnost poslovanja Savjeta za 2020. godinu, čime je Savjet Muslimanskog naroda Crne Gore, prema dostupnim nalazima, ostao jedini nacionalni savjet sa oba pozitivna mišljenja DRI.¹²⁸ Ovaj element predstavlja snažan indikator institucionalne odgovornosti, transparentnosti i zakonitosti u upravljanju sredstvima, što je u radu nacionalnih savjeta posebno osjetljivo polje javnog povjerenja.

128 Državna revizorska institucija Crne Gore, izvještaj/mišljenje o reviziji godišnjeg finansijskog izvještaja i pravilnosti poslovanja Savjeta Muslimanskog naroda Crne Gore za 2020. godinu - Izvještaj o reviziji Godišnjih finansijskih izvještaja Nacionalnih savjeta za 2020. godinu.pdf

SAVJET MUSLIMANSKOG NARODA CG

MIŠLJENJE

Finansijskom revizijom je utvrđeno da je Godišnji finansijski izvještaj Savjeta muslimanskog naroda Crne Gore za 2020. godinu u svim bitno materijalnim aspektima sastavljen i prezentovan na fer i objektivan način u skladu sa važećim okvirom finansijskog izvještavanja, pa u skladu sa tim nadležni Kolegijum izražava **pozitivno mišljenje** na Godišnji finansijski izvještaj Savjeta muslimanskog naroda Crne Gore za 2020.godinu.

Revizijom pravilnosti je utvrđeno da je Savjet muslimanskog naroda Crne Gore, finansijske i druge radnje uskladio u svim bitno materijalnim aspektima sa zakonskim i drugim propisima koji su identifikovani kao kriterijumi za predmetnu reviziju, pa u skladu sa tim nadležni Kolegijum izražava **pozitivno mišljenje na pravilnost poslovanja Savjeta muslimanskog naroda Crne Gore za 2020.godinu, sa skretanjem pažnje na navedeno u Izvještaju pod tačkom 3.4.8.5 –Blagajničko poslovanje i tačkom 3.4.9.2 – Rashodi (račun 522 i račun 540).**

*Izvor: Državna revizorska institucija broj: 04-035/22-412/13 podgorica, 10. mart 2022. godine: **Izvještaj o reviziji godišnjih finansijskih izvještaja nacionalnih savjeta za 2020. godinu (konačni izvještaj).***

U tom smislu, finansijska vjerodostojnost nije samo administrativni podatak, već dio institucionalnog legitimiteta Savjeta, jer pokazuje da manjinska politika i kulturna autonomija mogu biti vođene profesionalno, kontrolisano i u skladu sa standardima dobrog upravljanja.

7. Unutrašnja konsolidacija i kontinuitet djelovanja

Završnicu mandata obilježio je i izbor novog saziva Savjeta, uz jednoglasnu podršku predsjedniku Sabriji Vuliću, čime je potvrđen kontinuitet politike usmjerene ka očuvanju nacionalnog identiteta, zaštiti od asimilacionih pritisaka i reafirmaciji građanskog karaktera Crne Gore. Ovaj čin ima simboličku i praktičnu vrijednost: on pokazuje da je Savjet izgradio unutrašnju stabilnost i mehanizme kontinuiteta, te da institucionalna politika nije vezana za trenutne okolnosti, već za prepoznatljive vrijednosti i ciljeve.

Zaključno sagledavanje 2022. godine i mandata 2018 - 2022

Sagledana u cjelini, 2022. godina predstavlja dostojanstvenu završnicu mandata Savjeta Muslimanskog naroda Crne Gore 2018 - 2022. Kroz njegovanje antifašističkog pamćenja, jačanje analitičkog pristupa, ulaganje u obrazovanje i mlade, podršku kulturnom i izdavačkom radu, institucionalnu saradnju i potvrđenu finansijsku odgovornost, Savjet je potvrdio da je izrastao iz faze simboličkog predstavljanja u ozbiljan institucionalni mehanizam zaštite identiteta, prava i dostojanstva Muslimana u Crnoj Gori.

Nasljeđe ovog mandata ne ogleda se samo u realizovanim projektima, već u uspostavljenim standardima rada: odgovornosti, transparentnosti, argumentovanog dijaloga i građanske dosljednosti. U tom smislu, period 2018 - 2022 ostaje jedna od zrelijih etapa u savremenoj istoriji Savjeta i čvrst temelj za njegovo buduće djelovanje.

4.5. Uloga Savjeta u periodu pandemije COVID-19

Period trećeg saziva obilježen je i pandemijom COVID-19, koja je imala snažan uticaj na rad institucija, društveni život i funkcionisanje manjinskih zajednica. U okolnostima ograničenog kretanja i javnih okupljanja, Savjet Muslimanskog naroda Crne Gore prilagodio je svoje djelovanje vanrednom režimu rada, smanjujući broj događaja “uživo” i oslanjajući se na održavanje institucionalne komunikacije, koordinaciju sa relevantnim akterima i očuvanje osnovnih funkcija Savjeta.¹²⁹

U uslovima pandemije, Savjet je pokazao institucionalnu odgovornost poštujući mjere nadležnih organa i istovremeno nastojeći da zadrži kontakt sa pripadnicima zajednice, naročito kroz javne informacije, dostupnost putem komunikacionih kanala i kontinuitet interne organizacije. Iako su programske aktivnosti bile smanjenog obima i prilagođene epidemiološkim uslovima, sačuvana je funkcionalnost Savjeta i kontinuitet rada, što je omogućilo da se, po stabilizaciji prilika, nastavi sa intenzivnijim javnim, kulturnim i zagovaračkim djelovanjem.¹³⁰

U drugom dijelu posmatranog perioda, uz postepeno prilagođavanje pandemijskim uslovima, Savjet je ponovo snažnije aktivirao javno-zagovaračke kapacitete, posebno u pitanjima ravnopravnosti i institucionalne vidljivosti zajednice.

4.6. Zaključne sinteze trećeg saziva Savjeta

Treći saziv Savjeta Muslimanskog naroda Crne Gore (2018–2022) može se ocijeniti kao period **zrele institucionalne konsolidacije**, u kojem je Savjet prešao iz faze pretežno simboličkog predstavljanja u fazu funkcionalne institucionalne uloge. Uprkos složenim društveno-političkim okolnostima, uključujući pandemiju COVID-19 i rast društvenih tenzija nakon izbora 2020. godine, očuvan je kontinuitet rada, stabilnost rukovođenja i prepoznatljivost Savjeta kao legitimnog sagovornika u pitanjima manjinskih prava, kulture sjećanja, identitetske vidljivosti i društvene kohezije.

Ključni kvalitativni iskorak ovog mandata ogleda se u izgradnji **institucionalne kulture odgovornosti**: plansko upravljanje, uređeni mehanizmi izvještavanja i sistematičnija evaluacija postaju sastavni dio rada Savjeta, a ne formalna obaveza. Godišnji izvještaji i finansijsko izvještavanje dobijaju ulogu upravljačkog instrumenta - služe za mjerenje učinaka, identifikaciju izazova i planiranje narednih koraka. Time se institucionalno djelovanje Savjeta učvršćuje kao predvidivo, dokumentovano i provjerljivo, što neposredno jača povjerenje zajednice i kredibilitet u javnom prostoru.¹³¹

U programskom smislu, mandat 2018–2022 potvrđuje spoj tri komplementarne ravni djelovanja: (1) kultura sjećanja i vrijednosna javna etika; (2) kulturno-obrazovni programi i izdavaštvo kao mehanizmi očuvanja identiteta; i (3) javno zagovaranje i institucionalni dijalog kao instrumenti zaštite ravnopravnosti. Posebno je važno da se, u završnici mandata, Savjet sve jasnije oslanja na analitiku i dokumente (izvještaje, preporuke, stručne osvrte), čime se javni nastup pomjera sa reaktivne na proaktivnu ravan.

Sagledan u cjelini, treći saziv ostavlja dvostruko nasljeđe. Prvo, uspostavlja standarde institucionalne odgovornosti (planiranje, transparentnost, dokumentovanje). Drugo, priprema Savjet za kompleksniji period koji slijedi - naročito postpopisne i identitetske izazove - sa snažnijim unutrašnjim kapacitetom i jasnijom strateškom svijesću.

129 Odluke Vlade CG o mjerama tokom pandemije COVID-19.

130 Izvještaji o radu Savjeta u periodu pandemije.

131 Godišnji izvještaji o radu i finansijskom poslovanju Savjeta za period 2018 - 2022 (usvojeni na sjednicama organa Savjeta), kao i prateća dokumentacija o planovima i programima rada (godišnji planovi – arhiva Savjeta).

POGLAVLJE V – ČETVRTI SAZIV (2022 - 2026)

Četvrti saziv Savjeta Muslimanskog naroda Crne Gore (2022 - 2026) predstavlja period u kojem se rad Savjeta odvija pod izrazito pojačanim identitetskim i društveno-političkim pritiscima, ali i u okolnostima u kojima institucija pokazuje zreliji stepen organizacione stabilnosti i normativno utemeljenog djelovanja. U odnosu na ranije mandate, ova faza se može čitati kao vrijeme u kojem se jasno prepliću dvije ravni: (1) formalno-proceduralna potvrda legitimiteta kroz uredno sproveden izborni proces i konstituisanje organa Savjeta, i (2) postepeno jačanje institucionalne „kulture odgovornosti“ kroz planiranje, izvještavanje, unutrašnju regulativu i transparentno upravljanje resursima.

Ujedno, mandat IV saziva dolazi u trenutku kada demografski i identitetski pokazatelji nameću potrebu da se identitetska politika Savjeta oslanja na argument, podatak i javne politike, a ne samo na simboličke poruke. Popis stanovništva 2023. godine i njegovi rezultati snažno su promijenili kontekst u kojem Savjet djeluje, čineći pitanje nacionalne vidljivosti Muslimana jednim od ključnih institucionalnih izazova ovog mandata. Zbog toga se u ovoj glavi ne opisuje samo „šta je Savjet radio“, već se prikazuje i kako se Savjet pozicionirao: kao korektiv u javnom diskursu, kao mehanizam zaštite prava na samoidentifikaciju, te kao institucija koja pokušava da prevede identitetske teme u mjerljive, strateški postavljene ciljeve.

Struktura glave prati unutrašnju logiku mandata: od izborne i organizacione osnove, preko mapiranja savremenih izazova i analitičkog tumačenja postpopisnog trenutka, do strateških dokumenata, perspektiva do kraja mandata i zaključne sinteze. Time se IV saziv predstavlja kao saziv „prelaza“ - od uobičajenog institucionalnog ritma ka potrebi za jasnijom strategijom opstanka identitetske vidljivosti u savremenim društvenim okolnostima, uz očuvanje građanskog i dijaloškog profila Savjeta.

5.1. Izbor i struktura četvrtog saziva Savjeta

Četvrti saziv Savjeta Muslimanskog naroda Crne Gore konstituisan je u februaru 2022. godine, u skladu sa Zakonom o manjinskim pravima i slobodama, Pravilima za izbor članova savjeta manjinskog naroda ili druge manjinske nacionalne zajednice i Statutom Savjeta.¹³² Proces konstituisanja nije bio samo formalna obaveza, već i potvrda institucionalne zrelosti: kroz jasno utvrđene korake, dokumentovane odluke i provjerljive procedure, obezbijedena je legitimnost izbornog postupka, ali i kontinuitet u ostvarivanju nadležnosti Savjeta kao mehanizma kolektivnog predstavljanja i zaštite manjinskih prava.

Izborni proces započet je u završnoj fazi mandata III saziva, kada je Savjet, postupajući po obavezama iz važećih izbornih pravila, objavio poziv za učešće na elektorskoj skupštini 7. decembra 2021. godine, sa rokom za prijavu do 7. januara 2022. godine.¹³³ U pozivu su precizirani uslovi za sticanje statusa elektora, uključujući pravo punoljetnog građanina koji se nacionalno izjašnjava kao Musliman da bude elektor uz podršku 60 potpisa pripadnika muslimanskog naroda sa biračkim pravom, kao i obaveznu prateću dokumentaciju.² Ovim su unaprijed postavljeni standardi reprezentativnosti i provjerljivosti, čime se procedura izbora smješta u okvir demokratske legitimacije: izbor članova Savjeta ne počiva samo na pravu učešća, već i na prethodno uređenim pravilima koja obavezuju sve učesnike.

¹³² Zakon o manjinskim pravima i slobodama („Službeni list RCG“, br. 31/06, 51/06, 38/07 i „Službeni list CG“, br. 2/11, 8/11, 31/17); Pravila za izbore članova Savjeta manjinskog naroda ili druge manjinske nacionalne zajednice („Službeni list Crne Gore“, br. 58/2017); Statut Savjeta Muslimanskog naroda Crne Gore broj: 01-09/1-2018 i 01-25/2-2020, arhiva SMNCG, Podgorica.

¹³³ Savjet Muslimanskog naroda Crne Gore (SMNCG), Poziv za učešće na Elektorskoj skupštini za izbor članova IV saziva Savjeta, 7.12.2021, arhiva SMNCG, Podgorica.

Nasjednici Savjeta od 25. decembra 2021. godine izabrana je Izborna komisija i usvojen Poslovnik o radu Elektorske skupštine, čime su uspostavljene proceduralne pretpostavke za transparentno i zakonito sprovođenje izbornog procesa.¹³⁴ Nakon pregleda pristiglih prijava, Izborna komisija je 14. januara 2022. godine utvrdila listu od 27 prijavljenih elektora i donijela odluku o sazivanju Elektorske skupštine, određujući njen termin i mjesto održavanja (5. februar 2022. godine, Hotel „Ramada“, Podgorica), kao i broj članova Savjeta koji se bira – ukupno 25¹³⁵.

Ovakva normativna i organizaciona priprema ima posebnu vrijednost u institucijama manjinskog samoupravljanja: ona smanjuje prostor za proceduralne sporove, jača povjerenje zajednice i stvara stabilan okvir za rad organa Savjeta u punom kapacitetu.

Elektorska skupština je sprovela izbor članova Savjeta u skladu sa utvrđenim dnevnim redom i izbornim pravilima, uz upotrebu glasačkih listića, čime je obezbijedena formalna i materijalna zakonitost postupka.¹³⁶ Konstitutivna sjednica IV saziva održana je 12. februara 2022. godine u Podgorici (Hotel „Podgorica“), na kojoj je verifikovan izbor svih 25 članova Savjeta, čime je obezbijeden puni kapacitet za četvorogodišnji mandat. Ovaj trenutak predstavlja prelomnu tačku svakog saziva: od izborne procedure prelazi se na institucionalno upravljanje, planiranje i odgovornost prema zajednici koju Savjet predstavlja.

U okviru konstituisanja organa IV saziva potvrđen je kontinuitet institucionalnog vođenja i uspostavljen procedurama utemeljen poredak odlučivanja. Nakon utvrđivanja kvoruma (24 od 25 članova), izabrana su radna tijela i komisija za sprovođenje tajnog glasanja za predsjednika i generalnog sekretara Savjeta. Za predsjednika Savjeta izabran je **Sabrija Vulić**, dok je za generalnog sekretara izabran *mr Kadrija Kurpejović*. Savjet je potom javnim izjašnjavanjem jednoglasno izabrao dva potpredsjednika – *Murata Mededovića* i *mr Alena Pelinkovića* – uz naglašenu potrebu uravnotežene teritorijalne zastupljenosti u rukovodstvu. Time je rukovodstvo dobilo i simboličku i operativnu dimenziju: simboličku, jer izražava težnju ka zastupljenosti različitih sredina, i operativnu, jer omogućava širu komunikaciju, prisustvo na terenu i efikasnije usmjeravanje programskih aktivnosti.

Konstitutivna sjednica okončana je izborom članova Izvršnog odbora tajnim glasanjem. U skladu sa Statutom, Izvršni odbor ima sedam članova: predsjednik i generalni sekretar ulaze po položaju, dok se preostalih pet članova bira iz reda članova Savjeta.¹³⁷ Nakon sprovedenog postupka u Izvršni odbor izabrani su: *Nusret Ganić*, *mr Ardo Ajanović*, *Edin Koljenović*, *Suada Drpljanin-Fetić* i *Fabrudin Dervišević*.¹³⁸

Procedura je dodatno osnažena ponovnim prebrojavanjem glasova po uloženoj primjedbi, čime je potvrđena korektnost i transparentnost izbornog procesa, a institucionalna kultura rada pokazala spremnost da se i najmanja dilema razriješi u korist vjerodostojnosti i povjerenja.

Shodno odredbama novog Statuta, predsjednik Savjeta je ovlašćeno lice za zastupanje i predstavljanje Savjeta, te predstavlja i zastupa Muslimanski narod u komunikaciji sa nadležnim institucijama. U institucionalnoj praksi, predsjednik Savjeta inicira saradnju sa organima vlasti i javnim službama, pokreće pitanja od značaja za manjinska prava i, u skladu sa ustavnim mehanizmima zaštite manjina, podnosi inicijativu predsjedniku Crne Gore da zakon kojim se narušavaju prava pripadnika manjina ne proglasi. Time se Savjet pozicionira ne samo kao kulturno-identitetska institucija, već i kao mehanizam institucionalne zaštite i zastupanja prava.

134 SMNCG, *Zapisnik sa sjednice Savjeta Muslimanskog naroda Crne Gore*, 25.12.2021, Arhiva SMNCG, Podgorica; SMNCG, *Poslovnik o radu Elektorske skupštine* (usvojen u okviru pripreme izbornog postupka), 25.12.2021, arhiva SMNCG, Podgorica.

135 Izborna komisija SMNCG, Odluka o utvrđivanju liste elektora i sazivanju Elektorske skupštine (datum, mjesto i vrijeme održavanja), 14.01.2022, arhiva SMNCG, Podgorica.

136 SMNCG, *Zapisnik Elektorske skupštine za izbor članova IV saziva Savjeta*, 5.02.2022, Podgorica (Hotel „Ramada“), arhiva SMNCG, Podgorica.

137 Statut Savjeta Muslimanskog naroda Crne Gore broj: 01-09/1-2018 i 01-25/2-2020, arhiva SMNCG, Podgorica.

138 SMNCG, *Zapisnik sa konstitutivne sjednice IV saziva Savjeta Muslimanskog naroda Crne Gore*, 12.02.2022, Podgorica (Hotel „Podgorica“), arhiva SMNCG, Podgorica; Odluka o izboru organa Savjeta (predsjednik, sekretar, potpredsjednici), 12.02.2022, arhiva SMNCG, Podgorica.

Savjetom upravljaju njegovi članovi, čiji mandat takođe traje četiri godine. Mandati članova IV saziva verifikovani su na konstitutivnoj sjednici održanoj 12. februara 2022. godine, pri čemu je Savjet konstituisan u sastavu od 25 članova.¹³⁹ Od članova Savjeta očekuje se da svoje funkcije obavljaju odgovorno, stručno i časno, u granicama nadležnosti Savjeta i u skladu sa zakonom, statutom i drugim internim aktima.

Organizaciona struktura Savjeta uređena je Statutom, a prema članu 15 Statuta Savjet ima organe: predsjednika, generalnog sekretara, Savjet i Izvršni odbor. Savjet predviđa i dva potpredsjednička mjesta, dok Izvršni odbor broji pet članova, uz činjenicu da u njegov sastav, po položaju, ulaze predsjednik i generalni sekretar. Ovakva organizaciona postavka omogućava funkcionalno upravljanje, operativnu realizaciju aktivnosti i efikasno donošenje odluka u okviru godišnjih planova i strateških prioriteta.

Jedna od ključnih institucionalnih obaveza Savjeta jeste donošenje godišnjeg Plana i programa rada, koji se usklađuje sa osnovnim načelima Strategije manjinske politike i pratećim akcionim planovima koje donosi Vlada Crne Gore, a u cilju očuvanja multikulturalnog bogatstva i daljeg unapređenja uslova života manjina. Plan i program rada, ujedno, mora biti kompatibilan sa finansijskim planom Savjeta, čime se obezbjeđuje transparentnost, odgovorno planiranje i zakonito upravljanje sredstvima.

Pored razvojnih i programskih aktivnosti, Savjet ima i jasno definisane obaveze u domenu transparentnosti i finansijske odgovornosti: sačinjavanje godišnjeg izvještaja o radu, izvještaja o finansijskom poslovanju, izbor nezavisnog eksternog revizora i razmatranje revizorskog izvještaja, dostavljanje izvještaja nadležnom ministarstvu, skupštinskom Odboru za ljudska i manjinska prava i Ombudsmanu, kao i sprovođenje redovnog godišnjeg popisa imovine i obaveza uz izradu odgovarajućeg izvještaja. Ove aktivnosti čine sastavni dio institucionalnog integriteta Savjeta i predstavljaju dokaz njegove ozbiljnosti i usklađenosti sa standardima dobrog upravljanja.

Detaljan tabelarni pregled sastava i strukture drugog saziva Savjeta nalazi se u prilogu ove monografije, koji čini njen sastavni dio.

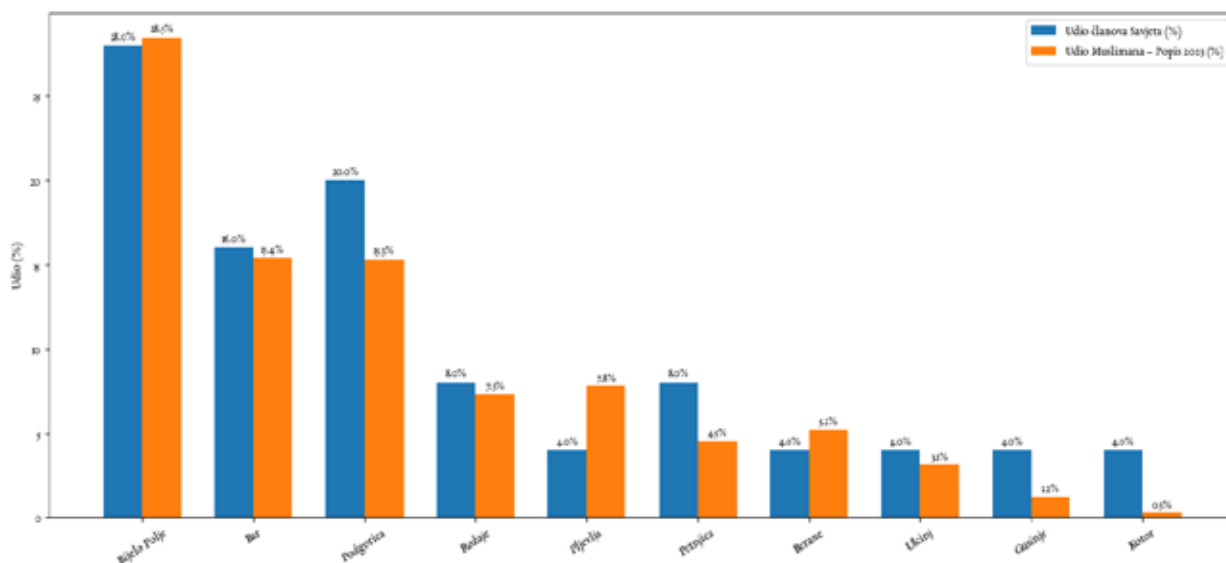
Struktura IV saziva: rodna i teritorijalna analiza

Rodna struktura. U IV sazivu izabrano je ukupno 10 žena od 25 članova (40%), dok je 15 muškaraca (60%). U rukovodstvu (predsjednik, generalni sekretar i dva potpredsjednika) funkcije obavljaju muškarci, dok je u Izvršnom odboru (7 članova po Statutu) zastupljena 1 žena (14,3%), što ukazuje na prostor za snažnije uključivanje žena u ključne upravljačke strukture u narednim sazivima.

Teritorijalna i regionalna zastupljenost. Savjet obuhvata 10 opština/gradova, uz koncentraciju članstva u sredinama sa jačom istorijskom i demografskom prisutnošću zajednice. Po mjestu dolaska, struktura je sljedeća: Bijelo Polje 7 članova (28%), Podgorica 5 (20%), Bar 4 (16%), Rožaje 2 (8%), Petnjica 2 (8%), te po 1 član (4%) iz Pljevalja, Berana, Gusinja, Ulcinja i Kotor. Posmatrano regionalno, zastupljenost je: sjever 14/25 (56%), centralna regija 5/25 (20%), jug 6/25 (24%). Ovakav raspored potvrđuje da Savjet, uz sjever kao jezgro, pokriva i centralni i primorski prostor, što je važno za institucionalnu vidljivost zajednice na nivou cijele države.

¹³⁹ Rješenje o upisu u evidenciju Savjeta broj: 01-081/22-1762 od 24. februara 2022. godine – (“Službeni list Crne Gore”, br. 022/22 od 28.02.2022. godine).

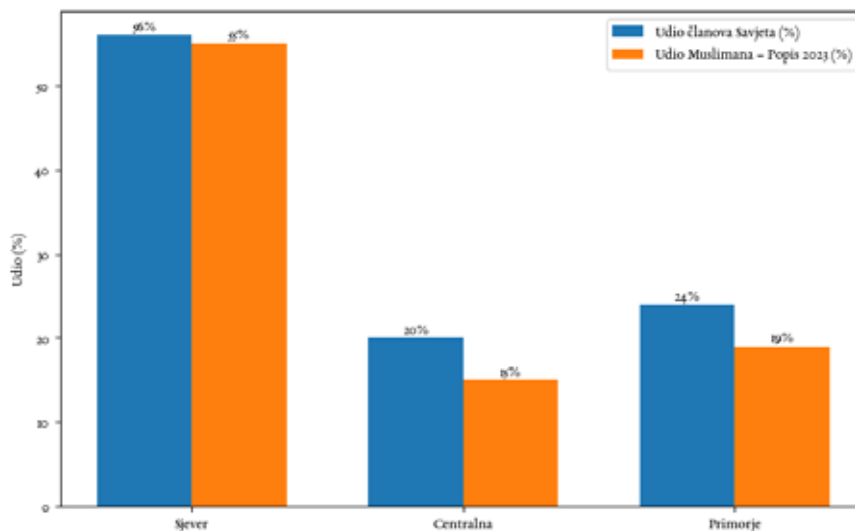
Grafikon 2. Zastupljenost opština u sastavu IV saziva Savjeta u odnosu na popisnu strukturu Muslimana (2023)

Izvor: MONSTAT – Popis stanovništva 2023 (rezultati po opštinama) (evidencija Savjeta Muslimanskog naroda Crne Gore - obrada autora).

Grafikon prikazuje uporedni odnos između udjela članova Savjeta po opštinama i udjela nacionalno izjašnjenih Muslimana prema Popisu 2023. godine. Uočava se visok stepen podudarnosti u opštinama sa najvećim brojem pripadnika zajednice (Bijelo Polje, Bar, Podgorica, Rožaje), dok su odstupanja u pojedinim sredinama rezultat izbornog modela Savjeta i potrebe za širim teritorijalnim obuhvatom, a ne kvotne raspodjele.

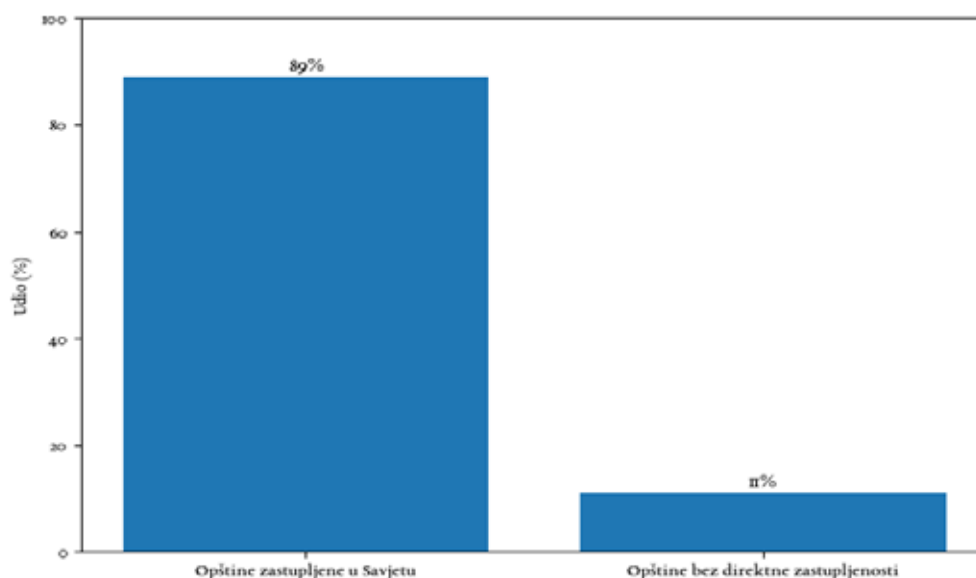
Grafikon 3. Regionalni sastav IV saziva Savjeta i odnos prema popisnoj strukturi (2023)

Izvor: MONSTAT – Popis stanovništva 2023; evidencija Savjeta; obrada autora.

Regionalna struktura Savjeta pokazuje da je najveći broj članova iz sjeverne regije (56%), što odgovara i popisnoj koncentraciji nacionalno izjašnjenih Muslimana u ovom dijelu Crne Gore (oko 55%). Centralna regija (Podgorica) i primorje su zastupljeni u nešto većem procentu u Savjetu u odnosu na njihov popisni udio, što se može tumačiti kao nastojanje ka teritorijalnoj ravnoteži i funkcionalnoj reprezentativnosti.

Grafikon 4. Teritorijalni obuhvat IV saziva Savjeta u odnosu na ukupnu populaciju Muslimana (Popis 2023)

Izvor: MONSTAT – Popis stanovništva 2023; evidencija Savjeta; obrada autora.

Opštine iz kojih dolaze članovi IV saziva Savjeta obuhvataju približno 89,1% ukupnog broja građana koji su se 2023. godine nacionalno izjasnili kao Muslimani. Ovaj podatak potvrđuje da Savjet, iako ne zasnovan na strogoj teritorijalnoj kvoti, u praktičnom smislu pokriva gotovo cjelokupno demografsko jezgro zajednice, uz dodatni element teritorijalne inkluzije manjih sredina.

Važno je istaći da se izbor IV saziva odvijao u periodu osjetljivih društvenih i identitetskih okolnosti, što je od samog početka mandata nametnulo potrebu za stabilnim institucionalnim pozicioniranjem Savjeta, očuvanjem interne kohezije i fokusiranjem rada na strateška pitanja od dugoročnog značaja za Muslimane u Crnoj Gori.¹⁴⁰

Ministarstvo pravde, ljudskih i manjinskih prava donijelo je Rješenje o upisu IV saziva u Evidenciju savjeta („Službeni list CG“, br. 022/22 od 28.02.2022)¹⁴¹, čime je potvrđena zakonitost izbora i legitimitet djelovanja Savjeta. Za predsjednika Savjeta ponovo je izabran Sabrija Vulić, čime je potvrđen kontinuitet rukovođenja Savjetom od njegovog osnivanja 2008. godine.

5.2. Savremeni izazovi Muslimana u Crnoj Gori

Rad IV saziva Savjeta Muslimanskog naroda Crne Gore odvija se u periodu pojačanih društvenih i identitetskih napetosti, koje su posebno došle do izražaja tokom pripreme i sprovođenja Popisa stanovništva, domaćinstava i stanova 2023. godine. Konačni rezultati popisa ukazali su na osjetan pad broja građana koji su se nacionalno izjasnili kao Muslimani (10.162 ili 1,63%), što predstavlja jedan od najizraženijih negativnih trendova u savremenoj istoriji ove zajednice.¹⁴² U poređenju sa popisom iz 2011. godine, kada se kao Muslimani izjasnilo 20.537 građana (3,31%), riječ je o trendu koji prevazilazi statistički okvir i otvara

¹⁴⁰ SMNCG, *Zaključci i razmatranja organa Savjeta o društveno-identitetskom kontekstu i prioritetima rada u mandatnom periodu 2022–2026* (interni akti/zapisnici), Arhiva SMNCG, Podgorica.

¹⁴¹ „Službeni list Crne Gore“, br. 022/22 od 28.02.2022, Rješenje o upisu IV saziva Savjeta Muslimanskog naroda Crne Gore u evidenciju savjeta.

¹⁴² MONSTAT, *Popis stanovništva, domaćinstava i stanova u Crnoj Gori 2023 – Konačni rezultati: Nacionalna pripadnost i vjerois-povijest* (Podgorica, 2024).

ozbiljna pitanja dugoročnog identitetskog opstanka.¹⁴³

Savjet je, u okviru svog institucionalnog mandata, prepoznao da ovakav rezultat ne može biti tumačen isključivo kao „promjena ličnog izjašnjavanja“, već kao pokazatelj složenih procesa: slabljenja nacionalne vidljivosti, pritisaka identitetske konfuzije, kao i dugotrajnog sužavanja Muslimana na isključivo vjersku kategoriju. U javnom prostoru naročito se problematizuje nesrazmjera između broja građana islamske vjeroispovijesti i broja onih koji se nacionalno izjašnjavaju kao Muslimani, što dodatno potvrđuje tezu o postojanju asimilacionih tokova i sistemske neprepoznatljivosti Muslimana kao autohtone i ustavno priznate nacionalne zajednice.

U tom kontekstu, IV saziv Savjeta reafirmiše osnovno polazište: Muslimani u Crnoj Gori nijesu samo vjerska zajednica, već narod sa sopstvenim istorijskim kontinuitetom, kulturnim nasljeđem i ustavnim statusom, zbog čega pitanja identiteta imaju karakter javnog interesa, a ne privatne ili ceremonijalne teme. U skladu s tim, Savjet je pitanje popisa tretirao kao strateško, polazeći od potrebe da se identitetska politika zasniva na činjenicama, institucionalnoj argumentaciji i dugoročnim mjerama, a ne na ad hoc reakcijama. Na ovakvu orijentaciju ukazano je i u ranim dokumentima IV saziva, gdje se naglašava potreba aktivnog djelovanja radi očuvanja identiteta i sprečavanja asimilacije.¹⁴⁴

Zaključno, savremeni izazovi sa kojima se Muslimani u Crnoj Gori suočavaju – naročito u postpopisnom periodu – zahtijevaju snažniji, koordinisan i normativno utemeljen odgovor, zasnovan na ustavnom okviru, standardima zaštite manjinskih prava i realnim demografskim pokazateljima.¹⁴⁵

5.3. Analitički osvrt na rezultate Popisa 2023

Rezultati Popisa stanovništva 2023. godine predstavljaju ključni empirijski okvir za razumijevanje savremenih identitetskih kretanja među Muslimanima u Crnoj Gori. Na IX sjednici IV saziva Savjeta, održanoj 26. aprila 2025. godine, Savjet je razmatrao popisne podatke i njihove implikacije, uz posebno naglašen institucionalni i demografski značaj izjašnjavanja na nacionalnoj osnovi.¹⁴⁶ Kao polaznu tačku rasprave, istaknuti su zvanični rezultati MONSTAT-a, objavljeni 15. oktobra 2024. godine, prema kojima se 10.162 građana (1,63% ukupnog stanovništva) izjasnilo kao Muslimani.¹⁴⁷

1) Intenzitet pada i njegova struktura (2011 - 2023)

U uporednom presjeku u odnosu na Popis 2011. godine, rasprava je posebno fokusirana na razmjere pada: sa 20.537 (3,31%) na 10.162 (1,63%), što predstavlja smanjenje od 10.375 lica, odnosno približno 50% - što je prikazano na **Grafikonu broj 5**.¹⁴⁸ Ovakav intenzitet promjene na sjednici je tumačen kao signal dubokih identitetskih pomjeranja koja prevazilaze uobičajene demografske fluktuacije. Savjet je naglasio da takav pad nužno proizvodi institucionalne posljedice: sužavanje prostora javne vidljivosti, slabljenje mehanizama afirmativne akcije i povećanje rizika od dugoročne „neprepoznatljivosti“ Muslimana kao naroda u javnim politikama.

143 MONSTAT, *Popis stanovništva, domaćinstava i stanova u Crnoj Gori 2011 – Konačni rezultati (nacionalna/etnička pripadnost)* (Podgorica, 2011). (navesti tačan naziv publikacije/ tabele iz vaše arhive ili MONSTAT izdanja).

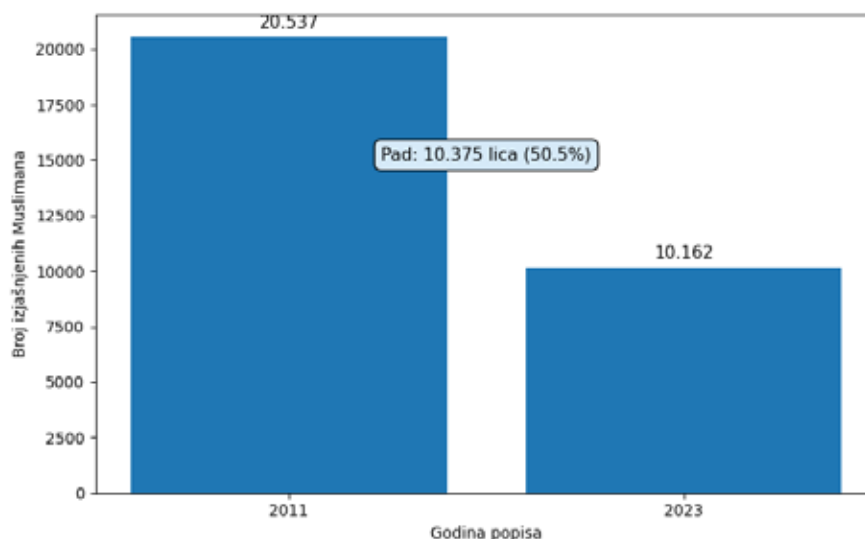
144 Savjet Muslimanskog naroda Crne Gore, Zapisnik sa konstitutivne sjednice IV saziva (12. februar 2022, Podgorica).

145 Ustav Crne Gore, odredbe o pravima manjinskih naroda i zabrani asimilacije (čl. 79–80).

146 Savjet Muslimanskog naroda Crne Gore, Zapisnik sa IX sjednice IV saziva, Podgorica, 26.04.2025, tačka AD2 (Sagledavanje rezultata popisa iz 2023. godine).

147 MONSTAT, Konačni rezultati Popisa stanovništva 2023 (objava: 15.10.2024) – nacionalna i vjerska struktura stanovništva.

148 MONSTAT, Popis 2011 (konačni rezultati) i Popis 2023 (konačni rezultati) – uporedni pokazatelji za kategoriju “Muslimani”.

Grafikon 5. Trend broja izjašnjenih Muslimana (2011–2023)¹⁴⁹

Izvor: MONSTAT, Popis 2023 - Saopštenje (Release 135/2024, 15.10.2024); obrada autora.

2) Teritorijalna koncentracija pada: tri opštine kao jezgro promjene

Analitika predstavljena na IX sjednici ukazuje da pad nacionalnog izjašnjavanja nije ravnomjerno raspoređen po teritoriji, već je izrazito koncentrisan u nekoliko opština. Posebno se izdvajaju *Bar*, *Bijelo Polje* i *Podgorica* kao sredine u kojima je zabilježen najizraženiji kumulativni pad, pri čemu je naglašeno da upravo ove tri opštine čine **oko 70% ukupnog smanjenja** broja izjašnjenih Muslimana u odnosu na 2011. godinu.¹⁵⁰

Ovaj podatak sugerise da se ključni dio identitetskih pomjeranja odvija tamo gdje su društvene mreže, političke kampanje, javni diskurs i medijski uticaj intenzivniji, a društvene interakcije raznovrsnije i dinamičnije.

Pored navedenog „jezgra promjene“, u raspravi su prepoznati i dodatni negativni trendovi u *Beranama* i *Pljevljima*, dok je u *Rožajama* registrovan relativno manji pad u poređenju sa ukupnim trendom u drugim sredinama.¹⁵¹ Ovakva teritorijalna diferencijacija upućuje da identitetska dinamika nije homogena: u pojedinim opštinama ona se oblikuje kroz kombinaciju lokalnih političkih okolnosti, socioekonomskih faktora¹⁵² (zapošljavanje, obrazovanje, migracije), kao i specifičnih obrazaca javne komunikacije i društvenog pritiska. U tom smislu, promjene u izjašnjavanju ne mogu se tumačiti samo kao demografska fluktuacija, već i kao *lokalno uslovljen proces* u kojem se identitetske odluke češće „pregovaraju“ u urbanim sredinama, gdje je konkurencija identitetskih narativa izraženija.

Radi jasnijeg prikaza prostorne koncentracije ovog procesa, **Grafikon broj 6** daje uporedni pregled opština sa najvećim apsolutnim padom broja izjašnjenih Muslimana između 2011. i 2023. godine, uz isticanje udjela tri ključne opštine (*Bar*, *Bijelo Polje* i *Podgorica*) u ukupnom smanjenju.

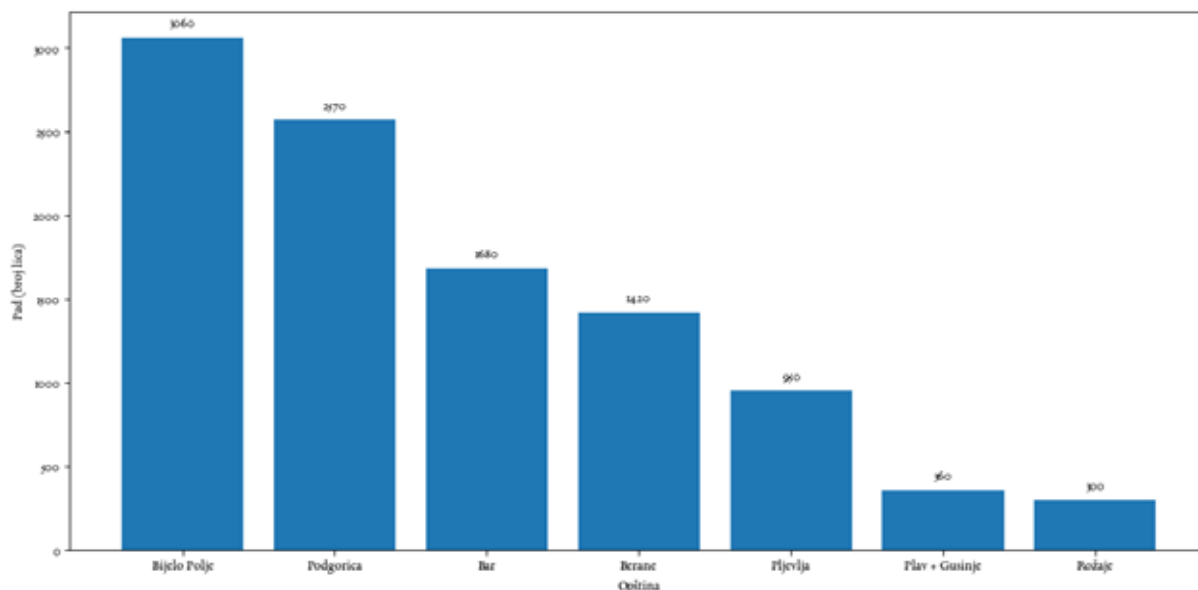
¹⁴⁹ Grafikon ilustrativno prikazuje „prepolovljenje“ broja nacionalno izjašnjenih Muslimana između dva popisna ciklusa, što je u raspravi Savjeta ocijenjeno kao ključni empirijski pokazatelj identitetskih promjena i potencijalnog sužavanja institucionalne vidljivosti zajednice.

¹⁵⁰ Savjet Muslimanskog naroda CG, Zapisnik sa IX sjednice IV saziva, 26.04.2025, AD 2 – analitika za *Bar*, *Bijelo Polje* i *Podgoricu*.

¹⁵¹ Ibid., AD 2 – dio „Migraciona kretanja“ (u vezi sa promjenom broja stanovnika po opštinama).

¹⁵² Ibid., AD 2 – analitika za *Berane*, *Pljevlja* i *Rožaje*.

Grafikon 6. Pad broja izjašnjenih Muslimana po opštinama (2011 - 2023)

Izvor: MONSTAT – Popis stanovništva 2011 (rezultati po opštinama) i MONSTAT – Popis stanovništva 2023 (rezultati po opštinama; Saopštenje/Release 135/2024, 15.10.2024); obrada autora (uporedni obračun 2011–2023).

Grafikon prikazuje apsolutni pad broja građana koji su se na popisima 2011. i 2023. godine nacionalno izjasnili kao Muslimani, po odabranim opštinama. Uočava se da je pad najizraženiji u opštinama Bijelo Polje, Podgorica i Bar, što potvrđuje nalaz sa rasprave Savjeta da je „jezgro promjene“ koncentrisano u većim sredinama i administrativno-demografskim centrima, dok je u Rožajama pad relativno manji u poređenju sa trendom u drugim opštinama.

3) Nesrazmjer “vjera–nacija”: analitički signal identitetske promjene

Popisni rezultati u Crnoj Gori ukazuju na izražen *nesrazmjer između vjerske pripadnosti i nacionalnog izjašnjavanja* u dijelu stanovništva islamske vjere. U pojedinim opštinama evidentiran je visok broj i udio građana koji se izjašnjavaju kao pripadnici islamske vjere, dok je istovremeno broj onih koji se na nacionalnoj osnovi izjašnjavaju kao Muslimani znatno niži. Ova diskrepanca predstavlja važan empirijski indikator, jer sugerise da se procesi identifikacije ne odvijaju linearno (vjersko = nacionalno), već da je riječ o složenim i promjenljivim obrascima samoidentifikacije.¹⁵³

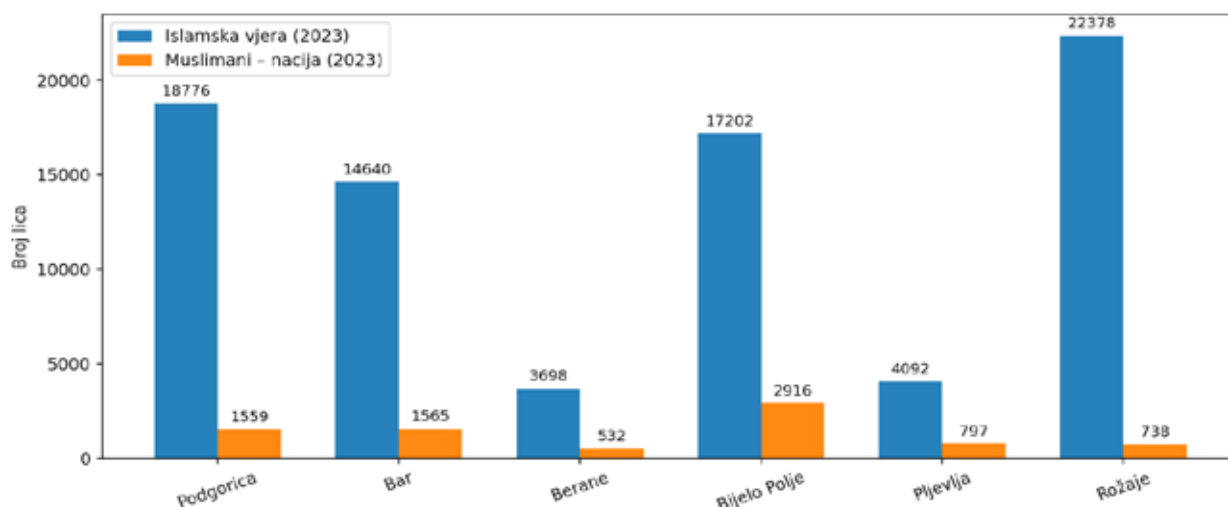
Analitički posmatrano, ovakav nesrazmjer upućuje na zaključak da dio građana islamske vjeroispovijesti bira nacionalnu identifikaciju izvan kategorije „Muslimani“ (npr. kroz druge nacionalne opcije, uključujući i crnogorsku), što se naročito očitava u urbanim sredinama i opštinama sa izraženim migracionim kretanjima i snažnijim političko-medijskim uticajima. U tom smislu, nesrazmjer „vjera–nacija“ djeluje kao *signal identitetske transformacije*, odnosno promjene načina na koji pojedinci i porodice interpretiraju i javno iskazuju svoju pripadnost.

U akademskom okviru, ovakva pojava može se tumačiti kao rezultat međudjelovanja više faktora: društvenih i političkih konteksta, kulturnih obrazaca, porodičnog nasljeđa, školskog i medijskog okruženja, ali i pragmatičnih očekivanja u vezi sa društvenim položajem i javnom vidljivošću. Upravo zato, identitetska politika ne može biti svedena na normativne garancije; ona pretpostavlja kontinuiran rad na obrazovanju, kulturnoj afirmaciji i javnoj vidljivosti, uz jasno razlikovanje vjerske pripadnosti (islam) i nacionalne pripadnosti (Muslimani) u skladu sa ustavnim poretom i principima sekularne države.

¹⁵³ Ibid., AD 2 – dio o odnosu “islamska vjera” i “nacionalno izjašnjavanje”, sa procjenama po gradovima.

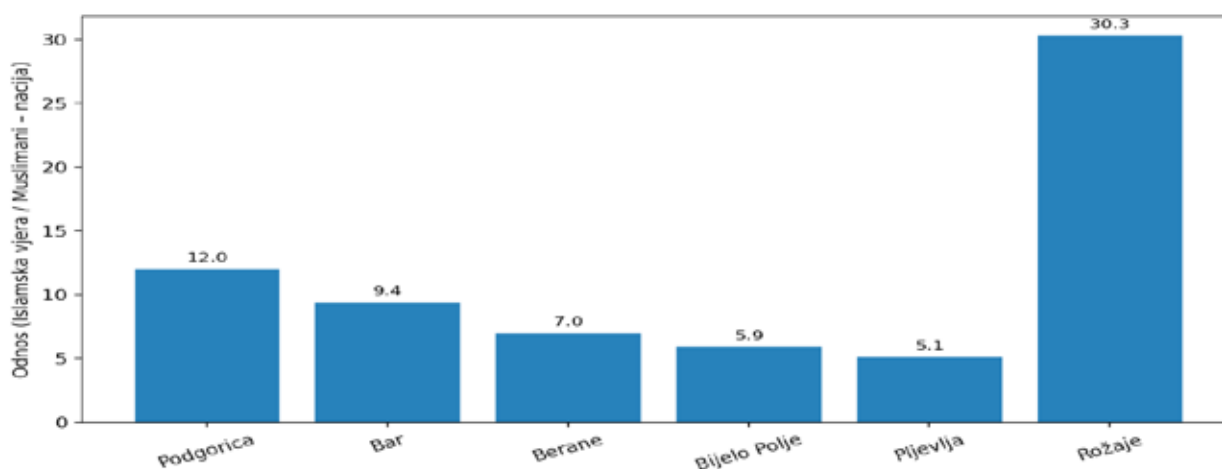
U nastavku se ovaj nalaz može dodatno prikazati komparativno po opštinama, kroz uporedni prikaz udjela islamske vjere i broja/udjela etničkih Muslimana, čime se vizuelno potvrđuje intenzitet i teritorijalna raspodjela uočenog nesrazmjera.

Grafikon 7. Nesrazmjer “vjera-nacija” po opštinama (Popis 2023)

Izvor: MONSTAT, Popis stanovništva 2023 (nacionalna i vjerska struktura); obrada autora.

Grafikon 8. Koeficijent nesrazmjera “vjera-nacija” po opštinama (Popis 2023)

Izvor: MONSTAT, Popis stanovništva 2023 (nacionalna i vjerska struktura); obrada autora.

Koeficijent nesrazmjera (Grafikon 8) kvantifikuje intenzitet razlike između vjerske i nacionalne samodeklaracije: u analiziranim opštinama na jednog građanina koji se nacionalno izjašnjava kao Musliman dolazi više građana islamske vjere, pri čemu je raspon nesrazmjera izražen od približno **5 : 1** do **12 : 1**. Takav obrazac sugerise da se dio stanovništva islamske vjeroispovijesti sve češće nacionalno identifikuje izvan kategorije „Muslimani“, što u agregatu proizvodi pad nacionalne vidljivosti ove zajednice.

Uvrštavanje Rožaja dodatno pojačava analitičku oštrinu nalaza. U Rožajama je evidentirano 22.378 pripadnika islamske vjere, dok se nacionalno kao Muslimani izjasnilo 738 građana, što ukazuje na koeficijent nesrazmjera od približno **30 : 1**. Istovremeno, kao Bošnjaci se izjasnilo 19.627 građana, tj. velika većina unutar ukupne populacije islamske vjere u opštini. Ovaj primjer pokazuje da se nesrazmjer

ne može svesti na „slabljenje“ vjerske pripadnosti, već prije svega na preusmjeravanje nacionalnog izjašnjavanja ka drugim identitetskim okvirima, u ovom slučaju dominantno bošnjačkom.

U interpretativnom smislu, ovakav nesrazmjer može se tumačiti kao posljedica višeslojnih determinanti: društveno-političkih identitetskih narativa, lokalnih političkih i medijskih uticaja, kulturnih obrazaca i porodičnih tradicija, kao i racionalnih strategija identifikacije u određenim društvenim kontekstima. Dodatnu dimenziju daje i istorijska činjenica da se bošnjačka kategorija na popisima u Crnoj Gori ne registruje kao zasebna nacionalna odrednica 1991. godine, dok se kao posebna kategorija pojavljuje na popisu 2003. godine, što dugoročno utiče na pregrupisavanje nacionalne samodeklaracije. U tom smislu, promjene u popisnim rezultatima nijesu samo „numeričke“, već odražavaju i promjene u simboličkim okvirima identiteta, načinu samoimenovanja i javne afirmacije pripadnosti.

Upravo zato, ovakvi nalazi potvrđuju da se identitetska politika ne može oslanjati isključivo na formalno-pravne garancije, već zahtijeva kontinuiranu javnu afirmaciju, obrazovne i kulturne programe, te institucionalne mehanizme koji jačaju razumijevanje pojmova naroda, prava na samoidentifikaciju i afirmativnih mjera.

U praktičnom smislu, analitika Popisa 2023. ukazuje na potrebu da se u narednom periodu posebno osmisle instrumenti komunikacije i uključivanja onog dijela stanovništva islamske vjere koje se nacionalno identifikuje izvan kategorije „Muslimani“, uz puno uvažavanje individualnog prava na izbor identiteta, ali i jasnu institucionalnu afirmaciju ustavno priznate nacionalne zajednice.

4) Percepcija pritisaka i potreba za institucionalnom zaštitom prava na samoidentifikaciju

Popis stanovništva 2023. godine otvorio je pitanje ne samo demografskih kretanja, već i kvaliteta društvenih i institucionalnih uslova u kojima se formira i javno iskazuje nacionalno samoopredjeljenje. U susret popisu, postignut je važan političko-institucionalni iskorak kroz sporazum Vlade sa opozicionim partijama i predstavnicima savjeta manje brojnih naroda, kojim su uvedeni dodatni kontrolni mehanizmi i proširene popisne komisije radi jačanja povjerenja u proces. U javno dostupnim prikazima sporazuma navodi se da su predviđene mjere poput proširenja sastava popisnih komisija, uključujući predstavnike savjeta manje brojnih naroda u sredinama gdje su zastupljeni. Dodatno su predviđeni mehanizmi kontrole unosa podataka, tehnička rješenja za provjeru, kao i ograničenja političkih kampanja u vezi sa popisom. Ovakav okvir predstavljao je važan preduslov da se popis sprovede uz viši stepen inkluzivnosti i legitimnosti, naročito u kontekstu ranijih bojazni dijela javnosti i manjinskih zajednica od manipulacija i asimilacionih rizika.¹⁵⁴

Međutim, pored formalno uspostavljenih mehanizama nadzora, u institucionalnim razmatranjima Savjeta posebno su artikulisane percepcije i terenska iskustva o pritiscima koji nijesu nužno vezani za tehničku stranu popisa, već za društveni ambijent u kojem građani donose odluku o nacionalnom izjašnjavanju. U tom smislu, u knjizi je metodološki važno zadržati akademsku preciznost: navodi o pritiscima tretiraju se kao zabilježene percepcije i svjedočenja učesnika i članova zajednice, a ne kao sudski utvrđene činjenice. Ipak, sama činjenica da su ove teme u kontinuitetu prisutne u javnom i institucionalnom diskursu zahtijeva da se u analizi uvrste kao indikator rizika za ostvarivanje suštinskog prava – prava na slobodno samoopredjeljenje.

Kao posebno osjetljiv aspekt, isticane su tvrdnje o normativno-propagandnom osporavanju kategorije „Muslimani“ kao ustavno priznate nacionalne zajednice, pri čemu se u pojedinim sredinama (naročito tamo gdje se Bošnjaci izjašnjavaju kao većinska nacionalna zajednica) navodilo da se na građane djelovalo kombinacijom lokalnih kampanja, društvenih mreža i posrednih sugestija u komunikaciji sa popisivačima. U istom registru, istaknute su i tvrdnje da su pojedini vjerski autoriteti Islamske zajednice, „spuštajući“ komunikaciju na nivo lokalnih odnosa moći, usmjeravali vjernike ka izjašnjavanju kao Bošnjaci, uz poruke koje relativizuju ili negiraju postojanost nacionalne kategorije „Muslimani“. U ekstremnijim iskazima ovih percepcija navode se i posredni oblici uslovljavanja kroz radno-pravne i egzistencijalne mehanizme (strah od

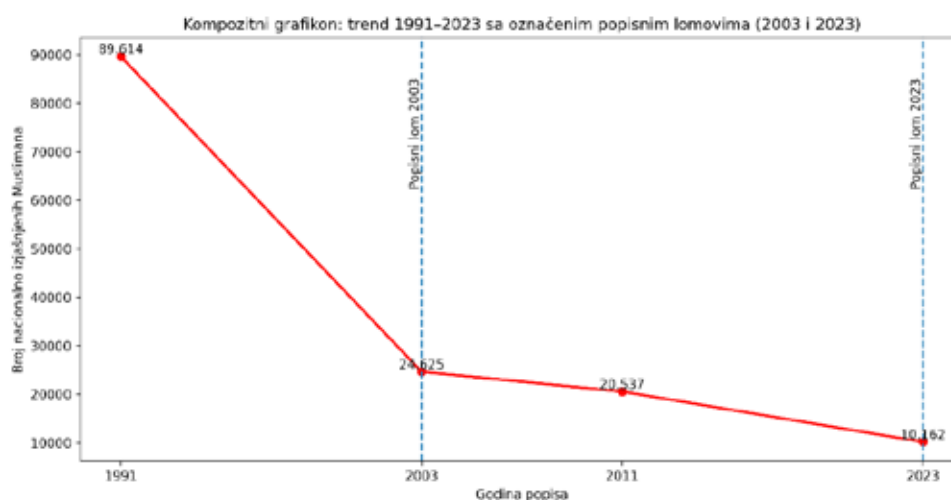
154 https://www.gov.me/clanak/spajic-ispunjeni-uslovi-opozicije-popis-moze-da-pocne-svi-smo-vazni?utm_source

gubitka posla, obećanja zaposlenja ili podrške posredstvom partijskih struktura). Takve prakse, ukoliko se reprodukuju i normalizuju, predstavljale bi opasan presedan jer bi suštinsko pravo na slobodno izjašnjavanje bilo potisnuto logikom klijentelizma i pritiska, čime se otvara prostor za „tihu“ asimilaciju i nestanak ove manjinske zajednice.

Dugoročni trendovi dodatno pojačavaju ozbiljnost ovih upozorenja. U javno dostupnim popisnim pregledima vidi se dramatična promjena u samoopredjeljenju: od 89.614 nacionalno izjašnjenih Muslimana 1991. godine (14,57%), preko 24.625 u 2003. (3,97%), 20.537 u 2011. (3,31%), do 10.162 u 2023. (1,63%). U takvom istorijskom luku, institucionalna obaveza Savjeta ne može se svesti na puku konstataciju statistike, već se usmjerava ka zaštiti uslova slobodnog izjašnjavanja: kroz javnu edukaciju o pojmu nacije i ustavnom statusu Muslimana, kroz insistiranje na sekularnom principu (razlikovanje vjere i nacije), te kroz jačanje mehanizama afirmativne akcije i antidiskriminacione zaštite. Drugim riječima, pitanje popisa se ovdje ne tumači kao jednokratni događaj, već kao test institucionalne otpornosti zajednice i države na pritiske koji identitet pretvaraju u „pregovaračku“ kategoriju, umjesto u slobodno i ustavno garantovano pravo¹⁵⁵.

Grafički prikaz (Grafikon 9) dodatno ilustruje dugoročni trend opadanja nacionalnog izjašnjavanja Muslimana, koji je u institucionalnim analizama prepoznat kao ključni indikator identitetske promjene.

Grafikon broj 9: Trend nacionalnog izjašnjavanja Muslimana Crne Gore (1991 - 2023)

Izvor: MONSTAT, *Popis stanovništva 2023 (nacionalna i vjerska struktura)*; obrada autora.

Grafikon 9 prikazuje dugoročni i kontinuirani pad broja i procentualnog udjela nacionalno izjašnjenih Muslimana u Crnoj Gori u periodu 1991–2023. godine, što ukazuje na proces sistemske asimilacije i duboke strukturne promjene u obrascima identitetskog izjašnjavanja, pod uticajem političkih, institucionalnih i društvenih pritisaka u popisnim ciklusima.

Iz svega navedenog proizilazi da pitanje popisa ne može biti tretirano kao tehnički ili jednokratni administrativni proces, već kao ogledalo stvarnih uslova u kojima se ostvaruje pravo na slobodno samoidentifikovanje. Pravo na nacionalno izjašnjavanje predstavlja temelj manjinskih prava, ali njegova suštinska zaštita zavisi od društvenog ambijenta, nivoa javne svijesti i snage institucija koje to pravo štite. U tom smislu, rasprava Savjeta ukazuje na potrebu da se institucionalni odgovor usmjeri ka *sistematskoj edukaciji o pojmu nacije, principu afirmativne akcije i ustavnom statusu Muslimana*, čime se otvara prostor za formulaciju konkretnih politika i mjera u narednom periodu.

¹⁵⁵ Ustav Crne Gore, čl. 79 i 80 (Posebna manjinska prava; zabrana asimilacije); Zakon o manjinskim pravima i slobodama, čl. 33 (osnivanje savjeta).

5.4. Strateški dokumenti i novi pravac rada

Za razliku od prethodnih saziva, IV saziv Savjeta Muslimanskog naroda Crne Gore karakteriše izražen strateški, planski i normativno utemeljen pristup radu. U ovom periodu Savjet je načinio jasan iskorak ka institucionalnom sazrijevanju, uspostavljajući sistematski okvir koji obuhvata donošenje godišnjih programa rada, finansijskih planova, redovnih izvještaja o radu i finansijskom poslovanju, kao i unapređenje interne regulative. Ovakav pristup obezbijedio je veću predvidivost, odgovornost i transparentnost u radu Savjeta, te ga jasno pozicionirao kao ozbiljan institucionalni subjekt u sistemu zaštite manjinskih prava u Crnoj Gori.

Normativno jačanje Savjeta tokom IV saziva nije imalo isključivo administrativni karakter, već je bilo u funkciji redefinisavanja strateških prioriteta i dugoročnih pravaca djelovanja. Poseban iskorak ostvaren je **donošenjem Etičkog kodeksa članova Savjeta** i radno angažovanih lica, kojim su po prvi put jasno definisani standardi profesionalnog ponašanja, javne odgovornosti, integriteta i institucionalne kulture. Usvajanjem ovog dokumenta Savjet je dodatno osnažio sopstveni kredibilitet i uskladio svoje djelovanje sa principima dobrog upravljanja i savremenim standardima javnih institucija, potvrđujući opredijeljenost ka odgovornom i transparentnom radu.

U ovom sazivu posebno dolazi do izražaja promjena u načinu razumijevanja identitetske politike. Očuvanje i afirmacija nacionalnog i kulturnog identiteta Muslimana Crne Gore prvi put su jasno integrisani u strateške dokumente Savjeta, a ne tretirani kao izdvojene ili isključivo simboličke aktivnosti. Identitet je prepoznat kao složena kategorija koja obuhvata nacionalnu, kulturnu, istorijsku i društvenu dimenziju, te kao pitanje koje zahtijeva planski, dugoročan i institucionalno utemeljen odgovor.

Savjet je u ovom periodu razvio strateški pristup zaštiti identiteta i borbi protiv diskriminacije, povezujući afirmaciju posebnih manjinskih prava sa obrazovanjem, kulturom i naukom kao ključnim stubovima identitetskog opstanka. Posebna pažnja posvećena je javnoj vidljivosti Muslimana, kulturi pamćenja i institucionalnoj afirmaciji kolektivnog identiteta, pri čemu je jasno razgraničena nacionalna pripadnost od vjerske dimenzije identiteta, u skladu sa ustavnim poretom Crne Gore i principima sekularne države.

Program rada Savjeta za 2026. godinu¹⁵⁶ ima poseban strateški značaj i predstavlja prelomnu tačku u radu IV saziva. Ovaj dokument je prvi put koncipiran kao direktan odgovor na postpopisni period, uz jasno definisane ciljeve, mjere i aktivnosti usmjerene na zaustavljanje negativnih demografskih i identitetskih trendova. Fokus Programa stavljen je na izradu strateških i akcionih dokumenata za očuvanje nacionalnog i kulturnog identiteta Muslimana, unapređenje afirmativne akcije i zahtjeva za autentičnu zastupljenost, jačanje medijske i obrazovne prisutnosti Savjeta, kao i na pripremu i zakonito sprovođenje izbora za naredni saziv.

Posebno značajan aspekt novog pravca rada predstavlja institucionalizacija obilježavanja značajnih datuma iz istorije i tradicije Muslimana Crne Gore, naročito Nacionalnog dana Muslimana – 20. juna. U IV sazivu, ovaj datum dobija jasno definisanu stratešku, obrazovnu i kulturnu dimenziju, postajući trajni dio institucionalnog identiteta Savjeta i važan instrument afirmacije kolektivnog pamćenja i javne vidljivosti Muslimana u crnogorskom društvu.

Ovakav pristup označava kvalitativni pomak Savjeta ka dugoročnom, strateškom djelovanju zasnovanom na analizi podataka, planiranju i evaluaciji učinka. Time je IV saziv postavio temelje institucionalne stabilnosti i kontinuiteta rada Savjeta, prevazilazeći model ad hoc reagovanja i kratkoročnih aktivnosti koje su karakterisale ranije periode. U tom smislu, strateški dokumenti i novi pravci rada IV saziva predstavljaju jednu od njegovih najtrajnijih vrijednosti i ključnu osnovu za buduće djelovanje Savjeta Muslimanskog naroda Crne Gore.

¹⁵⁶ Program rada Savjeta Muslimanskog naroda Crne Gore za 2026. godinu, arhiva Savjeta.

5.5. Perspektive i izazovi do kraja mandata

Do isteka mandata u 2026. godini, IV saziv Savjeta Muslimanskog naroda Crne Gore suočava se sa nizom složenih i međusobno povezanih izazova koji će u značajnoj mjeri odrediti pravac budućeg djelovanja ove institucije. Među prioritarnim zadacima izdvaja se izrada sveobuhvatnog i stručnog izvještaja o popisu stanovništva iz 2023. godine, koji bi na argumentovan način obradio demografske, identitetske i društvene promjene u vezi sa položajem Muslimana u Crnoj Gori. Ovaj dokument ima potencijal da postane referentna osnova za buduće zagovaračke i institucionalne aktivnosti Savjeta.

Jedan od ključnih izazova ostaje i jačanje primjene principa afirmativne akcije, posebno u oblasti autentične i srazmjerne zastupljenosti Muslimana u javnim službama, organima državne vlasti i lokalne samouprave. Savjet je prepoznao potrebu da se ova ustavna garancija iz normativne sfere prenese u dosljednu praksu, kroz institucionalni dijalog, javne inicijative i saradnju sa nadležnim organima.

Posebna pažnja u završnici mandata biće posvećena jačanju medijskog, edukativnog i društvenog djelovanja, naročito prema mladim generacijama, intelektualnoj zajednici i dijaspori. Ove aktivnosti imaju za cilj obnavljanje identitetske samosvijesti i jačanje osjećaja pripadnosti Muslimana kao autohtone nacionalne zajednice u Crnoj Gori.

Završni segment mandata obilježiće i priprema i sprovođenje izbora za V saziv Savjeta, kao jedna od najvažnijih institucionalnih obaveza. Pravovremeno i zakonito sprovođenje ovog procesa predstavlja preduslov za očuvanje kontinuiteta rada Savjeta i njegovog legitimnog predstavljanja u narednom mandatnom periodu.

Posmatrano u cjelini, IV saziv Savjeta Muslimanskog naroda Crne Gore predstavlja prelomni period u razvoju ove institucije. Suočen sa ozbiljnim demografskim i identitetskim izazovima, naročito u kontekstu rezultata Popisa stanovništva 2023. godine, Savjet je u ovom mandatu načinio iskorak ka strateškom, dokumentovanom i institucionalno odgovornom radu. Umjesto *ad hoc* reagovanja, uspostavljen je planski i normativno utemeljen okvir djelovanja, sa jasnim fokusom na očuvanje nacionalnog i kulturnog identiteta, jačanje javne vidljivosti i afirmaciju ustavno zagarantovanih prava. Ovaj saziv time ostavlja čvrstu osnovu za buduće djelovanje Savjeta, sa ciljem očuvanja Muslimana kao autohtone, ustavno priznate i ravnopravne nacionalne zajednice u Crnoj Gori.

5.6. Zaključne sinteze četvrtog saziva Savjeta

U okviru IV saziva Savjeta Muslimanskog naroda Crne Gore (2022–2026) realizovan je prepoznatljiv skup aktivnosti usmjerenih na tri međusobno povezane ravni djelovanja: (1) afirmaciju nacionalnog i kulturnog identiteta, (2) javnu vidljivost zajednice i (3) institucionalno jačanje Savjeta kao legitimnog i odgovornog manjinskog tijela. U operativnom smislu, ovaj mandat karakteriše stabilan institucionalni ritam i funkcionalna upravljačka dinamika: održano je 10 redovnih sjednica Savjeta, 13 redovnih sjednica Izvršnog odbora i dvije vanredne sjednice Izvršnog odbora, dok je u normativnom i upravljačkom segmentu donijeto preko 20 odluka, uključujući i izmjene i dopune Statuta Savjeta, kao i izmjene i dopune Poslovnika o radu. Time je, pored programske aktivnosti, sistematski jačan unutrašnji institucionalni okvir – procedure, odgovornosti i mehanizmi odlučivanja – što je bilo presudno za djelovanje Savjeta u složenim društvenim okolnostima.

Posebno mjesto u ovom sazivu zauzimaju aktivnosti vezane za Popis stanovništva 2023. godine. Savjet je, u skladu sa svojim mandatom, pristupio popisnom procesu kao strateškom pitanju identitetske i institucionalne vidljivosti, učestvujući kroz rad u popisnim strukturama, angažovanje instruktora i popisivača, kao i kroz javne informativne i edukativne aktivnosti usmjerene na razumijevanje ustavnog statusa Muslimana i prava na slobodno samoidentifikovanje. Uporedo s tim, Savjet je organizovao i podržao okrugle stolove, tribine i javne rasprave na teme identiteta Muslimana, afirmativne akcije i ustavnih prava manjina; obilježavan je Nacionalni dan Muslimana Crne Gore, realizovane su kulturne i izdavačke aktivnosti, a razvijani su i kontakti sa dijasporom kao važnim resursom identitetske i institucionalne podrške.

Važna odlika perioda 2023–2026 jeste i postepeni prelazak sa pretežno projektno-reaktivnog modela na planski utemeljen sistem rada. Godišnji programi rada, uz kalendare obaveza i prateće instrumente praćenja realizacije, sve jasnije povezuju aktivnosti sa mjerljivim ciljevima i evaluacijom učinka. Program za 2023. godinu postavlja Popis kao centralni prioritet i okvir javnog angažmana; program za 2024. dodatno sistematizuje rad kroz razdvajanje ključnih tematskih cjelina i jačanje praćenja realizacije; u 2025. naglašava se kontinuitet javnih aktivnosti i institucionalnog učešća uz operativno “podešavanje” programskih instrumenata; dok je program za 2026. koncipiran kao postpopisni odgovor i okvir institucionalne stabilnosti, u kojem zakonito sprovođenje izbora za naredni saziv postaje jedna od ključnih pretpostavki kontinuiteta i legitimiteta Savjeta.

Konačno, institucionalna kredibilnost IV saziva dodatno je osnažena u segmentu finansijskog poslovanja: nezavisni revizorski izvještaji, kao spoljašnja potvrda kontrole, doprinijeli su jačanju povjerenja u zakonitost, transparentnost i namjensko trošenje sredstava Savjeta. U nastavku ovog potpoglavlja, rad IV saziva je predstavljen kroz dvije komplementarne ravni: (1) institucionalno-normativnu (odluke, procedure, standardi i kontrola) i (2) programsko-projektanu (ključne aktivnosti i postignuća u oblasti identiteta i javne vidljivosti), uz posebni fokus na Popis 2023. godine i postpopisni strateški odgovor Savjeta.

POGLAVLJE VI – TEMATSKA POGLAVLJA

Ova poglavlje predstavlja tematsko-analičko jezgro monografije: umjesto hronološkog praćenja aktivnosti, fokus se prebacuje na sadržinske linije koje dugoročno određuju ulogu Savjeta i širi društveni položaj Muslimana u Crnoj Gori. Takav pristup omogućava da se institucionalno iskustvo, pravni okvir i društvena praksa sagledaju u njihovoj međusobnoj povezanosti, te da se odvojeno uoče i objasne strukturni izazovi, ali i dometi institucionalnog djelovanja u očuvanju identiteta i ravnopravnosti.

U metodološkom smislu, tematska poglavlja služe kao most između dokumentovanja rada Savjeta i interpretacije njegovog smisla u savremenom crnogorskom kontekstu. Polazi se od pretpostavke da se identitet manjinske zajednice ne održava samo kroz kulturnu reprezentaciju, već kroz kombinaciju normativnih garancija, javnih politika, institucionalne vidljivosti i društvene percepcije - dakle, kroz praksu koja može biti i afirmativna i ograničavajuća, zavisno od stepena dosljedne primjene prava.

U tom okviru, analiza u ovoj glavi nastoji da očuva akademsku distancu i argumentacionu stabilnost: činjenice, izvještaji i relevantni izvori koriste se kao osnova za razumijevanje procesa, a ne kao povod za polemiku. Cilj nije da se ponovi ono što je već prikazano u hronologiji, već da se ponudi tumačenje koje pomaže čitaocu da prepozna zakonitosti - šta je u radu Savjeta trajno, šta je promjenljivo, i gdje se nalazi granica između formalne zaštite i stvarne ravnopravnosti u društvenoj praksi.

6.1. Uloga Savjeta u zaštiti nacionalnog identiteta

Savjet Muslimanskog naroda Crne Gore predstavlja ključni institucionalni mehanizam za zaštitu, afirmaciju i razvoj nacionalnog identiteta Muslimana kao ustavno priznate nacionalne zajednice u Crnoj Gori. Djelovanje Savjeta utemeljeno je na Ustavu Crne Gore¹⁵⁷, Zakonu o manjinskim pravima i slobodama¹⁵⁸ i Statutu Savjeta¹⁵⁹, kojima je definisan kao najviša predstavnička i zastupnička institucija Muslimanskog naroda u oblastima očuvanja, razvoja i javnog ispoljavanja nacionalnog identiteta. Kroz kontinuirane institucionalne aktivnosti, Savjet prevazilazi isključivo reprezentativnu funkciju, doprinoseći očuvanju identitetske samosvijesti, istorijskog kontinuiteta i kolektivnog dostojanstva zajednice.

Zaštita nacionalnog identiteta u ovom kontekstu ne podrazumijeva isključivo simboličku ili kulturnu reprezentaciju, već obuhvata skup trajnih i sistemskih aktivnosti usmjerenih na očuvanje identitetske samosvijesti i kolektivnog dostojanstva zajednice. Savjet djeluje kao institucija od javnog interesa, sa jasno definisanim nadležnostima u oblasti posebnih manjinskih prava, uključujući afirmaciju identiteta, suprotstavljanje asimilaciji, zaštitu kulturne baštine i zastupanje interesa zajednice pred državnim i lokalnim organima vlasti.¹⁶⁰

U savremenom crnogorskom društvu, obilježenom dinamičnim društvenim, političkim i demografskim promjenama, nacionalni identitet ovog manjinskog naroda izložen je višeslojnim pritiscima – od asimilacionih tokova i migracionih procesa, do normativnih i diskurzivnih pokušaja svođenja nacionalne pripadnosti na isključivo vjersku ili kulturnu kategoriju². U takvom ambijentu, Savjet djeluje kao institucionalni korektiv, dosljedno insistirajući na ustavnoj činjenici da su Muslimani narod, a ne isključivo vjerska zajednica, te da nacionalna pripadnost predstavlja zasebnu i legitimnu osnovu identifikacije u okviru sekularnog poretka države.

157 Ustav Crne Gore („Službeni list Crne Gore“, br. 01/07 i 38/13), čl. 79 i 80.

158 Zakon o manjinskim pravima i slobodama („Službeni list Republike Crne Gore“, br. 31/06, 51/06, 38/07 i „Službeni list Crne Gore“, br. 02/11, 08/11, 31/17), član 33.

159 Statut Savjeta Muslimanskog naroda Crne Gore, broj: 01-03/2023 od 11.12.2022. godine.

160 Statut Savjeta Muslimanskog naroda Crne Gore, broj: 01-03/2023 od 11.12.2022. godine.

Svoja ovlaštenja Savjet ne crpi isključivo iz nacionalnog zakonodavstva, već i iz međunarodnih normi i standarda zaštite ljudskih i manjinskih prava. Djelovanje Savjeta u skladu je sa osnovnim principima sadržanim u Okvirnoj konvenciji Savjeta Evrope za zaštitu nacionalnih manjina¹⁶¹, Evropskoj konvenciji o ljudskim pravima,¹⁶² kao i relevantnim dokumentima Ujedinjenih nacija, koji garantuju pravo na slobodno izražavanje nacionalnog identiteta, očuvanje kulturne posebnosti i zaštitu od prisilne ili prikrivene asimilacije.¹⁶³ Ovi međunarodni instrumenti uspostavljaju obavezu države da obezbijedi institucionalne mehanizme kroz koje manjinske zajednice mogu ostvarivati svoja prava, što Savjetu daje dodatni legitimitet u njegovom radu.

Kroz donošenje strateških dokumenata, javne inicijative, projekte u oblasti kulture, obrazovanja i informisanja, kao i kroz aktivno učešće u društvenom dijalogu, Savjet afirmiše pravo Muslimana da slobodno izražavaju, čuvaju i razvijaju svoj nacionalni identitet u okviru građanskog, multietničkog i multikonfesionalnog društva. Time se identitet ne posmatra kao zatvorena ili isključiva kategorija, već kao legitimna i ravnopravna komponenta ukupnog društvenog i kulturnog pluralizma Crne Gore.¹⁶⁴

6.2. Položaj Muslimana u crnogorskom društvu – analitički pregled

Položaj Muslimana u crnogorskom društvu može se sagledavati kroz međusobno povezane pravne, društvene i institucionalne dimenzije. U normativnom smislu, Ustav Crne Gore¹⁶⁵ i relevantni zakoni obezbjeđuju visok stepen formalne zaštite manjinskih prava, uključujući pravo na slobodno nacionalno izjašnjavanje, očuvanje identiteta, upotrebu jezika i pisma, afirmativnu akciju i srazmjernu zastupljenost u javnom životu. Ovaj pravni okvir usklađen je sa savremenim evropskim standardima i međunarodnim obavezama države, što potvrđuju i izvještaji Savjeta Evrope o primjeni Okvirne konvencije za zaštitu nacionalnih manjina, u kojima se konstatuje napredak Crne Gore u razvoju normativnog i institucionalnog sistema zaštite manjinskih prava.¹⁶⁶

Međutim, analiza društvene i institucionalne prakse ukazuje na izražen i dugotrajan jaz između formalnih garancija i njihove dosljedne primjene. Uprkos postojanju zakonskih mehanizama, Muslimani se u svakodnevnom društvenom i institucionalnom ambijentu suočavaju sa ograničenom vidljivošću, slabom zastupljenošću u organima javne vlasti i javnim službama, kao i sa marginalnim učešćem u procesima donošenja odluka koje neposredno utiču na njihov kolektivni položaj. Ovi izazovi ne proizlaze nužno iz otvorene diskriminacije, već iz kombinacije institucionalne inertnosti, selektivne primjene afirmativne akcije i složenih identitetskih dinamika koje karakterišu savremeno crnogorsko društvo.

Poseban sloj problema predstavlja pitanje očuvanja nacionalne samosvijesti Muslimana. U javnom diskursu i društvenoj praksi često dolazi do redukcije njihovog identiteta na isključivo vjersku pripadnost, čime se potiskuje njihova ustavno priznata pozicija naroda. Takvo poistovjećivanje ima dugoročne posljedice: slabi kolektivnu prepoznatljivost, relativizuje posebna manjinska prava i doprinosi procesima tihe asimilacije. Ovakve tendencije dodatno su potvrđene demografskim pokazateljima, uključujući rezultate Popisa stanovništva iz 2023. godine, koji ukazuju na kontinuirani pad broja građana koji se nacionalno izjašnjavaju kao Muslimani, što potvrđuje da se ne radi o prolaznom, već o strukturnom i dugoročnom procesu.

U tom kontekstu, Savjet Muslimanskog naroda Crne Gore prepoznaje se, kako u međunarodnim tako i

161 Okvirnoj konvenciji Savjeta Evrope za zaštitu nacionalnih manjina („Službeni list SRJ – Međunarodni ugovori“, br. 06/98; „Službeni list SCG – Međunarodni ugovori“, br. 01/03).

162 „Službeni list Srbije i Crne Gore – Međunarodni ugovori“, br. 09/03, 05/05 i 07/05.

163 Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima („Službeni list SFRJ – Međunarodni ugovori“, br. 07/71).

164 Zakon o manjinskim pravima i slobodama („Službeni list Republike Crne Gore“, br. 31/06, 51/06, 38/07 i „Službeni list Crne Gore“, br. 02/11, 08/11, 31/17), čl. 33.

165 Ustav Crne Gore („Službeni list Crne Gore“, br. 01/07 i 38/13), čl. 79.

166 Savjet Evrope, Savjetodavni komitet za Okvirnu konvenciju za zaštitu nacionalnih manjina, Četvrti izvještaj Crne Gore o sprovođenju Okvirne konvencije za zaštitu nacionalnih manjina, ACFC/SR/IV(2022)002, Council of Europe, Strasbourg, 2022.

u nacionalnim izvještajima, kao ključni institucionalni mehanizam za očuvanje i afirmaciju nacionalnog, kulturnog i jezičkog identiteta Muslimana. Šesti izvještaj Crne Gore o primjeni Evropske povelje o regionalnim ili manjinskim jezicima detaljno ukazuje na aktivnosti Savjeta u oblastima kulture, obrazovanja, izdavaštva i javnog informisanja, kao i na njegove napore da kroz afirmativnu akciju unaprijedi pristup obrazovanju i očuva istorijsko pamćenje zajednice.¹⁶⁷ Istovremeno, isti izvještaj konstatuje ograničene efekte ovih aktivnosti u širem institucionalnom okviru, posebno u pogledu političke i administrativne participacije, zapošljavanja i zastupljenosti na rukovodećim pozicijama u javnoj upravi.

Uvid u “dugo trajanje” identitetskih dinamika pokazuje da savremeni izazovi nijesu nastali iznenada, već se nadovezuju na ranije obrasce društvenog imenovanja i percepcije zajednice. Ilustrativan je primjer rukopisne građe iz 1888. godine, u kojoj se zajednica u Crnoj Gori adresira terminom “Muhamedani”, uz reference na tadašnje okolnosti i pominjanje odlaska u Tursku. Ovaj izvor svjedoči o istorijskom prisustvu diskursa koji identitet prvenstveno vezuje za vjersku odrednicu, kao i o migraciji kao jednoj od reakcija na osjećaj nesigurnosti ili ograničenih perspektiva. Time se savremena redukcija identiteta na religijsku pripadnost i prateći efekti na kolektivnu prepoznatljivost mogu razumjeti i kao dio šireg, istorijski promjenljivog, ali prepoznatljivog kontinuiteta.¹⁶⁸

U analizi društvenog položaja nacionalnih (etičkih) Muslimana, naročito nakon Popisa 2023. godine, uočava se da se pitanje identitetskog opstanka sve češće artikulira kao pitanje stvarne jednakosti i institucionalne vidljivosti, a ne samo kulturnog izražavanja. U tom kontekstu, Savjet Muslimanskog naroda Crne Gore je u komunikaciji sa institucijom Zaštitnika ljudskih prava i sloboda problematizovao višedecenijski pad brojnosti kroz popise, marginalizaciju u političkoj reprezentaciji na državnom i lokalnom nivou, kao i ograničenu prisutnost u javnom diskursu (uključujući javni servis). Posebno su istaknute tvrdnje o organizovanim pritiscima i kampanjama pred popisno izjašnjavanje, te zabrinutost da izostanak jasnih institucionalnih reakcija produbljuje osjećaj diskriminacije i društvene nebrige prema ovoj zajednici, čime se demografski pokazatelji prevode u širi okvir ljudskih i manjinskih prava.¹⁶⁹ U daljem tekstu Izvještaja Ombudsmana konstatuje se da institucionalni jaz između normativnih garancija i praktične primjene manjinskih prava postaje vidljiv i na nivou javnih politika: iako se manjinska pitanja formalno razmatraju kroz strateške dokumente i skupštinske rasprave, to samo po sebi ne obezbjeđuje mehanizme stvarne participacije i ravnopravnog uticaja manjinskih aktera. Dodatno, kroz komparativnu perspektivu koju donose informacije drugih manjinskih savjeta, Ombudsman konstatuje da se otvara pitanje sistemske nedorečenosti *položaja samih savjeta i njihove uloge u upravljačkim strukturama ključnih institucija*, što se neposredno reflektuje na vidljivost, zastupljenost i institucionalnu moć manjinskih zajednica.¹⁷⁰

U analitičkom dijelu ovog izvještaja posebno se problematizuje pitanje političke i institucionalne participacije Muslimana. Iako ne postoje sveobuhvatni i sistematski podaci o njihovoj zastupljenosti u javnoj administraciji, na osnovu dostupnih informacija i institucionalnih procjena ukazuje se da princip afirmativne akcije u praksi nije dosljedno primjenjivan, naročito u pogledu zapošljavanja i učešća u strukturama odlučivanja. Takođe se konstatuje da savjeti manjinskih naroda još uvijek nijesu u potpunosti prepoznati kao stalni i ravnopravni sagovornici državnih organa u kreiranju i sprovođenju politika koje se tiču ravnomjerne zastupljenosti i stvarne participacije manjina u javnom životu.

U praksi, identitetska prava nijesu ugrožena samo kroz odsustvo proporcionalne zastupljenosti ili selektivnu primjenu afirmativne akcije, već i kroz obrasce javnog imenovanja i javnog govora. U tom smislu, pitanje položaja Muslimana ima i dimenziju simboličke vidljivosti: koliko je identitet prepoznat kao ustavna

167 Ministarstvo za ljudska i manjinska prava Crne Gore, Šesti izvještaj Crne Gore o primjeni Evropske povelje o regionalnim ili manjinskim jezicima, Podgorica, 28. januar 2025.

168 Rukopisna građa, Nacionalna biblioteka Crne Gore, rukopisno obraćanje “Muhamedanima u Crnoj Gori”, dat. 24. novembar 1888 (sken/PDF u ličnoj arhivi autora).

169 https://www.ombudsman.co.me/docs/1744199272_izvjestaj%2031-03-2025.pdf

170 Zaštitnik ljudskih prava i sloboda Crne Gore, Izvještaj o radu za 2024. godinu, Podgorica, 31. 3. 2025, str. 22 i str. 246.

kategorija naroda, a koliko se svodi na vjersku pripadnost. Kada javni diskurs identitet pretežno veže za religiju, a ne za istorijski i kulturni kontinuitet, umanjuje se legitimitet posebnih manjinskih prava i slabi društvena prepoznatljivost zajednice. Zbog toga se institucionalno djelovanje Savjeta može tumačiti kao pokušaj stabilizovanja javne vidljivosti kroz mehanizme kulture sjećanja, dokumentovanja i javnog dijaloga, uz insistiranje na građanskom i multietničkom okviru Crne Gore.

Sagledano u cjelini, položaj Muslimana u Crnoj Gori danas karakteriše paradoks savremene manjinske politike: snažan normativni okvir postoji, ali je njegova primjena fragmentarna, selektivna i u velikoj mjeri svedena na djelovanje jednog institucionalnog aktera – Savjeta Muslimanskog naroda Crne Gore. Takav pristup je suštinski nedovoljan. Državni organi, uprkos formalnim obavezama, ne preduzimaju sistemske i koordinisane mjere za zaštitu nacionalnog i kulturnog identiteta Muslimana, čime se odgovornost za opstanak zajednice faktički prebacuje isključivo na Savjet.

Dodatnu složenost položaja Muslimana predstavlja gotovo onemogućeno političko predstavljanje u savremenim okolnostima. Politički prostor u kojem dominira Bošnjačka stranka, koja je kroz dugogodišnju kontrolu resora zapošljavanja i srodnih mehanizama ostvarila snažan uticaj, stvorio je neravnomjeran ambijent u kojem se značajan dio Muslimanske populacije instrumentalizuje kroz socijalnu i egzistencijalnu zavisnost. Takva praksa ne samo da otežava autonomno političko artikulisanje Muslimana kao građanski orijentisane zajednice, već dovodi do njihove marginalizacije, potcjenjivanja i simboličkog brisanja identiteta kojim su se do ne tako davno sami izjašnjavali.

Zbog svega navedenog, može se zaključiti da je položaj Muslimana u Crnoj Gori danas ozbiljno ugrožen. Ne samo demografski i identitetski, već i institucionalno i politički. Bez jasne, aktivne i odgovorne uloge države u zaštiti njihovog nacionalnog i kulturnog identiteta, te bez stvaranja ravnopravnih uslova za političko i društveno učešće, postoji realan rizik da se Muslimani u Crnoj Gori svedu na statističku i simboličku kategoriju, lišenu stvarnog sadržaja i institucionalne moći.

Ovakav raskorak između normativnih garancija i društvene prakse, kao i složeni procesi identitetske transformacije, dobijaju svoju najjasniju empirijsku potvrdu u demografskim i statističkim pokazateljima, naročito kroz rezultate popisa stanovništva u periodu od 1991. do 2023. godine.

Terminološka i identitetska razgraničenja: nacionalno i vjersko (Bošnjak – Musliman)

Dokumentarni tekst Deklaracije Bošnjačkog sabora (Sarajevo, 27. septembar 1993) predstavlja sažeti deklarativni iskaz političko-kulturne platforme u kojoj se reafirmiše nacionalno ime Bošnjaci, uz naglašavanje istorijskog kontinuiteta, državotvorne tradicije Bosne i Hercegovine i jezičko-kulturne samosvojnosti, uključujući imenovanje bosanskog jezika kao važnog identitetskog obilježja. U deklarativnoj logici ovog dokumenta insistira se da identitetska potvrda ne treba da vodi zatvaranju, već izgradnji demokratske zajednice utemeljene na toleranciji i međusobnom uvažavanju; Bošnjački sabor se pritom označava kao mjesto okupljanja, slobodne rasprave i odgovornog razmatranja ključnih pitanja naroda i države.¹⁷¹ U ratnom i kriznom društvenom kontekstu, ovakav proglas imao je ulogu simboličke konsolidacije identiteta i usmjeravanja javnog djelovanja, te je kasnije često preuziman kao referentna tačka promjene i učvršćivanja nacionalne samoreprezentacije.

U javnim raspravama o imenovanju i samorazumijevanju bošnjačkog korpusa posebno je indikativan stav koji akademik **Muhamed Filipović** iznosi u razgovoru/intervjuu objavljenom u nedjeljniku *Monitor* pod naslovom „**Identitet proizilazi iz države**“ (1997).¹⁷² Polazeći od dileme o odnosu termina „muslimanski“ i „bošnjački“, Filipović insistira na suštinskoj distinkciji između **vjerske** i **nacionalne** ravni identiteta i

171 Deklaracija Bošnjačkog sabora, Sarajevo, 27. septembar 1993; reproducirano u listu Ljiljan, tom II, br. 38 (6. oktobar 1993), str. 4.

172 Muhamed Filipović, intervju/razgovor „Identitet proizilazi iz države“, Monitor (1997) – navesti tačan broj i datum kada vi unesete bibliografski podatak.

upozorava da reafirmacija imena ne smije biti svedena na puku terminološku zamjenu. Njegova ključna poruka jeste da poistovjećivanje „Musliman = Bošnjak“ može proizvesti konceptualnu grešku: religijska pripadnost pripada sferi ličnog uvjerenja i duhovnog identiteta, dok nacionalno ime, po njegovom tumačenju, treba da bude utemeljeno u istorijsko-političkom i državnom okviru zajednice. Time Filipović oblikuje ideju bošnjaštva kao modernog identitetskog koncepta čija punoća proizilazi iz državotvorne dimenzije Bosne i Hercegovine, odnosno iz političko-teritorijalne pripadnosti bosanskom državnom prostoru.

Sličnu argumentacionu liniju razrađuje i **Xavier Bougarel**, analizirajući prelaz od nacionalnog imena „Musliman“ ka „Bošnjak“¹⁷³. Suštinski značaj, u njegovom čitanju, ne leži u samoj terminološkoj promjeni, već u načinu na koji se moderni nacionalni identitet učvršćuje u uslovima ratnog i političkog prelomnog trenutka: Bošnjački sabor se razumije kao izraz političkog suvereniteta i pokušaj da se, u uslovima neizvjesne budućnosti Bosne i Hercegovine, identitetska samodefinicija stabilizuje kroz tri vezivne tačke - Bosnu kao domovinu, bosanski jezik i državnopravnu tradiciju.¹⁷⁴ Upravo ova veza „ime – država - jezik“ važna je za razumijevanje granica prenošenja pojma izvan konteksta u kojem je afirmisan. U takvom čitanju, bošnjačko ime se utemeljuje kao nacionalno-politički znak pripadnosti jednoj državi i njenom istorijskom okviru, a ne kao opšti naziv koji bi se automatski, bez konteksta, mogao prenositi na muslimanske zajednice izvan Bosne i Hercegovine.

Rusmir Mahmutćehajić: „Bošnjaci i/ili Muslimani?!“ – ime kao simbolička forma i odgovornost javne riječi

U raspravama o odnosu nacionalnog i vjerskog u samorazumijevanju bosanskohercegovačkih Muslimana, značajno mjesto zauzima tekst Rusmira Mahmutćehajića „Bošnjaci i/ili Muslimani?!“, objavljen 1991. godine u zborniku *Muslimani i bošnjaštvo*¹⁷⁵. Autor polazi od metodološki presudne pretpostavke da pitanje imena nije puko terminološko, već da predstavlja simbolički „ključ“ kojim zajednica čita vlastitu prošlost, gradi unutrašnji osjećaj pripadnosti i određuje način svog javnog predstavljanja. Ime, dakle, nije neutralna etiketa: ono je simbolička forma koja sabira kulturno pamćenje, istorijska iskustva i samorazumijevanje zajednice, ali istovremeno utiče i na način na koji je drugi „čitaju“. Otuda, tvrdi Mahmutćehajić, svaka rasprava o imenovanju naroda nužno prelazi granicu lingvistike i ulazi u polje političke odgovornosti i društvenih posljedica, jer naziv može postati sredstvo afirmacije, ali i izvor nerazumijevanja i sukoba ukoliko se od njega napravi isključiva, nametnuta ili „nasilna“ dilema.

Mahmutćehajić naročito upozorava na opasnost da se višeslojna identitetska stvarnost svede na binarno pitanje „ili–ili“. Takva redukcija, umjesto razjašnjenja, proizvodi trajnu napetost: s jedne strane javlja se potreba da se identitet stabilizuje i učini prepoznatljivim u javnom prostoru, a s druge strah da se tim stabilizovanjem izgubi dio unutrašnje složenosti iskustva zajednice. Autor zato insistira da se izbor imena ne tretira kao test lojalnosti, nego kao pitanje tumačenja – u kojem je potrebno razumjeti istorijsku i kulturnu složenost pojma „Musliman“ (koji je u određenim razdobljima mogao funkcionisati i u nacionalnom smislu) i pojma „Bošnjak“ (koji je, zavisno od epohe, mogao nositi šire ili uže značenje). U toj perspektivi identitet se ne iscrpljuje u jednoj riječi: on se oblikuje u dugom trajanju, kroz iskustvo zajednice, kulturnu memoriju, političke okolnosti i pravo pojedinca i kolektiva na samonazivanje.

U središtu teksta nalazi se i pokušaj da se pojam „Musliman“ razjasni iz dvije perspektive koje se u polemikama često miješaju. Prva je univerzalna i religijska (musliman kao pripadnik islama), a druga

173 Xavier Bougarel (francuski historičar/politikolog), „Od ‘Muslimana’ do ‘Bošnjaka’: pitanje nacionalnog imena bosanskih Muslimana“, u zborniku/tematskoj publikaciji *Rasprave o nacionalnom identitetu Bošnjaka*, str. 117 - 135.

174 Xavier Bougarel, „Death and the Nationalist: Martyrdom, War Memory and Veteran Identity among Bosnian Muslims“, u: Xavier Bougarel, Elissa Helms, Ger Duijzings (ur.), *The New Bosnian Mosaic: Identities, Memories and Moral Claims in a Post-War Society*, Aldershot: Ashgate, 2007, str. 167 - 191.

175 Rusmir Mahmutćehajić, „Bošnjaci i/ili Muslimani?!“, u: Atif Purivatra – Mustafa Imamović – Rusmir Mahmutćehajić, *Muslimani i bošnjaštvo* (Sarajevo: Muslimansko preduzeće „Biblioteka Ključanin“, 1991), str. 73 - 113.

povijesno-zemljopisna i kulturna (Muslimani kao zajednica oblikovana dugim trajanjem na balkanskom prostoru, sa sopstvenim kulturno-istorijskim slojevima). Mahmutćehajić pokazuje da se bez tog razlikovanja lako sklizne u pogrešne zaključke: ili u svođenje identiteta na religiju, ili u pokušaj da se religijski sloj izbriše iz istorijskog iskustva zajednice. Ova argumentacija je naročito korisna za monografiju Savjeta jer sugerise da se razgraničenje nacionalnog i vjerskog ne postiže „administrativnim preimenovanjem“, već pažljivim objašnjavanjem pojmova i društvenih značenja koja se za njih vežu.

Autor potom širi okvir i Bosnu razumije kao prostor susreta, saradnje, ali i napetosti triju velikih tradicija, u kojem identitetske oznake nijesu samo privatna samoidentifikacija, već i način na koji se u javnosti uređuju odnosi pripadanja, granice zajednice i legitimitet političkih ciljeva. U tom registru Mahmutćehajić kritikuje dva ekstremna pristupa: prvi, koji identitet nastoji „očistiti“ od njegove duhovne dimenzije, i drugi, koji duhovno nastoji pretvoriti u jedini kriterijum pripadanja. I jedan i drugi pristup proizvodi redukcije – slabi sposobnost zajednice da u pluralnom društvu govori o sebi bez agresivnog isključivanja drugih, ali i bez samoponištavanja.

Za potrebe ove monografije, Mahmutćehajićev pristup je metodološki važan upravo zato što raspravu vraća iz zone „etiketiranja“ u zonu tumačenja: umjesto presuđivanja, nudi analitički okvir u kojem se imena posmatraju kao istorijski nastajuće i društveno uslovljene kategorije. Ujedno, takav okvir pomaže da se crnogorski kontekst razmatra bez mehaničkih prenosa modela iz Bosne i Hercegovine: različite zajednice mogu dijeliti vjersku tradiciju, a ipak imati posebne istorijske putanje i legitimna prava na različite oblike identitetskog samoopisivanja. Na kraju, autorova poruka ostaje jasno upotrebljiva i kao opšta norma javnog govora: identitetski nazivi na Balkanu ne trpe jednostavne formule, već zahtijevaju smirenost, odgovornost riječi i svijest o posljedicama koje naziv proizvodi u političkoj i kulturnoj praksi. Upravo zato se pravo na samonazivanje najbolje štiti onda kada se pojmovi razjašnjavaju bez hijerarhije i bez potrebe da se bliske zajednice pretvore u trajno suprotstavljene tabore.

Napaomena autora:

Za monografiju o Savjetu Muslimanskog naroda Crne Gore ove napomene imaju posebnu metodološku vrijednost, jer omogućavaju da se identitetske rasprave posmatraju bez pojednostavljivanja i bez mehaničkog prenošenja modela iz jednog prostora u drugi. Bošnjaštvo, u navedenom interpretativnom okviru, nosi jasno teritorijalno-državotvorno uporište u Bosni i Hercegovini, dok se identitet nacionalnih Muslimana u Crnoj Gori tumači kroz autohtono trajanje, lokalnu društvenu istoriju i pravo na samonazivanje u okviru crnogorske državnosti. Takvo razgraničenje doprinosi preciznosti i argumentacionoj stabilnosti teksta: identiteti na Balkanu nijesu jednodimenzionalne oznake, već istorijski i institucionalno uobličene kategorije čije se značenje ne može izdvajati iz prostora u kojem su nastajale i kroz koji su se potvrđivale.

Bošnjaci i Muslimani u Crnoj Gori: pokušaj saradnje i potreba pojmovnog razgraničenja

Ako se bošnjačko ime u bosanskohercegovačkom kontekstu (1993) tumači prvenstveno kao državotvorni i teritorijalni okvir, crnogorska stvarnost otvara dodatno pitanje: kako u pluralnom društvu i u okvirima crnogorske državnosti održati pravo na samonazivanje i istovremeno graditi minimum saradnje među bliskim zajednicama koje dijele vjersku tradiciju, ali imaju različite istorijske i identitetske putanje. U tom smislu, vrijedno je registrovati da se u crnogorskoj intelektualnoj i izdavačkoj praksi krajem devedesetih godina jasno uočava insistiranje na pojmu „Muslimani“ sa velikim početnim slovom, kao oznaci nacionalnog identiteta.

U jednoj bibliografskoj napomeni u *Almanahu* navodi se da je prof. dr Šerbo Rastoder u dvobroju 7-8/1999 objavio rad „Istorijsko-metodološki okvir izučavanja istorije Muslimana u Crnoj Gori (1878–1912)“, a potom u dvobroju 5–6/1999 rad „Šest nepoznatih dokumenata o Muslimanima u Crnoj Gori, 1878–1879“, pri čemu se izričito naglašavamo da autor termin „Muslimani“ piše velikim slovom „M“ kao oznaku nacionalnog identiteta.¹⁷⁶

¹⁷⁶ Almanah (1999): bibliografska napomena o radovima Š. Rastodera i upotrebi termina „Muslimani“ sa velikim M (dvobroj 7–8/1999 i 5–6/1999)..

U istom „mostovskom“ duhu, u *Almanahu* je prenesena i Deklaracija o saradnji Bošnjaka i Muslimana Crne Gore (Podgorica, 10.01.2018)¹⁷⁷, koja na žalost nije potpisana a sačinjena je u ime *Almanaha* i *Matice muslimanske Crne Gore*.¹⁷⁸ Za potrebe ove monografije, značaj deklaracije nije bio u tome da nameće jedinstveno rješenje identitetskog pitanja, već da dokumentuje postojanje institucionalne namjere da se odnosi među zajednicama uređuju kroz saradnju, a ne kroz sporove identitetskog prestiža.

Napomena o javnim polemikama i „kritičarima“

U javnoj sferi, naročito u periodu poslije 2000-ih, pojavljuju se i polemološki tekstovi koji identitetske promjene tumače kroz oštru kritiku, emotivni ton i često maksimalističke zaključke. Takvi iskazi (bez obzira na to da li dolaze iz akademske, publicističke ili aktivističke sfere) nijesu korisni kao „mjera istine“, ali jesu korisni kao indikator dubine identitetske osjetljivosti: pokazuju da je pitanje nacionalnog imena na južnoslovenskom prostoru rijetko samo terminološko, nego gotovo uvijek povezano sa osjećajem istorijske nepravde, političke reprezentacije i simboličkog priznanja. Zbog toga je za monografiju metodološki opravdano da ove debate registruje smireno i dokumentarno, uz naglasak na dva principa: (1) pravo na samonazivanje i (2) odgovornost javne riječi da ne proizvodi nove podjele.

U tom smislu, kao reprezentativni primjeri polemičke literature često se navode tekst prof. dr Midhata Riđanovića iz Sarajeva, „Bošnjaštvo – najveće zlo“ (2014)¹⁷⁹, kao i komentar prof. Senada Sprečića „Bošnjaštvo – najveće zlo i kukavičje jaje“¹⁸⁰, pisan kao podrška/odbrana Riđanovićevih teza. Ovi tekstovi pripadaju žanru publicističke polemike i ne mogu se tretirati kao neutralna naučna analiza; međutim, za potrebe monografije mogu imati dokumentarnu vrijednost u jednom užem smislu: pokazuju da pitanje nacionalnog imena na prostoru Bosne i Hercegovine i šireg regiona nije samo terminološko, već duboko povezano sa osjećajem istorijskog kontinuiteta, političke reprezentacije i simboličkog priznanja.

U osnovi Riđanovićevog teksta nalazi se tvrdnja da je bošnjačko ime usvojeno u ratnim okolnostima i da je promjena nacionalnog označitelja dovela do trajnih sporova oko tumačenja istorije, jezika i odnosa identiteta prema državi. Autor insistira na tezi da bi naziv identiteta trebalo razumijevati prvenstveno kao **teritorijalno-državni koncept** (vezan za Bosnu), upozoravajući na opasnost da se nacionalno ime tumači kao „zamjena“ koja proizvodi dodatne podjele i terminološke sporove. Pri tome je važno zadržati akademsku distancu: iako tekst sadrži vrijednosno snažan i ponekad oštar jezik, njegova analitička funkcija u ovoj knjizi može biti ograničena na jednu rečenicu suštine - da se dio autora u BiH protivi bošnjačkom imenu i zagovara drugačiji model nacionalnog označavanja, upravo zato što identitet razumije kao proizvod državnosti i teritorijalnog okvira.

Komentar prof. Senada Sprečića ide u istom pravcu, ali sa drugačijim naglaskom: on Riđanovićev tekst brani kao „metodološki“ važan pokušaj da se u javnost uvede rasprava o porijeklu i značenju identitetskih pojmova, pri čemu insistira da se o ovim temama govori argumentima, a ne etiketama. U tekstu se naglašava potreba da se identitetske rasprave vode hladnije, uz provjerljivost i izbjegavanje propagandnih pojednostavljivanja, jer pretjerana „politizacija identiteta“ može proizvesti suprotni efekat: umjesto stabilizacije, produbljuje nesporazume i antagonizme.

177 „Deklaracija o saradnji Bošnjaka i Muslimana Crne Gore“, Podgorica, 10.01.2018. Integralni tekst u prilogu monografije dat u prilogima ove Monografije.

178 Akademik dr oec. Avdul Kurpejović: „Ko smo mi Muslimani Crne Gore“ - Deklaracija o saradnji Bošnjaka i Muslimana Crne Gore“ (prenos dokumenta), str.114-116.

179 Prof. dr Midhat Riđanović, „Bošnjaštvo – najveće zlo“, rubrika Političke aktuelnosti („Solonov polis“, urednik: Marjan Hajnal), 5. 12. 2014.

180 Prof. Senad Sprečić, „Komentar: Bošnjaštvo – najveće zlo i kukavičje jaje“ (komentar na tekst prof. dr M. Riđanovića)

Za monografiju Savjeta Muslimanskog naroda Crne Gore ovi polemički izvori nijesu važni kao „autoritet“ koji presuđuje, već kao **signal osjetljivosti**: oni potvrđuju da identitetske promjene na Balkanu često dobijaju prenatržen emotivni okvir i da se u javnom govoru brzo pretvaraju u sporove koji prelaze granice razumnog dijaloga. Upravo zato se institucionalni pristup Savjeta u Crnoj Gori mora temeljiti na suprotnom principu: na pravu na samonazivanje, na razgraničenju nacionalnog i vjerskog, te na insistiranju da se bliske zajednice ne pretvaraju u suprotstavljene „tabore“, već da u okviru crnogorske državnosti traže minimum saradnje, ravnopravnosti i javne kulture dijaloga. Ovakvo pozicioniranje Savjeta ne znači ignorisanje razlika, već njihovo smještanje u demokratski okvir - bez nametanja identiteta, bez moralne superiornosti i bez podsticanja podjela.

Materijalni tragovi bošnjačkog imena u javnom prostoru

U raspravama o istorijskim slojevima bosanskog identiteta i značenju bošnjačkog imena, posebnu pažnju privlače materijalni tragovi koji se ne nalaze samo u knjigama i arhivama, već i u urbanom prostoru. Jedan od takvih primjera jeste natpis „Katolici Bošnjaci grada Sarajeva 1887“, zabilježen na vitraju u sarajevskoj katedrali (Katedrala Srca Isusova)¹⁸¹. Ovakav zapis, čitljiv i datiran, važan je prvenstveno kao indikator da se naziv *Bošnjak* u određenim epohama mogao pojavljivati u širem, zemaljsko-teritorijalnom značenju, koje ne podrazumijeva nužno i isključivo vjersku identifikaciju. U tom smislu, natpis se može tumačiti kao svjedočanstvo o jednom istorijskom trenutku u kojem je pripadnost Bosni - kao prostoru i zajednici - mogla biti označavana terminom koji je danas često sužen na etnonacionalnu upotrebu. Za potrebe ove monografije, ovakvi primjeri nijesu „konačni argument“, nego korisna orijentaciona tačka koja podsjeća da se identitetske oznake na Balkanu kroz vrijeme mijenjaju: nekad funkcionišu kao šire odrednice prostora i političke zajednice, a nekad kao uže oznake etničkog i konfesionalnog samoopisivanja.

Metodološka napomena o citatima u javnom prostoru

U savremenom javnom prostoru, naročito na društvenim mrežama, često cirkulišu grafički priloge i "citati" koji se pripisuju autorima iz XIX i XX vijeka, ali bez jasnog bibliografskog podatka (izdanje, godina, stranica) ili bez provjerljivog primarnog izvora. Za potrebe ove monografije, takvi navodi mogu imati ilustrativnu vrijednost kao pokazatelj savremenih identitetskih narativa, ali ne mogu nositi dokaznu težinu ukoliko nijesu potvrđeni u primarnom tekstu. Zbog toga se u daljem izlaganju razlikuju: (1) citati sa provjerljivim izvorom i bibliografijom; (2) citati koji upućuju na postojeće djelo, ali zahtijevaju preciziranje izdanja i stranice; i (3) navodi koji funkcionišu kao parafraze ili slogani savremene recepcije, te se tretiraju kao dio aktuelnog diskursa, a ne kao istorijski dokument.

6.3. Statistika i demografija (popisi 1991 - 2023)

Demografski podaci predstavljaju jedan od najpouzdanijih i empirijski najrelevantnijih pokazatelja položaja, vidljivosti i dugoročnih kretanja jedne nacionalne zajednice u društvu. U slučaju Muslimana u Crnoj Gori, analiza popisa stanovništva u periodu od sredine XX vijeka do danas otvara ključna pitanja o stabilnosti

¹⁸¹ Natpis na vitraju: „Katolici Bošnjaci grada Sarajeva 1887“, Katedrala Srca Isusova (Sarajevo), ul. Štrossmajera br. 1

nacionalnog identiteta, društvenim okolnostima u kojima se on oblikuje, kao i o institucionalnim kapacitetima za njegovu zaštitu i afirmaciju.

Analiza zvaničnih popisnih rezultata pokazuje da se broj građana koji su se nacionalno izjašnjavali kao Muslimani kroz vrijeme značajno mijenjao, uz izražene oscilacije koje ne prate u potpunosti opšte demografske trendove. Posebno je uočljiv snažan diskontinuitet nakon 1991. godine, kada započinje kontinuiran i dugoročan pad broja nacionalno izjašnjenih Muslimana, koji se nastavlja kroz sve naredne popisne cikluse, uključujući i Popis stanovništva iz 2023. godine.¹⁸²

Ovakav trend ne može se objasniti isključivo prirodnim kretanjima stanovništva, migracijama ili promjenama ukupne populacije. Naprotiv, riječ je o složenom procesu koji ukazuje na duboke identitetske transformacije, promjene u obrascima samoidentifikacije i prisustvo asimilacionih tokova, često prikrivenih i institucionalno neadresiranih. Posebno indikativan aspekt ovog procesa predstavlja rastući nesrazmjer između broja građana islamske vjeroispovijesti i broja onih koji se nacionalno izjašnjavaju kao Muslimani, što potvrđuje da se nacionalni identitet ove zajednice sve češće potiskuje ili zamjenjuje drugim identitetskim okvirima.

Radi sistematičnog i uporednog sagledavanja dugoročnih demografskih kretanja, u nastavku je dat pregled broja i procentualnog udjela nacionalno izjašnjenih Muslimana prema svim relevantnim popisima stanovništva sprovedenim u periodu od 1948. do 2023. godine. Tabela obuhvata popise realizovane u okviru jugoslovenskog i postjugoslovenskog statističkog sistema, uz uvažavanje metodoloških razlika u načinu evidentiranja nacionalne pripadnosti.

Tabela 1: Broj i udio nacionalno izjašnjenih Muslimana prema popisima stanovništva u Crnoj Gori (1948–2023)

Godina popisa	Popisna kategorija (izvorni naziv)	Broj lica	Učešće (%)
1948	Nacionalno neopredijeljeni ¹⁸³	378	0,1
1953	Jugosloveni – neopredijeljeni ¹⁸⁴	6.424	1,53
1961	Muslimani – etnička pripadnost ¹⁸⁵	30.665	6,5
1971	Muslimani – nacionalnost ¹⁸⁶	70.236	13,3
1981	Muslimani – nacionalnost ¹⁸⁷	78.080	13,36
1991	Muslimani – nacionalna pripadnost ¹⁸⁸	89.614	14,57
2003	Muslimani – nacionalnost ¹⁸⁹	24.625	3,97
2011	Muslimani – nacionalnost ¹⁹⁰	20.537	3,31
2023	Muslimani – nacionalnost ¹⁹¹	10.162	1,63

Izvor: *Savezni i republički zavodi za statistiku SFRJ, SRJ, SCG i Crne Gore; MONSTAT.*

Napomena: Podaci su prikazani prema zvaničnim kategorijama nacionalnog izjašnjavanja korišćenim u datim popisnim godinama.

182 MONSTAT, *Popisi stanovništva Crne Gore 1991–2023*, konačni rezultati.

183 Savezni zavod za statistiku FNRJ, *Popis stanovništva 1948. godine – Nacionalni sastav*, Beograd, 1950.

184 Savezni zavod za statistiku FNRJ, *Popis stanovništva 1953. godine – Nacionalni sastav*, Beograd, 1955.

185 Savezni zavod za statistiku SFRJ, *Popis stanovništva 1961. – Nacionalna struktura*, Beograd, 1965.

186 Savezni zavod za statistiku SFRJ, *Popis stanovništva 1971. – Nacionalni sastav*, Beograd, 1974.

187 Savezni zavod za statistiku SFRJ, *Popis stanovništva 1981. – Nacionalni sastav*, Beograd, 1984.

188 Savezni zavod za statistiku SFRJ, *Popis stanovništva 1991. – Nacionalna pripadnost*, Beograd, 1993.

189 Zavod za statistiku Crne Gore – MONSTAT, *Popis stanovništva 2003. godine – Nacionalna struktura*, Podgorica, 2004.

190 Zavod za statistiku Crne Gore – MONSTAT, *Popis stanovništva 2011. godine – Nacionalna pripadnost*, Podgorica, 2012.

191 Zavod za statistiku Crne Gore – MONSTAT, *Popis stanovništva, domaćinstava i stanova 2023 – Konačni rezultati*, Podgorica, 2024.

Metodološke napomene

1. Promjena kategorija kroz vrijeme.

Do 1961. godine ne postoji dosljedna i eksplicitna kategorija “Muslimani” kao nacionalnost. Popisi iz 1948. i 1953. koriste kategorije “*nacionalno neopredijeljeni*” i “*jugoslaveni – neopredijeljeni*”, koje su u naučnoj literaturi često tumačene kao prostor identitetske tranzicije i politički uslovljene neodređenosti, uključujući i znatan dio muslimanskog stanovništva.

2. 1961. godina kao prelomna tačka.

Popis iz 1961. godine prvi put uvodi kategoriju “*Muslimani – etnička pripadnost*”, što predstavlja početak institucionalnog priznavanja posebnosti Muslimana u statističkom i identitetskom smislu.

3. 1971–1991: period punog nacionalnog priznanja.

Od 1971. do 1991. godine Muslimani su popisivani kao **nacionalnost**, što se reflektuje u kontinuiranom rastu brojnosti i vrhuncu od 14,57% ukupnog stanovništva Crne Gore 1991. godine.

4. Postjugoslovenski diskontinuitet (2003–2023).

Nakon 1991. godine dolazi do naglog i kontinuiranog pada broja lica koja se izjašnjavaju kao Muslimani, što ne može biti objašnjeno prirodnim demografskim kretanjima, već ukazuje na **identitetsku redistribuciju**, političke i društvene pritiske, te asimilacione procese.

5. Posebna napomena za 2023. godinu.

Popis iz 2023. godine pokazuje istorijski minimum – 1,63%, što predstavlja pad od preko 50% u odnosu na 2011. godinu i više od 90% u odnosu na 1991. godinu, čime se otvara pitanje dugoročne održivosti Muslimana kao vidljive nacionalne zajednice u Crnoj Gori.

Podaci prikazani u Tabeli 1. omogućavaju identifikovanje tri relativno jasne faze u demografskom razvoju i nacionalnoj vidljivosti Muslimana u Crnoj Gori. Prvu fazu, od kraja Drugog svjetskog rata do sedamdesetih godina XX vijeka, karakteriše postepena konsolidacija nacionalnog izjašnjavanja i rast broja građana koji se identifikuju kao Muslimani. Drugu fazu, koja kulminira popisom iz 1991. godine, obilježava najviši stepen demografske i institucionalne vidljivosti ove nacionalne zajednice. Treću fazu, započetu nakon 1991. godine, karakteriše kontinuiran i izražen pad, koji se odvija nezavisno od ukupnih demografskih kretanja i traje više od tri decenije.

Posebno je važno naglasiti da se pad broja nacionalno izjašnjenih Muslimana nastavlja i u periodima kada ne dolazi do značajnog smanjenja ukupnog broja stanovnika u Crnoj Gori, što dodatno potvrđuje tezu da se ne radi o klasičnom demografskom fenomenu, već o identitetskom procesu. Ovaj proces oblikovan je kombinacijom društvenih, političkih i institucionalnih faktora: promjenama dominantnih identitetskih narativa, nedovoljnom institucionalnom afirmacijom nacionalne posebnosti Muslimana, kao i dugotrajnim poistovjećivanjem nacionalne i vjerske pripadnosti u javnom diskursu.

U literaturi o manjinskim zajednicama ovakav fenomen često se označava kao identitetska difuzija, odnosno postupno slabljenje jasno definisane kolektivne identifikacije u korist šire ili dominantnije kategorije. U tom smislu, statistički podaci ne predstavljaju samo kvantitativni zapis, već signal dubinske transformacije načina na koji se identitet doživljava i javno iskazuje. Ako se nacionalna kategorija postepeno sužava, tada se sužava i osnova za primjenu posebnih manjinskih prava, zbog čega demografska analiza prelazi iz sfere statistike u sferu javne politike.

U tom smislu, demografski podaci ne predstavljaju samo statistički zapis prošlih kretanja, već i snažan indikator stanja nacionalne samosvijesti i stepena institucionalne zaštite identiteta. Dugoročni trend opadanja

broja nacionalno izjašnjenih Muslimana ima direktne implikacije po ostvarivanje posebnih manjinskih prava, uključujući pravo na afirmativnu akciju, srazmjernu zastupljenost u javnom životu i institucionalnu vidljivost zajednice.

Savjet Muslimanskog naroda Crne Gore koristi ove podatke kao temelj za argumentovano i odgovorno institucionalno djelovanje, ukazujući da demografski pad, ukoliko se nastavi, može dovesti do daljeg sužavanja prostora za zaštitu nacionalnog identiteta i do njegove postepene marginalizacije u javnim politikama. Iz tog razloga, statistička i demografska analiza u ovom poglavlju predstavlja ne samo analitičku osnovu za razumijevanje savremenog položaja Muslimana u Crnoj Gori, već i polaznu tačku za razmatranje uzroka, posljedica i mogućih odgovora na identitetske izazove sa kojima se ova zajednica suočava, što će biti detaljnije razrađeno u nastavku poglavlja.¹⁹²

Dok demografski podaci ukazuju na razmjere i pravce slabljenja nacionalne vidljivosti Muslimana u Crnoj Gori, analiza jezičke i kulturne baštine omogućava dublje razumijevanje sadržaja tog identiteta i mehanizama kroz koje se on istorijski održavao i prenosio.

6.4. Jezička i kulturna baština Muslimana

Jezik i kultura predstavljaju temeljne i međusobno povezane noseće elemente identiteta svakog naroda. Oni ne funkcionišu samo kao sredstva komunikacije ili estetskog izražavanja, već kao složeni sistemi značenja kroz koje se prenose kolektivno pamćenje, istorijsko iskustvo i vrijednosni obrasci jedne zajednice. U tom smislu, jezička i kulturna baština Muslimana u Crnoj Gori ima višestruki značaj: ona istovremeno potvrđuje kontinuitet identiteta zajednice i obogaćuje ukupni kulturni i identitetski mozaik crnogorskog društva.¹⁹³

U jezičkom pogledu, identitet Muslimana u Crnoj Gori jasno je određen ustavno-pravnim poretkom države. Komunikacijski, obrazovni i javni jezik pripadnika ove zajednice jeste crnogorski jezik, koji predstavlja zajednički jezički okvir građanskog, multietničkog i multikonfesionalnog društva.¹⁹⁴ Upotreba crnogorskog jezika ne umanjuje nacionalnu posebnost Muslimana, već potvrđuje njihovu duboku ukorijenjenost u društveni i kulturni prostor Crne Gore. Na taj način, jezička pripadnost djeluje kao integrativni faktor, dok se nacionalni identitet artikuliše kroz istorijske, kulturne i društvene sadržaje koji prevazilaze puku jezičku diferencijaciju.

Kulturna baština Muslimana u Crnoj Gori oblikovana je kroz višestoljetni istorijski proces u kojem su se preplitali lokalni, regionalni i širi civilizacijski uticaji. Ona obuhvata bogat spektar materijalnog i nematerijalnog nasljeđa: tradicionalne običaje, porodične i društvene rituale, književno i usmeno stvaralaštvo, arhitektonsko nasljeđe, kao i specifične oblike svakodnevne kulture koji su se razvijali u različitim geografskim i društvenim sredinama – od sjevernih krajeva do primorja.¹⁹⁵ Ova baština nije izolovana niti suprotstavljena dominantnim kulturnim tokovima, već je organski ugrađena u ukupnu kulturnu strukturu crnogorskog društva.

Posebno mjesto u očuvanju identiteta ima usmena tradicija kao jedan od najstarijih i najotpornijih oblika prenosa kolektivnog iskustva. Kroz porodična predanja, narativne obrasce i lokalne kulturne prakse, Muslimani su očuvali osjećaj kontinuiteta i zajedništva, naročito u periodima kada institucionalni mehanizmi zaštite nijesu postojali ili nijesu bili dovoljno razvijeni.¹⁹⁶ Savremeno književno i kulturno stvaralaštvo nadovezuje se na ovu tradiciju, omogućavajući identitetu da se izrazi u savremenim formama i prilagodi promjenama društvenog konteksta, bez gubitka svoje suštine.

192 Savjet Muslimanskog naroda CG, Zaključci VIII sjednice IV saziva, 30.11.2024.

193 Ustav Crne Gore, čl. 79; Okvirna konvencija Savjeta Evrope za zaštitu nacionalnih manjina.

194 Ustav Crne Gore, čl. 13 i 79; Zakon o manjinskim pravima i slobodama.

195 Vidjeti: nacionalne i regionalne studije o kulturnom nasljeđu Muslimana u Crnoj Gori.

196 UNESCO Konvencija o zaštiti nematerijalne kulturne baštine (2003).

Savjet Muslimanskog naroda Crne Gore prepoznaje očuvanje i afirmaciju jezičke i kulturne baštine kao jedan od svojih strateških prioriteta. Kroz podršku kulturnim manifestacijama, izdavačkoj djelatnosti, naučnim skupovima i edukativnim programima, Savjet djeluje na očuvanju kulturnog pamćenja i njegovom prenošenju na nove generacije. Posebna pažnja posvećena je projektima koji afirmišu istorijsko prisustvo i doprinos Muslimana razvoju Crne Gore, čime se kultura ne tretira kao statična tradicija, već kao živi i dinamični proces u stalnoj interakciji sa savremenim društvom.¹⁹⁷

U tom kontekstu, djelovanje Savjeta usmjereno je na uspostavljanje ravnoteže između očuvanja posebnosti i pune integracije u zajednički kulturni prostor države. Kulturna baština Muslimana ne posmatra se kao izdvojena ili zatvorena cjelina, već kao ravnopravni segment zajedničkog kulturnog nasljeđa Crne Gore. Takav pristup doprinosi jačanju međukulturnog dijaloga, smanjenju stereotipa i izgradnji društva u kojem se kulturne razlike ne doživljavaju kao prijetnja, već kao vrijednost i razvojni potencijal.

6.5. Religijska tradicija i međuvjerska tolerancija

Religijska tradicija Muslimana u Crnoj Gori neraskidivo je povezana sa islamskom vjerom, koja predstavlja važnu duhovnu, etičku i kulturnu dimenziju identiteta pripadnika ove zajednice. Islam je kroz vjekove prisustva na ovim prostorima oblikovao sistem vrijednosti zasnovan na solidarnosti, zajedništvu, poštovanju različitosti i društvenoj odgovornosti, koji je ostavio trajan trag u kulturnom i društvenom razvoju Crne Gore. Istovremeno, važno je naglasiti da su pripadnici nacionalno izjašnjenih Muslimana u Crnoj Gori u potpunosti vezani za islamsku vjeroispovijest, što predstavlja specifičnost ove nacionalne zajednice i bitno obilježje njenog identitetskog profila u savremenom društvu.¹⁹⁸

Uprkos toj činjenici, Savjet Muslimanskog naroda Crne Gore u svom djelovanju dosljedno razdvaja **vjersku pripadnost (islam) od nacionalne pripadnosti (Muslimani)**, poštujući ustavno načelo sekularnosti države, autonomiju vjerskih zajednica i jasno razgraničenje između vjerskog i nacionalnog identiteta. Ovakav pristup potvrđuje da se nacionalni identitet Muslimana ne zasniva isključivo na vjerskoj pripadnosti, već na istorijskom kontinuitetu, kulturnom nasljeđu, jeziku i građanskoj pripadnosti Crnoj Gori kao matičnoj državi. Time se izbjegava redukcija identiteta na jednu dimenziju i afirmiše savremeni, pluralistički koncept identiteta u skladu sa evropskim standardima.¹⁹⁹

Poseban značaj u ovom kontekstu ima činjenica da se u javnom diskursu često pogrešno poistovjećuju vjerski i nacionalni identitet, što kod brojčano manjih zajednica, poput Muslimana u Crnoj Gori, može imati dugoročne negativne posljedice. Takva identitetska redukcija dovodi do potiskivanja njihove ustavno priznate pozicije naroda i doprinosi slabljenju kolektivne prepoznatljivosti u javnom i političkom prostoru. Upravo zbog toga, dosljedno insistiranje Savjeta na razdvajanju vjerske i nacionalne pripadnosti ima ne samo institucionalni, već i zaštitni karakter u odnosu na procese tihe asimilacije.²⁰⁰

Savjet Muslimanskog naroda Crne Gore afirmiše vrijednosti međuvjerske tolerancije i dijaloga, koje su istorijski duboko ukorijenjene u crnogorskom društvu.²⁰¹ Crna Gora se u relevantnim međunarodnim dokumentima prepoznaje kao prostor dugotrajnog suživota različitih vjerskih zajednica – islamske, pravoslavne, katoličke i jevrejske – zasnovanog na međusobnom poštovanju i društvenoj koheziji. Pripadnici Muslimanskog naroda dali su značajan doprinos očuvanju tog modela suživota, kako kroz svakodnevnu praksu, tako i kroz institucionalno djelovanje i učešće u zajedničkim inicijativama sa drugim vjerskim i

197 Statut Savjeta Muslimanskog naroda Crne Gore; Godišnji programi rada Savjeta.

198 Ustav Crne Gore, „Službeni list Crne Gore“, br. 01/07 i izmjene i dopune – odredbe o slobodi vjeroispovijesti, sekularnom karakteru države i autonomiji vjerskih zajednica.

199 Savjet Evrope, White Paper on Intercultural Dialogue – “Living Together as Equals in Dignity”, Council of Europe, Strasbourg, 2008.

200 Savjet Evrope, Parlamentarna skupština, Recommendation 1396 (1999) – Religion and Democracy, Strasbourg.

201 Okvirna konvencija za zaštitu nacionalnih manjina, Savjet Evrope, 1995.

društvenim akterima.²⁰² Na taj način, međuvjerski dijalog ne ostaje samo deklarativno načelo, već postaje trajna društvena vrijednost i važan stub stabilnosti multikonfesionalne Crne Gore.²⁰³

Međunarodni standardi, posebno dokumenti Savjeta Evrope, Ujedinjenih nacija i UNESCO-a, ističu međuvjerski dijalog kao ključni instrument očuvanja društvene stabilnosti, sprečavanja diskriminacije i jačanja kulture mira. U tom smislu, aktivnosti Savjeta Muslimanskog naroda Crne Gore – od javnih poruka, obilježavanja značajnih datuma, do saradnje sa drugim savjetima manjinskih naroda i vjerskim zajednicama – predstavljaju konkretnu primjenu ovih principa na nacionalnom nivou.²⁰⁴

U savremenom društvenom kontekstu, obilježenom globalnim izazovima, porastom netrpeljivosti i povremenim pokušajima politizacije religije, očuvanje međuvjerske tolerancije dobija dodatni značaj. Djelovanje Muslimana u Crnoj Gori, zasnovano na principima građanskog društva, sekularizma i međusobnog poštovanja, predstavlja važan doprinos očuvanju društvenog mira i stabilnosti. U tom smislu, islamska vjera se ne posmatra kao faktor razdvajanja, već kao sastavni dio bogatog duhovnog i kulturnog nasljeđa Crne Gore, koji doprinosi njenoj ukupnoj raznolikosti i identitetskom bogatstvu, u skladu sa principima pluralizma, tolerancije i demokratskog suživota.²⁰⁵

6.6. Projekti Savjeta kao instrument očuvanja identiteta (rezime 2008 - 2025)

Tokom petnaest godina institucionalnog djelovanja, Savjet Muslimanskog naroda Crne Gore razvio je projektnu praksu kao jedan od ključnih mehanizama očuvanja i javne afirmacije nacionalnog identiteta Muslimana u Crnoj Gori. Projektne aktivnosti nijesu funkcionisale kao niz izolovanih događaja, već kao kontinuiran i funkcionalno povezan sistem kojim se identitet zajednice čuva kroz kulturu, znanje, javni dijalog i institucionalnu vidljivost.

Poseban značaj ove prakse ogleda se u činjenici da je Savjet, i pored ograničenih finansijskih i kadrovskih kapaciteta, uspio da projektima obezbijedi prepoznatljivost u javnosti, stabilan kontinuitet i dugoročniji identitetski efekat u jačanju kolektivne svijesti, kulturne memorije i osjećaja pripadnosti.

U analitičkom smislu, projektni rad Savjeta može se sagledati kroz nekoliko međusobno povezanih programskih stubova:

- 1. Kulturna politika i kultura sjećanja** – identitet se gradi i održava kroz javne kulturne sadržaje, institucionalne prostore i odgovornu praksu pamćenja.
- 2. Izdavaštvo i produkcija znanja** – identitet se stabilizuje kao provjerljiva i dostupna kulturna činjenica kroz knjige, monografije, bibliotečku dostupnost i argumentovano predstavljanje zajednice u javnom prostoru.
- 3. Obrazovni i omladinski sadržaji** – identitet se povezuje sa generacijskim kontinuitetom, prenosom vrijednosti i jačanjem znanja kao ključne zaštite od identitetske erozije.
- 4. Društveno-kohezivne aktivnosti i građanske vrijednosti** – identitet se afirmiše kroz solidarnost, kulturu dijaloga i javnu etiku, uz jasno protivljenje govoru mržnje i kolektivnim stigmatizacijama.

202 Ujedinjene nacije, Declaration on the Elimination of All Forms of Intolerance and of Discrimination Based on Religion or Belief, Rezolucija Generalne skupštine UN 36/55, 25. novembar 1981.

203 Savjet Muslimanskog naroda CG, Programi rada Savjeta (2008–2026), interna arhiva.

204 UNESCO, Declaration of Principles on Tolerance, usvojena na Generalnoj konferenciji UNESCO-a, Pariz, 16. novembar 1995.

205 Vlada Crne Gore, Strategija manjinske politike Crne Gore (važeća verzija), Podgorica – dio koji se odnosi na međuvjersku saradnju, društvenu koheziju i promociju tolerancije.

5. Partnerstva i mreže saradnje – jača se institucionalni legitimitet i vidljivost zajednice, kroz saradnju sa državnim institucijama, drugim savjetima, civilnim sektorom, međunarodnim forumima i dijasporom.

Sagledani u cjelini, ovi stubovi potvrđuju da Savjet projektni rad ne tretira kao formalnu obavezu, već kao praktičnu realizaciju prava garantovanih Ustavom i zakonima Crne Gore. Projekti su doprinijeli da se identitet Muslimana u Crnoj Gori ne zadrži na nivou simboličke reprezentacije, već da se institucionalizuje kroz kulturu, znanje, javni govor, obrazovanje i saradnju.

U uslovima savremenih demografskih i identitetskih izazova, projektna praksa Savjeta dobija dodatnu težinu: ona predstavlja jedan od najstabilnijih sistemskih mehanizama zaštite od asimilacije, institucionalne nevidljivosti i gubitka kolektivnog pamćenja, uz istovremeno jačanje multietničkog i multikulturnog karaktera Crne Gore.

Ovaj presjek daje opšti pogled na projektni rad Savjeta, dok se konkretne aktivnosti i njihova struktura po oblastima dalje sistematski razrađuju u Glavi VIII, tačka 8.3.

6.7. Institucionalna saradnja Savjeta sa državnim organima i javnim institucijama

Jedan od važnih aspekata djelovanja Savjeta Muslimanskog naroda Crne Gore, koji se u kontinuitetu razvijao kroz sve sazive, jeste institucionalna saradnja sa državnim organima i javnim institucijama. Ova saradnja imala je višestruk značaj: s jedne strane, predstavljala je mehanizam za afirmaciju Savjeta kao legitimnog predstavnika Muslimana u Crnoj Gori, a s druge strane omogućavala je da se pitanja identiteta, zastupljenosti, obrazovanja, kulture i manjinskih prava artikuliraju u neposrednom dijalogu sa donosiocima odluka.

Još u periodu prvog saziva, izgradnja saradnje sa državnim institucijama prepoznata je kao jedan od ključnih izazova, ali i prioriteta Savjeta. U tom periodu uspostavljena je komunikacija sa Ministarstvom za ljudska i manjinska prava, drugim nadležnim ministarstvima, kao i sa organima lokalne samouprave u sredinama sa značajnim brojem pripadnika Muslimanskog naroda. Saradnja se prvenstveno odnosila na konsultativne procese, davanje mišljenja na propise i javne politike koje se tiču manjinskih prava, kao i na učešće u institucionalnim forumima posvećenim multikulturalnosti i zaštiti manjina. Iako ova saradnja nije uvijek imala operativni karakter, bila je od presudnog značaja za institucionalno prepoznavanje Savjeta kao relevantnog sagovornika u oblasti manjinske politike.

Posjeta ministra Numanovića Savjetu 2013. godine

Posjeta ministra Numanovića Savjetu 2013. godine

U tom kontekstu posebno mjesto zauzima posjeta ministra za ljudska i manjinska prava Dr Suada Numanovića Savjetu 10. oktobra 2013. godine, tokom koje je u razgovoru sa predsjednikom Savjeta Sabrijom Vulićem i sekretarom Savjeta mr Kadrijom Kurpejovićem reafirmisana uloga Savjeta kao jednog od važnih institucionalnih mehanizama za unapređenje i zaštitu prava manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica.²⁰⁶ Ministar je tom prilikom naglasio potrebu tješnje saradnje između resornog ministarstva i nacionalnih savjeta, uz očekivanje da Savjet u većoj mjeri koristi kapacitete koje mu pruža Zakon o manjinskim pravima i slobodama, naročito u oblastima srazmjerne zastupljenosti u organima javne vlasti, funkcionisanja institucionalnih mehanizama zaštite manjinskih prava, te unapređenja obrazovanja, kulture i medijske zastupljenosti.

Rukovodstvo Savjeta iskoristilo je ovu posjetu da ukaže i na temeljne izazove sa kojima se zajednica suočava, posebno u pogledu slobode nacionalnog opredjeljenja i očuvanja identiteta Muslimanskog naroda u uslovima trajnih asimilatorskih pritisaka. U tom smislu, susret sa ministrom Numanovićem imao je dvostruk značaj: s jedne strane potvrdio je institucionalni legitimitet Savjeta unutar sistema manjinske politike, a s druge strane otvorio prostor da se pitanja identitetske sigurnosti i društvene vidljivosti zajednice iznesu u neposrednom dijalogu sa državnim organima.

Institucionalna saradnja sa Ministarstvom za ljudska i manjinska prava nastavljena je i u narednim godinama. Značajan segment te saradnje predstavlja i posjeta ministra Dr Suada Numanovića Savjetu od 17. aprila 2015. godine, kada su u razgovoru sa predsjednikom Savjeta otvorena brojna pitanja od značaja za unapređenje položaja manjinskih naroda u Crnoj Gori.²⁰⁷ Posebna pažnja posvećena je njihovoj zastupljenosti u državnim institucijama, kao i efektima memoranduma koje je Ministarstvo prethodno zaključilo sa Savjetom radi unapređenja položaja manjinskih naroda u oblastima zapošljavanja i obrazovanja. U okviru razgovora istaknuto je da obrazovanje predstavlja jedno od ključnih pitanja za dugoročni društveni napredak i punu afirmaciju manjinskih zajednica, dok je kao važno pitanje tretirana i saradnja sa Policijskom akademijom u cilju afirmacije ustavnih i zakonskih rješenja, kao i podsticanja zainteresovanih pripadnika manjinskih naroda da se aktivnije uključuju u javne institucije. Na sastanku je bilo riječi i o radu Fonda za zaštitu i ostvarivanje manjinskih prava, kao i o izmjenama i dopunama Zakona o manjinskim pravima i slobodama, što potvrđuje da je Savjet i u tom periodu bio prepoznat kao relevantan sagovornik u pitanjima manjinske politike, obrazovanja, zapošljavanja i institucionalne afirmacije manjinskih prava.

Važna etapa u daljem razvoju institucionalne saradnje bila je i posjeta ministra za ljudska i manjinska prava Mehmeda Zenke Savjetu Muslimana Crne Gore, realizovana 28. februara 2018. godine.²⁰⁸ Tokom susreta sa članovima Savjeta razmatrana su ključna pitanja vezana za ulogu i značaj Savjeta u procesu afirmacije, zaštite i unapređenja prava Muslimana u Crnoj Gori, ali i drugih manjinskih nacionalnih zajednica. U tom kontekstu istaknuta je potreba za kontinuiranim unapređenjem međuinstitucionalne saradnje i snažnijim uključivanjem nacionalnih savjeta u kreiranje i sprovođenje javnih politika u oblasti manjinskih prava. Ministar Zenka je posebno ukazao na značaj normativnog okvira koji uređuje ovu oblast, naglašavajući da Zakon o manjinskim pravima i slobodama pruža široke mogućnosti za aktivno i sadržajno djelovanje nacionalnih savjeta. Ukazano je i na značaj zakonskih izmjena iz 2017. godine, koje su unaprijedile finansijsku podršku radu nacionalnih savjeta, uz očekivanje da takav okvir doprinese njihovoj većoj efikasnosti i vidljivosti u javnom prostoru.

206 „Ministar za ljudska i manjinska prava Dr Suad Numanović posjetio Muslimanski savjet u Crnoj Gori“, objavljeno 10. oktobra 2013. godine, Izvor: [Ministar za ljudska i manjinska prava dr Suad Numanović posjetio Muslimanski savjet u Crnoj Gori](#).

207 „Ministar za ljudska i manjinska prava Dr Suad Numanović posjetio Savjet Muslimanskog naroda Crne Gore“, objavljeno 17. aprila 2015. godine, Izvor: [Ministar za ljudska i manjinska prava dr Suad Numanović posjetio Savjet Muslimanskog naroda Crne Gore](#).

208 „Ministar za ljudska i manjinska prava Mehmed Zenka posjetio je Savjet Muslimana Crne Gore“, objavljeno 26.03.2018. godine, Izvor: [SMN CG Posjetio Ministar Zenka](#).

Posjeta ministra Mehmeda Zenke Savjetu 2018. godine

Posjeta ministra Mehmeda Zenke Savjetu 2018. godine

Predsjednik Savjeta Sabrija Vulić je, sa svoje strane, ukazao na aktuelne izazove u funkcionisanju Savjeta, naglašavajući važnost očuvanja slobode nacionalnog opredjeljenja, zaštite identiteta i unapređenja institucionalnog položaja Muslimanskog naroda. Istovremeno je istakao značaj dotadašnje saradnje sa Ministarstvom, ocjenjujući je kao važan oslonac u realizaciji aktivnosti Savjeta i kao temelj za dalji razvoj partnerskih odnosa u cilju jačanja međunacionalnog povjerenja i suživota u Crnoj Gori. Sagovornici su se saglasili da nacionalni savjeti treba da imaju još aktivniju i vidljiviju ulogu u društvenom životu, ne samo kao nosioci afirmacije identiteta i kulturne baštine, već i kao važni akteri u izgradnji demokratskog, multikulturalnog i inkluzivnog društva.

U istom pravcu kretala se i saradnja Savjeta sa Ministarstvom kroz šire koordinacione sastanke sa predsjednicima manjinskih savjeta i predstavnicima drugih manjinskih nacionalnih zajednica. Posebno je značajan sastanak ministra Mehmeda Zenke sa predsjednicima manjinskih savjeta, održan 29. oktobra 2018. godine u Rožajama, uz organizacionu podršku Bošnjačkog nacionalnog vijeća.²⁰⁹ Na tom sastanku razmatrana su ključna pitanja u vezi sa unapređenjem i zaštitom prava manjinskih naroda, pri čemu je ministar istakao opredijeljenost Ministarstva da, zajedno sa postojećim institucionalnim mehanizmima, nastavi da djeluje u pravcu izgradnje funkcionalnog i inkluzivnog sistema zaštite manjinskih prava. Učesnici sastanka, među kojima i predsjednik Savjeta Muslimana Crne Gore Sabrija Vulić, iznijeli su niz konkretnih sugestija radi unapređenja postojećih mehanizama saradnje. Posebna pažnja posvećena je funkcionisanju Fonda za zaštitu i ostvarivanje manjinskih prava, uz ukazivanje na potrebu dosljednijeg poštovanja rokova za raspisivanje konkursa i efikasnijeg upravljanja raspodjelom sredstava. Istovremeno je otvoreno i pitanje potrebe za preciznijim definisanjem uloge i nadležnosti manjinskih savjeta kroz analizu i eventualnu reviziju njihovih statuta. Ovaj sastanak potvrdio je da Savjet Muslimana Crne Gore nije bio samo korisnik institucionalne podrške, već i aktivan učesnik u oblikovanju prijedloga za unapređenje sistema manjinske politike u Crnoj Gori.

Nastavak institucionalnog dijaloga potvrđen je i u septembru 2021. godine, kada je Ministarstvo pravde, ljudskih i manjinskih prava pokrenulo strukturisani dijalog sa savjetima manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica.²¹⁰ U okviru tog procesa predstavnici Ministarstva, državni sekretar mr Bojan Božović i načelnica Direkcije za nacionalne i etničke manjine Mirela Ramčilović, sastali su se sa predstavnicima Savjeta Muslimana Crne Gore, predsjednikom Sabrijom Vulićem i generalnim sekretarom Kadrijom Kurpejovićem. Tokom razgovora iskazana je spremnost da se saradnja sa nacionalnim savjetima dodatno osnaži i unaprijedi, uz jasno razumijevanje njihove uloge kao važnih institucionalnih aktera u oblasti manjinske politike. Predsjednik Savjeta upoznao je sagovornike sa ključnim izazovima sa kojima

²⁰⁹ „Sastanak predsjednika Savjeta sa ministrom Mehmedom Zenkom“, objavljeno 29. oktobra 2018. godine, Izvor: Sastanak predsjednika Savjeta sa ministrom Zenkom.

²¹⁰ „Pokrenut dijalog sa savjetima manjinskih naroda ili drugih manjinskih nacionalnih zajednica“, objavljeno 9. septembra 2021. godine.

se suočavaju pripadnici muslimanske nacionalne zajednice u Crnoj Gori, ukazujući na potrebu dosljednije i sadržajnije primjene zakonskog okvira, kao i na značaj snažnije javne prepoznatljivosti uloge nacionalnih savjeta u ukupnom sistemu zaštite manjinskih prava. Ovaj susret dodatno je potvrdio da institucionalni dijalog nije samo formalni okvir saradnje, već neophodan mehanizam za unapređenje povjerenja, efikasnosti i vidljivosti manjinske politike.

mr Bojan Božović, Mirela Ramčilo, Sabrija Vulić i mr Kadrija Kurpejović

Pored ovih sastanaka i posjeta, saradnja Savjeta sa državnim organima i javnim institucijama odvijala se i kroz redovno izvršavanje zakonom propisanih obaveza. Savjet u kontinuitetu svake godine dostavlja nadležnom ministarstvu izvještaje o radu, finansijske izvještaje i izvještaje eksternog revizora, čime potvrđuje svoju institucionalnu odgovornost i transparentnost u radu. Istovremeno, Savjet aktivno participira u kreiranju strateških dokumenata iz oblasti manjinske politike, uključujući Strategiju manjinske politike i akcione planove za njenu implementaciju. Na taj način Savjet ne nastupa samo kao korisnik postojećeg normativnog okvira, već i kao aktivan učesnik u njegovom oblikovanju i unapređenju.

Sagledana u cjelini, institucionalna saradnja Savjeta sa državnim organima i javnim institucijama predstavlja jednu od važnih dimenzija njegovog ukupnog djelovanja. Kroz kontinuirani dijalog sa ministarstvima, učesće u konsultativnim procesima, izvršavanje zakonskih obaveza i aktivno uključivanje u kreiranje javnih politika, Savjet je izgradio poziciju relevantnog sagovornika u pitanjima zaštite i unapređenja prava Muslimana u Crnoj Gori. Istovremeno, ovakva saradnja doprinijela je većoj institucionalnoj vidljivosti Savjeta i učvršćivanju njegove uloge u širem sistemu manjinske politike i demokratskog upravljanja u Crnoj Gori.

POGLAVLJE VII – JAVNI IDENTITET I KULTUROLOŠKI PROFIL SAVJETA

Javni identitet Savjeta Muslimanskog naroda Crne Gore nije nastajao kao sporedni „prateći“ sloj institucionalnog rada, već kao njegova suštinska dimenzija: način na koji se ustavno priznata nacionalna zajednica vidi, predstavlja i prepoznaje u javnom prostoru Crne Gore.²¹¹ U tom smislu, ova poglavlje polazi od pretpostavke da se prava manjina ne ostvaruju samo kroz normativne garancije i formalne procedure, već i kroz vidljivost, javnu riječ, kulturu sjećanja i proizvodnju znanja - kroz ono što se može nazvati infrastrukturom društvenog prepoznavanja.²¹²

U savremenom kontekstu, u kojem su identitetske kategorije često izložene redukcijama, terminološkim preklapanjima i asimilacionim tokovima, javno djelovanje Savjeta dobija posebno značenje: ono postaje institucionalni korektiv i mehanizam stabilizovanja pojmova, vrijednosti i granica javnog govora.²¹³ Kroz odmjeren i normativno utemeljen nastup, Savjet gradi profil koji je istovremeno identitetski dosljedan i građanski inkluzivan: identitet se ne postavlja kao suprotnost zajedničkom društvu, već kao ravnopravna komponenta crnogorskog multietničkog i multikonfesionalnog poretka.²¹⁴

Posebna vrijednost javnog profila Savjeta ogleda se u tome što se on ne izražava samo reagovanjem na izazove, već i stvaranjem trajnih javnih praksi - od simboličkih datuma i memorijalnih obrazaca, preko kulturnih i izdavačkih programa, do dokumentovanja rada i razvoja komunikacionih kanala.²¹⁵ Time se identitet zajednice prevodi iz privatne sfere u javnu činjenicu: u provjerljiv zapis, kulturni sadržaj, argument i institucionalnu praksu, koji ostaju dostupni i zajednici i široj javnosti.²¹⁶

211 Ustav Crne Gore, „Službeni list CG“, br. 01/07 i 38/13 (Amandmani I–XVI) – Preambula (navođenje manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica) i odredbe o zabrani diskriminacije i zaštiti identiteta; up. i Zakon o manjinskim pravima i slobodama, „Službeni list RCG“, br. 31/06, 51/06 (ispr.), 38/07, 02/11, 08/11, 31/17 i 58/24 – normativni okvir ostvarivanja manjinskih prava i institucionalne autonomije.

212 Savjet Evrope, Okvirna konvencija za zaštitu nacionalnih manjina (Framework Convention for the Protection of National Minorities), ETS No. 157, Strazbur, 1995 – opšti standardi koji podrazumijevaju stvaranje uslova za očuvanje identiteta, kulture i javne vidljivosti manjina; up. i Savjet Evrope, Evropska povelja o regionalnim ili manjinskim jezicima (European Charter for Regional or Minority Languages), ETS No. 148, Strazbur, 1992 – standardi javne promocije i podrške kulturno-jezičkoj raznolikosti.

213 Za konceptualni okvir „stabilizovanja pojmova“ i uloge javnog govora u demokratskim društvima: Jürgen Habermas, *The Structural Transformation of the Public Sphere*, Cambridge: Polity Press, 1989 (posebno o javnoj sferi kao prostoru društvenog prepoznavanja i formiranja legitimnog javnog diskursa); up. i Savjet Evrope, ECRI (European Commission against Racism and Intolerance) – opšti standardi o suprotstavljanju stereotipima, govoru mržnje i diskriminatornim narativima u javnosti.

214 Zakon o manjinskim pravima i slobodama, „Službeni list RCG“, br. 31/06, 51/06 (ispr.), 38/07, 02/11, 08/11, 31/17 i 58/24 – načela ravnopravnosti, afirmacije identiteta i institucionalnog učešća; Ustav Crne Gore, „Službeni list CG“, br. 01/07 i 38/13 – načelo građanskog poretka i jednakosti; Okvirna konvencija (ETS 157) – načelo integracije bez asimilacije (standard zaštite identiteta u pluralnom društvu).

215 Odluka Savjeta Muslimanskog naroda Crne Gore o utvrđivanju 20. juna kao Nacionalnog dana Muslimana Crne Gore, br. 01-16/2020-1, usvojena na V sjednici III saziva Savjeta, Podgorica, 14.03.2020; Statut Savjeta Muslimanskog naroda Crne Gore (važeća redakcija) – nadležnosti Savjeta u oblastima kulture, informisanja, očuvanja identiteta i javne afirmacije zajednice.

216 Up. dokumentacionu i izdavačku praksu Savjeta: godišnji izvještaji o radu i finansijskom poslovanju Savjeta, programi rada po godinama, evidencije/saopštenja i publikacije Savjeta (korpus izdanja i promotivnih aktivnosti obrađen u tački 8.3); metodološki okvir o „dokumentu kao javnoj činjenici“ u institucionalnoj praksi: Pierre Nora, „Between Memory and History: Les Lieux de Mémoire“, *Representations*, br. 26 (1989), str. 7–24 (koncept mjesta pamćenja i institucionalizacije memorije kroz trajne oblike).

Zato ova poglavlje analizira javni identitet Savjeta kao slojevitcu cjelinu: kao spoj institucije, javnog govora, kulture, pamćenja i društvene kohezije. U fokusu nije samo opis aktivnosti, već razumijevanje njihovog efekta: kako se kroz javno djelovanje gradi vidljivost, učvršćuje kultura sjećanja, proizvodi znanje i jača društvena odgovornost u korist ravnopravnosti i stabilnosti zajedničkog života.²¹⁷

7.1. Nacionalni dan Muslimana Crne Gore: institucionalizovana kultura sjećanja

Istorijska osnova (20. jun 1912) i razlozi za uvođenje praznika

Nacionalni dan Muslimana Crne Gore zauzima posebno mjesto u razvoju kulture sjećanja, javne afirmacije identiteta i društvene vidljivosti nacionalnih Muslimana u Crnoj Gori. Njegovo uvođenje i kontinuirano obilježavanje predstavlja jednu od najznačajnijih i simbolički najprepoznatljivijih praksi koje je Savjet Muslimanskog naroda Crne Gore razvio u savremenom periodu. Uspostavljanjem 20. juna kao Nacionalnog dana, Savjet je otvorio prostor kolektivnog pamćenja u kojem se istorijsko iskustvo, identitetsko samorazumijevanje i savremeni izazovi položaja zajednice povezuju u trajni okvir zajedničkog obilježavanja.

Za razliku od pukog i formalnog obilježavanja datuma, Nacionalni dan Muslimana Crne Gore zamišljen je kao utemeljena tačka okupljanja, samopredstavljanja i javnog dijaloga o mjestu i ulozi Muslimana u crnogorskom društvu. On ne funkcioniše isključivo kao datum prisjećanja prošlosti, već kao godišnja prilika za reafirmaciju identiteta, artikulaciju savremenih društvenih pitanja i potvrđivanje pripadnosti Crnoj Gori kao jedinoj matičnoj državi nacionalnih Muslimana.

Istorijska osnova ovog praznika vezuje se za 20. jun 1912. godine, kada je ukazom knjaza Nikole za muftiju crnogorskih Muslimana imenovan *Murteza Karađuzović*²¹⁸, čime su crnogorski Muslimani u tadašnjem državnom okviru dobili duhovnog popoglavljera iz redova domicilnog stanovništva. U interpretativnom okviru Savjeta, ovaj događaj prevazilazi administrativno-vjersku dimenziju i dobija šire značenje institucionalnog priznanja, pripadnosti i ukorijenjenosti Muslimana u državnom i društvenom prostoru Crne Gore. Upravo zato Savjet je 20. jun prepoznao kao datum koji objedinjuje istorijsku legitimaciju, identitetsko samopouzdanje i građansku lojalnost.

Imenovanje muftije Karađuzovića²¹⁹ imalo je višeslojno značenje. Ono je istovremeno potvrđivalo istorijsko prisustvo Muslimana, njihovu integritetnost u tadašnji državni poredak i sposobnost da očuvaju sopstveni identitet unutar šireg političkog okvira. Taj čin predstavljao je i snažnu političko-pravnu poruku o priznanju Muslimana kao lojalnog i značajnog dijela crnogorskog društva, uspostavljajući model institucionalne integracije koji je, u datim okolnostima, doprinosio očuvanju dostojanstva, identiteta i pravne sigurnosti muslimanske zajednice.

Ličnost Murteze Karađuzovića dodatno osnažuje simboličku težinu ovog datuma. Iako formalno bez visokog školskog obrazovanja, bio je prepoznat kao izuzetno obrazovan, politički pronicljiv i moralno autoritativan čovjek. Kao poslanik u crnogorskoj Skupštini u sva četiri saziva, aktivno je učestvovao u zakonodavnom životu države, zastupajući interese muslimanskog stanovništva i potvrđujući ranu institucionalnu participaciju Muslimana u političkom životu Crne Gore. Njegov angažman u zaštiti muslimanskog stanovništva u Plavu i Gusinju 1913. godine ostaje jedan od najupečatljivijih primjera zalaganja za vjerska i osnovna ljudska prava u tom periodu.²²⁰

217 Za evaluativni okvir efekata javnih politika i institucionalnih mehanizama: Savjet Evrope – izvještajni ciklusi o primjeni Okvirne konvencije (FCNM) i Povelje (ECRML) u Crnoj Gori (preporuke i nalazi o institucionalnim mehanizmima, vidljivosti i učešću manjina); up. i institucija Zaštitnika ljudskih prava i sloboda Crne Gore (Ombudsman) – godišnji izvještaji (segmenti o ulozi manjinskih savjeta, vidljivosti i participaciji manjinskih zajednica u javnim politikama).

218 Savjet Muslimanskog naroda Crne Gore, Odluka o utvrđivanju Nacionalnog dana Muslimana Crne Gore, broj 01-16/2020-1, Podgorica, 14. mart 2020.

219 Arhiv Jugoslavije (AJ), fond 66, pov-105-314, Prepis ukaza od 20. juna 1912. godine (postavljenje muftije crnogorskih muslimana); Glas Crnogorca od 23. VI 1912, br. 27; AJ, 69 – 33/359, Dosije Murtezira Karađuzovića;

220 Ibid

U dostupnoj publicističkoj i istorijskoj građi Murteza Karađuzović se prikazuje kao jedna od ključnih ličnosti vjerskog i društvenog života muslimana u Crnoj Gori, posebno u pitanjima hutbe, vjerskog poučavanja i očuvanja zajednice. Njegov autoritet nije se ogledao samo u formalnoj vjerskoj ulozi, već i u sposobnosti da u osjetljivim društvenim okolnostima djeluje kao glas razuma, dostojanstva i međusobnog razumijevanja. O njegovoj ličnosti i značaju svjedoči i zapis *Huseina efën. Dože*, koji ga opisuje kao čovjeka „izuzetne bistrine, originalnosti i smjelosti“, naglašavajući da je ostavio dubok trag u društvenom životu svoga vremena. U kolektivnom pamćenju sačuvan je i kroz brojne anegdote koje potvrđuju njegovu mudrost, pronicljivost i izražen osjećaj odgovornosti prema narodu kojem je pripadao.

Pored duhovne i političke uloge, Murteza Karađuzović bio je i aktivni učesnik državnih poslova – imenovan je za komandanta muslimanske brigade u Prvom svjetskom ratu, te je nosilac više odlikovanja dodijeljenih od strane kralja Nikole i osmanskog sultana. Time je njegova uloga prevazilazila lokalne okvire i dobijala širi državno-istorijski značaj.

Donošenjem Odluke o utvrđivanju 20. juna kao Nacionalnog dana Muslimana Crne Gore²²¹, usvojene na V sjednici III saziva Savjeta 14. marta 2020. godine, Savjet Muslimanskog naroda Crne Gore simbolički je povezao savremeni identitetski trenutak sa dubokim istorijskim kontinuitetom muslimanskog prisustva u Crnoj Gori. Ova odluka ima trajno identitetsko, obrazovno i društveno značenje, jer jasno i institucionalno artikuliše kolektivno pamćenje Muslimana kao autohtone zajednice u Crnoj Gori.

U kontekstu savremenih izazova, asimilacije, demografskog opadanja i relativizacije nacionalne posebnosti, što se prepoznaje i u rezultatima popisa stanovništva iz 2023. godine, Nacionalni dan Muslimana dobija dodatnu dimenziju. On postaje ne samo simbol prošlosti, već i instrument budućeg djelovanja: tačka okupljanja, afirmacije i institucionalne borbe za očuvanje nacionalnog, kulturnog i duhovnog identiteta Muslimana u savremenom crnogorskom društvu, uz jasnu poruku da je Crna Gora njihova matična i zajednička država.

Model obilježavanja kroz sjećanje i kulturni program

Model obilježavanja Nacionalnog dana Muslimana Crne Gore razvijen je kao slojevita i sadržajno utemeljena praksa koja objedinjuje kulturu sjećanja, javnu poruku, institucionalna priznanja i savremene kulturne sadržaje. Time je Savjet Muslimanskog naroda Crne Gore svjesno izbjegao redukovano, ceremonijalno ili folklorno obilježavanje, opredjeljujući se za model koji Nacionalni dan pretvara u prostor aktivnog javnog djelovanja i društvenog dijaloga.

Centralni element obilježavanja čini kultura sjećanja, zasnovana na istorijskom pamćenju, etičkoj odgovornosti i institucionalnoj svijesti o kontinuitetu muslimanskog prisustva u Crnoj Gori. Kroz svečane akademije, javna obraćanja i simboličke činove, 20. jun se afirmiše kao datum koji povezuje prošlost i sadašnjost, ističući doprinose Muslimana državnom, kulturnom i društvenom razvoju Crne Gore.

Posebno važan segment predstavlja javna poruka Nacionalnog dana. Ona je dosljedno građanska, inkluzivna i dijaloška: *Muslimani Crne Gore svoju pripadnost ne grade kroz konfrontaciju ili isključivost, već kroz lojalnost državi, poštovanje različitosti i afirmaciju multietničkog karaktera crnogorskog društva. Nacionalni dan se time pozicionira kao praznik otvoren prema javnosti, a ne zatvoreni etnički ritual.*

Sastavni dio modela obilježavanja čini i dodjela godišnjih priznanja „Avdo Međedović“ i „Murteza Karađuzović“²²², kojima Savjet odaje priznanje pojedincima i institucijama za doprinose očuvanju kulturnog i nacionalnog identiteta, razvoju kulture, znanja i građanskih vrijednosti. Ova priznanja povezuju simboličku

²²¹ Odluka Savjeta broj: 01-16/2020-1 od 14. marta 2020. godine

²²² Ibid

dimenziju identiteta sa savremenim društvenim doprinosima, pretvarajući Nacionalni dan u živi sistem vrijednosti, a ne puku komemoraciju.

Konačno, kulturno-umjetnički programi - književne večeri, izložbe, muzički i scenski sadržaji - daju Nacionalnom danu dinamičnu i savremenu dimenziju. Kroz njih se identitet Muslimana ne predstavlja kao statična kategorija prošlosti, već kao živ, stvaralački i otvoren proces, duboko ukorijenjen u crnogorski kulturni prostor.

Na taj način, Nacionalni dan Muslimana Crne Gore izrasta u jednu od najznačajnijih praksi institucionalnog pamćenja i javne afirmacije Savjeta Muslimanskog naroda Crne Gore, potvrđujući njegovu sposobnost da istorijsko nasljeđe prevede u savremeni, društveno relevantan i građanski utemeljen identitetski okvir.

Razvoj po godinama (2020–2025)

Nacionalni dan Muslimana Crne Gore (2020)²²³- ustanovljenje/osnivački trenutak

Godina 2020. ima posebno mjesto u radu Savjeta Muslimanskog naroda Crne Gore, budući da je tada 20. jun prvi put zvanično obilježen kao Dan Muslimana Crne Gore. Time je uspostavljena nova institucionalna praksa kulture sjećanja i javne afirmacije identiteta crnogorskih Muslimana, a Savjet je svečanom sjednicom simbolički i programski utemeljio značenje ovog datuma.

U središtu prve proslave bilo je podsjećanje na istorijski događaj iz 1912. godine i tumačenje tog čina kao prelomnog trenutka u istoriji crnogorskih Muslimana, jer su po prvi put dobili duhovnog popoglavljera iz redova domicilnog muslimanskog naroda. Na taj način 20. jun je predstavljen ne samo kao istorijska činjenica, već i kao simbol institucionalnog priznanja, pripadnosti i ukorijenjenosti Muslimana u društvenom i državnom prostoru Crne Gore.

U obraćanju predsjednika Savjeta **Sabrije Vulića** naglašen je upravo taj kontinuitet, veza između istorijskog nasljeđa i savremene potrebe da se identitet zajednice afirmiše dostojanstveno, institucionalno i javno. Posebno je istaknuto da je izbor *Murteze Karađuzovića* bio u skladu sa tadašnjim nastojanjem da na čelu islamske vjerske strukture u Crnoj Gori bude ličnost koja je svojim porijeklom i djelovanjem duboko vezana

²²³ Izvor: <https://savjetmuslimanacg.me/index.php/novosti/item/191-obiljezen-dan-muslimana>

za Crnu Goru. Takvo tumačenje istorijskog događaja Savjet je povezao sa savremenim razumijevanjem identiteta crnogorskih Muslimana kao zajednice koja svoju pripadnost državi i društvu ne posmatra kao formalnu činjenicu, već kao trajnu vrijednosnu odrednicu.

Posebnu dimenziju prve proslave činila je dodjela priznanja i nagrada, čime je Savjet od samog početka uspostavio praksu da se obilježavanje ovog datuma povezuje sa javnim priznanjem pojedincima koji su svojim radom doprinijeli očuvanju identiteta, kulture i društvenih vrijednosti. Među nagrađenima su bili **Adnan Čirgić** i **Šukrija Žuti Serhatlić** za doprinos očuvanju identiteta crnogorskih Muslimana, kao i novinari i publicisti **Branko Koprivica** i **Mišo Drašković**.

Dodjela priznanja **Mišu Draškoviću** imala je naročito snažan simbolički karakter, jer je bila povezana sa njegovim javnim reagovanjem 1993. godine u Nikšiću, u trenutku prijetnje rušenju džamija, kada je svojim tekstom i javnim istupom dao doprinos zaštiti vjerskog objekta i šireg principa građanske i civilizacijske odgovornosti. Time je Savjet već u prvoj proslavi jasno pokazao da identitetska politika koju gradi nije zatvorena u okvire „unutrašnje“ zajednice, već se oslanja i na vrijednosti međuljudske solidarnosti, javne hrabrosti i odbrane zajedničkog kulturno-istorijskog nasljeđa.

Šukrija Žuti Serhatlić

U ime laureata zahvalio se **Šukrija Žuti Serhatlić**, čija je poruka dodatno naglasila vrijednosni okvir manifestacije: spoj ličnog dostojanstva, kulturnog rada i odanosti Crnoj Gori. Završni dio svečanosti, uključujući i čitanje telegrama čestitki iz zemlje i dijaspore, potvrdio je da je obilježavanje Dana Muslimana Crne Gore od samog početka zamišljeno kao događaj koji povezuje lokalni, nacionalni i iseljenički prostor zajednice.

U cjelini posmatrano, obilježavanje 20. juna 2020. godine predstavlja osnivački trenutak jedne nove institucionalne tradicije Savjeta. U toj prvoj proslavi već su jasno vidljivi ključni elementi koji će obilježiti i naredne godine: istorijska utemeljenost datuma, afirmacija identiteta u okviru crnogorskog državnog prostora, javna artikulacija vrijednosti zajednice i dodjela priznanja kao oblik simboličkog povezivanja identiteta, kulture i građanske odgovornosti.

U tom smislu, prva proslava iz 2020. godine nije bila samo inauguracija jednog datuma, već i uspostavljanje modela kroz koji će Savjet u narednim godinama povezivati istorijsko sjećanje, javni govor i simboličko vrednovanje društveno korisnog djelovanja.

Nacionalni dan Muslimana Crne Gore (2021)²²⁴ - kontinuitet / institucionalizacija

Obilježavanje Nacionalnog dana Muslimana Crne Gore 20. juna 2021. godine u Podgorici predstavlja važan korak u procesu institucionalnog učvršćivanja ovog datuma kao mjesta kolektivnog pamćenja i javne afirmacije identiteta nacionalnih Muslimana u Crnoj Gori. U organizaciji Savjeta Muslimanskog naroda Crne Gore upriličen je svečani prijem kojim je nastavljena praksa obilježavanja 20. juna, uz reafirmaciju njegovog istorijskog i simboličkog značenja. Savjet je i ovom prilikom naglasio da izbor ovog datuma predstavlja potvrdu istorijske ukorijenjenosti i državotvorne lojalnosti crnogorskih Muslimana, dok je u javnom obraćanju predsjednika Savjeta **Sabrije Vulića** posebno istaknuta privrženost Crnoj Gori kao jedinoj državi i crnogorskom jeziku kao jeziku zajednice.

Istovremeno, obilježavanje 2021. godine pokazalo je da Nacionalni dan, u konceptu Savjeta, nije samo ceremonijalni događaj, već i prostor za artikulaciju savremenih pitanja položaja zajednice. U obraćanju je otvoreno pitanje demografskog pada broja građana koji se nacionalno izjašnjavaju kao Muslimani, kao i osjećaja nedovoljnog društvenog i institucionalnog uvažavanja. Poseban sloj javne poruke odnosio se na problem političke i društvene reprezentacije, uz ukazivanje na ograničenu vidljivost i nedovoljnu zastupljenost nacionalnih Muslimana u javnom i političkom životu. Na taj način svečanost je, pored identitetske i simboličke funkcije, dobila i karakter legitimne platforme za iznošenje zabrinutosti u vezi sa položajem zajednice u savremenom crnogorskom društvu.

Važan segment obilježavanja činila je dodjela priznanja zaslužnim pojedincima, čime je Savjet nastavio praksu povezivanja identitetske politike sa afirmacijom naučnog, kulturnog i društveno korisnog rada. Nagrada Avdo Međedović za očuvanje kulturnog nasljeđa Muslimana Crne Gore dodijeljena je **mr Novaku**

²²⁴ <https://savjetmuslimanacg.me/index.php/novosti/item/230-obiljezen-nacionalni-dan-muslimana-crne-gore>

Adžiću za knjigu *Prilog proučavanju istorije Mrkojevića (fragmenti iz prošlosti Mrkojevića)*, prepoznatu kao značajan doprinos sistematičnijem i cjelovitijem sagledavanju istorije Mrkojevića.

Sabrija Vulić i mr Novak Adžić

Sabrija Vulić i Suada Drpljanin Fetić

*Sabrija Vulić i Dr Esad Kalezić
(u ime Alena Pelinkovića)*

Pored toga, godišnje zahvalnice za predan rad na očuvanju kulturnog i nacionalnog identiteta Muslimana Crne Gore uručene su **Suadi Drpljanin Fetić** iz Bijelog Polja i **mr Alenu Pelinkoviću** iz Bara, čime je simbolički povezan lokalni kulturni angažman sa kontinuiranim institucionalnim radom.

Svečanost je imala i širi javni i institucionalni karakter, što potvrđuju prisustvo brojnih gostiju iz društvenog i političkog života, kao i upućene čestitke iz državnih i lokalnih institucija. Takva vidljivost pokazuje da obilježavanje Nacionalnog dana Muslimana Crne Gore postepeno dobija stabilnije mjesto u javnom prostoru, kao događaj koji istovremeno afirmiše identitetsko pamćenje, građansku lojalnost i potrebu za ravnopravnijim institucionalnim prepoznavanjem nacionalnih Muslimana u Crnoj Gori.

U odnosu na 2020. godinu, obilježavanje 2021. pokazuje fazu kontinuiteta i institucionalizacije već uspostavljene prakse, uz istovremeno jačanje javne vidljivosti i poruka o potrebi ravnopravnijeg institucionalnog prepoznavanja nacionalnih Muslimana u Crnoj Gori.

Nacionalni dan Muslimana Crne Gore (2022)²²⁵ - vidljivost / priznanja / javna poruka

Obilježavanje 20. juna kao Nacionalnog dana Muslimana Crne Gore tokom 2022. godine potvrđuje nastojanje Savjeta Muslimanskog naroda Crne Gore da važna mjesta kolektivnog pamćenja prevede u prepoznatljive javne prakse koje istovremeno imaju simboličku i institucionalnu funkciju. Savjet je ovaj datum afirmisao kao nacionalni dan treću godinu zaredom, čime se učvršćuje kontinuitet obilježavanja i jača javna vidljivost zajednice kroz ritualizaciju identiteta u okviru savremenog građanskog prostora.

Kao i prethodnih godina, u središtu obilježavanja bila je istorijska referenca na 20. jun 1912. godine i imenovanje Murteze Karađuzovića, događaj koji u kolektivnoj memoriji povezuje ideju autohtonosti, institucionalne prepoznatosti i kontinuiteta prisustva crnogorskih Muslimana u državnom okviru Crne Gore.

Istovremeno, obilježavanje 2022. godine jasno je pokazalo da Nacionalni dan postaje i platforma za artikulaciju pitanja položaja zajednice u savremenom crnogorskom društvu. U obraćanju ministra ljudskih i manjinskih prava g-dina **Fatmira Đeke** naglašen je doprinos muslimanskog naroda crnogorskom društvu i reafirmisana ideja Crne Gore kao zajedničkog projekta svih građana, zasnovanog na suživotu i multietničnosti.

²²⁵ **CdM**, "Vulić: Nacionalni Muslimani već dvije decenije na vjetrometini", 20.6.2022. Izvor: <https://www.cdm.me/drustvo/vulic-nacionalni-muslimani-vec-dvije-decenije-na-vjetrometini/>

S druge strane, predsjednik Savjeta **Sabrija Vulić** u centralni fokus stavlja pitanje institucionalne i političke vidljivosti, ističući dugotrajni osjećaj marginalizacije i nedovoljne zastupljenosti u strukturama odlučivanja. Posebno je naglašena građanska orijentacija ove populacije i snažna vezanost za Crnu Goru kao jedinu matičnu državu, uz poruku da takva lojalnost ne smije voditi društvenoj nevidljivosti, već mora biti praćena stvarnim uvažavanjem i participacijom. U tom smislu, javno je artikulirana teza o „vjetrometini“ posljednje dvije decenije i potrebi da se otvore realne mogućnosti za prisustvo i odgovorne funkcije pripadnika zajednice u javnom životu.

Dodatna vrijednost obilježavanja 2022. godine ogleda se u tome što je kroz program manifestacije naglašena veza između identitetske afirmacije i univerzalnih društvenih vrijednosti. Na taj način, Nacionalni dan se profilisao ne samo kao datum pamćenja, već i kao javni okvir u kojem se promoviraju solidarnost, kulturno stvaralaštvo i građanska odgovornost, čime se identitet zajednice prevodi u jezik zajedničkog dobra i društvene kohezije.

Poseban sloj obilježavanja i ove godine činila su priznanja i javno isticanje pojedinaca, čime Savjet simbolički povezuje identitet zajednice sa univerzalnim društvenim vrijednostima - solidarnošću, stvaralaštvom, građanskom hrabrošću i kulturom pamćenja.

Dodijeljeno je specijalno priznanje **Dariju Sokoviću**, istaknuto kao primjer građanske solidarnosti kroz čin spašavanja svoje drugarice **Sajre Karović**. Nagrađen je i pisac **Senad Karađuzović**, uz naglašavanje njegovog doprinosa afirmaciji kulture, istorije i tradicije Muslimana u Crnoj Gori, kao i izdavačke uloge Savjeta u objavljivanju njegovih djela.

*Alen Pelinković, Dario Soković i
Sajra Karović*

Sabrija Vulić i Hasiba Omerović

*Kadrija Kurpejović i Senad
Karadžević*

U okviru godišnje nagrade za afirmaciju nacionalnog identiteta predstavljena je i dobitnica **Hasiba Omerović**, uz poruke podrške povodom pritisaka i prijetnji koje su u javnom diskursu dovođene u vezu sa njenim otvorenim iskazivanjem lojalnosti Crnoj Gori. Ovaj segment obilježavanja nosio je snažnu poruku da nacionalno izjašnjavanje i građanska pripadnost nijesu suprotstavljene, već komplementarne kategorije unutar crnogorskog ustavno-političkog okvira.

U cjelini posmatrano, obilježavanje Nacionalnog dana 2022. godine dodatno je učvrstilo prepoznatljiv profil manifestacije. Istorijsko pamćenje, javna poruka i priznanja zaslužnim pojedincima postali su tri čvrsto povezana stuba obilježavanja Nacionalnog dana, kroz koje Savjet istovremeno afirmiše identitet zajednice i promoviše vrijednosti društvene odgovornosti.

Nacionalni dan Muslimana Crne Gore (2023)²²⁶ - identitetska postojanost/samoodređenje

Obilježavanje Nacionalnog dana Muslimana Crne Gore 20. juna 2023. godine u Bijelom Polju dodatno je potvrdilo da ova manifestacija prerasta okvir prigodnog okupljanja i dobija status važne institucionalne i identitetske tačke u godišnjem radu Savjeta Muslimanskog naroda Crne Gore. U izuzetno posjećenoj sali Kulturnog centra u Bijelom Polju, svečanost je okupila predstavnike lokalne samouprave, političkog i javnog života, kao i brojne građane, čime je dodatno potvrđena društvena vidljivost i simbolički značaj ovog datuma.

Već sam izbor Bijelog Polja kao mjesta obilježavanja dao je manifestaciji širu geografsku i društvenu dimenziju, pokazujući da Nacionalni dan nije vezan isključivo za jedan gradski prostor, već da funkcioniše kao platforma javnog okupljanja zajednice u različitim sredinama.

²²⁶ <https://savjetmuslimanacg.me/index.php/novosti/item/299-obiljezen-nacionalni-dan-muslimana-crne-gore-nismo-se-odrekli-volje-nasih-predaka-iz-proslog-vijeka>

U središtu obilježavanja bila je reafirmacija odluke Savjeta da 20. jun proglasi Nacionalnim danom Muslimana Crne Gore, u znak sjećanja na 20. jun 1912. godine i imenovanje Murteze Karađuzovića za muftiju crnogorskih Muslimana. U interpretaciji Savjeta, ovaj događaj i dalje nosi višeslojno značenje: predstavlja istorijsko priznanje prisustva i dostojanstva crnogorskih Muslimana, ali i potvrdu njihove ukorijenjenosti u društvenom i državnom prostoru Crne Gore. Time se Nacionalni dan gradi ne samo kao datum sjećanja, već i kao simbol kontinuiteta pripadnosti, lojalnosti i institucionalne prepoznatosti.

U obraćanju predsjednika Savjeta **Sabrije Vulića** centralno mjesto zauzelo je pitanje identitetskog opstanka i položaja nacionalnih Muslimana u savremenoj Crnoj Gori. Posebno je naglašena teza da crnogorski Muslimani nijesu odustali od istorijskog i porodičnog nasljeđa svojih predaka, niti od vlastitog nacionalnog imena, uprkos dugotrajnim pritiscima asimilacije i društvenim okolnostima koje, prema ocjeni Savjeta, sistemski slabe njihovu vidljivost. Takvo insistiranje na kontinuitetu identiteta formulisano je ne kao akt konfrontacije, već kao pravo na samoodređenje i očuvanje vlastite kulturne posebnosti u okviru građanske i multietničke Crne Gore.

Značajan dio obraćanja bio je posvećen i analizi društveno-političkog položaja zajednice, uz ukazivanje na pad broja nacionalno izjašnjenih Muslimana u popisnim ciklusima, kao i na ograničenu zastupljenost u institucijama političkog odlučivanja. U tom smislu, svečanost je, pored ceremonijalnog karaktera, imala i jasnu funkciju javne artikulacije zabrinutosti zbog procesa asimilacije i marginalizacije, koji se u diskursu Savjeta povezuju sa širim pitanjem jednakosti, institucionalne prepoznatosti i prava na autentično identitetsko izražavanje. Poruka koja se izdvaja iz ovog obilježavanja jeste da se očuvanje nacionalnog imena, jezika i kulturnog nasljeđa razumije kao legitimna i demokratska praksa, a ne kao suprotnost građanskoj lojalnosti državi.

Istovremeno, u javnim porukama snažno je istaknuta privrženost Crnoj Gori kao jedinoj matičnoj državi, kao i crnogorskom jeziku kao jeziku zajednice. Na taj način Savjet je još jednom potvrdio prepoznatljiv obrazac svog javnog djelovanja: spoj identitetske samosvijesti i građanske odgovornosti, uz odbacivanje podjela i insistiranje na zajedničkom životu, međusobnom uvažavanju i društvenoj stabilnosti. Završna poruka upućena povodom predstojećeg Kurban-bajrama dodatno je naglasila etiku zajedništva, komšijskog sklada i poštovanja različitosti kao trajnu vrijednost crnogorskih Muslimana.

Kulturno-umjetnički dio programa dao je manifestaciji dodatnu simboličku i emotivnu dimenziju. Kroz izvođenje ilahija, kasida i sevdalinka u interpretaciji **Zajda Šoša** i **Alme Subašić**, uz naraciju **profesora Mehmeda Bajraktarevića**, svečanost je povezala identitetsku poruku sa estetskim izrazom i živom kulturnom tradicijom, potvrđujući da obilježavanje Nacionalnog dana nije svedeno isključivo na političko-institucionalni govor, već obuhvata i kulturni prostor kao važan medij kolektivnog pamćenja i samopredstavljanja.

U odnosu na prethodne godine, 2023. se posebno izdvaja po snažno naglašenoj temi identitetske postojanosti i samoodređenja, čime je Nacionalni dan u Bijelom Polju dobio izraženiju ulogu institucionalne kulture sjećanja i javne platforme za argumentovano iznošenje stavova o očuvanju identiteta i potrebi ravnopravnijeg institucionalnog prepoznavanja nacionalnih Muslimana u Crnoj Gori.

Nacionalni dan Muslimana Crne Gore (2024)²²⁷ - integracija kulture i javnog zagovaranja

Obilježavanje 20. juna – Nacionalnog dana Muslimana Crne Gore u 2024. godini, održano u Podgorici u organizaciji Savjeta Muslimanskog naroda Crne Gore, potvrdilo je da je ova manifestacija u relativno kratkom periodu izrasla u važnu institucionalnu tačku identitetskog pamćenja, javne afirmacije i društvenog dijaloga. Pet godina nakon odluke Savjeta da 20. jun proglasi nacionalnim danom, ovaj datum je dodatno učvršćen kao simbol kontinuiteta istorijske pripadnosti crnogorskih Muslimana Crnoj Gori i njihove potrebe za punim institucionalnim priznanjem u savremenom društvu.

Kao i prethodnih godina, centralni istorijski oslonac obilježavanja bio je događaj od 20. juna 1912. godine i imenovanje Murteze Karađuzovića, koje je u interpretativnom okviru Savjeta predstavljeno kao trajni temelj institucionalnog priznanja zajednice.

²²⁷ **Standard (21.06.2024)** – *Obilježen nacionalni Dan Muslimana CG: Muhadinović: Mir, tolerancija i zajedništvo ono što dugujemo našem potomstvu i njihovoj budućnosti* <https://www.standard.co.me/drustvo/obiljezen-nacionalni-dan-muslimana-cg-muhadinovic-mir-tolerancija-i-zajednistvo-ono-sto-dugujemo-nasem-potomstvu-i-njihovoj-buducnosti>

Feral Bar / Media Biro (21.06.2024) – *Svečano obilježen 20. jun, nacionalni Dan Muslimana Crne Gore (VIDEO)* <https://feral.bar/post/29082>

Svečanost 2024. godine bila je istovremeno obilježena i snažnom javnom artikulacijom savremenih izazova sa kojima se suočavaju nacionalni Muslimani u Crnoj Gori. U obraćanju predsjednika Savjeta **Sabrije Vulića** posebno je naglašeno pitanje dugotrajnog demografskog pada broja građana koji se nacionalno izjašnjavaju kao Muslimani, kao i osjećaj institucionalne nevidljivosti i nedovoljne političke zastupljenosti u ključnim državnim i lokalnim strukturama. Time je Nacionalni dan i ove godine prevazišao isključivo komemorativni okvir i potvrđen kao legitimna platforma za javno iznošenje pitanja koja Savjet prepoznaje kao suštinska za identitetski opstanak i ravnopravan položaj zajednice.

Poseban akcenat stavljen je i na problem terminološkog i identitetskog poistovjećivanja Muslimana i Bošnjaka u javnom diskursu, naročito u medijskom prostoru. Savjet je ukazao na potrebu preciznijeg i odgovornijeg javnog jezika, smatrajući da nepažljivo ili proizvoljno miješanje ovih odrednica doprinosi dodatnoj nevidljivosti etničkih Muslimana u Crnoj Gori. Ovaj segment poruke važan je i za razumijevanje šireg djelovanja Savjeta, jer pokazuje da se borba za identitet ne vodi samo u institucionalnom i političkom prostoru, već i u sferi jezika, predstavljanja i simboličkog priznavanja.

Istovremeno, u javno izrečenim porukama Savjet je reafirmisao svoju prepoznatljivu vrijednosnu poziciju: privrženost Crnoj Gori kao jedinoj domovini, odanost građanskom modelu društva i uvjerenje da budućnost države treba da bude zasnovana na znanju, radu i sposobnosti, a ne na uskom favorizovanju vjerske ili nacionalne pripadnosti. Time je obilježavanje 2024. godine zadržalo karakterističnu ravnotežu koja prati Savjetov javni nastup: istovremeno snažno identitetsko samoodređenje i jasno opredjeljenje za građansku, multietničku i evropsku Crnu Goru.

Važan segment svečanosti predstavljala je dodjela priznanja i nagrada zaslužnim pojedincima, čime je Savjet nastavio praksu da Nacionalni dan povezuje sa afirmacijom kulturnog, društvenog i naučnog doprinosa zajednici i širem društvu.

Specijalna plaketa dodijeljena je mladom džudisti **Elsanu Kurpejoviću**, čime je istaknuta vrijednost sporta, discipline i uspjeha mladih kao dijela savremenog identitetskog izraza zajednice.

Nagrada za očuvanje kulturnog identiteta Muslimana Crne Gore, koja nosi ime Avda Međedovića, pripala je **Baliji Kurpejoviću** iz Rožaja, solisti muslimanskih pjesama, dok je druga nagrada za očuvanje kulturnog identiteta dodijeljena **Ismeti Džakić** iz Pljevalja, izvršnoj direktorici NVO „Građanska inicijativa“, čime su prepoznati i kulturni i društveno-aktivistički oblici doprinosa očuvanju identiteta.

Najznačajnija godišnja nagrada za očuvanje nacionalnog identiteta Muslimana Crne Gore uručena je **Jovanu Muhadinoviću**, autoru knjige *Osmansko poslanstvo i muslimani Crne Gore 1879–1912*. Ovaj izbor ima posebno mjesto u logici Savjeta, jer potvrđuje opredjeljenje da se kultura identiteta gradi ne samo kroz memorijalne prakse i javne poruke, već i kroz sistematičan naučno-istraživački rad koji proširuje dokumentarnu osnovu kolektivnog pamćenja i doprinosi dubljem razumijevanju istorijskih procesa i položaja Muslimana u Crnoj Gori.

U ime nagrađenih, **Jovan Muhadinović** istakao je vrijednosti mira, tolerancije i zajedništva kao trajnog nasljeđa koje savremene generacije duguju potomstvu i njihovoj budućnosti. U njegovoj poruci prepoznat je

važan most između istorijskog iskustva i savremenog društvenog zadatka: uprkos poteškoćama i prekidima u zajedničkom razvoju, odnosi Crnogoraca i Muslimana predstavljeni su kao proces koji se iznova obnavlja na temeljima razuma, ljudskosti i zajedničke odgovornosti za budućnost. Time je završna poruka svečanosti dodatno osnažila njen integrativni karakter i usmjerila identitetsku temu ka univerzalnim društvenim vrijednostima.

Sabrija Vulić i Jovan Muhadinović

Edin Koljenović i Elsan Kurpejović

Murat Međedović i Balija Kurpejović

mr Kadrija Kurpejović i Ismeta Džakić

Svečanost 2024. godine imala je i izrazitu kulturnu dimenziju. Muzički program, u kojem su učestvovali **Enes Tahirović** i **Doria Nedović**, kao i izložba akademskog slikara **Nusreta Ganića**, doprinijeli su da se obilježavanje Nacionalnog dana predstavi kao višeslojna manifestacija koja povezuje identitetsku poruku, kulturni izraz i javni dijalog.

Enes Tahirović i Doria Nedović

Dodatno, nastavak programa u okviru manifestacije „Dani Muslimana Crne Gore“, kroz promociju knjige **Senada Karađuzovića** i promociju časopisa *Glas Mrkojevića*, pokazuje da Savjet ovaj datum ne tretira kao jednodnevni ceremonijalni događaj, već kao polazište za širi kulturni i intelektualni program. U tom smislu, 2024. godina se izdvaja kao trenutak snažnije integracije kulture i javnog zagovaranja.

U cjelini posmatrano, obilježavanje Nacionalnog dana Muslimana Crne Gore 2024. godine potvrđuje zrelost koncepta koji je Savjet razvio od 2020. godine: spoj istorijskog pamćenja, javnog zagovaranja, kulturne produkcije i simboličkog priznanja pojedincima koji doprinose očuvanju identiteta i društvenom dobru. Upravo u toj kombinaciji leži i širi značaj ove manifestacije za razumijevanje uloge Savjeta u savremenom crnogorskom društvu.

Nacionalni dan Muslimana Crne Gore (2025)²²⁸ - zrelost koncepta / širenje u višednevni program

Obilježavanje 20. juna – Dana nacionalnih Muslimana Crne Gore u 2025. godini potvrdilo je da je ovaj datum, u organizaciji Savjeta Muslimanskog naroda Crne Gore, izrastao u jednu od centralnih tačaka javne afirmacije identiteta, istorijskog pamćenja i društvene vidljivosti nacionalnih Muslimana u Crnoj Gori. Svečana akademija održana u Podgorici pokazala je kontinuitet ove manifestacije, ali i njeno sadržinsko sazrijevanje: pored simboličkog obilježavanja važnog istorijskog datuma, Nacionalni dan sve izrazitije funkcioniše kao prostor artikulacije ključnih pitanja položaja zajednice u savremenom crnogorskom društvu.

Savjet je i ovom prilikom podsjetio na istorijsku osnovu ovog praznika: 20. juna 1912. godine, ukazom knjaza Nikole, za muftiju crnogorskih Muslimana imenovan je *Murteza Karađuzović*, čime su crnogorski Muslimani prvi put u svojoj istoriji dobili duhovnog popoglavljera iz redova domicilnog stanovništva. U

²²⁸ Izvor: <https://savjetmuslimanacg.me/index.php/novosti/item/385-obiljezen-dan-nacionalnih-muslimana-crne-gore-uz-snazne-poruke>

interpretativnom okviru Savjeta, taj događaj prevazilazi administrativno-pravni karakter i dobija značenje institucionalnog priznanja prisustva, dostojanstva i pripadnosti crnogorskih Muslimana državnom i društvenom poretku Crne Gore.

U uvodnom obraćanju generalnog sekretara Savjeta, **mr Kadrije Kurpejovića**, naglašena je upravo ta linija kontinuiteta: ideja da nacionalni Muslimani ne traže privilegije, već priznanje istorijske istine o svom doprinosu izgradnji Crne Gore i potvrdu njihove ravnopravne prisutnosti u njenoj sadašnjosti i budućnosti. U tom smislu, posebno je istaknuta vrijednosna osovina koja povezuje vjeru, dostojanstvo, građansku odgovornost i zajedničko dobro, uz poruku da identitet ne treba da bude osnova podjela, već potencijal društvenog zajedništva. Istaknuto je da nacionalni Muslimani ne traže privilegije, već priznanje istorijske istine o svom doprinosu izgradnji Crne Gore i potvrdu svoje ravnopravne prisutnosti u njenoj sadašnjosti i budućnosti.

Istovremeno, obraćanje je imalo i jasno programsko-institucionalno usmjerenje. Ukazano je na potrebu snažnijeg angažmana državnih organa u oblasti obrazovanja i javnog informisanja, posebno kroz reformu školskih planova i programa i jačanje uloge Javnog servisa u predstavljanju istorijske i kulturne baštine etničkih Muslimana. Time je proslava Nacionalnog dana prevazišla okvir simboličke komemoracije i potvrđena kao platforma za formulaciju konkretnih javnopolitičkih zahtjeva u oblasti kulturne i identitetske ravnopravnosti.

U centralnom dijelu svečanosti, predsjednik Savjeta **Sabrija Vulić** otvorio je pitanja koja Savjet kontinuirano problematizuje u javnom prostoru: **asimilaciju, diskriminaciju, demografski pad i ograničenu institucionalnu zastupljenost nacionalnih Muslimana u Crnoj Gori**. U njegovom obraćanju posebno je naglašena disproporcija između istorijskog prisustva i savremenog društveno-političkog položaja zajednice, uz ukazivanje na izostanak adekvatne reakcije institucija, dijela NVO sektora i šire javnosti na procese koje Savjet prepoznaje kao ozbiljno ugrožavanje identitetskog opstanka. Time je Nacionalni dan još jednom potvrđen kao mjesto javne artikulacije kolektivne zabrinutosti, ali i kao prostor legitimne institucionalne kritike u okviru demokratskog poretka.

Posebnu vrijednost obilježavanja i ove godine predstavljala je dodjela godišnjih nagrada Savjeta, čime se identitetska politika Savjeta simbolički povezuje sa društvenom korisnošću, humanizmom, naučnim i kulturnim radom. Specijalna priznanja dodijeljena su profesoru germanistike **Šefku Ličini**, predsjedniku Udruženja švajcarsko-crnogorskog prijateljstva, te **Evlijanu Bekteševiću iz Gusinja**, dobrovoljnom davaocu krvi, čime je istaknuta širina vrijednosnog okvira koji Savjet promovirše - od kulturnog rada i međunarodnog povezivanja do građanske solidarnosti i humanosti.

Sabrija Vulić i Milan Šćekić

Kadrija Kurpejović i Sabaheta Novalić

Murat Međedović i Šefko Ličina

Alen Pelinković i Evlijan Bektešević

Nagrada za očuvanje kulturnog identiteta Muslimana Crne Gore, koja nosi ime *Avda Međedovića*, dodijeljena je **Sabaheti Novalić iz Petnjice**, uz obrazloženje koje naglašava njen dugogodišnji društveni i javni angažman, kao i posvećenost očuvanju kulturne i nacionalne baštine Muslimana Crne Gore kroz rad u nevladinom sektoru. Ovim priznanjem Savjet je dodatno potvrdio važnost lokalnih inicijativa, ženskog društvenog angažmana i kulturnog rada “na terenu” u procesima očuvanja identiteta.

Najznačajnija godišnja nagrada - nagrada za očuvanje nacionalnog identiteta Muslimana Crne Gore *Murteza Karadžević* - dodijeljena je **dr Milanu Ščekiću**, istraživaču i autoru više radova i knjiga posvećenih istoriji nacionalnih Muslimana u Crnoj Gori. Posebno je prepoznat njegov rad na publikovanju arhivske građe i istraživačkih tekstova, uključujući priloge objavljujane u časopisu *Glas Mrkojevića*, čime je afirmisana važnost naučnog i dokumentarnog rada u procesu institucionalnog čuvanja istorijskog pamćenja. Ova nagrada ima dodatnu simboličku težinu jer pokazuje da Savjet valorizuje istraživački doprinos i van okvira usko shvaćenog identitetskog aktivizma, prepoznajući nauku i arhivistiku kao ključne saveznike kulture sjećanja.

U cjelini posmatrano, obilježavanje Nacionalnog dana Muslimana Crne Gore 2025. godine pokazuje zrelu i višeslojnu koncepciju djelovanja Savjeta: spoj istorijskog pamćenja, savremenog javnog zagovaranja, institucionalne kritike, kulturne politike i javnog priznanja pojedincima koji doprinose zajednici i društvu.

Posebno je značajno što je svečana akademija istovremeno predstavljala i uvod u širi programski okvir manifestacije „Dani Muslimana Crne Gore“, najavljen kroz obrazovne, kulturne i dokumentarističke sadržaje. Time je potvrđeno da Savjet Nacionalni dan ne tretira kao jednodnevni ceremonijalni događaj, već kao polazište za širi kulturni i identitetski program koji povezuje različite generacije, gradove i oblike javnog djelovanja.

7.2. Medijski nastupi Savjeta od osnivanja do danas

Uloga i funkcija javne komunikacije Savjeta

Javna komunikacija Savjeta Muslimanskog naroda Crne Gore predstavlja sastavni dio njegovog institucionalnog mandata i jedan od ključnih mehanizama zaštite i afirmacije prava Muslimana u Crnoj Gori. Savjet komunicira javno prvenstveno radi očuvanja i afirmacije identiteta zajednice, jačanja ravnopravnosti i društvene vidljivosti, te izgradnje kulture sjećanja koja se zasniva na istini, pijetetu prema žrtvama i odgovornom odnosu prema prošlosti. U tom okviru, javni nastupi Savjeta imaju i preventivnu ulogu: služe kao korektiv društvenih narativa koji mogu proizvoditi institucionalnu nevidljivost, asimilacione pritiske, stereotipe ili relativizaciju zločina. Istovremeno, Savjet kroz javnu riječ dosljedno reafirmiše vladavinu prava i građanski poredak kao temelj crnogorskog društva, naglašavajući da se manjinska prava ostvaruju kroz institucionalne mehanizme, dijalog i demokratsku kulturu, a ne kroz konflikte i populističke polarizacije.

U praksi se javna komunikacija Savjeta ostvaruje kroz dva međusobno povezana, ali jasno razlikovana nivoa. Prvi nivo čini institucionalna komunikacija, koja obuhvata saopštenja, pozive, izvještaje, obavještenja i druge formalne forme obraćanja javnosti i nadležnim organima. Njen cilj je da obezbijedi transparentnost rada Savjeta, informiše javnost o aktivnostima, projektima i inicijativama, te uspostavi urednu dokumentaciju institucionalnog djelovanja. Drugi nivo predstavlja javno zagovaranje, koje se ispoljava kroz reakcije, stavove, analitičke osvrte i poruke o pitanjima od šireg društvenog značaja, posebno u oblastima identitetskih prava, ravnopravne zastupljenosti, kulture sjećanja i medijske odgovornosti. U toj dimenziji Savjet se pozicionira kao principijelan društveni akter: javna riječ postaje instrument zaštite dostojanstva zajednice, odbrane istine i podsticanja društvene kohezije, uz dosljedno poštovanje ustavnog poretka i multietničkog karaktera Crne Gore.

Razvoj komunikacionog kanala: Portal Savjeta kao institucionalna infrastruktura

Portal Savjeta Muslimanskog naroda Crne Gore predstavlja ključni komunikacioni kanal i važan instrument institucionalne komunikacije i javnog informisanja o aktivnostima Savjeta, kao i o pitanjima od značaja za identitet, kulturu i društveni položaj Muslimana u Crnoj Gori. Kroz objave na portalu moguće je pratiti razvoj i dinamiku djelovanja Savjeta u različitim periodima njegovog rada, od prvih informativnih saopštenja do savremenih analitičkih i javnih reagovanja. Analiza sadržaja i dinamike objava pokazuje da portal nije imao samo informativnu funkciju, već je postepeno postao prostor javne afirmacije kulturnih i identitetskih pitanja, kao i platforma za predstavljanje projekata, konferencija, istraživanja i institucionalnih inicijativa Savjeta. Na osnovu intenziteta i tematike objava uočavaju se različite faze razvoja portala, koje istovremeno odražavaju i širi institucionalni razvoj Savjeta.

Metodološka napomena. Podaci su preuzeti sa zvaničnog portala Savjeta (<https://savjetmuslimanacg.me/>). Kao datum objave uziman je datum publikovanja označen na portalu (“Created on”), pri čemu su objave sistematizovane po godinama. U procesu obrade izvršeno je uklanjanje dupliranih zapisa (identičan datum i identičan naslov/sadržaj), te je formirana jedinstvena baza koja je korišćena za statističku i grafičku analizu u periodu 2008 - 2026.

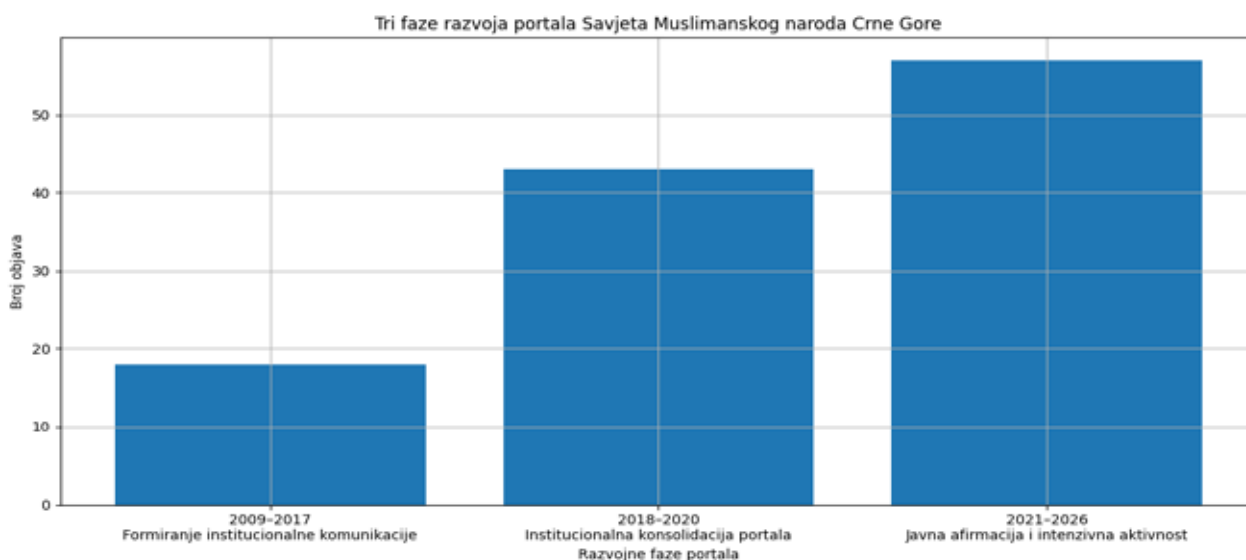
Grafikon 10: Broj objava na portalu Savjeta Muslimanskog naroda Crne Gore po godinama (2008 - 2026)

Grafikon prikazuje dinamiku objava u periodu od 2008. do 2026. godine. Napominje se da u 2008. godini nijesu evidentirane objave, dok je u periodu 2009 - 2017 broj objava relativno mali i neravnomjeran, što ukazuje na fazu formiranja i postepenog razvoja portala kao informativnog kanala. Od 2018. godine bilježi se nagli porast broja objava, što predstavlja važnu prekretnicu, nakon koje portal sve više postaje instrument javne komunikacije Savjeta. U periodu 2020–2024 broj objava ostaje na visokom nivou, uz stabilan tok informacija o projektima, konferencijama, istraživanjima i društveno-političkim pitanjima relevantnim za položaj Muslimana u Crnoj Gori. Nakon vrhunca aktivnosti u 2024. godini uočava se blagi pad u 2025. i 2026. godini, što može odražavati promijenjenu dinamiku aktivnosti ili još uvijek nepotpun godišnji presjek za posljednje godine.

Izvor podataka: Portal Savjeta Muslimanskog naroda Crne Gore (<https://savjetmuslimanacg.me/>); analiza i obrada autora.

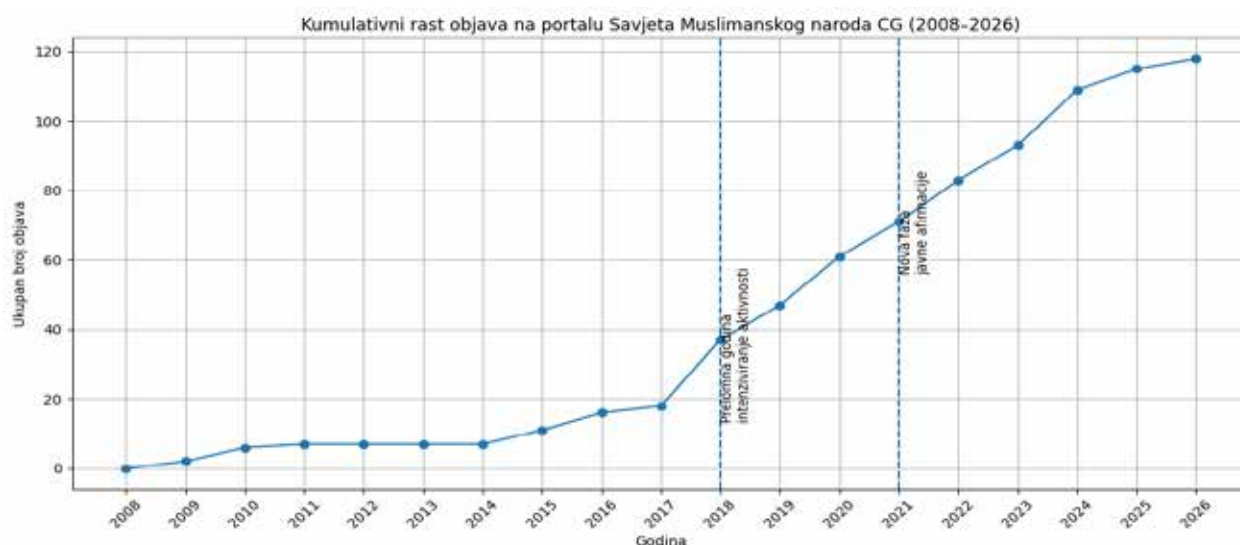
Grafikon 11: Tri faze razvoja portala Savjeta Muslimanskog naroda Crne Gore

Izvor podataka: Portal Savjeta Muslimanskog naroda Crne Gore (<https://savjetmuslimanacg.me/>); analiza i obrada autora

Na osnovu broja objava i karaktera sadržaja uočavaju se tri faze razvoja portala: (1) 2009–2017 – faza formiranja institucionalne komunikacije, sa sporadičnim objavama koje dominantno prate saopštenja, tribine i pojedine projekte; (2) 2018 – 2020, faza institucionalne konsolidacije, sa značajnim rastom broja objava i širenjem tema; (3) 2021 - 2026 - faza javne afirmacije i intenzivne aktivnosti, u kojoj portal dobija izraženiju ulogu u javnom prostoru kroz analitičke tekstove, reagovanja i kontinuirano izveštavanje o institucionalnim inicijativama Savjeta.

Grafikon 12: Kumulativni rast objava na portalu Savjeta Muslimanskog naroda Crne Gore (2008 - 2026)

Izvor podataka: *Portal Savjeta Muslimanskog naroda Crne Gore* (<https://savjetmuslimanacg.me/>); analiza i obrada autora.

Kumulativni prikaz jasno pokazuje postepen rast u početnom periodu (2009 - 2017), prelomnu tačku 2018. godine, kao i novu fazu intenzivnijeg rasta nakon 2021. godine. Ukupan rast broja objava potvrđuje da je portal postao važan instrument institucionalne komunikacije, javnog djelovanja i afirmacije identiteta Muslimana u Crnoj Gori. Kvantitativni trendovi i faze razvoja portala daju pouzdan okvir za razumijevanje sadržaja i dinamike javnih istupa Savjeta u nastavku poglavlja.

Programska polazišta i rani standardi javnog govora (2008 - 2011)

U prvoj godini nakon konstituisanja, Savjet Muslimanskog naroda Crne Gore počinje da gradi prepoznatljiv javni profil kroz dva međusobno povezana pravca. Prvi je javno-zagovarački i edukativni, usmjeren na oblikovanje standarda javnog govora o manjinama, posebno u medijima. Drugi je institucionalno-zaštitni, usmjeren na reagovanje u situacijama koje se tiču zakonitosti, jednakosti i ravnopravne zastupljenosti. Ova rana faza je važna jer pokazuje da se Savjet od početka pozicionirao kao tijelo koje manjinska prava tumači u okvirima demokratske kulture i mehanizama pravne države, a ne kao prigodno ili simboličko predstavništvo.

U tom kontekstu, jedan od ranih programskih oslonaca predstavljalo je javno istupanje predsjednika Savjeta **Sabrije Vulića** u tekstu „Manjine i mediji“, u kojem je otvoreno pitanje javne vidljivosti manjina i odgovornosti medija u profesionalnom tretmanu različitosti.²²⁹ Polazeći od dileme da li insistiranje na ravnopravnosti znači insistiranje na razlikama, autor uspostavlja normativni stav da ravnopravno prisustvo manjina nije privilegija, već standard profesionalnog novinarstva i dio šireg pojma ljudskih prava. Posebno je problematizovan incidentni i stereotipni okvir u kojem se manjine

Sabrija Vulić

²²⁹ <https://hgdcgkotor.wordpress.com/2008/12/10/manjine-i-mediji/>

ponekad predstavljaju, uz upozorenje da medijsko “umnožavanje” poruka mržnje – bez konteksta i potrebe – može proizvesti suprotan efekat od javnog interesa. Istovremeno se naglašava i odgovornost manjinskih zajednica da aktivno učestvuju u oblikovanju sopstvene javne slike, bez redukcije identiteta na folklornu dimenziju.

Paralelno sa ovim edukativno-programskim nastupom, Savjet je 2008. godine demonstrirao i institucionalno-zaštitnu ulogu kroz rane javne reakcije.²³⁰ U septembru 2008. godine Savjet se javno oglasio povodom dešavanja u vezi sa upisom pripadnika manjinskih naroda i nacionalnih zajednica u Policijsku akademiju u Danilovgradu. U saopštenju za javnost, predsjednik Savjeta **Sabrija Vulić** zatražio je od nadležnih organa da hitno ispituju navode o mogućim nepravilnostima u postupku upisa, uz jasan stav da, ukoliko su nepravilnosti postojale, odgovorni moraju biti sankcionisani u skladu sa zakonom.²³¹ Time je već u prvoj godini rada postavljen principijelan standard djelovanja: Savjet ne nastupa kroz politizaciju ili medijsku dramatizaciju, već insistira na institucionalnim mehanizmima i vladavini prava.

Posebno je važno da je u istom saopštenju naglašeno kako Savjet ne zagovara pretvaranje nacionalne pripadnosti u profesionalnu privilegiju, već se dosljedno zalaže za ravnopravnu zastupljenost pripadnika Muslimanskog naroda u svim segmentima društva, uz poštovanje principa kvaliteta, znanja i sposobnosti kandidata. U toj ravnoteži između merituma i ravnopravnosti prepoznaje se rani pokazatelj programske zrelosti Savjeta i njegove opredijeljenosti ka institucionalnim, a ne populističkim rješenjima, pri čemu se afirmativna akcija razumije kao normativno utemeljen mehanizam politike jednakih mogućnosti.

Može se zaključiti da je medijska vidljivost Savjeta u periodu prvog saziva bila ograničena, ali strateški važna. Javne izjave, saopštenja i učešće predstavnika Savjeta u medijskim emisijama korišćeni su kao osnovni kanali za predstavljanje stavova Savjeta i informisanje javnosti o njegovim aktivnostima. U ovom periodu Savjet je posebnu pažnju posvetio izgradnji kredibiliteta i umjerenom javnom nastupu, izbjegavajući senzacionalizam i političku konfrontaciju. Ovakav pristup doprinio je tome da Savjet u javnosti bude prepoznat kao ozbiljna i odgovorna institucija.

Sagledana u cjelini, 2008. godina ima fundamentalni značaj u istoriji Savjeta Muslimanskog naroda Crne Gore. Ona označava prelazak sa društveno-inicijativnih i nevladinih oblika organizovanja na formalno, zakonom priznato institucionalno djelovanje. Konstituisanjem Savjeta, usvajanjem osnovnih normativnih akata i prvim javnim istupima postavljeni su temelji za kasnije, znatno snažnije javno, političko i kulturno djelovanje. Upravo u ovoj godini Savjet definiše osnovne vrijednosti koje će ostati konstanta u njegovom radu: poštovanje ustavnog poretka, afirmaciju identiteta bez isključivosti, zalaganje za ravnopravnost i institucionalni dijalog kao osnovni mehanizam zaštite prava Muslimana u Crnoj Gori.

2010: Forum 2010, otvoreno pismo i CEDEM referenca (granice dijaloga o ljudskim pravima)

Savjet Muslimanskog naroda Crne Gore je tokom 2010. godine nastavio da gradi prepoznatljiv javni profil kroz nastupe u kojima se pitanja manjinskih prava povezuju sa principima demokratske kulture i institucionalne zaštite. U tom kontekstu posebno se izdvaja otvoreno pismo predsjednika Savjeta **Sabrije Vulića** upućeno **Žarku Rakčeviću** povodom poziva na okrugli sto Foruma 2010 o ljudskim pravima, zakazan za 10. decembar 2010. godine u Podgorici. Savjet je obrazložio da ne želi prisustvovati zbog izbora uvodničara, smatrajući da dijalog o ljudskim pravima gubi kredibilitet ukoliko se istovremeno osporava ili relativizuje pravo na slobodno nacionalno izjašnjavanje i priznanje identitetske posebnosti zajednice.²³²

230 Savjet Muslimanskog naroda Crne Gore, Saopštenje za javnost, 17. septembar 2008, Arhiva Savjeta Muslimanskog naroda Crne Gore (interni dokument).

231 MINA – Agencija za vijesti Crne Gore, „Nadležni da ispituju dešavanja u Policijskoj akademiji“, Podgorica, 17. septembar 2008, objavljeno 17. septembra 2008.

232 <https://savjetmuslimanacg.me/index.php/novosti/item/115-otvoreno-pismo-gospodinu-zarku-rakcevicu>

Osvrt je značajan jer pokazuje dvostruku strategiju Savjeta: principijelnu odbranu dostojanstva identiteta i insistiranje na argumentaciji, a ne na polemičkoj eskalaciji. U pismu se odbacuju javne kvalifikacije o „naciji u nestajanju“, uz pozivanje na istraživanje CEDEM-a iz oktobra 2010. godine (prema navodu iz pisma), čime se naglašava da je identitet zajednice i statistički vidljiv i društveno relevantan. Istovremeno, završna čestitka povodom Dana ljudskih prava i poziv na odgovorniji izbor sagovornika pokazuje da Savjet nastupa institucionalno i dijaloški, ali uz jasnu granicu: razgovor o pravima nije moguć bez priznanja prava na identitet.²³³

Zajedničko obraćanje nacionalnih savjeta upućeno Ministarstvu za ljudska i manjinska prava 2010. godine bilo je usmjereno na pitanje stabilnog i predvidivog finansiranja rada savjeta, kao osnovnog preduslova za ostvarivanje zakonom propisanih nadležnosti i kontinuirano funkcionisanje institucionalnih mehanizama zaštite manjinskih prava. Posebna vrijednost ovog nastupa ogleda se u činjenici da je riječ o koordinisanom, zajedničkom istupu više savjeta, koji je afirmisao međusavjetsku solidarnost i otvorio prostor za intenzivniju saradnju među savjetima u odnosu prema državnim organima, jačajući njihov zajednički institucionalni kapacitet i vidljivost u javnom prostoru.²³⁴

Zaključak: rani standardi javnog govora Savjeta (2008 - 2011)

Sagledani zajedno, rani javni istupi Savjeta (2008 - 2011) uspostavili su tri trajna standarda javnog djelovanja: ravnotežu merituma i ravnopravnosti (afirmativna akcija kao politika jednakih mogućnosti, a ne privilegija), institucionalni jezik i oslanjanje na mehanizme pravne države (provjera navoda, odgovornost i zakonitost), te anti-senzacionalistički pristup (umjeren ton, argumentacija i izbjegavanje dramatizacije). Ovi principi postali su prepoznatljiva konstanta koja će u kasnijim fazama, naročito nakon 2018. godine, dobiti znatno intenzivniji i sadržajno širi javni izraz.

Nakon ove rane faze programskog profilisanja, Savjet ulazi u period stabilizacije rada i tišeg institucionalnog sazrijevanja, u kojem je javna produkcija bila rjeđa, ali su postavljeni temelji za intenzivnije djelovanje u narednoj deceniji.

Faza institucionalnog sazrijevanja (2012 - 2017)

Period od 2012. do 2017. godine može se opisati kao faza tišeg institucionalnog sazrijevanja Savjeta Muslimanskog naroda Crne Gore, u kojoj je javna vidljivost bila umjerenija, a medijska produkcija rjeđa u odnosu na kasnije godine. U ovom razdoblju Savjet nastavlja da djeluje u okviru zakonom definisanih nadležnosti, uz fokus na stabilizaciju unutrašnjeg rada, održavanje institucionalnog kontinuiteta i realizaciju aktivnosti koje nijesu uvijek imale intenzivnu ili kontinuiranu medijsku refleksiju. Posmatrano kroz dinamiku portala, ovaj period se prepoznaje kao faza manjeg broja objava, što može biti posljedica skromnijeg obima javnih istupa, ali i slabije sistematizacije ili arhiviranja sadržaja na samom portalu.

Iako je javno prisustvo u ovoj fazi bilo manje izraženo, Savjet je kroz pojedinačne projekte, tribine i kulturno-edukativne programe nastavio da gradi tematske i institucionalne oslonce koji će nakon 2018. godine dobiti jasniju i intenzivniju javnu formu. Ovaj period predstavlja most između ranog programskog profilisanja (2008 - 2011) i kasnijeg intenziviranja javnog zagovaranja (2018 - 2025), u kojem su rani standardi institucionalnog jezika, dijaloga i odgovornog javnog nastupa zadržani kao konstanta, ali su u narednoj fazi dobili širi domet i veću učestalost.

²³³ Ibid.

²³⁴ <https://savjetmuslimanacg.me/index.php/novosti/item/110-ministarstvu-za-ljudska-i-manjinska-prava-vlade-crne-gore>

Kontinuitet javnog zagovaranja i kultura sjećanja (2018 - 2025)

Period od 2018. do 2025. godine predstavlja najintenzivniju fazu javnog djelovanja Savjeta Muslimanskog naroda Crne Gore. U ovom razdoblju Savjet kroz saopštenja, javne reakcije, izjave i simboličke činove izgrađuje koherentnu i prepoznatljivu politiku javnog nastupa, zasnovanu na vrijednostima ravnopravnosti, istine, kulture sjećanja, institucionalne odgovornosti i zaštite dostojanstva zajednice. Za razliku od sporadičnih reagovanja, javni istupi Savjeta u ovom periodu čine sadržajno povezanu cjelinu, u kojoj se ključne teme— identitet, institucionalna vidljivost, suočavanje sa prošlošću, govor mržnje i medijska odgovornost— razrađuju dosljedno i argumentovano, uz zadržavanje institucionalnog jezika i insistiranje na vladavini prava.

U tematskom smislu, javni nastupi Savjeta u periodu 2018 - 2025 mogu se sistematizovati u četiri povezane podfaze: (1) konsolidacija i afirmacija identiteta (2018 - 2019), (2) prelomna 2020. godina u kojoj javna riječ Savjeta dobija snažnu bezbjednosnu i memorijalnu dimenziju, (3) period 2021 - 2022 obilježen društvenim tenzijama, identitetskim pritiscima i popisnim procesima, te (4) period 2023 - 2025 u kojem Savjet posebno naglašava medijsku odgovornost, borbu protiv istorijskog revizionizma i ulogu javnog servisa u oblikovanju kolektivne memorije. Ovakva periodizacija omogućava da se javni istupi posmatraju ne samo hronološki, već i kao razvoj sadržaja i intenziteta institucionalnog zagovaranja.

Konsolidacija i afirmacija identiteta (2018 - 2019)

U prve dvije godine posmatranog perioda, javni istupi Savjeta uglavnom prate proces institucionalne konsolidacije i programske stabilizacije. Reagovanja Savjeta u ovom periodu imala su odmjeren i preventivan karakter, sa naglašenim insistiranjem na dijalogu, institucionalnim mehanizmima i očuvanju multietničkog sklada.

Savjet je kroz javne poruke dosljedno afirmisao stav da identitetska pitanja Muslimana ne smiju biti instrumentalizovana u dnevno-političke svrhe, niti tretirana kao prijetnja građanskom karakteru Crne Gore. U tom kontekstu, javni istupi su služili kao korektiv društvenih narativa koji su pokušavali da marginalizuju ili relativizuju autohtoni identitet Muslimana, ali bez ulaska u retoriku konflikta ili političke polarizacije.

Ovaj period karakteriše svojevrsna priprema javnog prostora za kasnije, znatno intenzivnije zagovaračko djelovanje Savjeta, naročito u oblasti kulture sjećanja.

Obraćanje predsjednika Savjeta Sabrije Vulića povodom deset godina postojanja i rada (2018): „Crnogorski Muslimani su izdržali udar vremena“²³⁵

Povodom obilježavanja deset godina postojanja i rada Savjeta Muslimanskog naroda Crne Gore, predsjednik Savjeta Sabrija Vulić u svom obraćanju javnosti snažno je ukazao na istorijsku istrajnost crnogorskih Muslimana, naglašavajući da su, uprkos „udaru vremena i pomodarskim vjetrovima koji duvaju sa svih strana“, ostali dosljedni izboru svojih predaka da im nacionalno ime bude Musliman.

Vulić je podsjetio da su crnogorski Muslimani u posljednje dvije decenije suočeni sa intenzivnim procesima asimilacije, koji se, kako je naveo, najupečatljivije ogledaju u demografskim podacima – od oko 90.000 pripadnika prema popisu iz 1991. godine, do znatno manjeg broja u savremenom periodu. I pored toga, poručio je da takvi procesi ne mogu obeshrabrili zajednicu, jer postoji dug prema precima koji su, u složenim istorijskim okolnostima, izborili pravo na sopstveno nacionalno ime.

U tom kontekstu posebno je istaknuta višedecenijska borba za ustavno priznanje nacionalnog imena Musliman, krunisana Ustavom iz 1974. godine, u kojoj su učestvovali brojni istaknuti intelektualci i društveni

235 Izvor: CDM, „Vulić: Crnogorski Muslimani su izdržali udar vremena“, objavljeno 14. decembra 2018. godine, dostupno na: <https://www.cdm.me/drustvo/vulic-crnogorski-muslimani-su-izdrzali-udar-vremena/>

djelatnici, među kojima i akademik dr Avdul Kurpejović. Vulić je podsjetio i na pokušaje iz 2001. godine da se ovo nacionalno ime administrativno izbriše, ocijenivši da takvi pokušaji nijesu uspjeli upravo zahvaljujući istorijskoj svijesti i otpornosti zajednice.

Govoreći o osnivanju Savjeta, Vulić je naglasio da je Savjet Muslimanskog naroda Crne Gore formiran u martu 2008. godine, na inicijativu grupe građana muslimanske nacionalnosti, u okolnostima koje ni tada, a ni danas, nijesu bile nimalo lake. Uprkos pritiscima, kako je istakao, osnovana je institucija koja sistematski brine o kulturnom i istorijskom nasljeđu crnogorskih Muslimana, baštineći crnogorski jezik kao svoj i Crnu Goru kao jedinu i nedjeljivu matičnu državu.

Na kraju obraćanja, predsjednik Savjeta je naglasio građanski karakter djelovanja institucije, ukazujući da crnogorski Muslimani nemaju izvornu političku partiju, ali da njihov koncept počiva na građanskim vrijednostima, uz puno razumijevanje potrebe očuvanja nacionalnog i kulturnog identiteta i ravnopravnog položaja u društvu. Takav pristup, prema njegovim riječima, predstavlja osnovu za izgradnju Crne Gore kao zajedničke države svih njenih građana, uz stalnu težnju ka unapređenju postojećih standarda ravnopravnosti i suživota.

2020: Apel i reagovanja – institucionalna zaštita zajednice²³⁶

Javni apel u postizbornom kontekstu: bezbjednost, govor mržnje i kultura sjećanja

Godina 2020. predstavlja prelomni trenutak u javnom djelovanju Savjeta Muslimanskog naroda Crne Gore. U toj godini javni istupi Savjeta dobijaju snažnu etičku i memorijalnu dimenziju, naročito kroz kontinuirano insistiranje na suočavanju sa ratnim zločinima i kulturi sjećanja. U kontekstu postizborne atmosfere i naglog porasta društvenih tenzija u Crnoj Gori tokom 2020. godine, Savjet Muslimanskog naroda Crne Gore uputio je snažan javni apel domaćim i međunarodnim akterima, upozoravajući na pojavu šovinističkih ispada, govora mržnje i ugrožavanje elementarne bezbjednosti pripadnika muslimanske zajednice.

Savjet je tom prilikom jasno naglasio da nije politička organizacija i da ga ne interesuju rezultati izbora kao takvi, ali da ima institucionalnu i moralnu obavezu da svim demokratskim sredstvima stane u zaštitu pripadnika Muslimanskog naroda, naročito u opštinama na sjeveru Crne Gore, gdje je, kako je navedeno, ugrožena njihova životna sigurnost i egzistencija. Poseban apel upućen je tadašnjem političkom akteru od ključnog uticaja, Dritanu Abazoviću, uz pitanje koje je snažno odjeknulo u javnosti: da li se sloboda može poistovijetiti sa anarhijom. U saopštenju Savjeta izražena je duboka zabrinutost zbog atmosfere straha u kojoj, kako se navodi, crnogorski Muslimani „ponovo spavaju sa pasošima ispod jastuka“, uz bolna sjećanja na traumatične događaje iz novije istorije – Štrpce, Bukovicu, Srebrenicu, ali i druga mjesta stradanja i progona.

Savjet je upozorio da izostanak jasne i nedvosmislene osude šovinističkih poruka i prijetnji dodatno produbljuje osjećaj nesigurnosti i vraća kolektivna sjećanja na devedesete godine. Posebno je istaknuto da se povjerenje u umirujuće političke narative iscrpilo, te da se zajednica oslanja isključivo na ono što vidi i doživljava u svakodnevnom životu, a što je, kako je ocijenjeno, u tom periodu bilo „ružno i zastrašujuće“. U saopštenju je upućen i apel nevladinom sektoru da ne ostane nijem pred pojavama koje ugrožavaju manjinske zajednice, podsjećajući da se principijelnost ne može selektivno primjenjivati. Takođe, međunarodne institucije su pozvane da ne ponove greške iz devedesetih godina, uz upozorenje da bi eventualno ignorisanje ovakvih pojava predstavljalo svjesnu političku odluku, a ne previd.

Savjet je zaključio porukom snažne identitetske i građanske pripadnosti, naglašavajući da je Crna Gora

²³⁶ **Pobjeda**, „Savjet Muslimanskog naroda: Abazoviću, da li je sloboda anarhija - Muslimani ponovo spavaju sa pasošima ispod jastuka“, Pobjeda, objavljeno 02.09.2020. godine, dostupno na:

<https://www.pobjeda.me/clanak/savjet-muslimanskog-naroda-abazovicu-da-li-je-sloboda-anarhija>

domovina crnogorskih Muslimana, njihova jedina država i prostor u kojem žele da žive u miru, ravnopravnosti i multietničkom skladu, dijeleći i dobro i zlo sa pripadnicima svih drugih naroda i vjera. Ovi istupi nijesu bili ograničeni na komemorativni diskurs, već su jasno povezani sa savremenim političkim i institucionalnim praksama, čime je kultura sjećanja postavljena kao aktivna, a ne pasivna društvena vrijednost.

Reagovanje na emisiju „Argumenti“ (23. oktobar 2020): zaštita istine i identitetskog kontinuiteta
 Povodom emisije „Argumenti“, emitovane 23. oktobra 2020. godine na Prvom programu Televizije Crne Gore, u kojoj je gost bio prof. dr Šerbo Rastoder, Savjet Muslimanskog naroda Crne Gore smatra neophodnim da se, u interesu istine i informisanja crnogorske javnosti, osvrne na više netačnih, neargumentovanih i tendencioznih tvrdnji iznesenih na račun crnogorskih Muslimana. Savjet je posebno zabrinut zbog činjenice da u pomenutoj emisiji nije postojao adekvatan sagovornik koji bi mogao da argumentovano odgovori na iznesene stavove, čime je javni prostor ostao uskraćen za uravnotežen i činjenično utemeljen dijalog.²³⁷

Posebno iznenađuje što ovakve tvrdnje dolaze od autora koji je u ranijim naučnim radovima, sve do početka dvijetisućitih godina, Muslimane u Crnoj Gori dosljedno tretirao kao autohton narod, jasno označavan velikim početnim slovom i prepoznat kao poseban nacionalni identitet. U kasnijem periodu, međutim, uočava se izrazita terminološka i interpretativna promjena, koja ne prati istorijske činjenice, već političke i identitetske okolnosti tog vremena. Uprkos toj promjeni, i u djelima nastalim nakon 2001. godine, termin „Musliman“ se i dalje pojavljuje, što ukazuje na teškoće u potpunom brisanju istorijskog i identitetskog kontinuiteta, čak i kada se on pokušava zanemariti ili relativizovati.

Tvrdnje kojima se dovodi u pitanje postojanje Muslimana kao nacionalne zajednice u savremenom svijetu ne stoje pred elementarnim činjenicama. Muslimani su kao nacionalna kategorija evidentirani u popisima stanovništva u više država regiona, uključujući Srbiju, Hrvatsku i Sloveniju. Iako su u pojedinim slučajevima, usljed političkih i identitetskih projekata, desetine hiljada ljudi administrativno svrstane u religijsku kategoriju, oni nijesu mogli biti izbrisani iz zvaničnih statističkih evidencija. Stoga je posebno problematično da se ovakva pitanja postavljaju iz perspektive nekoga ko je u različitim fazama svog javnog djelovanja bio povezan sa institucijama i organizacijama koje su se bavile upravo pitanjima identiteta Muslimana.

Savjet odbacuje tvrdnje kojima se Muslimani u Crnoj Gori prikazuju kao politički „lojalni kadrovi“ vladajućih struktura. Istorijska i savremena politička praksa pokazuje suprotno: u prethodne dvije decenije, broj Muslimana na ministarskim pozicijama u svim vladama Crne Gore može se nabrojati na prste jedne ruke. Uporedna analiza političke zastupljenosti jasno pokazuje da su druge nacionalne zajednice imale znatno veći institucionalni pristup izvršnoj vlasti. Muslimani su, naprotiv, svoju lojalnost dokazivali prvenstveno kroz dosljednu privrženost Crnoj Gori kao jedinoj matičnoj državi, a ne kroz političke privilegije ili funkcije.

Pokušaji da se današnje identitetske podjele među Muslimanima u Crnoj Gori pripisuju samoj zajednici predstavljaju zamjenu teza. Proces preimenovanja nacionalnog imena iz 2003. godine odvijao se u specifičnom političkom kontekstu i uz snažno učešće pojedinaca i struktura blisko povezanih sa tadašnjim vladajućim elitama. Ti procesi ostavili su duboke i trajne posljedice po identitetsko jedinstvo Muslimana, koje se ne mogu ignorisati niti prećutati.

Savjet Muslimanskog naroda Crne Gore odbacuje i insinucije o navodnim pokušajima izazivanja sukoba između Muslimana i Bošnjaka. Naprotiv, Savjet ima korektnu i konstruktivnu saradnju kako sa političkim predstavnicima Bošnjaka, tako i sa njihovim nacionalnim institucijama. Ta saradnja počiva na međusobnom uvažavanju, dijalogu i svijesti o zajedničkim istorijskim korijenima, uz puno poštovanje prava na različito nacionalno samoopredjeljenje.

²³⁷ Savjet Muslimanskog naroda Crne Gore, *Reagovanje Savjeta Muslimanskog naroda Crne Gore povodom emisije „Argumenti“ emitovane 23. oktobra 2020. godine*, 27. oktobar 2020, zvanična internet stranica Savjeta Muslimanskog naroda Crne Gore, dostupno na: <https://savjetmuslimanacg.me/index.php/novosti/item/204-reagovanje>

Izvršni odbor Savjeta Muslimanskog naroda Crne Gore smatra da javni diskurs o identitetu, istoriji i položaju manjinskih zajednica mora biti zasnovan na činjenicama, naučnoj dosljednosti i etičkoj odgovornosti. Svako drugačije postupanje ne doprinosi razumijevanju i pomirenju, već produbljuje nepovjerenje i konfuziju u društvu koje teži da se razvija kao građanska i multietnička zajednica.

Društvene tenzije, simbolički napadi i institucionalna vidljivost (2021 - 2022)

Period 2021 - 2022 obilježen je intenziviranjem javnih istupa Savjeta Muslimanskog naroda Crne Gore u kontekstu rasta društvenih tenzija, pojave govora mržnje i simboličkih pritisaka na identitetsku vidljivost Muslimana u Crnoj Gori. U takvom ambijentu Savjet je djelovao kao institucionalni korektiv i javni glas zajednice, insistirajući na zaštiti dostojanstva, istorijskog kontinuiteta i ravnopravnog položaja Muslimana u crnogorskom društvu. Javni nastupi iz ovog perioda objedinjeni su oko dvije tematske osi: (1) etičke i memorijalne odgovornosti prema žrtvama zločina i (2) odbrane ravnopravnosti i političke vidljivosti zajednice u savremenim institucionalnim okvirima.

2021: Kultura sjećanja i moralna odgovornost javnog govora

Reagovanje Savjeta povodom podrške zaštitnicima zločinaca iz Štrbaca²³⁸

U martu 2021. godine Savjet Muslimanskog naroda Crne Gore reagovao je povodom javnih istupa pojedinaca koji su se predstavljali kao „muslimanska građanska inicijativa“, a koji su, prema ocjeni Savjeta, pružili podršku strukturama i akterima povezanim sa zaštitom izvršilaca ratnih zločina, uključujući i zločin u Štrpcima.

U saopštenju Savjeta istaknuto je da pomenuti pojedinci nemaju nikakve stvarne veze sa Muslimanima Crne Gore, te da se, prema raspoloživim saznanjima, ni sami nacionalno ne izjašnjavaju kao Muslimani. Posebno je naglašeno da njihovo reagovanje dolazi svega nekoliko dana nakon što su delegacije Savjeta položile cvijeće na spomen-obilježjima u Bijelom Polju i Podgorici, u znak sjećanja na otete i ubijene putnike iz voza u Štrpcima.

Savjet je ocijenio da davanje podrške onima koji štite ratne zločince i relativizuju zločine nad Muslimanima predstavlja ne samo duboki moralni pad, već i vrijeđanje uspomene na sve muslimanske žrtve ratova na prostoru bivše Jugoslavije. Takvi istupi, kako se navodi, podsjećaju na najtragičnije događaje poput Srebrenice i drugih stratišta, te upozoravaju na opasnost od povratka retorike i praksi koje su već jednom proizvele masovno stradanje.

U reagovanju se dodatno ukazuje na selektivno i namjerno zaboravljanje istorijskih činjenica: od zločina počinjenih tokom Drugog svjetskog rata i ratova devedesetih, preko savremenih oblika govora mržnje i vandalizma nad muslimanskim civilnim i vjerskim objektima, do sistematskog potkopavanja višedecenijskih napora građanskih i multietničkih političkih snaga u Crnoj Gori.

Savjet Muslimanskog naroda Crne Gore je u tom kontekstu reafirmisao svoj kontinuitet djelovanja kao autentični predstavnik Muslimana u Crnoj Gori, jasno poručujući da će i dalje dosljedno podržavati svaku istinsku građansku inicijativu zasnovanu na ravnopravnosti, suživotu i poštovanju žrtava, bez obzira na vjersku ili nacionalnu pripadnost. Takvo opredjeljenje, kako se navodi, predstavlja osnovu njegovog djelovanja od osnivanja do danas.

2022: Simbolički napadi, institucionalna nevidljivost i zahtjev za ravnopravnošću

²³⁸ Izvor: CdM, „Savjet Muslimanskog naroda: Podrška onima koji štite dželate iz Štrbaca i njima sličnima grijeh prema svim muslimanskim žrtvama“, objavljeno 2. marta 2021. godine, dostupno na: <https://www.cdm.me/politika/savjet-muslimanskog-naroda-podrška-onima-koji-štite-dzelate-iz-strbaca-i-njima-slicnima-grijeh-prema-svim-muslimanskim-zrtvama/>

Reagovanje povodom cijepanja bilborda u Petnjici (Nacionalni dan Muslimana – 20. jun)²³⁹

Posebno značajan bio je javni istup Savjeta povodom cijepanja bilborda u Petnjici, postavljenog u susret obilježavanju Nacionalnog dana Muslimana Crne Gore - 20. juna 2022. godine. Savjet je ovaj čin jasno okarakterisao ne samo kao vandalizam, već kao svjesni pokušaj simboličkog brisanja istorijskog prisustva Muslimana u Crnoj Gori. U saopštenju je naglašeno da je sam datum Nacionalnog dana Muslimana neraskidivo vezan za crnogorsku državnu i istorijsku tradiciju, te da napad na njegovo obilježavanje predstavlja napad na zajedničko kulturno pamćenje i ustavne vrijednosti države.

Savjet je tom prilikom snažno poručio da se Muslimani Crne Gore ne stide svoje istorije, porijekla, jezika i pripadnosti Crnoj Gori, ističući da se njihov identitet ne gradi u opoziciji prema drugima, već kao sastavni dio crnogorskog društva. Naglašeno je da se bilbord neće ukloniti, već obnoviti, upravo kao čin otpora simboličkom nasilju i poruka da se identitet ne može cijepati niti izbrisati vandalizmom.

U istom saopštenju Savjet je upozorio i na dublji problem institucionalne nevidljivosti Muslimana u sistemu vlasti, ukazujući na činjenicu da u tadašnjoj izvršnoj i zakonodavnoj vlasti nije bilo autohtonih predstavnika Muslimanskog naroda. Takvo stanje ocijenjeno je kao dodatni faktor ranjivosti zajednice, uz poruku da se ravnopravnost ne može svesti na deklarativna načela, već zahtijeva stvarno učešće u institucijama odlučivanja.

Reagovanje povodom izjave potpredsjednika Vlade (januar 2022): „Da li je dobrodošlo 5,1% crnogorskih Muslimana?“²⁴⁰

U januaru 2022. godine Savjet Muslimanskog naroda Crne Gore reagovao je povodom javne izjave potpredsjednika Vlade Crne Gore Dritana Abazovića, koji je putem društvene mreže Twitter izrazio dobrodošlicu u eventualnu „Vladu pomirenja“ pripadnicima pojedinih naroda i vjerskih zajednica, pri čemu, prema ocjeni Savjeta, nijesu pomenuti crnogorski Muslimani.

U saopštenju Izvršnog odbora Savjeta istaknuto je da je ovakav javni nastup, u najmanju ruku, izazvao neprijatno iznenađenje, imajući u vidu da, prema relevantnim istraživanjima, crnogorski Muslimani čine oko 5,1 odsto stanovništva Crne Gore. Savjet je ocijenio da se time nastavlja dugogodišnja praksa političke marginalizacije, podsjećajući da je u prethodne dvije decenije svega jedan ministar u Vladi Crne Gore bio iz reda Muslimana koji su se tako nacionalno izjašnjavali.

U reagovanju se posebno naglašava da su crnogorski Muslimani jedina manjinska nacionalna zajednica koja nema drugu matičnu državu osim Crne Gore, te da su, uprkos izraženim procesima asimilacije i institucionalne nevidljivosti, pokazivali visok stepen građanske svijesti i lojalnosti državi. Savjet je upozorio da se takav odnos ne smije dodatno produbljivati simboličkim isključivanjem iz javnog i političkog diskursa.

Istovremeno, u saopštenju je izražena nada da je riječ o nenamjernom propustu, uz poziv da se on ispravi kroz uključivanje predstavnika Muslimana u eventualne buduće izvršne strukture vlasti, među kojima, kako se navodi, postoji značajan broj visoko kvalifikovanih i društveno afirmisanih stručnjaka.

Ovi javni istupi iz perioda 2021 - 2022. dodatno su učvrstili poziciju Savjeta kao legitimnog i odgovornog institucionalnog zaštitnika zajednice. Savjet je dosljedno pokazivao da reaguje ne iz potrebe za konfrontacijom, već iz obaveze da brani ustavni poredak, multietnički karakter Crne Gore i pravo Muslimana na vidljiv, dostojanstven i ravnopravan identitetski izraz u javnom prostoru.

²³⁹ **Redakcija Pobjede**, „Petnjica: Iscijepan bilbord Savjeta Muslimanskog naroda Crne Gore“, Podgorica, 15. jun 2022, dostupno na: <https://www.pobjeda.me/clanak/petnjica-iscijepan-bilbord-savjeta-muslimanskog-naroda-crne-gore>.

²⁴⁰ **Izvor:** CdM, „Savjet Muslimanskog naroda Crne Gore: Abazoviću, da li je dobrodošlo 5,1 odsto crnogorskih Muslimana“, objavljeno 22. januara 2022. godine, dostupno na: <https://www.cdm.me/politika/savjet-muslimanskog-naroda-crne-gore-abazovicu-da-li-je-dobrodoslo-51-odsto-crnogorskih-muslimana/>

Medijska odgovornost, istorijski revizionizam i uloga javnog servisa (2023 - 2025)

U periodu 2023 - 2025 javni istupi Savjeta Muslimanskog naroda Crne Gore dobijaju izraženiju dimenziju medijske odgovornosti i institucionalne borbe protiv selektivnog pamćenja i istorijskog revizionizma. Posebno se naglašava uloga Javnog servisa RTCG u oblikovanju kolektivne memorije i javnog diskursa, uz stav da multikulturalizam i društvena kohezija ne mogu biti zasnovani na prećutkivanju zločina, relativizaciji patnje i selektivnom tumačenju istorijskih činjenica. Ova faza predstavlja svojevrsnu kulminaciju ranije razvijene politike Savjeta usmjerene ka očuvanju kulture sjećanja, zaštiti dostojanstva žrtava i insistiranju na istini kao preduslovu pomirenja i stabilnosti.

2023: Popis kao test institucionalne zakonitosti i identitetskih prava

Reagovanje povodom pokušaja ograničavanja nacionalnog izjašnjavanja

U decembru 2023. godine Savjet Muslimanskog naroda Crne Gore reagovao je povodom informacija sa terena da se u pojedinim opštinama građanima sugerise kako se u popisnoj rubrici „nacionalna odnosno etnička pripadnost“ ne mogu izjasniti kao etnički Muslimani. Savjet je ovakvu praksu ocijenio kao notornu neistinu i direktno kršenje važećih zakona i ustavnog poretka Crne Gore. U saopštenju je naglašeno da su Muslimani izričito navedeni u preambuli Ustava Crne Gore kao jedna od nacionalnih manjina, ravnopravna sa ostalim manje brojnim narodima, te da upravo iz tog ustavnog osnova već petnaest godina postoji Nacionalni Savjet Muslimana Crne Gore kao institucija kulturne i nacionalne autonomije.²⁴¹ Time je Savjet podsjetio da pravo na slobodno nacionalno izjašnjavanje predstavlja jedno od temeljnih ljudskih i manjinskih prava, koje ne može biti predmet administrativnih tumačenja, pritisaka ili proizvoljnih instrukcija.

Savjet je ukazao da svako onemogućavanje ili obeshrabrivanje građana da se slobodno izjasne o svojoj nacionalnoj pripadnosti predstavlja ozbiljno narušavanje integriteta popisnog procesa i povredu osnovnih demokratskih standarda. Iako je izražena nada da je riječ o izolovanim slučajevima, Savjet je najavio da će o svim takvim pojavama obavijestiti nadležne organe, kako bi se odgovorni za davanje nezakonitih instrukcija suočili sa odgovarajućim posljedicama. Ujedno, Savjet je pozvao građane da, ukoliko primijete iste ili slične nepravilnosti tokom popisa, o tome obavijeste Savjet ili opštinske popisne komisije, uz dostavljanje pisanih dokaza, reafirmišući svoju ulogu institucionalnog zaštitnika zakonitosti popisnog procesa i slobodnog izjašnjavanja.

Poziv na slobodno i bezbjedno nacionalno izjašnjavanje²⁴²

Nacionalni Savjet Muslimana Crne Gore uputio je 3. decembra 2023. godine javni poziv pripadnicima muslimanskog naroda da se tokom popisa stanovništva slobodno, bez straha i pritisaka, izjasne kao etnički Muslimani. U saopštenju je istaknuto da su, zahvaljujući razumijevanju i otvorenosti predsjednika Vlade Crne Gore Milojka Spajića, stvoreni kvalitetniji i regularniji uslovi za sprovođenje popisa u dijelu pravnog i normativnog okvira, uz očekivanje da se ti standardi dosljedno poštuju i u praksi. Savjet je upozorio na nedopustivost bilo kakvih pritisaka, ubjeđivanja, ucjena ili pokušaja podmićivanja građana, naglašavajući da niko nema pravo da utiče na način izjašnjavanja, bilo putem političkih struktura, bilo djelovanjem vjerskih organizacija ili pojedinaca. U završnoj poruci naglašeno je da je slobodno i dostojanstveno izjašnjavanje pitanje ličnog integriteta i kolektivne odgovornosti prema budućim generacijama, uz poruku: „Bez straha – radi boljeg sutra.“

²⁴¹ „Savjet Muslimana: Neistina je i kršenje zakona da se građani ne mogu izjasniti kao etnički Muslimani“, Vijesti, objavljeno 12.12.2023. godine, dostupno na: <https://www.vijesti.me/vijesti/politika/685644/savjet-muslimana-neistina-je-i-krsenje-zakona-da-se-gradjani-ne-mogu-izjasniti-kao-etnicki-muslimani>.

²⁴² Nacionalni Savjet Muslimana Crne Gore, „Etnički Muslimani, bez straha se izjasnite tokom popisa stanovništva“, saopštenje za javnost, 3. decembar 2023, objavljeno na portalu CdM, dostupno na: <https://www.cdm.me/politika/nacionalni-savjet-muslimana-etnicki-muslimani-bez-straha-izadite-na-popis/>

2025: Javni servis, revizionizam i zaštita građanskog poretka

Reagovanja povodom serijala „Vraneš: zemlja i ljudi“ (RTCG) i genocida u Šahovićima 1924. godine

Posebno snažnu reakciju izazvalo je emitovanje dokumentarno-igranog serijala „Vraneš: zemlja i ljudi“ na Televiziji Crne Gore. Savjet je u saopštenju izrazio duboku zabrinutost zbog načina na koji je u serijalu zanemaren genocid nad Muslimanima u Šahovićima 1924. godine, ocijenivši da se radi o perfidnom obliku istorijskog revizionizma i prikrivanja zločina. U tom kontekstu Savjet je zahtijevao obustavu emitovanja spornog sadržaja i javno izvinjenje potomcima žrtava, naglašavajući da multikulturalizam ne može postojati bez istine, priznanja zločina i poštovanja dostojanstva svih stradalih. Posebno je ukazano na odgovornost menadžmenta RTCG kao javnog servisa svih građana Crne Gore, uz stav da javni servis ima profesionalnu i etičku obavezu da doprinosi dokumentovanju i afirmaciji istine, a ne njenom prećutkivanju ili relativizaciji.

Savjet je dodatno naglasio da ovakav sadržaj ne sadrži ni minimum pijeteta prema nevinim žrtvama, te da predstavlja povredu dostojanstva potomaka stradalih i šire društvene zajednice. Ukazano je da se međunacionalno povjerenje i društvena stabilnost ne mogu graditi na negiranju ili selektivnom pamćenju, već isključivo na odgovornom suočavanju sa prošlošću. U širem okviru, Savjet je podsjetio i na pitanje suočavanja sa ratnim zločinima, ukazujući da *ovaj koncept u Crnoj Gori još uvijek nije zaživio* u dovoljnoj mjeri, te da ignorisanje tema poput Štrbaca predstavlja ozbiljnu prepreku društvenom ozdravljenju i kolektivnoj odgovornosti²⁴³.

Osuda veličanja zločinaca i suprotstavljanje istorijskom revizionizmu (maj 2025)

U maju 2025. godine Savjet Muslimanskog naroda Crne Gore reagovao je povodom javne izjave popoglavljera SPC u Crnoj Gori Joanikija, u kojoj se veliča Pavle Đurišić²⁴⁴. U saopštenju Izvršnog odbora Savjet je izrazio duboku zabrinutost i najoštrije osudio poruku koja dolazi od vjerskog popoglavljera najvišeg ranga, naglašavajući da je Pavle Đurišić odgovoran za teške zločine nad Muslimanima, posebno na području Pljevalja, Bijelog Polja i drugih djelova Sandžaka tokom Drugog svjetskog rata. Savjet je upozorio da ovakve izjave *narušavaju temelje povjerenja koje se, kako je istaknuto, s mukom gradi decenijama*, te da svaki pokušaj istorijskog revizionizma koji veliča zločince i negira patnju drugih predstavlja direktan udar na multietnički sklad i građansko zajedništvo²⁴⁵. Istovremeno, Savjet je pozvao nadležne institucije, vjerske zajednice i građane da se odupru govoru koji produbljuje podjele i da se opredijele za istinu, pravdu i međusobno uvažavanje, podsjećajući da uloga vjerskih popoglavljera treba da bude pomirenje, a ne podgrijevanje starih rana i podjela.

Javna osuda nasilja i odbrana građanskog poretka (oktobar 2025)²⁴⁶

U oktobru 2025. godine Savjet Muslimanskog naroda Crne Gore reagovao je povodom nasilnog incidenta u Podgorici i poruka mržnje koje su uslijedile u javnom prostoru. U saopštenju objavljenom 27. oktobra 2025. godine Savjet je najoštrije osudio svaki vid nasilja, bez obzira na počinioca, uz apel za očuvanje građanskog mira, međuvjerskog sklada i institucionalnog poretka države.

243 **Pobjeda**, „Savjet Muslimanskog naroda: Koncept suočavanja sa ratnim zločinima nije zaživio“, Podgorica, 27. februar 2025, dostupno na: <https://www.pobjeda.me/clanak/savjet-muslimanskog-naroda-koncept-suocavanja-sa-ratnim-zlocinima-nije-zazivio>

244 **Pobjeda**, „Savjet Muslimanskog naroda Crne Gore izrazio protest zbog emitovanja serijala ‘Vraneš: zemlja i ljudi‘“, Podgorica, 10. januar 2025, dostupno na: <https://www.pobjeda.me/clanak/savjet-muslimanskog-naroda-izjave-joanikija-narusavaju-temelje-povjerenja-koje-s-mukom-gradimo-decenijama>.

245 **Pobjeda**, „Savjet muslimanskog naroda: Izjave Joanikija narušavaju temelje povjerenja koje s mukom gradimo decenijama“, objavljeno 05.05.2025, portal Pobjeda. https://www.pobjeda.me/clanak/savjet-muslimanskog-naroda-izjave-joanikija-narusavaju-temelje-povjerenja-koje-s-mukom-gradimo-decenijama?utm_source=chatgpt.com

246 Savjet Muslimanskog naroda Crne Gore, „Osudujemo svaki vid nasilja bez obzira na počinioca i pokliče“, saopštenje objavljeno 27.10.2025. godine u 12:35 časova, povodom nasilnog incidenta u Podgorici i skandiranja govora mržnje na javnom protestu. Izvor: <https://www.vijesti.me/vijesti/drustvo/780657/savjet-muslimana-crne-gore-osudujemo-svaki-vid-nasilja-bez-obzira-na-pocinioca-i-poklice>.

Posebno je istaknut princip individualne krivice, uz upozorenje da se nasilni čin ne može pripisivati čitavoj zajednici, narodu ili grupi. Osuđeni su pozivi na nasilje i govor mržnje, uključujući javno skandiranje pokliča „Ubij Turčina!“, koji su ocijenjeni kao protivzakoniti, opasni i suprotni vrijednostima multietničke i građanske Crne Gore.

Savjet je naglasio da su isključivo institucije države nadležne za sprovođenje zakona i da niko nema pravo da uzima pravdu u svoje ruke. Upozoreno je da se nasilje i govor mržnje ne smiju relativizovati niti instrumentalizovati u političke ili populističke svrhe, kao ni širiti ksenofobne narative o „masovnim i organizovanim dolascima stranaca“ koji podrivaju povjerenje među građanima.

U širem kontekstu Savjet je podsjetio na dugoročno dobre bilateralne odnose Crne Gore i Republike Turske, naglašavajući da izolovani incidenti ne smiju proizvesti kolektivizaciju krivice niti narušiti međudržavna i međunacionalna prijateljstva. Zaključno, Savjet je reafirmisao principe mira, tolerancije i međuvjerskog sklada, uz očekivanje da institucije reaguju brzo, profesionalno i nepristrasno, i apel građanima da ostanu smireni i solidarni.

Javni nastupi Savjeta Muslimanskog naroda Crne Gore od 2008. do 2025. godine pokazuju kontinuitet jedne prepoznatljive institucionalne politike: govor zasnovan na činjenicama, dostojanstvu i vladavini prava, uz dosljedno odbacivanje politizacije, dramatizacije i kolektivizacije krivice. Kako se intenzitet komunikacije povećavao, naročito nakon 2018. godine, širili su se i tematski horizonti - od afirmacije identiteta i ravnopravnosti do sistematske zaštite kulture sjećanja i insistiranja na odgovornosti medija i institucija. Time su portal Savjeta i javna obraćanja postali više od arhive aktivnosti: postali su mehanizam institucionalnog pamćenja, javne vidljivosti i društvene odgovornosti, u funkciji očuvanja multietničkog i građanskog karaktera Crne Gore.

U tom smislu, javno djelovanje Savjeta predstavlja odgovor na savremeni paradoks crnogorskog društva: multikulturalizam je ustavno i deklarativno prihvaćen, ali se u praksi povremeno dovodi u pitanje kroz polarizujuće narative i političku instrumentalizaciju identiteta. Upravo zato Savjet javnu riječ tretira kao instrument zaštite dostojanstva zajednice i očuvanja građanskog i multietničkog karaktera Crne Gore.

7.3. Kulturni, izdavački i društveno-kohezivni projekti Savjeta

Jedan od najznačajnijih i najvidljivijih segmenata djelovanja Savjeta Muslimanskog naroda Crne Gore tokom petnaest godina rada odnosi se na oblast kulture, izdavaštva i javnog dijaloga. Kroz kontinuiranu organizaciju promocija knjiga, izdavanje publikacija, podršku autorima, učešće na relevantnim kulturnim manifestacijama i neposredno djelovanje u lokalnim zajednicama, Savjet je dao snažan i trajan doprinos očuvanju i afirmaciji kulturnog, istorijskog i identitetskog nasljeđa Muslimana u Crnoj Gori. Ove aktivnosti istovremeno su bile usmjerene ka izgradnji prostora otvorenog dijaloga sa širom društvenom zajednicom, potvrđujući da se identitet ne čuva zatvaranjem, već vidljivošću, saradnjom i javnim djelovanjem.

7.3.1. Kulturni programi i kultura sjećanja

(manifestacije, izložbe, tribine, komemorativne prakse, kulturni centri, “Dani Muslimana” kao kulturni okvir)

Kulturni programi Savjeta Muslimanskog naroda Crne Gore u posmatranom periodu razvijani su kao promišljen i višeslojan sistem, a ne kao skup izolovanih događaja. Krovni okvir takvog pristupa predstavlja višednevna manifestacija „**Dani Muslimana Crne Gore**“, zamišljena kao javno prepoznatljiv kulturni ciklus koji objedinjuje različite formate – promocije knjiga, izložbe, muzičke i narativne programe, radionice i susrete sa publikom – čime se identitetska vidljivost zajednice ostvaruje kroz kontinuiranu kulturnu dinamiku. U ovoj strukturi, obilježavanje 20. juna kao Nacionalnog dana ima svoju posebnu simboličku i

institucionalnu poziciju (obrađenu u posebnoj tački), dok „Dani Muslimana“ funkcionišu kao širi kulturni okvir u kojem se zajednica predstavlja kroz umjetničke, edukativne i dijaloške sadržaje, otvorene prema ukupnoj javnosti.

U istom konceptualnom registru nalazi se i višednevna manifestacija „Osobenosti kulturološkog identiteta Muslimana u Crnoj Gori“, pokrenuta u Bijelom Polju, koja je obuhvatila teme jezika, književnosti, tradicionalne nošnje i kulinarskog nasljeđa. Važno je naglasiti da Savjet ovaj tip programa ne tretira kao folklornu prezentaciju, već kao savremeno čitanje tradicije: kulturno nasljeđe se prikazuje kao živ proces koji se stalno preispituje, nadograđuje i prevodi u jezik savremenog društva. Time se kulturna politika Savjeta usmjerava ka afirmaciji slojevitosti muslimanskog nasljeđa kao integralnog dijela ukupnog crnogorskog kulturnog prostora, ali i ka ponudi modela identiteta koji mlađim generacijama ostaje razumljiv i održiv.

Posebno vidljiv segment kulturnog djelovanja Savjeta čine izložbe i likovni programi, kroz koje se identitetska tematika povezuje sa univerzalnim jezikom umjetnosti. Retrospektivna izložba i promocija monografije akademskog slikara *Ismeta Hadžića iz Rožaja* u Umjetničkom paviljonu u Podgorici, uz izdavačku ulogu Savjeta, predstavljaju paradigmatički primjer takvog pristupa: umjetničko djelo se tretira kao prostor kulturne memorije, ali i kao savremeni izraz koji nadilazi lokalne okvire. U istom kontinuitetu mogu se posmatrati i izložbe u prostoru Kulturnog centra nacionalnih Muslimana, uključujući programe poput izložbe akademskog slikara *Nusreta Ganića iz Rožaja*, kao i izložbene projekte posvećene savremenom likovnom stvaralaštvu.

U tom nizu posebno mjesto zauzima i izložba „Arijadnina nit“ crnogorskog slikara **Muharema Muratovića**, realizovana u Kulturnom centru etničkih Muslimana u Podgorici, kojom je Savjet dodatno potvrdio opredijeljenost da programski prostor zajednice bude otvoren za savremenu umjetnost visokog dometa i autore čije stvaralaštvo pripada širem crnogorskom i evropskom kulturnom horizontu. Ovakvi događaji imaju dvostruku vrijednost: doprinose kulturnoj vidljivosti Savjeta u javnom prostoru, a istovremeno jačaju komunikaciju sa širom publikom, pokazujući da se identitet ne predstavlja samo kroz tradicijske forme, već i kroz savremeni umjetnički izraz kao legitimni dio javne kulture.²⁴⁷

Crnogorski slikar: Muharem Muratović

Treću važnu cjelinu čine tribine i javni dijalog o tradiciji u savremenosti, kroz koje Savjet otvara teme identiteta kao društvenog, a ne samo kulturnog pitanja. Tribina „Običaji Muslimana protiv moderniteta u XXI vijeku“, realizovana u okviru projekta „Muslimani između tradicije i moderniteta u Crnoj Gori“, pokazuje način na koji Savjet tradiciju ne postavlja kao suprotnost savremenosti, već kao predmet kritičkog promišljanja i reinterpretacije. Sličan pristup vidljiv je i kroz tribinske programe realizovane u Rožajama, u prostoru muzeja Ganića kula, gdje su, kroz tematske cjeline koje prate životni ciklus čovjeka (od rođenja i braka do dženaze), tradicijski obrasci predstavljeni kao kulturno pamćenje koje se može razumjeti i prenositi bez idealizacije, ali i bez gubitka dostojanstva. U ovu liniju se može ugraditi i tribina „Mjesto žena u islamu“ kao dio šireg dijaloškog okvira, pri čemu se rodna tema tretira kao element savremene društvene interpretacije tradicije; detaljnije razrade o društvenom položaju žena i edukativnoj dimenziji projekta mogu se, po potrebi, dodatno povezati sa podtačkama koje obrađuju obrazovne i kohezivne programe.

²⁴⁷ Savjet Muslimanskog naroda Crne Gore, „Muratovićeva ‘Arijadnina nit’ – borba protiv sivila i zla“, objavljeno 10. 12. 2024. Muratovićeva „Arijadnina nit“ - borba protiv sivila i zla

Kultura sjećanja predstavlja četvrti oslonac kulturnog djelovanja Savjeta i jedan od najosjetljivijih, ali i najodgovornijih segmenata javne prakse. U tom okviru, obilježavanje godišnjica stradanja – poput komemoracije povodom zločina u Štrpcima – ima jasnu funkciju institucionalnog pamćenja zasnovanog na pijetetu prema žrtvama i insistiranju na etici javne odgovornosti. Ove aktivnosti nijesu usmjerene ka produbljivanju podjela, već ka izgradnji kulture sjećanja koja počiva na istini i dostojanstvu, uz poruku da se odgovornost uvijek individualizuje, a da se zločini ne relativizuju niti prećutkuju.

U istom vrijednosnom okviru, Savjet njeguje i antifašističko nasljeđe kao dio institucionalnog pamćenja zajednice i šireg crnogorskog državnog identiteta. Obilježavanjem 13. jula – Dana državnosti Crne Gore, kroz čine javnog pijeteta i prisjećanja na žrtve Narodnooslobodilačke borbe, Savjet simbolički povezuje lokalne memorijske tačke sa opštim državnim vrijednostima slobodarstva i otpora fašizmu, potvrđujući da kultura sjećanja podrazumijeva i odgovornost prema najširem zajedničkom nasljeđu.²⁴⁸

Sve navedene aktivnosti oslanjaju se i na institucionalnu infrastrukturu kulture – prostore i centre u kojima se programi realizuju, arhiviraju i postaju dostupni javnosti. Reference na Kulturni centar nacionalnih Muslimana u Podgorici, kao mjesto izložbi, promocija i programskih ciklusa, ukazuju da Savjet kulturu ne shvata kao povremeni događaj, već kao stalni proces koji zahtijeva prostor okupljanja, javne komunikacije i čuvanja tragova. Istovremeno, geografska rasprostranjenost programa (Bijelo Polje, Rožaje, Bar, Petnjica i druge sredine) potvrđuje da kulturna politika Savjeta nije vezana za jedan lokalitet, već ima integrativnu logiku – da kulturna vidljivost zajednice bude prisutna u različitim sredinama i dostupna različitim generacijama.

Sagledano u cjelini, kulturni programi i kultura sjećanja u radu Savjeta čine koherentan model javnog djelovanja: od krovnih manifestacija, preko umjetničkih i tribinskih formata, do komemorativnih praksi i institucionalnih prostora, kultura se tretira kao instrument pamćenja, dijaloga i društvene vidljivosti. Na taj način Savjet afirmiše identitet kao otvorenu i komunikativnu kategoriju – onu koja se čuva javnim prisustvom, znanjem i odgovornim odnosom prema prošlosti i savremenosti.

7.3.2. Izdavaštvo i naučno-istraživačka podrška

(knjige i reprinti, monografije, časopisi/ zbornici, promocije autora, podrška istraživanjima, bibliotečka dostupnost)

Izdavačka djelatnost Savjeta Muslimanskog naroda Crne Gore razvijana je kao dugoročna kulturna politika, a ne kao prigodna aktivnost. Kroz knjige, monografije, reprint izdanja, časopise i tematske monografije, Savjet je gradio biblioteku koja istovremeno čuva istorijsko pamćenje, proizvodi znanje i omogućava zajednici da se u javnom prostoru predstavlja argumentovano – kroz dokument, istraživanje i trajnu pisanu riječ. U tom smislu, izdavaštvo Savjeta ima dvostruku funkciju: unutrašnju (očuvanje identitetske i kulturne samosvijesti) i javnu (doprinos multikulturalnom dijalogu i razumijevanju kulturnog nastanka i opstanka Muslimana na crnogorskom prostoru).²⁴⁹

U praksi, ovaj izdavački korpus oblikovan je kroz nekoliko prepoznatljivih “linija”: (a) istoriografska i naučna izdanja koja daju okvir kontinuiteta, (b) monografije posvećene kulturnoj baštini i tradiciji, (c) savremena književnost i autorska izdanja koja identitet prevode u literarni jezik, te (d) periodika i zbornici kao forma trajnog bilježenja kulturne memorije i regionalne saradnje.

248 Savjet Muslimanskog naroda Crne Gore, objava o obilježavanju 13. jula (Pećurice) i polaganju vijenca, portal Savjeta (Created on datum naveden u objavi).

249 Objave Savjeta o biblioteci/izdanjima i nastupu na Sajmu knjiga 2024.

Temeljna historiografska i naučna izdanja – biblioteka kontinuiteta

U izdavačkom i promotivnom radu Savjeta posebno mjesto zauzimaju naslovi koji omogućavaju “dugo trajanje” – razumijevanje istorijskih procesa, društvenih promjena i identitetskih obrazaca. Na Sajmu knjiga u Podgorici 2024. godine, Savjet je u javnoj prezentaciji svoje biblioteke istakao i djela dr Zvezdana Folića, kao referentnu literaturu za razumijevanje istorije Muslimana u Crnoj Gori, uz naglašavanje značaja njihove dostupnosti kroz reprint i javnu promociju.

U ovaj korpus (na osnovu priloženog teksta o sajmu i biblioteci Savjeta) spadaju naročito:

- *Istorija Muslimana Crne Gore 1455–1918* (knjiga I) – dr Zvezdan Folić²⁵⁰
- *Istorija Muslimana Crne Gore 1918–2007* (knjiga II) – dr Zvezdan Folić²⁵¹
- *Islamska vjerska zajednica u Crnoj Gori 1918–1941* – dr Adnan Prekić²⁵²
- *Kulturni i nacionalni status i položaj Muslimana Crne Gore* – dr Avdul Kurpejović
- *Iseľjavanje Muslimana Crne Gore u Tursku* (knjiga I) – dr Safet Bandžović
- *Bibliografija Muslimanskog naroda Crne Gore* – Ljiljana Đorđević
- *Prilog proučavanju istorije Mrkojevića* – mr Novak Adžić²⁵³

Ono što je ovdje važno za narativ 8.3.2 jeste da Savjet ovakva izdanja ne tretira samo kao “naslove”, već kao **dokumentarnu osnovu**: knjiga postaje mjesto provjerljivosti i trajne dostupnosti znanja, naročito u temama u kojima je javni govor često opterećen stereotipima ili terminološkim pojednostavlјivanjima.

Reprinti i bibliotečka dostupnost – očuvanje znanja kroz ponovnu cirkulaciju

Poseban oblik izdavačke podrške Savjeta jeste pomoć u očuvanju i širenju dostupnosti značajnih djela kroz reprint i javnu distribuciju. Ovaj model ima jasnu kulturnu logiku: reprint izdanja znači “vraćanje knjige u opticaj”, a time i jačanje bibliotečkog fonda zajednice, dostupnog školama, istraživačima, dijaspori i široj publici. U toj ravni, reprint ne predstavlja samo tehnički čin, već institucionalnu odluku da se znanje učini trajno dostupnim i društveno upotreblјivim.²⁵⁴

Učešćem na Sajmu, Savjet je dodatno proširio mogućnosti povezivanja sa izdavačima, autorima, distributerima i knjižarama, a kontakt sa publikom imao je i praktičnu dimenziju kroz promocije i komunikaciju sa čitaocima. Sagledano u cjelini, nastup Savjeta na Internacionalnom sajmu knjiga u Podgorici 2024. godine potvrđuje da se kulturni identitet zajednice najtrajnije čuva onda kada se institucionalizuje u formi knjige, biblioteke i javne dostupnosti znanja.

250 Ibid

251 Ibid

252 Ibid

253 Ibid

254 Objave Savjeta o biblioteci/izdanjima i nastupu na Sajmu knjiga 2024.

Među izloženim naslovima posebno mjesto zauzima monografski rad dr Zvezdana Folića *Istorija Muslimana Crne Gore 1455–1918* i *Istorija Muslimana Crne Gore 1918–2007*, koji se u bibliografskim i kataloškim izvorima evidentiraju kao izdanja Matice muslimanske Crne Gore i predstavljaju značajan naučno-istorijski okvir za razumijevanje kontinuiteta zajednice, njenih društvenih tokova i kulturnih obrazaca.²⁵⁵

U sadržajnom smislu, prikaz knjige *Istorija Muslimana Crne Gore 1455–1918* naglašava da se studija kroz tematske cjeline bavi uspostavljanjem osmanske vlasti i administrativno-teritorijalnom organizacijom, osnovama nastanka muslimanske zajednice, privredom i društvom, kulturom i obrazovanjem, međuetničkim i međukonfesionalnim odnosima, kao i razdobljem 1878–1918, uz terminološka razjašnjenja koja prate narativ.²⁵⁶ Ovakav tematski zahvat čini knjigu relevantnom kao „temeljnu istoriju“ – ne u smislu ideološkog okvira, već kao polazište za odgovornije razumijevanje kulturnog nastanka i opstanka Muslimana u crnogorskom prostoru.

Za ovu monografiju posebno je važno istaći i činjenicu da je Savjet, prema zvaničnim navodima u vezi sa nastupom na Sajmu, pomogao dostupnost ovih izdanja kroz reprint i javnu promociju, čime se kulturna baština ne tretira samo simbolički, već i kroz stvaranje bibliotečke dostupnosti i jačanje dokumentarne osnove kolektivnog pamćenja. Takva praksa ima višestruki značaj: ona istovremeno čuva kontinuitet memorije, proširuje dostupnost **ključnih naslova mlađim generacijama i stabilizuje argumentacioni okvir identiteta u javnoj sferi.**

Kulturna baština, tradicija i nematerijalno nasljeđe – dokumentovanje identiteta

Druga važna linija izdavaštva Savjeta odnosi se na kulturno-antropološka i tradicijska izdanja: ona bilježe običaje, jezik, kulturne obrasce i oblike nematerijalne baštine, čime se identitet čuva “iznutra” – kroz opis prakse, života i kulturnih kodova zajednice.

U ovu grupu, prema priloženom korpusu izdanja i projekata, spadaju:

- *Tradicionalni svadbeni običaji muslimana u Crnoj Gori* (monografija) – projekat dokumentovanja običaja na sjeveru, u centru i na jugu, uz dopunu dokumentarnim filmom²⁵⁷
- *Tradicionalna bakina kužina* – Adaleta i Dženana Bibezic²⁵⁸
- *Barski nišani u kontekstu analize i vremena* (zbornik) – Goran Pajović i Burhan Čelebić²⁵⁹
- *Putevima suživota* – Zoran Poleksić²⁶⁰

255 Zvezdan Folić, *Istorija Muslimana Crne Gore 1455–1918*, knjiga 1, Podgorica, Matica muslimanska Crne Gore, 2013. (bibliografski zapis); Zvezdan Folić (i koautori), *Istorija Muslimana Crne Gore 1918–2007*, knjiga II. (bibliografski/kataloški zapisi)

256 „Knjiga dr Zvezdana Folića u izdanju Matice muslimanske“ (prikaz sadržaja), *Vijesti*, 8. novembar 2013.

257 <https://savjetmuslimanacg.me/index.php/novosti/item/395-kultura-pamcenja-svadbeni-obicaji-muslimana-crne-gore-sacuvani-kroz-monografiju-i-film>

258 <https://savjetmuslimanacg.me/index.php/novosti/item/358-savjet-muslimana-na-internacionalnom-sajmu-knjiga-u-podgorici>

259 Objave Savjeta o biblioteci/izdanjima i nastupu na Sajmu knjiga 2024.

260 Ibid

Ovdje je izdavačka poruka Savjeta jasna: tradicija se ne čuva folklornom simplifikacijom, već dokumentovanjem, istraživanjem i javnim predstavljanjem u formi knjige, zbornika i arhive.

Savremena književnost i autorska izdanja – identitet u jeziku savremenosti

Savjet je izdavaštvom podržavao i savremene autore, posebno one čiji rad tematizuje identitet, kulturnu memoriju i lokalne kulturne slojeve Crne Gore. U tom smislu, podrška književnosti nije samo “kulturni dodatak”, već dio politike javne vidljivosti i kulturne samoreprezentacije.

U ovom korpusu posebno se izdvajaju izdanja i promocije autora Senada Karađuzovića, koji se u biblioteci Savjeta pojavljuje kroz više naslova, uključujući:

- *Arabika starobarskih prokletstava* – Senad Karađuzović²⁶¹
- *Metak od trešnjine koštice* – Senad Karađuzović²⁶²
- *Očevi umiru dvaput* – Senad Karađuzović²⁶³
- *Ka' Etehoimnta* – Senad Karađuzović (navedeno i kao izdanja u okviru „Dana Muslimana“)²⁶⁴

U istu liniju – književno-kulturne memorije – spadaju i naslovi koji čuvaju ep i usmenu tradiciju:

- *Ženidba Smailagić Meha* – Avdo Međedović²⁶⁵
- *Epska poezija Muslimana* (izbor)

Periodika, zbornici i monografije – trajno bilježenje kulturne prakse

Nakon monografskih izdanja, važan izdavački oslonac Savjeta čine časopisi i periodične monografije koje obezbjeđuju kontinuitet bilježenja i prezentacije kulturnog života. Posebno se ističe projekat zajedničkog izdavanja zbornika/časopisa *The Zupci Times* u saradnji sa Hrvatskim nacionalnim vijećem, kao primjer izdavaštva koje istovremeno čuva lokalnu baštinu i jača društvenu koheziju kroz saradnju manjinskih zajednica.⁶

U korpus periodike i publikacija, prema navedenim primjerima, spadaju²⁶⁶:

- **časopis** *Avaž Muslimana*
- **časopis** *Glas Mrkojevića*
- publikacija *Edukacija o nacionalnoj posebnosti Muslimana Crne Gore* – mr Kadrija Kurpejović
- projekat/časopis *Glas Kurpejovića* (kao platforma povezivanja, razmjene i afirmacije baštine)²⁶⁷

261 Objave Savjeta o biblioteci/izdanjima na sajtu Savjeta <https://savjetmuslimanacg.me/>.

262 Ibid

263 Ibid

264 Objave o promociji/izdanju „Ka' Etehoimnta“ i programima „Dani Muslimana“ na sajtu Savjeta <https://savjetmuslimanacg.me/>

265 Objave Savjeta o biblioteci/izdanjima i nastupu na Sajmu knjiga 2024.

266 Ibid

267 <https://savjetmuslimanacg.me/index.php/novosti/item/375-iz-srca-sredana-predstavljen-prvi-broj-casopisa-glas-kurpejovica>

Promocije knjiga kao naučno-kulturni događaj – javno “otvaranje” biblioteke

Izdavaštvo Savjeta je praćeno promocijama koje imaju jasnu funkciju javnog dijaloga. Neke promocije posebno su značajne jer prevazilaze “unutrašnji” identitetski okvir i otvaraju univerzalne teme humanizma, etike i kulture sjećanja – npr. promocija knjige *Ja sam Alen* autora Alena Muhića, kao platforme za javno suočavanje sa traumama, uz poruku protiv kolektivne krivice.²⁶⁸ Slično tome, promocija knjige *Odsjaji Kur’ana* autora Dragana Popadića pokazuje da Savjet islamsku duhovnu tradiciju predstavlja kao dio ukupnog kulturnog prostora Crne Gore, u duhu međuvjerskog poštovanja i pluralizma.²⁶⁹

Učešće Savjeta na sajmovima knjiga, posebno na Internacionalnom sajmu knjiga u Podgorici 2024 i 2025. godine, dodatno potvrđuje da Savjet izdavaštvo ne shvata kao zatvoreni fond, već kao javno dostupnu biblioteku: mjesto susreta sa publikom, umrežavanja sa izdavačima i institucionalizacije kulturne memorije kroz knjigu.

Sagledano kao cjelina, izdavaštvo i naučno-istraživačka podrška Savjeta Muslimanskog naroda Crne Gore predstavljaju jedan od najstabilnijih mehanizama očuvanja identiteta: znanje se proizvodi, dokumentuje, javno predstavlja i čini dostupnim. Upravo u toj “vertikali” – od istraživanja i rukopisa do knjige, biblioteke i javne promocije – vidi se kulturna logika Savjeta: identitet se najtrajnije čuva onda kada postane provjerljiva, dostupna i čitljiva kulturna činjenica.

Promocija knjige *Osmansko poslanstvo i muslimani Crne Gore 1879–1912* kao doprinos kulturi istorijskog razumijevanja²⁷⁰

U okviru svojih aktivnosti usmjerenih ka afirmaciji kulture, istorijskog pamćenja i naučno utemeljenog pristupa prošlosti, Savjet Muslimanskog naroda Crne Gore je tokom 2023. godine dao značajan doprinos javnoj valorizaciji monografije *Osmansko poslanstvo i muslimani Crne Gore 1879 - 1912* historičara Jovana Muhadinovića, promovisane u Dvorcu kralja Nikole u Baru. Riječ je o djelu koje po svojoj temi i metodološkom pristupu prevazilazi uski okvir historiografskog interesovanja i otvara širi prostor za savremeno promišljanje crnogorsko-osmanskih odnosa, kao i položaja muslimanskog stanovništva u Crnoj Gori nakon Berlinskog kongresa.

268 Objave o promociji „Ja sam Alen“ na sajtu Savjeta <https://savjetmuslimanacg.me/>

269 Objave o promociji „Odsjaji Kur’ana“ na sajtu Savjeta <https://savjetmuslimanacg.me/>

270 Promocija knjige Jovana Muhadinovića *Osmansko poslanstvo i muslimani Crne Gore 1879 - 1912*, Dvorac kralja Nikole, Bar, 31. mart 2023, u organizaciji/sa učešćem relevantnih kulturnih aktera i stručnih učesnika (Matica crnogorska - Ogranak Bar, JU Kulturni centar Bar i dr.). <https://savjetmuslimanacg.me/index.php/novosti/item/293-promovisana-knjiga-osmansko-poslanstvo-i-muslimani-crne-gore-1879-1912-jovana-muhadinovica>

Značaj ove promocije za potrebe rada Savjeta nije samo u podršci jednoj vrijednoj knjizi, već u činjenici da je kroz nju afirmisan pristup istoriji oslobođen stereotipa, simplifikacija i ideoloških interpretacija koje su dugo opterećivale razumijevanje odnosa između Crne Gore i Osmanskog carstva. U ocjenama učesnika promocije posebno je naglašeno da Muhadinovićeva studija, oslonjena na arhivsku građu iz crnogorskih i turskih arhiva, omogućava nijansiranije sagledavanje političkih, diplomatskih i društvenih procesa u periodu 1879–1912, uključujući i složena pitanja statusa muslimanskog stanovništva, imovinskih prava iseljenika (muhadžira), institucionalne integracije i svakodnevnih oblika prilagođavanja novim državnim okolnostima.

Posebna vrijednost knjige prepoznata je u njenoj dvostrukoj analitičkoj osi: s jedne strane, obrađuje istoriju diplomatskih odnosa Knjaževine/Kraljevine Crne Gore i Osmanskog carstva, a s druge, prati položaj muslimanskog stanovništva koje se nakon teritorijalnih promjena našlo u okviru crnogorske države. Takva perspektiva ima poseban značaj i za monografiju o Savjetu, jer pomaže da se pitanje identiteta i položaja Muslimana u Crnoj Gori sagleda u dugom istorijskom trajanju — ne samo kao savremeno političko pitanje, već kao dio šireg istorijskog procesa oblikovanja državnih institucija, pravnih režima i modela suživota.

U stručnim osvrtima na promociji dodatno je istaknuto da knjiga pokazuje kako su crnogorsko-osmanski odnosi u posmatranom periodu bili znatno sadržajni i složeniji nego što to sugerišu pojednostavljene slike iz kolektivne memorije. Ukazano je na važnost diplomatske komunikacije, konzularnih mreža, trgovačkih odnosa i pravnih sporazuma, ali i na činjenicu da su pitanja položaja muslimanskog stanovništva i iseljeničkih dobara bila integralni dio međudržavnih odnosa, a ne samo unutrašnje pitanje jedne države. Time se otvara prostor za ozbiljnije razumijevanje istorijskog konteksta u kojem se formiraju i kasniji identitetski i društveni procesi relevantni za Muslimane u Crnoj Gori.

Za Savjet Muslimanskog naroda Crne Gore ova promocija je važna i zato što potvrđuje potrebu da se kulturna i identitetska politika ne zasniva isključivo na memorijalnim praksama i simboličkim obilježavanjima, već i na podršci naučnoj produkciji koja rasvjetljava istorijske slojeve zajedničke prošlosti. U tom smislu, promocija Muhadinovićeve knjige može se razumjeti kao dio šire misije Savjeta: da doprinese izgradnji kulture dijaloga, istorijske pismenosti i institucionalnog pamćenja, utemeljenog na dokumentima, istraživanju i argumentovanoj interpretaciji.

Dodatni kvalitet same monografije prepoznat je u njenoj dokumentarnoj vrijednosti, budući da autor u prilogu donosi veći broj originalnih dokumenata, čime istraživačku građu čini dostupnijom ne samo stručnoj javnosti, već i širem krugu čitalaca. Takav pristup ima posebno važnu prosvjetiteljsku funkciju: smanjuje prostor za proizvoljna tumačenja i podstiče odgovorniji odnos prema istoriji, naročito u temama koje se neposredno tiču identiteta, međuvjerskih odnosa i društvenog povjerenja.

U cjelini posmatrano, promocija knjige *Osmansko poslanstvo i muslimani Crne Gore 1879–1912* predstavlja primjer aktivnosti koja se prirodno uklapa u kulturnu dimenziju rada Savjeta: ona povezuje nauku, kulturu sjećanja i javni dijalog, afirmiše istraživački rad kao temelj zrelijeg društvenog razumijevanja i doprinosi stvaranju inkluzivnijeg pogleda na istorijske procese koji su oblikovali savremenu Crnu Goru.

7.3.3. Obrazovni i omladinski sadržaji

(radionice, programi za djecu i mlade, podrška školama, afirmacija talenata)

Obrazovne i omladinske aktivnosti Savjeta Muslimanskog naroda Crne Gore predstavljaju važan dio njegove dugoročne strategije očuvanja identiteta, ali i šire društvene odgovornosti. U ovim programima Savjet identitet ne tretira kao apstraktnu temu, već kao sadržaj koji se gradi kroz znanje, kulturu, školu i rad sa mladima. Takav pristup posebno je važan u manjinskim zajednicama, gdje je kontinuitet identitetskog

pamćenja neraskidivo vezan za obrazovnu podršku, javnu vidljivost i prenošenje vrijednosti na nove generacije.

Jedan od prepoznatljivih formata Savjeta u ovoj oblasti jesu sadržaji koji direktno uključuju djecu i mlade, kroz kreativne i edukativne programe u školama i lokalnim sredinama. Primjer takvog rada predstavlja organizovanje likovne radionice u Osnovnoj školi „Mrkojevići“, kao model u kojem se kroz umjetnost i zajednički rad podstiču kreativnost, osjećaj pripadnosti i otvorenost prema kulturnoj raznolikosti.²⁷¹ Istovremeno, Savjet je kroz rad sa mladima insistirao da identitetska edukacija ne bude svedena na folklornu predstavu, već da se razvija kroz savremene forme učenja i javnog predstavljanja - razumljive i dostupne generacijama koje odrastaju u digitalnom dobu.

Drugu liniju čine inicijative podrške školama i mladima kroz konkretne oblike solidarnosti, donacije i jačanje uslova za obrazovni rad. Takvi potezi imaju dvostruku funkciju: u praktičnom smislu olakšavaju rad školskih ustanova i lokalnih zajednica, a u simboličkom smislu potvrđuju da Savjet obrazovanje prepoznaje kao ključni resurs dugoročnog opstanka zajednice. U tom okviru posebno su značajne aktivnosti usmjerene ka najmlađima, poput podrške učenicima i školama, jer šalju poruku da institucionalna briga počinje „od početka“, tamo gdje se formiraju navike, znanja i vrijednosni horizont budućih generacija.²⁷²

Treću, sadržinski posebno važnu cjelinu, čine edukativni i dijaloški programi kojima se otvara prostor za javno učenje o nacionalnoj posebnosti Muslimana Crne Gore. Okrugli stolovi i slični formati predstavljaju način da se identitetske teme oslobode stereotipa i pojednostavljenja, i prevedu u jezik argumenta, znanja i demokratske kulture. Takvi događaji imaju i širu društvenu vrijednost: jačaju multikulturalnu pismenost, smanjuju prostor za terminološku konfuziju i doprinose da se identitet zajednice razumije kao dio ukupnog crnogorskog društvenog mozaika.²⁷³

Sagledane u cjelini, obrazovne i omladinske aktivnosti Savjeta pokazuju dosljedan obrazac: identitet se čuva kroz institucije, ali se učvršćuje kroz rad sa ljudima, naročito sa mladima. Kroz radionice, podršku školama i javno-edukativne programe, Savjet je razvio praksu u kojoj se ulaganje u djecu i mlade ne posmatra kao prateća aktivnost, već kao jedan od najpouzdanijih instrumenata kulturnog kontinuiteta, društvene vidljivosti i dugoročnog osnaživanja zajednice.

7.3.4. Društvena kohezija i građanske vrijednosti

(humanitarne aktivnosti, solidarnost, javne poruke protiv mržnje, promocija vrijednosti kroz praksu i javnu riječ)

Društveno-kohezivna dimenzija djelovanja Savjeta Muslimanskog naroda Crne Gore ogleda se u programima i javnim istupima koji prevazilaze okvire usko shvaćene identitetske politike i potvrđuju Savjet kao instituciju građanske odgovornosti. U toj ravni, Savjet se profilisao kao akter koji identitet zajednice afirmiše kroz vrijednosti solidarnosti, poštovanja različitosti, kulture dijaloga i javne etike, polazeći od stava da multietnički sklad nije deklaracija, već svakodnevna obaveza i javna praksa.

Period 2021–2022 dodatno je potvrdio da se projektna dimenzija Savjeta razvija paralelno sa rastom institucionalne zrelosti: kulturni programi i kultura sjećanja (uključujući antifašističke komemorativne prakse), analitičke monografije o medijskoj vidljivosti, kao i sadržaji za djecu i mlade, postali su stabilan dio njegovog javnog i programskog profila, u saradnji sa institucijama i partnerskim organizacijama.²⁷⁴

²⁷¹ Savjet Muslimanskog naroda Crne Gore – objava o likovnoj radionici u OŠ „Mrkojevići“ (portal Savjeta).

²⁷² Savjet Muslimanskog naroda Crne Gore – objava o podršci najmlađima/školama (portal Savjeta).

²⁷³ Savjet Muslimanskog naroda Crne Gore – objava o okruglom stolu u okviru projekta „Edukacija o nacionalnoj posebnosti Muslimana Crne Gore“ (portal Savjeta).

²⁷⁴ Objave Savjeta o obilježavanju Pljevaljske bitke / Stražice i okruglom stolu o pravima manjina u Kolašinu (objave na portalu Savjeta).

Posebno vidljiv dio ove uloge čine humanitarne i solidarne aktivnosti, kojima Savjet pokazuje da institucionalna briga ne smije biti selektivna niti zatvorena u granice vlastite zajednice. Donacije, podrška ugroženima i pomoć u kriznim situacijama predstavljaju konkretan izraz društvene empatije i potvrdu da se društvena kohezija gradi djelima, a ne samo porukama.²⁷⁵ U istom vrijednosnom okviru mogu se posmatrati i aktivnosti realizovane tokom mjeseca Ramazana, kada zajednički iftari funkcionišu kao simbol zajedništva, otvorenosti i inkluzije, naročito onda kada obuhvate i osjetljive ili marginalizovane grupe, čime se solidarnost prevodi u neposredan, vidljiv čin.²⁷⁶

Društvena kohezija se ne gradi samo humanitarnim gestovima, već i odgovornim javnim govorom. U tom smislu, Savjet je kroz javna saopštenja i nastupe insistirao na principu da nasilje, prijetnje i govor mržnje nemaju kolektivni legitimitet, te da odgovornost mora ostati individualna, a ne etiketirana po vjeri ili naciji.²⁷⁷ Ovakve poruke imaju preventivnu funkciju: doprinose smirivanju društvenih tenzija, jačaju povjerenje u institucije i podvlače granicu između legitimnog političkog neslaganja i nedopustive retorike koja ugrožava bezbjednost i dostojanstvo građana.

U kontekstu savremenih izazova, Savjet je svoju ulogu kohezivnog aktera dodatno afirmisao kroz učešće u javnim debatama o multikulturalizmu i digitalnom prostoru, naročito u dijelu koji se tiče govora mržnje i netrpeljivosti. Time je pokazano da zaštita manjinskih prava nije samo pitanje formalnih normi, već i pitanje kulture javne komunikacije, medijske odgovornosti i društvene pismenosti, posebno u okruženju u kojem se diskriminatorni sadržaji šire brže nego ikada.²⁷⁸

Sagledane u cjelini, ove aktivnosti potvrđuju da Savjet društvenu koheziju razumije kao aktivno polje djelovanja: kroz solidarnost, inkluzivne prakse, javne poruke protiv mržnje i učešće u forumima koji jačaju kulturu dijaloga. Na taj način, Savjet doprinosi stabilnosti društva ne tako što relativizuje identitetska pitanja, već tako što ih smješta u građanski okvir u kojem su poštovanje, dostojanstvo i mir zajednička obaveza svih.

7.3.5. Partnerstva i mreže

(saradnja sa savjetima, institucijama, NVO sektorom, međunarodnim forumima i dijasporom; sajmovi knjiga kao platforma umrežavanja)

Partnerstva i mreže predstavljaju važan, često presudan sloj djelovanja Savjeta Muslimanskog naroda Crne Gore, jer potvrđuju da se institucionalna afirmacija identiteta i zaštita manjinskih prava ne mogu razvijati izolovano, već kroz saradnju, koordinaciju i vidljivost u širem društvenom prostoru. U tom smislu, Savjet je tokom godina gradio model rada koji spaja unutrašnju konsolidaciju zajednice sa otvorenošću prema državnim institucijama, drugim nacionalnim savjetima, organizacijama civilnog društva, međunarodnim partnerima i dijaspori.

Saradnja sa državnim institucijama i resornim ministarstvima imala je višestruku funkciju: od institucionalnog priznanja Savjeta kao relevantnog sagovornika, do konkretnog učešća u procesima unapređenja normativnog okvira i javnih politika u oblasti manjinskih prava. Učešće predstavnika Savjeta u radnim grupama i konsultativnim procesima, kao i kontinuirani kontakti sa nadležnim organima u oblastima obrazovanja, kulture i medijske zastupljenosti, predstavljaju dio strategije u kojoj se javni interes zajednice nastoji prevoditi u mjerljive institucionalne mehanizme, a ne zadržavati na nivou deklaracija.²⁷⁹

275 <https://savjetmuslimanacg.me/index.php/novosti/item/291-savjet-muslimana-donirao-sredstva-za-pomoc-nastradalim-u-zemljotresu-u-turskoj>

276 <https://www.savjetmuslimanacg.me/index.php/novosti/item/333-solidarnost-i-povezanost-iftar-za-pripadnike-romskog-naroda-u-organizaciji-savjeta-muslimanskog-naroda>

277 <https://savjetmuslimanacg.me/index.php/novosti/item/406-nacionalni-savjet-muslimana-nasilje-nema-vjeru-ni-naciju>

278 <https://www.antenam.net/clanak/170143-savjet-muslimanskog-naroda-cg-vapaj-da-se-stane-na-kraj-sovinistickim-divljanjima>

279 Objave na sajtu Savjeta Muslimanskog naroda Crne Gore - <https://savjetmuslimanacg.me/>

Posebnu vrijednost ima i međusavjetska saradnja, naročito onda kada se ona prevodi u konkretne projekte. Zajedničko izdavanje zbornika/periodičnih publikacija i saradnja na kulturnim programima sa drugim savjetima potvrđuju da manjinska politika Savjeta nije zatvorena u etničke granice, već usmjerena na jačanje društvene kohezije i međusobnog uvažavanja manjinskih zajednica.²⁸⁰ Takva saradnja je važna i simbolički: ona pokazuje da su kulturna memorija i lokalne tradicije djelotvornije kada se predstavljaju kroz partnerstva, jer tada postaju dio šireg društvenog razgovora, a ne izdvojeni identitetski “otok”.

Mreže saradnje Savjet je gradio i kroz civilni sektor i javne debate o savremenim izazovima. Učešće na skupovima posvećenim multikulturalizmu, digitalnom prostoru i govoru mržnje, kao i saradnja sa inicijativama i organizacijama koje se bave ljudskim pravima, pozicionirali su Savjet kao instituciju koja identitetska pitanja tumači u građanskom ključu, kroz javnu odgovornost i standarde demokratske kulture.²⁸¹ Ovaj segment je posebno važan u savremenom kontekstu, jer pokazuje da je borba za ravnopravnost neraskidivo povezana sa kvalitetom javnog govora, medijskom pismenošću i društvenom solidarnošću.

Međunarodna dimenzija saradnje dodatno učvršćuje legitimitet Savjeta i širi prostor djelovanja izvan nacionalnog okvira. Učešće na regionalnim i međunarodnim forumima, poput regionalnih konferencija o saradnji manjina, omogućilo je razmjenu iskustava, upoređivanje politika i usvajanje standarda koji manjinska prava tretiraju kao dio evropske pravne i vrijednosne infrastrukture.²⁸² Time je djelovanje Savjeta dobilo dodatnu argumentacionu snagu: pitanja položaja zajednice nijesu predstavljena kao izdvojeni slučaj, već kao dio šireg sistema zaštite manjinskih prava.

Važan most između identitetske politike i javne vidljivosti predstavljaju i sajmovi knjiga i kulturne manifestacije, koje Savjet koristi kao mjesto umrežavanja sa izdavačima, autorima, distributerima i kulturnim institucijama. Nastupi na sajmovima nijesu tretirani kao puko izlaganje bibliotečke građe, već kao plansko predstavljanje kulturne produkcije zajednice i otvaranje prostora za buduće saradnje, promocije, reprint izdanja i šire distribucione kanale.²⁸³ Upravo kroz ovakve platforme vidljivo je da Savjet izdavaštvo razumije i kao kulturnu diplomaciju zajednice: knjiga i publikacija postaju most prema široj publici, a štand Savjeta postaje mjesto susreta, razgovora i povezivanja.

Napokon, partnerstva se ostvaruju i kroz odnos prema dijaspori, koja u kulturnom i društvenom životu zajednice predstavlja važan resurs. Veze sa iseljeničkim organizacijama, komunikacija kroz javne kanale i uključivanje dijaspore u pojedine programe potvrđuju nastojanje Savjeta da identitet ne bude ograničen geografijom, već da se gradi kao mreža pripadnosti, pamćenja i saradnje. U tom smislu, Savjet partnerstva i mreže ne posmatra kao sporednu aktivnost, već kao dio institucionalne strategije: da se kulturni kapital zajednice širi, stabilizuje i učini dostupnim u različitim sredinama, generacijama i javnim prostorima.²⁸⁴

7.4. Zaključna sinteza javnog djelovanja Savjeta

Sagledano u cjelini, javno djelovanje Savjeta Muslimanskog naroda Crne Gore tokom petnaest godina može se razumjeti kao proces izgradnje institucionalne vidljivosti jedne zajednice u uslovima promjenljivog društveno-političkog ambijenta. U tom procesu Savjet je javnu riječ, dokumenta i projekte tretirao ne kao prateće instrumente, već kao ključne mehanizme ostvarivanja manjinskih prava: afirmaciju identiteta, zaštitu dostojanstva, razvoj kulture sjećanja i jačanje društvene kohezije.

²⁸⁰ Ibid

²⁸¹ Ibid

²⁸² <https://savjetmuslimanacg.me/index.php/novosti/item/329-odrzana-regionalna-konferencija-o-saradnji-manjina-u-sarajevu>

²⁸³ Objava o nastupu na X Internacionalnom sajmu knjiga u Podgorici (2–6. oktobar 2024) i umrežavanju, portal Savjeta <https://savjetmuslimanacg.me/>

²⁸⁴ Objave/tragovi saradnje sa dijasporom (telegrami, posjete, manifestacije, javna komunikacija), portal Savjeta - <https://savjetmuslimanacg.me/>

Posebna vrijednost ovog djelovanja ogleda se u dosljednosti institucionalnog tona: Savjet je u javnom prostoru nastupao argumentovano, umjereno i normativno utemeljeno, insistirajući na demokratskoj kulturi, dijalogu i vladavini prava. Istovremeno, kako su se povećavali izazovi – od identitetskih pritisaka do medijske nevidljivosti i polarizacije – rasla je i potreba da javno djelovanje dobije jasniju strukturu: od pojedinačnih saopštenja i reagovanja, ka prepoznatljivom modelu javne politike identiteta, u kojem simboli, institucije i programi djeluju zajedno.

Nacionalni dan kao simbol i institucija: od rituala do javne politike identiteta

U okviru ukupnog javnog djelovanja Savjeta, obilježavanje Nacionalnog dana Muslimana Crne Gore predstavlja najjasniji primjer prelaska iz sfere simboličkog u sferu institucionalnog. Nacionalni dan nije ostao na nivou ceremonijalnog „rituala“, već je oblikovan kao trajni institucionalni okvir: datum koji organizuje kolektivno pamćenje, reafirmiše identitet i uspostavlja godišnji javni trenutak u kojem zajednica govori o sebi – mirno, otvoreno i u okviru crnogorskog građanskog poretka.

U tom smislu, Nacionalni dan ima višestruku funkciju. Prvo, on stabilizuje identitet kao javnu činjenicu, a ne privatni osjećaj pripadnosti. Drugo, on omogućava da se identitetsko pitanje izvede iz uskih političkih tumačenja i prenese u polje kulture, obrazovanja i javnog dijaloga. Treće, kroz svečane sjednice, poruke, programe i priznanja, ovaj datum postaje institucionalna platforma za vrednovanje doprinosa zajednici, čime Savjet uspostavlja normu: identitet se čuva i razvija kroz rad, znanje, kulturu i odgovornost, a ne kroz zatvaranje i isključivost.

U konačnici, Nacionalni dan se može tumačiti kao „javna politika identiteta“ u malom: on spaja simbol, dokument (odluku), program i javno prisustvo. Upravo ta kombinacija pokazuje najvažniju lekciju Savjetovog javnog djelovanja: identitet se ne održava spontano, već se institucionalno organizuje.

Mediji, dokumenta i projekti kao “infrastruktura vidljivosti”

Ako je Nacionalni dan najprepoznatljiviji simbol, onda su mediji, dokumenta i projekti „nevidljiva infrastruktura“ bez koje simboli ne traju. Javno djelovanje Savjeta u velikoj mjeri počiva na ideji da se manjinska prava ne ostvaruju samo normativno, već i komunikaciono: kroz prisustvo u javnosti, urednu dokumentaciju, arhiviranje, proizvodnju sadržaja, te kroz kulturne i obrazovne programe koji identitet prevode u razumljive i društveno relevantne forme.

U tom kontekstu, portal Savjeta i institucionalna komunikacija imaju dvostruku ulogu. S jedne strane, oni obezbjeđuju transparentnost rada i kontinuitet informisanja; s druge, postaju mehanizam *institucionalnog pamćenja* – arhiva aktivnosti, reakcija i stavova koja čuva trag o jednom vremenu i o načinu na koji je Savjet odgovarao na izazove. Time javna riječ prestaje da bude prolazna: ona dobija oblik zapisa, reference i dokumenta.

Projekti, naročito kulturni i izdavački, dopunjuju ovu infrastrukturu stvaranjem „trajnih“ formi identiteta: knjiga, monografija, publikacija, izložbi, tribina i programa. U njima se identitet ne prikazuje samo kao istorijska činjenica, već kao savremena kulturna praksa: kroz znanje, javni dijalog, umjetnost, sjećanje i obrazovanje. Kada se ovi slojevi sabere, postaje jasno da Savjet nije gradio vidljivost samo reagovanjem, već i sistematskom proizvodnjom sadržaja – pisanog, kulturnog, edukativnog i dokumentarnog.

Zato se može zaključiti da su mediji, dokumenta i projekti u djelovanju Savjeta funkcionalno povezani: dokument daje legitimitet, medij daje vidljivost, a projekat daje sadržaj. Zajedno čine ono što se može nazvati **infrastrukturom vidljivosti**.

Razvojna linija 2020 - 2025 i perspektiva daljeg djelovanja

Period 2020 - 2025 predstavlja prelomnu razvojnu liniju u javnom djelovanju Savjeta, jer se u njemu intenziviraju istovremeno i društveni izazovi i institucionalni odgovor. U tom razdoblju javna riječ Savjeta dobija snažniju funkciju: pored informisanja i afirmacije, ona postaje instrument zaštite dostojanstva zajednice u uslovima polarizacije, rasta netrpeljivosti, revizionističkih narativa i izraženijih identitetskih pritisaka. Savjet u ovom periodu javno zagovaranje sve jasnije vezuje za etičke standarde: istina, kultura sjećanja, individualizacija krivice, odbacivanje govora mržnje i insistiranje na institucionalnim rješenjima.

Istovremeno, ova faza pokazuje i razvoj Savjetovog institucionalnog kapaciteta: javni nastupi nijesu više sporadični, već sadržajno povezani; teme se periodizuju, argumentacija se stabilizuje, a komunikacioni kanali se konsoliduju. Time Savjet izgrađuje prepoznatljiv obrazac: reaguje onda kada je potrebno, ali jednako važno - proizvodi znanje, dokumentuje rad i stvara programe koji jačaju zajednicu dugoročno.

Perspektiva daljeg djelovanja nameće se logično: javno djelovanje Savjeta u narednom periodu treba još snažnije povezati sa strateškim ciljevima, obrazovnim i medijskim instrumentima, te sa politikama institucionalne vidljivosti. Iskustvo 2020–2025 pokazalo je da manjinska prava nijesu samo pitanje zakona, već i pitanje javnog prostora: ko je vidljiv, ko je predstavljen, ko je imenovan i ko ima legitiman glas. Upravo zato Savjet mora nastaviti da gradi model u kojem se identitet čuva kroz znanje, javnu riječ i kulturne prakse – ali u okviru građanskog poretka i multietničkog karaktera Crne Gore.

Zaključno, javno djelovanje Savjeta može se opisati kao spoj tri elementa: simbola (Nacionalni dan), infrastrukture (mediji i dokumenta) i sadržaja (projekti). Taj spoj čini prepoznatljiv institucionalni trag Savjeta: identitet koji se ne brani zatvaranjem, već se čuva kroz javnost, dokument, kulturu i odgovornost.

POGLAVLJE VIII – IZMEĐU OČUVANJA IDENTITETA I ASIMILACIONIH PRITISAKA

Ovaj segment završnog dijela monografije predstavlja analitički okvir u kojem se hronološki prikaz rada Savjeta prevodi u sintezu savremenih izazova i institucionalnih odgovora koji određuju položaj nacionalnih Muslimana u Crnoj Gori. Nakon prikaza institucionalnog razvoja, javnog identiteta i programskih praksi Savjeta, fokus se usmjerava na ključnu napetost savremenog doba: kako sačuvati ustavno priznati identitet u društvu u kojem demografske promjene, terminološke redukcije i političko-administrativna nevidljivost postaju trajni oblici pritiska. U tom smislu, polazi se od pretpostavke da asimilacija nije “prirodan” ishod istorije, već proces koji nastaje u konkretnim društvenim i institucionalnim uslovima — i da se, kao takav, može prepoznati, dokumentovati i sistemski adresirati.

U analitičkom jezgri nalazi se pitanje institucionalne vidljivosti kao preduslova identitetskog opstanka. Savjet se ovdje sagledava kao korektiv između normativnog i stvarnog: kao institucija koja, s jedne strane, djeluje u okviru ustavnog poretka i međunarodnih standarda zaštite manjina, a s druge, ukazuje na raskorak između deklarativno prihvaćenog multietničkog modela i prakse u kojoj se jedan narod potiskuje u demografsku i političku marginu. Otuda se djelovanje Savjeta posmatra kroz tri komplementarne ravni: (1) međunarodnu i domaću komunikaciju kao oblik institucionalnog upozoravanja, (2) istraživačko-dokumentarnu osnovu kao način da se identitetski procesi učine mjerljivim i provjerljivim, i (3) saradnju sa institucijama i civilnim sektorom kao pokušaj da se zakonske garancije prevedu u dosljednu primjenu.²⁸⁵

Posebnu težinu ovom dijelu daje povezivanje savremenih identitetskih pritisaka sa kulturom pamćenja. Pokazuje se da osjećaj nesigurnosti i ranjivosti zajednice ne proizlazi samo iz aktuelnih političkih okolnosti, već i iz “dugog trajanja” istorijskih iskustava nasilja, progona i institucionalne šutnje pred zločinom. Referenca na Šahoviće (1924) ovdje funkcioniše kao metodološka opomena: međunacionalno povjerenje i društvena stabilnost ne mogu biti trajni ukoliko počivaju na selektivnom pamćenju i izostanku odgovornosti.²⁸⁶ Time se uspostavlja važan normativni stav monografije: identitet se ne može zaštititi bez dostojanstva, a dostojanstvo bez istine i institucionalne odgovornosti.

U toj perspektivi, demografski podaci - naročito rezultati Popisa 2023 - tumače se kao najvidljivija empirijska potvrda identitetske transformacije, ali i kao signal da se radi o procesu koji nadilazi statistiku. Brojevi postaju indikator javne vidljivosti, kapaciteta ostvarivanja posebnih manjinskih prava i dugoročne održivosti kulturnog kontinuiteta. Zbog toga se demografska dinamika povezuje sa društvenim mehanizmima koji utiču na samoidentifikaciju: migracijama, urbanim kontekstom, medijskim narativima, političkim pritiscima i terminološkim preklapanjima. Takva analiza omogućava da se popis razumije kao presjek stanja, ali i kao poziv na sistemski odgovor koji mora biti dugoročan, strateški i mjerljiv.

Konačno, ovaj dio monografije otvara i razvojnu projekciju: period 2026 - 2028 postavlja se kao faza u

²⁸⁵ Analize Savjeta o demografskoj dinamici i identitetskoj transformaciji (1991–2025), uključujući interne tabele/grafikone i obračune po opštinama (evidencija Savjeta; “obrađa autora”).

²⁸⁶ Rastoder, Šerbo. Kad su vakat kaljali insani: Šahovići 1924. Podgorica: Udruženje „Almanah“, 2011, 537 str.

Rastoder, Šerbo. Kad su vakat kaljali insani: Šahovići 1924. (II izdanje). Podgorica: Almanah – Institut za historiju, demografiju i antropologiju Sandžaka, 2024, 587 str.

Rastoder, Šerbo. Bošnjaci/Muslimani Crne Gore između prošlosti i sadašnjosti. Podgorica: Almanah, 2010, 547 str.

Rastoder, Šerbo (koautor/urednički doprinos u tematskom zborniku). Zločini nad Bošnjacima Sandžaka u XX vijeku (zbornik radova, 2 toma). Novi Pazar: Bošnjačka akademija nauka i umjetnosti (BANU) / Institut za historiju, demografiju i antropologiju Sandžaka, 2024

kojoj Savjet treba da objedini identitetske, obrazovne, medijske i institucionalne instrumente u koherentnu strategiju - ne radi simboličke potvrde, već radi stvaranja uslova u kojima će se identitet očuvati kroz znanje, vidljivost, kulturu i ravnopravnu zastupljenost. Time se zaključuje osnovna poruka ovog segmenta: očuvanje identiteta nije čin zatvaranja, već trajna institucionalna obaveza u okviru građanskog poretka, u kojem se prava ne brane retorikom, već dokumentom, podacima i odgovornim javnim djelovanjem.

8.1. Asimilacioni pritisci i institucionalni odgovor Savjeta

Rad Savjeta tokom četiri saziva pokazuje jasan kontinuitet u afirmaciji identitetskih, kulturnih i političkih prava Muslimana. Od početnih faza institucionalnog oblikovanja, preko konsolidacije djelovanja, do savremenog strateškog pristupa, Savjet je izgradio model institucionalne odgovornosti zasnovan na dijalogu, pravnom okviru i javnom interesu.

Posebna vrijednost djelovanja Savjeta ogleda se u činjenici da njegovo djelovanje nikada nije bilo usmjereno protiv države, već ka njenom jačanju kroz poštovanje ustavnih principa multietničnosti, ravnopravnosti i građanskog društva. Upravo ta ravnoteža između očuvanja identiteta i lojalnosti državi čini temelj dugoročne stabilnosti.

Položaj nacionalnih Muslimana u Crnoj Gori u savremenom periodu obilježen je dubokim demografskim, političkim i identitetskim poremećajima, koji se u javnom diskursu sve češće imenuju kao proces sistemske asimilacije i etničkog inženjeringa. Na to su, u direktnoj komunikaciji sa međunarodnim institucijama, ukazali predstavnici Savjeta Muslimanskog naroda Crne Gore tokom susreta sa predstavnicima **Evropske komisije za zaštitu nacionalnih manjina** u Podgorici.²⁸⁷ Tom prilikom predsjednik Savjeta Sabrija Vulić i generalni sekretar mr Kadrija Kurpejović iznijeli su podatke koji svjedoče o drastičnom padu broja građana koji se izjašnjavaju kao etnički Muslimani – sa oko 14,6 odsto na popisu 1991. godine na svega 3,9 procenata već 2003. godine – ukazujući da se radi o jednom od najozbiljnijih primjera etničkog inženjeringa u 21. vijeku.

Ovi procesi nijesu izolovani incidenti savremenog doba, već se uklapaju u širi istorijski kontinuitet nasilja, progona i nekažnjenih zločina nad Muslimanima na prostoru današnje Crne Gore. Istovremeno, Savjet ove pojave tumači u širem okviru istorijskog iskustva i kulture pamćenja, polazeći od stava da osjećaj nesigurnosti i institucionalne nevidljivosti ne nastaje „ni iz čega“, već se nadovezuje na slojeve kolektivnog sjećanja i na traumatične događaje iz prošlosti. U tom registru se u javnim istupima često referiše na zločin u Šahovićima iz 1924. godine, kao simbol nekažnjenog nasilja i njegovih dugoročnih posljedica.²⁸⁸

Zločin u Šahovićima 1924. godine

Zločin u Šahovićima se u istorijskoj literaturi izdvaja po više osnova: izvršen je u mirnodopskim uslovima, u tadašnjoj Kraljevini SHS koja je imala institucionalne pretpostavke da zločin procesuiru, a ipak nijedan od odgovornih nikada nije izveden pred lice pravde. Dugoročne posljedice bile su posebno teške – potpuno etničko čišćenje prostora Šahovića i Vraneške doline, iz kojih se preživjeli Muslimani nijesu vratili na svoja ognjišta. Današnje Tomaševo, nekadašnji Šahovići, ostalo je trajni podsjetnik na prekinuti život jedne zajednice i na opasnost institucionalne šutnje pred zločinom.

²⁸⁷ „Evropske komisije za zaštitu nacionalnih manjina – 10. novembar 2023“ (objava na portalu Savjeta) – izvor za okvir međunarodne komunikacije i isticanje demografskih trendova.

²⁸⁸ Devedeset devet godina zločina u Šahovićima 1924“ (objava na portalu Savjeta) – izvor za referentni okvir kulture pamćenja i javnog pozicioniranja teme

Polazeći od takvih istorijskih iskustava, Savjet naglašava da kultura sjećanja mora počivati na dostojanstvu, istini i institucionalnoj odgovornosti, uz jasan otklon od relativizacije. U tom smislu, podsjećanje na Šahoviće ne funkcioniše kao retorički motiv, već kao opomena da se međunacionalno povjerenje i društvena stabilnost ne mogu graditi na prećutkivanju, selektivnom pamćenju ili izostanku odgovornosti, već na principima pravde i poštovanja žrtava.

Sastanak sa novim premijerom – 1. novembar 2023

Savremeni politički kontekst, iako formalno oslobođen otvorenog nasilja, nosi drugačije, ali podjednako opasne oblike marginalizacije. Tokom sastanka predstavnika savjeta manjinskih naroda sa premijerom Crne Gore **Milojkom Spajićem**, otvoreno je pitanje popisa stanovništva kao procesa koji mora počivati na međusobnom povjerenju.²⁸⁹ Ukazano je da rezultati popisa imaju dalekosežne posljedice po političku vidljivost i institucionalna prava manjinskih zajednica. Istovremeno, naglašena je porazna činjenica da su nacionalni Muslimani u posljednje 22 godine imali svega jednog ministra koji se javno izjašnjavao kao Musliman, te da je diskriminacija prisutna ne samo na simboličkom, već i na tzv. „dubinskom“ nivou državne administracije.

Analitički okvir za razumijevanje ovih procesa dodatno je produbljen kroz publikovanu studiju „Stavovi i percepcija građana o Muslimanima u Crnoj Gori“, nastalu na osnovu fokus-grupnih istraživanja. Ova analiza ukazuje na niz strukturnih problema: nedovoljno poznavanje identiteta Muslimana od strane pripadnika drugih nacionalnih zajednica, gotovo potpunu političku nevidljivost, loš odnos dijela institucija i medija prema ovoj zajednici, kao i izrazito nizak stepen zastupljenosti Muslimana u državnim organima. Posebna vrijednost istraživanja ogleda se u tome što ono ne ostaje na dijagnostici problema, već ima ambiciju da

²⁸⁹ Sastanak sa novim premijerom“ (objava na portalu Savjeta) – izvor za okvir institucionalnog dijaloga i poruke o popisu/povjerenju

posluži kao osnova za kreiranje politika i projekata usmjerenih ka zaustavljanju procesa marginalizacije i asimilacije.²⁹⁰

Povjerenje koje Savjet Muslimanskog naroda Crne Gore uživa unutar same zajednice potvrđeno je i kroz posjete predstavnika civilnog sektora, poput NVU „Građanski aktivizam“, u okviru projekta „Društvo svih naroda“. Tokom tih susreta istaknuto je da, iako Crna Gora posjeduje relativno dobro postavljen zakonski okvir za zaštitu manjinskih prava, problem leži u njenoj nedosljednoj primjeni. Upravo u tom raskoraku između normativnog i stvarnog, Savjet se prepoznaje kao ključni institucionalni akter koji artikuliše interese zajednice, gradi povjerenje i insistira na dosljednom poštovanju zakona.²⁹¹

Sagledano u cjelini, iskustvo nacionalnih Muslimana u Crnoj Gori svjedoči o dubokoj protivrječnosti savremenog društva: formalnom prihvatanju multietničnosti i istovremenom potiskivanju jednog konstitutivnog naroda u demografsku, političku i simboličku marginu. Djelovanje Savjeta Muslimanskog naroda Crne Gore, kroz međunarodnu komunikaciju, javno zagovaranje, istraživački rad i saradnju sa civilnim sektorom, predstavlja pokušaj da se tom procesu suprotstavi institucionalno, argumentovano i dostojanstveno – sa ciljem da se nacionalni identitet Muslimana ne svede na statističku fusnotu, već očuva kao živi dio crnogorskog društvenog i istorijskog bića.

8.2. Demografska dinamika i identitetska transformacija (1991 - 2025): rizici i implikacije

Rezultati popisa stanovništva iz 2023. godine predstavljaju jednu od najznačajnijih prelomnih tačaka u savremenoj istoriji nacionalnih Muslimana u Crnoj Gori. Drastičan pad broja građana koji se izjašnjavaju kao Muslimani ne može se tumačiti isključivo demografskim kretanjima i migracionim tokovima, već upućuje na šire procese identitetskog preoblikovanja, promjene društvenog ambijenta i načina na koji se nacionalno izjašnjavanje oblikuje u javnom prostoru. U takvim okolnostima, popis nije samo statistički presjek stanovništva, već i pokazatelj institucionalne vidljivosti zajednice i stabilnosti njenog identitetskog kontinuiteta.²⁹²

Prema zvaničnim rezultatima koje je MONSTAT objavio 15. oktobra 2024. godine²⁹³, u Crnoj Gori se 10.162 građana (1,63%) izjasnilo kao Muslimani. U poređenju sa popisom iz 2011. godine, kada se 20.537 građana (3,31%) izjasnilo kao Muslimani, riječ je o padu od 10.375 lica, odnosno o smanjenju od 50,52%. Posmatrano po opštinama, najveći dio ovog pada koncentrisan je u sredinama koje su tradicionalno bile nosioci brojčane i javne vidljivosti zajednice: u Baru se izjasnilo 1.565 građana (3,42%), u Bijelom Polju 2.916 (7,54%), a u Podgorici 1.559 (0,87%), pri čemu se značajan dio ukupnog smanjenja u odnosu na 2011. godinu vezuje upravo za ove tri opštine. Pad je evidentiran i u Beranama (532 ili 2,16%), Pljevljima (797 ili 3,30%) i Rožajama (738 ili 3,18%), što potvrđuje da je riječ o procesu koji obuhvata više regionalnih cjelina, ali posebno pogađa sredine u kojima se identitet održavao kroz jaču demografsku bazu i društvenu prepoznatljivost.

Demografska kretanja dodatno komplikuju identitetsku sliku. Popisni trendovi u dužem periodu ukazuju na izražen proces unutrašnjih migracija i depopulacije sjevernih opština, uz istovremenu koncentraciju stanovništva u nekoliko većih urbanih centara. U tom kontekstu, promjene u brojnosti i strukturi stanovništva

290 Publikacija „Stavovi i percepcija građana o Muslimanima u Crnoj Gori“ (PDF, naslovna strana) – izvor za analitičku/istraživačku potporu javnom zagovaranju.

291 Radna posjeta NVU Građanski aktivizam Savjetu Muslimana Crne Gore“ (objava na portalu Savjeta) – izvor za saradnju sa civilnim sektorom i projektnu logiku „društva svih naroda“.

292 Savjet Muslimanskog naroda Crne Gore, zapisnik/sažetak diskusije sa sjednice Izvršnog odbora održane 18. 10. 2024. godine (interna dokumentacija Savjeta)

293 MONSTAT, Popis stanovništva, domaćinstava i stanova u Crnoj Gori 2023 – Konačni rezultati (objavljeno 15. 10. 2024), Podgorica: Zavod za statistiku Crne Gore (MONSTAT).

nijesu samo pitanje ukupnog pada ili rasta, već i promjene mjesta življenja, socijalne integracije i kulturnih obrazaca. Kada se stanovništvo iz manjih sredina preseljava u veće urbane centre, identitet se češće suočava sa pritiscima asimilacije, “razvodnjavanja” i slabljenja lokalnih mreža koje su ranije bile oslonac identitetskog kontinuiteta. Time migraciona kretanja djeluju kao faktor koji posredno utiče i na identitetske promjene: ne zato što identitet nužno “nestaje”, već zato što se mijenjaju uslovi njegovog javnog ispoljavanja i institucionalne podrške.

Važan analitički sloj predstavlja i uporedni odnos nacionalnog izjašnjavanja Muslimana i Bošnjaka, posebno u poređenju popisa 2011. i 2023. godine. Popisni podaci ukazuju da promjene u strukturi izjašnjavanja nijesu linearne i da se ne mogu jednostavno objasniti “prelaskom” iz jedne kategorije u drugu. Na nivou ukupne slike, rast bošnjačkog korpusa u odnosu na 2011. godinu je prisutan, ali ne objašnjava u cjelini smanjenje broja onih koji se izjašnjavaju kao Muslimani, što upućuje na složenije identitetske prelaze i razuđenost popisnih izbora. Drugim riječima, dio identitetske transformacije odvija se kroz promjenu nacionalnog izjašnjavanja u pravcu drugih nacionalnih kategorija, a dio kroz opšte promjene društvenog i političkog ambijenta u kojem identitet postaje podložniji “prilagođavanju” okolnostima.

Dodatnu dimenziju otvara odnos između nacionalnog izjašnjavanja i vjerske pripadnosti. Popisni podaci pokazuju da se 124.668 građana (19,99%) izjasnilo kao pripadnici islamske vjere, dok se broj onih koji se nacionalno izjašnjavaju kao Muslimani znatno razlikuje od ovog vjerskog presjeka. U pojedinim opštinama sa visokim udjelom stanovništva islamske vjere uočava se i izražen broj građana koji se nacionalno izjašnjavaju kao pripadnici drugih nacionalnih kategorija, uz istovremenu islamsku vjersku pripadnost. Ovakav raskorak nije specifičan samo za muslimansku zajednicu, ali u njenom slučaju ima posebne implikacije: on pokazuje da se vjerska i nacionalna identifikacija u praksi razdvajaju, te da dio populacije mijenja nacionalno izjašnjavanje, zadržavajući vjersku pripadnost.

Sagledani u cjelini, ovi pokazatelji potvrđuju da demografska dinamika u savremenom periodu nosi ozbiljne identitetske implikacije. Pad brojnosti neposredno se reflektuje na institucionalnu vidljivost, na mogućnost dugoročnog održavanja kulturnih i obrazovnih sadržaja, kao i na ukupnu sposobnost zajednice da u javnom prostoru artikuliše i štiti svoja prava. Zbog toga se popisni rezultati ne mogu posmatrati kao “neutralna statistika”, već kao signal potrebe za sistemskim odgovorom: jačanjem obrazovnih i kulturnih programa, unapređenjem medijske vidljivosti, osnaživanjem istraživačke i dokumentarne osnove identitetske politike, te dosljednom primjenom principa afirmativne akcije i ravnopravne zastupljenosti. U tom okviru, uloga Savjeta Muslimanskog naroda Crne Gore dobija dodatnu težinu: da demografske trendove tumači argumentovano, identitetske procese prepoznaje na vrijeme i prevodi ih u mjere koje će dugoročno jačati institucionalnu stabilnost i kulturni kontinuitet nacionalnih Muslimana u Crnoj Gori.

8.3. Razvojni i strateški pravci Savjeta (2026 - 2028): prioriteti, instrumenti i partnerstva

Prioriteti, instrumenti i partnerstva

Razvojni i strateški pravci Savjeta Muslimanskog naroda Crne Gore u periodu 2024–2028 zasnivaju se na usklađivanju sa državnim strateškim okvirom manjinske politike, uz jasno definisane ciljeve koji odgovaraju stvarnim identitetskim i demografskim izazovima zajednice.²⁹⁴ Polazna pretpostavka ovog ciklusa jeste da očuvanje identiteta ne može biti prepušteno spontanosti niti pojedinačnim inicijativama, već zahtijeva programsku koheziju, stabilne mehanizme afirmacije i mjerljive učinke u oblastima kulture, obrazovanja, medijske vidljivosti i institucionalne zastupljenosti. Zbog toga Savjet svoje planiranje oblikuje kao spoj institucionalnog jačanja i ciljnih intervencija koje identitetske potrebe prevode u održive politike i projekte, u kontinuitetu do kraja ciklusa 2024–2028.

²⁹⁴ Ministarstvo ljudskih i manjinskih prava Crne Gore, Strategija manjinske politike u Crnoj Gori 2024–2028 (jul 2024).

U tom smislu, Savjet nastavlja da razvija kulturu institucionalne odgovornosti kroz transparentno finansijsko poslovanje, etičke standarde, planske dokumente, otvorenost prema javnosti i uredno dokumentovanje rada. Ovi elementi nijesu administrativna forma, već preduslov dugoročne legitimnosti, stabilnog povjerenja zajednice i kredibiliteta prema partnerima i donatorima. Paralelno, Savjet planira programske pravce usmjerene na jačanje identitetske vidljivosti, smanjenje asimilacionih pritisaka i podizanje kapaciteta zajednice da se u javnom prostoru predstavlja argumentovano i kulturno utemeljeno.

Prioriteti i ključni pravci djelovanja 2024 - 2028

1) Identitet kroz kulturu, znanje i pamćenje

Savjet prioritetno razvija programe koji čuvaju i afirmišu kulturno nasljeđe, kulturu sjećanja i identitetsku posebnost kroz izdavaštvo, manifestacije, istraživačku podršku i institucionalno bilježenje kulturne produkcije. Poseban akcenat je na trajnosti rezultata: reprintima, bibliotečkoj dostupnosti, podršci autorima i istraživačima, te povezivanju kulturnih sadržaja sa savremenim javnim dijalogom.

2) Afirmativna akcija i institucionalna zastupljenost

U periodu 2024 - 2028 Savjet usmjerava napore ka tome da afirmativna akcija bude dosljedno shvaćena kao politika jednakih mogućnosti i da postane vidljiva kroz mjerljive pokazatelje, naročito u obrazovanju i javnoj upravi. To podrazumijeva inicijative prema nadležnim organima, izradu obrazloženih analiza o stanju i praksi, praćenje sprovođenja propisa i javno zagovaranje zasnovano na podacima, uz dosljedno uvažavanje principa znanja i sposobnosti.

3) Obrazovni i omladinski programi kao ulaganje u budućnost

Savjet dodatno strukturira programe za djecu i mlade: edukativne radionice, kampanje identitetske pismenosti, podršku školama i afirmaciju talenata. Cilj je da identitetska svijest bude zasnovana na znanju i kritičkom razumijevanju, a ne na improvizaciji ili spoljnim narativima. U ovoj cjelini posebno mjesto imaju partnerski modeli sa školama, univerzitetom, stručnjacima i lokalnim zajednicama.

4) Medijska i digitalna vidljivost – od reagovanja ka sadržaju

Savremeni identitetski izazovi zahtijevaju da Savjet, pored reagovanja na pojave i događaje, razvija stabilnu infrastrukturu javnog prisustva. Strateški pravac u ovom ciklusu usmjeren je na jačanje portala, digitalnih kampanja, tematskih serijala i dostupnosti informacija, kao i na produkciju sadržaja koji objašnjava identitetske pojmove, istorijski kontinuitet i manjinska prava.

5) Arhiviranje, digitalizacija i institucionalno pamćenje

U okviru ciklusa 2024 - 2028 Savjet sistematizuje dokumentaciju, projekte, monografije, medijske objave i arhivsku građu, kako bi institucionalno pamćenje bilo trajno, pregledno i dostupno. Time se jača kontinuitet, smanjuje zavisnost od „pojedinačne memorije“, a povećava mjerljivost učinaka i mogućnost evaluacije.

Instrumenti realizacije

Da bi prioriteti imali operativnu snagu, Savjet se oslanja na kombinaciju instrumenata: planiranje kroz akcione planove i godišnje programe rada; uspostavljanje mjerljivih indikatora i periodičnih izvještaja; projektno finansiranje u skladu sa važećim izvorima i procedurama; institucionalne inicijative prema nadležnim organima; programe edukacije i javnog dijaloga (tribine, okrugli stolovi, seminari); te unapređenje

komunikacione infrastrukture i digitalne arhive. U praksi, operativna dinamika se može voditi i kroz „roling“ pristup - dvogodišnje planove koji se nadovezuju i zatvaraju ciklus do 2028. godine.²⁹⁵

Partnerstva – model mreže, ne izolacije

Uspjeh strateških pravaca za 2024 - 2028 zavisi od funkcionalnih partnerstava. Savjet planira da programske ciljeve sprovodi kroz koordinaciju i saradnju sa Ministarstvom ljudskih i manjinskih prava kao nosiocem strateškog okvira, relevantnim resorima (obrazovanje, kultura, javna uprava, mediji), lokalnim samoupravama u sredinama sa značajnim brojem pripadnika zajednice, Univerzitetom Crne Gore i stručnom zajednicom, institucijama kulture, civilnim sektorom, drugim nacionalnim savjetima, kao i regionalnim i međunarodnim partnerima u mjeri u kojoj to doprinosi ciljevima i standardima manjinske politike. Poseban akcenat biće na partnerstvima koja omogućavaju prelazak sa projektnog ciklusa na održive modele: kontinuitet programa, godišnje planiranje, evaluaciju i javnu odgovornost.

Zaključna orijentacija ciklusa 2024 - 2028

Sagledani u cjelini, strateški pravci Savjeta u periodu 2024 - 2028 imaju jedan osnovni cilj: da identitet Muslimana u Crnoj Gori bude očuvan i ojačan kroz sistemske instrumente, a ne samo kroz simboličke geste. U tom okviru Savjet svoju ulogu vidi kao most između ustavno garantovanih prava i njihove praktične realizacije - kroz kulturu, obrazovanje, medijsku vidljivost, afirmativnu akciju, institucionalno pamćenje i zastupljenost. Takvim pristupom obezbjeđuje se da se po završetku ciklusa 2024 - 2028 mjere nadograđuju i produbljuju, umjesto da se svaki put iznova „počinje od nule“.

8.4. Zaključna sinteza: učinci, nasljeđe i preporuke za buduće djelovanje

Petnaest godina rada Savjeta Muslimanskog naroda Crne Gore predstavlja više od hronološkog okvira institucionalnog djelovanja – to je period u kojem se ogledaju ključni procesi savremene crnogorske istorije, identitetske transformacije i izazovi očuvanja manjinskih prava u pluralnom društvu.

Savjet je tokom ovog perioda izrastao u stabilnu institucionalnu platformu za artikulaciju interesa Muslimana, njihovu afirmaciju kao ustavno priznate nacionalne zajednice i zaštitu kolektivnog identiteta. Njegovo djelovanje pokazalo je da institucionalna organizacija nije administrativna formalnost, već temelj opstanka i političke vidljivosti manjinskih zajednica.

Analiza rada Savjeta potvrđuje nekoliko ključnih zaključaka:

- Muslimani u Crnoj Gori predstavljaju autohtonu i ustavno priznatu nacionalnu zajednicu;
- institucionalna vidljivost predstavlja osnovni preduslov očuvanja identiteta;
- demografski pad i identitetska transformacija zahtijevaju dugoročne, sistemske i strateške odgovore;
- bez stabilnih institucija, manjinska prava ostaju deklarativna i ranjiva.

U tom kontekstu, Savjet se pokazao kao ključni akter u očuvanju institucionalne memorije, kontinuiteta i legitimnosti muslimanske zajednice.

²⁹⁵ Ministarstvo ljudskih i manjinskih prava Crne Gore, Akcioni plan za sprovođenje Strategije manjinske politike u Crnoj Gori 2024–2028, za period 2024–2025 (jul 2024); Savjet Muslimanskog naroda Crne Gore, Prilog: Akcioni plan Savjeta za 2026–2027 (interni dokument / radna verzija).

Značaj nacionalnog dana Muslimana

U savremenoj istoriji Muslimana Crne Gore, donošenje Odluke o utvrđivanju Nacionalnog dana Muslimana predstavlja jednu od najznačajnijih institucionalnih prekretnica u radu Savjeta Muslimanskog naroda Crne Gore. Ova odluka, usvojena na V sjednici III saziva Savjeta 14. marta 2020. godine, ima duboko simboličko, istorijsko i identitetsko značenje, jer po prvi put sistemski i javno afirmiše kolektivno pamćenje i nacionalni kontinuitet Muslimana kao autohtone zajednice u Crnoj Gori.

Utvrdjivanjem 20. juna kao Nacionalnog dana Muslimana Crne Gore, Savjet je simbolički povezao savremeni identitetski trenutak sa ključnim događajem iz nacionalne istorije – imenovanjem Murteze Karađuzovića za muftiju crnogorskih Muslimana 20. juna 1912. godine. Time su Muslimani po prvi put dobili vjerskog popoglavljera iz sopstvenih redova, što je predstavljalo presudan iskorak u njihovom institucionalnom, društvenom i političkom razvoju unutar tadašnje crnogorske države.

Ovaj čin nije imao isključivo vjerski karakter, već je nosio snažnu političku i pravnu poruku o priznanju Muslimana kao lojalnog i ravnopravnog dijela crnogorskog društva. Imenovanje Murteze Karađuzovića značilo je priznanje historijskog kontinuiteta, društvene zrelosti i institucionalne sposobnosti muslimanske zajednice da učestvuje u javnom životu države. U tom smislu, ovaj događaj predstavlja jedan od rijetkih primjera rane institucionalne integracije muslimanskog stanovništva u državne strukture Crne Gore.

Ličnost muftije Murteze Karađuzovića ima posebno mjesto u kolektivnom pamćenju Muslimana Crne Gore. Kao čovjek izuzetne mudrosti, moralnog autoriteta i političke pronicljivosti, on je bio ne samo vjerski popoglavljier, već i aktivni učesnik političkog života – poslanik u crnogorskoj Skupštini i sagovornik državne vlasti u najosjetljivijim istorijskim trenucima. Njegovo djelovanje u cilju zaustavljanja nasilnog pokrštavanja muslimanskog stanovništva u Plavu i Gusinju 1913. godine ostaje jedan od najznačajnijih primjera institucionalne zaštite vjerskih i ljudskih prava u tom periodu.

Savremeni značaj obilježavanja Nacionalnog dana Muslimana ogleda se upravo u tom kontinuitetu – između istorijske borbe za dostojanstvo i savremenih izazova identitetske vidljivosti. U vremenu kada demografski pokazatelji ukazuju na snažan pad broja građana koji se izjašnjavaju kao Muslimani, ovaj datum dobija dodatnu dimenziju kao simbol otpora asimilaciji, zaboravu i institucionalnoj marginalizaciji.

Savjet Muslimanskog naroda Crne Gore, uspostavljanjem ovog datuma, nije samo afirmisao istorijski događaj, već je stvorio trajni okvir za javnu artikulaciju identiteta, obrazovanje novih generacija i jačanje društvene svijesti o prisustvu i doprinosu Muslimana u crnogorskom društvu. Nacionalni dan Muslimana tako postaje prostor kolektivnog pamćenja, dijaloga i odgovornosti – ne samo prema prošlosti, već i prema budućnosti.

U tom smislu, odluka o njegovom ustanovljenju predstavlja jednu od najznačajnijih odluka Savjeta od njegovog osnivanja, jer simbolički povezuje istorijsku vertikalnu muslimanskog prisustva u Crnoj Gori sa savremenim institucionalnim naporima za očuvanje identiteta, dostojanstva i ravnopravnosti.

Zaključak

Ova publikacija svjedoči o jednom vremenu, ali i o odgovornosti prema budućnosti. Ona nije pisana radi samopotvrđivanja, već kao dokument pamćenja i orijentir za dalje djelovanje. Savjet Muslimanskog naroda Crne Gore kroz petnaest godina pokazao je da institucije imaju smisla samo ako služe zajednici i ako su spremne da se suoče sa izazovima vremena.

Ova knjiga zato nije kraj jednog procesa, već njegov novi početak – poziv na odgovornost, znanje i zajedništvo.

Korišćena literature i izvori

A) Pravni i normativni akti (Crna Gora i međunarodni)

- Ustav Crne Gore. „Službeni list CG“, br. 01/07.
- Ustav Crne Gore (Amandmani I–XVI). „Službeni list CG“, br. 38/13.
- Zakon o manjinskim pravima i slobodama. „Službeni list RCG“, br. 31/06, 51/06 (ispr.), 38/07; „Službeni list CG“, br. 02/11, 08/11, 31/17 i 58/24.
- Pravila za izbore članova savjeta manjinskog naroda ili druge manjinske nacionalne zajednice. „Službeni list Crne Gore“, br. 58/2017.
- Okvirna konvencija Savjeta Evrope za zaštitu nacionalnih manjina (FCNM), ETS No. 157. Strasbourg, 1995. (Ratifikacija/objava: „Službeni list SRJ – Međunarodni ugovori“, br. 06/98; „Službeni list SCG – Međunarodni ugovori“, br. 01/03).
- Evropska povelja o regionalnim ili manjinskim jezicima (ECRML), ETS No. 148. Strasbourg, 1992. (objava: „Službeni list Srbije i Crne Gore – Međunarodni ugovori“, br. 09/03, 05/05 i 07/05).
- Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima (ICCPR). „Službeni list SFRJ – Međunarodni ugovori“, br. 07/71.
- United Nations. Declaration on the Elimination of All Forms of Intolerance and of Discrimination Based on Religion or Belief, UNGA Resolution 36/55, 25 November 1981.
- UNESCO. Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage. Paris, 2003.
- UNESCO. Declaration of Principles on Tolerance. Paris, 16 November 1995.
- Council of Europe. White Paper on Intercultural Dialogue: Living Together as Equals in Dignity. Strasbourg, 2008.
- Council of Europe, Parliamentary Assembly. Recommendation 1396 (1999): Religion and Democracy. Strasbourg.
- Rješenje o upisu u evidenciju Savjeta – “Savjet Muslimanskog naroda Crne Gore”, broj: 30-01-10792-4 od 08.10.2008. godine.
- Rješenje o upisu u evidenciju Savjeta – “Savjet Muslimanskog naroda Crne Gore”, broj: 01-2223/13 od 11. septembra 2013. godine („Službeni list Crne Gore“, br. 052/13 od 08.11.2013. godine).
- Rješenje o upisu u evidenciju Savjeta broj: 01-023-1135/17-6 od 12. decembra 2017. godine – (“Službeni list Crne Gore“, br. 86/2017 od 20.12.2017. godine).
- Rješenje o upisu u evidenciju Savjeta broj: 01-081/22-1762 od 24. februara 2022. godine – (“Službeni list Crne Gore“, br. 022/22 od 28.02.2022. godine).

- „Zaštita nacionalnog i kulturnog identiteta i kulturne baštine Muslimanskog naroda Crne Gore“, zajednički dokument Izvršnog odbora Savjeta Muslimanskog naroda Crne Gore i Upravnog odbora Matice muslimanske Crne Gore, 2008, Arhiva Savjeta Muslimanskog naroda Crne Gore.

B) Državni, međunarodni i nadzorni izvještaji / strateški dokumenti

- Ministarstvo ljudskih i manjinskih prava Crne Gore. *Strategija manjinske politike u Crnoj Gori 2024–2028*. Podgorica, jul 2024.
- Ministarstvo ljudskih i manjinskih prava Crne Gore. *Akcionni plan za sprovođenje Strategije manjinske politike u Crnoj Gori 2024–2028 (za period 2024–2025)*. Podgorica, jul 2024.
- Ministarstvo za ljudska i manjinska prava Crne Gore. *Šesti izvještaj Crne Gore o primjeni Evropske povelje o regionalnim ili manjinskim jezicima*. Podgorica, 28. januar 2025.
- Zaštitnik ljudskih prava i sloboda Crne Gore (Ombudsman). *Izvještaj o radu za 2024. godinu*. Podgorica, 31. 03. 2025.
- Council of Europe – Advisory Committee on the Framework Convention for the Protection of National Minorities. *Četvrti izvještaj Crne Gore o sprovođenju Okvirne konvencije*, ACFC/SR/IV(2022)002. Strasbourg, 2022.
- Council of Europe. ECRI – European Commission against Racism and Intolerance. Relevantne preporuke, standardi i policy dokumenti o borbi protiv rasizma, diskriminacije i govora mržnje.
- Savjet Evrope (Council of Europe). Izvještajni ciklusi i preporuke o primjeni FCNM i ECRML u Crnoj Gori.

C) Arhivski i institucionalni izvori

- Arhiv Jugoslavije (AJ), fond 66, sign. pov–105–314, Prepis ukaza od 20. juna 1912. godine (postavljenje muftije crnogorskih muslimana).
- Arhiv Jugoslavije (AJ), fond 69, sign. 33/359, Dosije Murteze Karađuzovića.
- *Glas Crnogorca*, br. 27, 23. VI 1912.
- Nacionalna biblioteka Crne Gore, rukopisna građa: rukopisno obraćanje „Muhamedanima u Crnoj Gori“, 24. novembar 1888. (sken/PDF u ličnoj arhivi autora).
- Savjet Muslimanskog naroda Crne Gore (SMNCG). *Arhiva Savjeta*: inicijativni i osnivački akti; odluke; zapisnici sjednica; izvještaji o radu i finansijskom poslovanju; planovi i programi rada; interna korespondencija i evaluacije (2008–2026). Podgorica.
- SMNCG. *Odluka o konstituisanju Savjeta*, 29. 03. 2008. (Arhiva SMNCG).
- SMNCG. *Statut Savjeta Muslimanskog naroda Crne Gore*, br. 01-09/1-2018; 01-25/2-2020; 01-03/2023 od 11. 12. 2022. (Arhiva SMNCG).
- SMNCG. *Odluka o utvrđivanju 20. juna kao Nacionalnog dana Muslimana Crne Gore*, br. 01-16/2020-1, Podgorica, 14. 03. 2020.
- SMNCG. *Izborna dokumentacija IV saziva*: pozivi, odluke komisije, lista elektora, poslovnici, zapisnici

elektorske i konstitutivne sjednice (2021–2022). Arhiva SMNCG.

- SMNCG. *Zaključci VIII sjednice IV saziva* (30. 11. 2024) i zapisnici/analitika IX sjednice IV saziva (26. 04. 2025, AD2). Arhiva SMNCG.
- Fond za zaštitu i ostvarivanje manjinskih prava Crne Gore. *Odluke o raspodjeli sredstava i evidencije podržanih projekata* (relevantno za period 2013–2017 i druge cikluse).

D) Statistički i analitički izvori

- MONSTAT (Zavod za statistiku Crne Gore). *Popis stanovništva, domaćinstava i stanova u Crnoj Gori 2023 – Konačni rezultati* (nacionalna pripadnost i vjeroispovijest). Podgorica, 2024.
- MONSTAT. *Popis stanovništva Crne Gore 2011 – Konačni rezultati* (nacionalna/etnička pripadnost). Podgorica, 2012.
- MONSTAT. *Popis stanovništva 2003 – Nacionalna struktura*. Podgorica, 2004.
- Savezni zavod za statistiku FNRJ/SFRJ. *Popisi stanovništva 1948, 1953, 1961, 1971, 1981, 1991* (relevantni tomovi: nacionalni sastav / nacionalna struktura / nacionalna pripadnost). Beograd, odgovarajuće godine izdanja.
- CEDEM (Centar za demokratiju i ljudska prava). Istraživanja javnog mnjenja / trendovi etničkog i nacionalnog izjašnjavanja (jun 2020, decembar 2021, jul 2022).
- SMNCG. *Zastupljenost i predstavljanje Muslimana u javnosti – aktuelno stanje i preporuke pozitivne prakse*. Analiza, 2022.
- Ministarstvo za ljudska i manjinska prava / Uprava za kadrove. Podaci o srazmjernoj zastupljenosti u državnim organima.

E) Međunarodni izvještaji i nadzorni mehanizmi

- *Council of Europe – Advisory Committee on the Framework Convention for the Protection of National Minorities. Četvrti izvještaj Crne Gore o sprovođenju Okvirne konvencije*, ACFC/SR/IV (2022)002. Strasbourg, 2022.
- *Council of Europe*. Framework Convention for the Protection of National Minorities (Okvirna konvencija za zaštitu nacionalnih manjina), ETS No. 157, Strasbourg, 1995.
- *Council of Europe*. ECRI – European Commission against Racism and Intolerance (standardi/preporuke i opšti policy dokumenti o borbi protiv rasizma, diskriminacije i govora mržnje). (Navesti konkretne preporuke koje citirate, ako ih imate u tekstu.).
- *Savjet Evrope (Council of Europe)*. Izvještajni ciklusi i preporuke o primjeni FCNM i ECRML u Crnoj Gori (relevantni nalazi o mehanizmima, vidljivosti i učešću manjina).

F) Knjige, zbornici i naučni radovi

- Bašić, Husein. Bošnjaci – narod u kontinuitetu. Novi Pazar: Matica bošnjačka, 2010.
- Bašić, Husein. „O identitetu i pamćenju“. U: Kulturno pamćenje Bošnjaka. Novi Pazar: Matica bošnjačka, 2008, str. 41–58.
- Balić, Smail. Kultura Bošnjaka. Zagreb: Preporod, 1994, str. 67–95.

- Bieber, Florian. *Minority Rights in Central and Eastern Europe*. London/New York: Routledge, 2018.
- Bougarel, Xavier. „Od ‘Muslimana’ do ‘Bošnjaka’: pitanje nacionalnog imena bosanskih Muslimana“. (dopuniti puni bibliografski opis zbornika).
- Bougarel, Xavier. “Death and the Nationalist: Martyrdom, War Memory and Veteran Identity among Bosnian Muslims.” U: Bougarel, Xavier; Helms, Elissa; Duijzings, Ger (ur.). *The New Bosnian Mosaic: Identities, Memories and Moral Claims in a Post-War Society*. Aldershot: Ashgate, 2007, str. 167–191.
- Folić, Zvezdan. *Istorija Muslimana Crne Gore 1455–1918*, knj. I. Podgorica: Matica muslimanska Crne Gore, 2013.
- Folić, Zvezdan i koautori. *Istorija Muslimana Crne Gore 1918–2007*, knj. II. (dopuniti mjesto, izdavača i godinu).
- Habermas, Jürgen. *The Structural Transformation of the Public Sphere*. Cambridge: Polity Press, 1989.
- Hadžibajrić, Fejzulah. „Murteza-efendija Karađuzović, muftija crnogorskih muslimana.“ *Glasnik Vrhovnog islamskog starješinstva u SFRJ*, br. 9–10, Sarajevo, 1963, str. 394.
- Kurpejović, Avdul. „Ko smo mi Muslimani Crne Gore“. U: Deklaracija o saradnji Bošnjaka i Muslimana Crne Gore (prenos dokumenta), str. 114–116. (integralni tekst u prilogu monografije)
- Mahmutćehajić, Rusmir. „Bošnjaci i/ili Muslimani?!“ U: Purivatra, Atif; Imamović, Mustafa; Mahmutćehajić, Rusmir. *Muslimani i bošnjaštvo*. Sarajevo: Muslimansko preduzeće „Biblioteka Ključanin“, 1991, str. 73–113.
- Mušović, Ejup. *Muslimani Crne Gore od pada Zete (1499)*. Novi Pazar: Muzej „Ras“, 1997.
- Nora, Pierre. “Between Memory and History: Les Lieux de Mémoire.” *Representations*, br. 26 (1989), str. 7–24.
- Rastoder, Šerbo. *Bošnjaci/Muslimani Crne Gore između prošlosti i sadašnjosti*. Podgorica: Almanah, 2010.
- Rastoder, Šerbo. *Kad su vakat kaljali insani: Šahovići 1924*. Podgorica: Udruženje „Almanah“, 2011.
- Rastoder, Šerbo. *Kad su vakat kaljali insani: Šahovići 1924*. II izdanje. Podgorica: Almanah – Institut za historiju, demografiju i antropologiju Sandžaka, 2024.
- Rastoder, Šerbo (koautor/urednički doprinos). *Zločini nad Bošnjacima Sandžaka u XX vijeku*, 2 toma. Novi Pazar: BANU / Institut za historiju, demografiju i antropologiju Sandžaka, 2024.

G) Deklaracije i drugi dokumenti

- Deklaracija Prvog bošnjačkog sabora. Sarajevo, 27–28. septembar 1993.
- Rezolucija/Deklaracija Bošnjačkog sabora. Reprodukovano u: Ljiljan, tom II, br. 38, 6. oktobar 1993, str. 4.
- Almanah. Prilozi i bibliografske napomene o upotrebi termina „Muslimani“, dvobrojevi 5–6/1999 i 7–8/1999.

H) Periodika, mediji i internet izvori

- Filipović, Muhamed. „Identitet proizilazi iz države“. *Monitor*, 1997.

- *Vijesti*. „Knjiga dr Zvezdana Folića u izdanju Matice muslimanske“, 8. novembar 2013.
- RTCG. Emisija *Mostovi*, 30. 12. 2018. Urednik Damir Ramović.
- Riđanović, Midhat. „Bošnjaštvo – najveće zlo“. *Solonov polis*, rubrika „Političke aktuelnosti“, 5. 12. 2014.
- Sprečić, Senad. „Komentar: Bošnjaštvo – najveće zlo i kukavičje jaje“.
- Monitor. Filipović, Muhamed: intervju „Identitet proizilazi iz države“, 1997.
- *Pobjeda*. (više izvora – vidjeti dolje).
- CdM - Centar za demokratiju i ljudska prava. Istraživanje javnog mnjenja / trendovi etničkog/nacionalnog izjašnjavanja (referentne tačke: jun 2020, decembar 2021, jul 2022) – navesti naziv istraživanja i izdanje/prezentaciju.

I) Materijalni / terenski izvor

- Natpis na vitraju: „Katolici Bošnjaci grada Sarajeva 1887“, Katedrala Srca Isusova, ul. Štrosmajera br. 1, Sarajevo.

J) Internet izvori (linkovi)

<https://savjetmuslimanacg.me/>

<https://savjetmuslimanacg.me/index.php/novosti/item/155-vulic-crnogorski-muslimani-su-izdrzali-udar-vremena>

<https://savjetmuslimanacg.me/index.php/novosti/item/159-moc-kulture-multikulturalizam-i-savremene-umjetnicke-prakse-etnizacija-ili-interakcija>

<https://savjetmuslimanacg.me/index.php/novosti/item/154-dani-muslimanskog-naroda-u-podgorici>

<https://savjetmuslimanacg.me/index.php/novosti/item/163-obrazovanjem-prevazilaziti-tradicionalnu-ulogu-zene>

<https://savjetmuslimanacg.me/index.php/novosti/item/169-osobenosti-kulturoloskog-identiteta-muslimana-u-crnoj-gori>

<https://savjetmuslimanacg.me/index.php/novosti/item/167-informacija-za-medije>

<https://savjetmuslimanacg.me/index.php/novosti/item/173-to-petnjica-savjet-muslimana-i-os-mahmut-adrovic-darivali-prvake>

<https://savjetmuslimanacg.me/index.php/novosti/item/161-trece-misljenje-savjetodavnog-komiteta-okvirne-konvencije-za-zastitu-nacionalnih-manjina-u-odnosu-na-crnu-goru>

<https://savjetmuslimanacg.me/index.php/novosti/item/182-promovisana-monografija-ismeta-hadzica>

<https://savjetmuslimanacg.me/index.php/novosti/item/181-odrzana-tribina-obicaji-muslimana-protiv-moderniteta-u-xxi-vijeku>

<https://savjetmuslimanacg.me/index.php/novosti/item/180-odrzana-tribina-mjesto-zena-u-islam>

<https://savjetmuslimanacg.me/index.php/novosti/item/177-ocuvanje-obicaja-i-tradicije-muslimana-u-rozajama>

<https://savjetmuslimanacg.me/index.php/novosti/item/191-obiljezen-dan-muslimana>

<https://savjetmuslimanacg.me/index.php/novosti/item/230-obiljezen-nacionalni-dan-muslimana-crne-gore>

<https://savjetmuslimanacg.me/index.php/novosti/item/299-obiljezen-nacionalni-dan-muslimana-crne-gore-nismo-se-odrekli-volje-nasih-predaka-iz-proslog-vijeka>

<https://savjetmuslimanacg.me/index.php/novosti/item/385-obiljezen-dan-nacionalnih-muslimana-crne-gore-uz-snazne-poruke>

<https://savjetmuslimanacg.me/index.php/novosti/item/329-odrzana-regionalna-konferencija-o-saradnji-manjina-u-sarajevu>

<https://savjetmuslimanacg.me/index.php/novosti/item/291-savjet-muslimana-donirao-sredstva-za-pomoc-nastradalim-u-zemljotresu-u-turskoj>

<https://savjetmuslimanacg.me/index.php/novosti/item/333-solidarnost-i-povezanost-iftar-za-pripadnike-romskog-naroda-u-organizaciji-savjeta-muslimanskog-naroda>

<https://savjetmuslimanacg.me/index.php/novosti/item/406-nacionalni-savjet-muslimana-nasilje-nema-vjeru-ni-naciju>

<https://www.vijesti.me/kolumne/16096/dragocjen-doprinos-nauci-i-kulturi>

<https://www.vijesti.me/vijesti/politika/685644/savjet-muslimana-neistina-je-i-krsenje-zakona-da-se-gradjani-ne-mogu-izjasniti-kao-etnicki-muslimani>

<https://www.cdm.me/drustvo/vulic-nacionalni-muslimani-vec-dvije-decenije-na-vjetrometini/>

<https://www.cdm.me/drustvo/vulic-crnogorski-muslimani-su-izdrzali-udar-vremena/>

<https://www.cdm.me/politika/savjet-muslimanskog-naroda-podrska-onima-koji-stite-dzelate-iz-strbaca-i-njima-slicnima-grieh-prema-svim-muslimanskim-zrtvama/>

<https://www.cdm.me/politika/savjet-muslimanskog-naroda-crne-gore-abazovicu-da-li-je-dobrodoslo-51-odsto-crnogorskih-muslimana/>

<https://www.pobjeda.me/clanak/savjet-muslimanskog-naroda-20-jun-za-nacionalni-dan-muslimana-crne-gore>

<https://www.pobjeda.me/clanak/savjet-muslimanskog-naroda-abazovicu-da-li-je-sloboda-anarhija>

<https://www.pobjeda.me/clanak/petnjica-iscijepan-bilbord-savjeta-muslimanskog-naroda-crne-gore>

<https://www.pobjeda.me/clanak/savjet-muslimanskog-naroda-koncept-suocavanja-sa-ratnim-zlocinima-nije-zazivio>

<http://www.rtcg.me/tv/emisije/informativni/Mostovi/226081/mostovi-30122018.html>

https://www.ombudsman.co.me/docs/1744199272_izvjestaj%2031-03-2025.pdf

https://www.gov.me/clanak/spajic-ispunjeni-uslovi-opozicije-popis-moze-da-pocne-svi-smo-vazni?utm_source

<https://hgdcgkotor.wordpress.com/2008/12/10/manjine-i-mediji/>

<https://www.antenam.net/clanak/170143-savjet-muslimanskog-naroda-cg-vapaj-da-se-stane-na-kraj-sovinistickim-divljanjima>

<https://www.standard.co.me/drustvo/obiljezen-nacionalni-dan-muslimana-cg-muhadinovic-mir-tolerancija-i-zajednistvo-ono-sto-dugujemo-nasem-potomstvu-i-njihovoj-buducnosti>

<https://feral.bar/post/29082>

Prilozi

Prilozi predstavljaju dokumentarnu osnovu monografije i obuhvataju izabrane akte, zapisnike, preglede, istorijske izvore, hronološke tabele, bibliografske podatke i foto-dokumentaciju koji svjedoče o institucionalnom razvoju, javnom djelovanju i programskim aktivnostima Savjeta Muslimanskog naroda Crne Gore u periodu 2008 - 2025. godine.

Prilog 1: Osnivački i normativni dokumenti Savjeta

CRNA GORA
VLADA CRNE GORE
PORESKA UPRAVA
Područna jedinica Podgorica
BROJ: 30-01-10792-4
PODGORICA, 08.10.2008. godine

Na osnovu člana 27. Stav 3. Zakona o poreskoj administraciji ("Sl.list RCG", broj 65/01 i 80/04) i člana 207. Zakona o opštem upravnom postupku ("Sl.list RCG", broj 60/03) Poreska uprava, donosi

Rješenje o registraciji

Upisuje se u registar poreskih obveznika:

Naziv **" MUSLIMANSKI SAVJET " PODGORICA**

Adresa **PODGORICA
81000 PODGORICA
JOVANA TOMAŠEVIĆA BB**

Poreskom obvezniku se dodjeljuje

PIB	0 2 7 2 2 4 4 5	3 0 2
	(Matični broj)	(Šifra područne jedinice poreskog organa)

Datum upisa u registar **08.10.2008** godine.

Poreski obveznik je dužan da obavijesti poreski organ o svim promjenama podataka iz registra poreskog obveznika (član 33. Zakona o poreskoj administraciji) u roku od 15 dana od dana nastanka promjene.

M.P.

SAVJETNIK DIREKTORA

Ratko Stojković

1119.

Na osnovu člana 34 Zakona o manjinskim pravima i slobodama („Službeni list RCG“, br. 31/06, 51/06 i 38/07 i „Službeni list Crne Gore“, br. 02/11) i Pravilnika o obrascu i načinu vođenja evidencije savjeta („Službeni list Crne Gore“, br. 37/08), u postupku upisa savjeta manjinskog naroda ili druge manjinske nacionalne zajednice u Evidenciju savjeta, postupajući po Zahtjevu za upis u Evidenciju Savjeta Muslimanskog naroda Crne Gore od 19.08.2013. godine, Ministarstvo za ljudska i manjinska prava donosi

RJEŠENJE**O UPISU U EVIDENCIJU SAVJETA – „SAVJET MUSLIMANSKOG NARODA CRNE GORE“**

(„Službeni list Crne Gore“, br. 052/13 od 08.11.2013)

1. U Evidenciji savjeta pod rednim brojem 09 dana 11.09.2013. godine upisan je savjet pod nazivom „Savjet Muslimanskog naroda Crne Gore“.
2. Sjedište savjeta je u Podgorici.
3. Savjet Muslimanskog naroda Crne Gore je osnovan na period od četiri godine.
4. Ovlašćeno lice za zastupanje i predstavljanje Savjeta Muslimanskog naroda Crne Gore je Sabrija Vulić.

Br. 01-2223/13

Podgorica, 11. septembra 2013. godine

**Ministar,
dr Suad Numanović, s.r.**

1755.

Na osnovu člana 34 Zakona o manjinskim pravima i slobodama („Službeni list Republike Crne Gore”, br. 031/06, 051/06, 038/07, Službeni list Crne Gore”, br. 002/11, 008/11 i 031/17) i Pravilnika o obrascu i načinu vođenja evidencije savjeta („Službeni list Crne Gore” broj 37/08), u postupku upisa savjeta manjinskog naroda ili druge manjinske nacionalne zajednice u Evidenciju savjeta, postupajući po Zahtjevu za upis u Evidenciju Savjeta Muslimanskog naroda Crne Gore od 12.12.2017. godine, Ministarstvo za ljudska i manjinska prava, donosi

RJEŠENJE

1. U Evidenciju savjeta pod rednim brojem 16, dana 12.12.2017. godine, upisan je savjet pod nazivom „Savjet Muslimanskog naroda Crne Gore”.

2. Sjedište Savjeta Muslimanskog naroda Crne Gore je na adresi: Vasa Raičkovića br.19, Podgorica.

3. Savjet Muslimanskog naroda Crne Gore je osnovan na period od četiri godine.

4. Ovlašćeno lice za zastupanje i predstavljanje Savjeta Muslimanskog naroda Crne Gore je Sabirja Vulić.

Obrazloženje

Zahtjevom za upis u Evidenciju savjeta od 12.12.2017. godine Ministarstvu za ljudska i manjinska prava obratio se Savjet Muslimanskog naroda Crne Gore.

Uz zahtjev, dostavljena je sljedeća dokumentacija: Zapisnik sa konstitutivne sjednice održane 09.12.2017. godine, akt o izboru predsjednika Bošnjackog savjeta u Crnoj Gori i Izvještaj izborne komisije Savjeta Muslimanskog naroda Crne Gore.

Uvidom u priloženu dokumentaciju, Ministarstvo za ljudska i manjinska prava konstatuje da su se stekli neophodni uslovi propisani članom 3 Pravilnika o obrascu i načinu vođenja evidencije savjeta („Službeni list Crne Gore” broj 37/08), te se donosi ovo Rješenje kojim se vrši upis Savjeta Muslimanskog naroda Crne Gore u Evidenciju.

Rješenje o upisu Savjeta Muslimanskog naroda Crne Gore u evidenciju objavljuje se u „Službenom listu Crne Gore”.

Ovo Rješenje je konačno i protiv njega se može podnijeti tužba Upravnom sudu Crne Gore u roku od 30 dana od dana prijema Rješenja.

Broj: 01-023-1135/17-6

Podgorica, 12.12.2017. godine

Ministarstvo za ljudska i manjinska prava
Ministar,
Mehmed Zenka, s.r.

1756.

Uprava za zaštitu kulturnih dobara, postupajući po službenoj dužnosti, na osnovu člana 18. a u vezi sa članom 25. i 26. Zakona o zaštiti kulturnih dobara („Sl. list Crne Gore” br.49/10), te člana 196. i 200. Zakona o opštem upravnom postupku („Sl. list Crne Gore” br. 60/03 i 32/11), donosi

RJEŠENJE**I**

Utvrđuje se dobru „Izrada lisnatog sira” status nematerijalnog kulturnog dobra od lokalnog značaja.

II

Vrsta kulturnog dobra:

Nematerijalno kulturno dobro – tradicionalni vještina

III

Nosioci-čuvare kulturnih vrijednosti kulturnog dobra:

- Slobodanka Sloba Bulatović iz Trebaljeva, katun Goleš
- Dragica Vuković, selo Gornji Pažanj, Kolašin, katun Vranjak
- Dušica Obradović, Blatina, Kolašin

- Milijana i Miško Puletić, Lipovo, Kolašin
- Svetlana Milošević, Lipovo, Kolašin
- Mla Rakočević, Drijenak, Kolašin
- Vera Račić, Šljivovica, Kolašin
- Vesna Rakočević, katun Ječmen Do, Sinjajevina
- Zorica Vuković, Štitarica, Mojkovac
- Danojla Radenović, Podbišće, Mojkovac
- Milijana i Vučko Pešić, Tomaševo, Bijelo Polje (Vraneški lisnati sir)

- Organizacija „Žene u preduzetništvu” iz Kolašina, radi na brendiranju lisnatog sira, koji se proizvodi samo na području kolašinske opštine, odnosno teže tome da taj proizvod dobije zaštićenu oznaku porijekla.

- Ivan Ivanović iz Kolašina priprema magistrski rad zasnovan na istraživanjima u nekoliko desetina kolašinskih domaćinstava. Između ostalog, opisao je jedinstvenu tradicionalnu tehnologiju, analizirao hemijsku i mikrobiološku kakvoću mlijeka od kojeg se proizvodi. Sve to, u cilju prikupljanja parametara za standardizaciju, te eventualnu zaštitu njegove izvornosti.

- Draginja Kujović, istoričarka umjetnosti iz Kolašina priprema stručni rad sa istorijatom proizvodnje Kolašinskog lisnatog sira.

IV**Opis kulturnog dobra:**

Lisnati sir se proizvodi na velikom, pašnjacima i katunima bogatom, sjevernom i visočijem dijelu Crne Gore, u selima i katunima Morače, Rovaca, Vasojevića, Bjelasice, Sinjajevine, Durmitora, Goleša, Maganika, Koma, Prokletija, drugih vrhova i uzvišenja, nizina i dolina Kolašina, Mojkovca, Bijelog Polja, Berana, Pljevalja, Zabljaka i drugih opštinskih područja.

Lisnati sir se izrađuje najčešće od kravljeg mlijeka, a ima i slučajeva da se za njegovu proizvodnju koristi i dodatak mlijeka koza ili ovaca. Lisnati sir, listani, listan ili listač su nazivi sira koje koriste članovi zajednica koje ga proizvode dok je izvan tih zajednica poznat i kao Kolašinski, Morački, Rovački, Mojkovački ili Štitarski lisnati sir, imenovan po mjestima gdje se proizvodi. Po mjestu porijekla vještine i proizvoda, u novije vrijeme se proizvodi i prodaje i Pljevaljski i Vraneški lisnati sir. Na Durmitoru, takođe prave lisnati sir poznat kao „bucani” sir. Među svim imenovanjima, osim izraza lisnati sir najrasprostranjenije imenovanje je Kolašinski lisnati sir.

Bez obzira na naziv i geografsko porijeklo lisnatog sira, uvijek se proizvodi od jedne količine ranije, obično juče, pomuženog i obranog kravljeg mlijeka (grijavina sa koje je skinut kajmak) i druge količine tek pomuženog „cijelog”, neobranog mlijeka, odnosno varenike. Međusobni odnos obranog i neobranog mlijeka utiče na konačnu masnoću sira. Sir u kome je veća količina neobranog mlijeka je masniji i obrnuto, veća količina grijavine uslovljava posniji lisnati sir.

Suština izrade lisnatog sira je u kombinaciji odstojalog, ranije pomuženog mlijeka koje stoji na toplom, postiže prirodnu kisjelost i svježe pomuženog mlijeka, varenike. Ta dva, ponekad i tri mlijeka se u vrijeme sirenja, obično ujutro pomiješaju u veću metalnu posudu, zagriju do temperature od oko 35 stepeni i stavi kupovno, industrijski izrađeno sirište. Nakon 20-tak minuta mlijeko je usireno i u njemu se jasno uočavaju brojni meki slojevi, kružnog oblika u obliku surutke. Surutka se nakon toga skida i odlijeva dok je ne ostane malo. Tada se rukama prikuplja sir i nakon 10 –tak minuta se stavlja u kalup na kome će biti cijeden i deset ili više puta prekalupljen i ostavljan pod presu da se nekoliko sati cijedi. Kad iz sira izađe sva surutka sir je gotov. Vadi se iz kalupa i rukama razdvajaju listovi i komadi sira koji se sole i odlažu u posudu za čuvanje. Sir se može soliti i prilikom prekalupljavanja dok se cijedi u presi. U tom slučaju se ne razlistava nakon izrade već se takav odlaže na dalje čuvanje.

Ako ima tajne u izradi lisnatog sira, sakrivena je u tačnoj ocjeni i procjeni prirodne kisjelosti grijavine, ranije pomuženog i odstojalog mlijeka kome je skinut kajmak, mliječna masnoća, i u zajedničkom zagrijavanju posnog i cijelog mlijeka pred sirenje. To znanje i vještina od presudnog su značaja za kvalitet i uspješnost izrade lisnatog sira.

Na kvalitet i ukus sira utiče više činilaca među kojima su najvažniji kvalitet mlijeka i vještina njegove izrade. Osim listanja, sir

265.

Na osnovu člana 34 Zakona o manjinskim pravima i slobodama ("Službeni list Republike Crne Gore", br. 031/06 od 12.05.2006, 051/06 od 04.08.2006, 038/07 od 22.06.2007, Službeni list Crne Gore", br. 002/11 od 12.01.2011, 008/11 od 04.02.2011, 031/17 od 12.05.2017) i Pravilnika o obrascu i načinu vođenja evidencije savjeta ("Službeni list Crne Gore" br. 37/08), u postupku upisa savjeta manjinskog naroda ili druge manjinske nacionalne zajednice u evidenciju savjeta, postupajući po Zahtjevu br. 01-17/2022-1 od 14.02.2022. godine za upis u evidenciju Savjeta Muslimanskog naroda Crne Gore, Ministarstvo pravde, ljudskih i manjinskih prava, donosi:

RJEŠENJE

O UPISU U EVIDENCIJU SAVJETA

("Službeni list Crne Gore", br. 022/22 od 28.02.2022)

U evidenciju savjeta pod rednim brojem 22. upisuje se savjet manjinskog naroda pod nazivom Savjet Muslimanskog naroda Crne Gore.

Sjedište Savjeta Muslimanskog naroda Crne Gore je na adresi: Ul. Vasa Raičkovića 19, 81000 Podgorica.

Shodno odredbama člana 33 stav 3 Zakona o manjinskim pravima i slobodama, savjet je izabran na period od četiri godine.

Ovlašćeno lice za zastupanje i predstavljanje Savjeta Muslimanskog naroda Crne Gore, je gospodin Sabrija Vulić.

Rješenje će se objaviti u "Službenom listu Crne Gore".

Obrazloženje

Članom 34 stav 1 Zakona o manjinskim pravima i slobodama propisano je da evidenciju savjeta vodi Ministarstvo pravde, ljudskih i manjinskih prava.

Na osnovu člana 34 stav 3 Zakona o manjinskim pravima i slobodama, Ministarstvo pravde, ljudskih i manjinskih prava donijelo je Pravilnik o obrascu i načinu vođenja evidencije savjeta.

Članom 3 stav 1 Pravilnika o obrascu i načinu vođenja evidencije savjeta, propisano je da se upis u evidenciju vrši po prijavi ovlaštenog lica.

Zahtjevom za upis u evidenciju savjeta, br. 01-17/2022-1 od 14.02.2022. godine, Ministarstvu pravde, ljudskih i manjinskih prava obratio se Savjet Muslimanskog naroda Crne Gore.

Uz prijavu za upis, shodno članu 3 stav 2 Pravilnika, dostavljena je sledeća dokumentacija:

- Zapisnik sa elektorske skupštine održane 05.02.2022. godine;
- Zapisnik sa konstitutivne sjednice održane 12.02.2022. godine;
- Odluku o izboru predsjednika i lica ovlaštenog za predstavljanje i zastupanje Savjeta Muslimanskog naroda Crne Gore;

Uvidom u priloženu dokumentaciju, Ministarstvo pravde, ljudskih i manjinskih prava konstatuje da su se stekli propisani uslovi za upis Savjeta Muslimanskog naroda Crne Gore u evidenciju savjeta.

Imajući u vidu navedeno, odlučeno je kao u dispozitivu.

Uputstvo o pravnoj zaštiti: Protiv ovog rješenja može podnijeti tužba Upravnom sudu Crne Gore u roku od 20 dana od dana prijema istog.

Br. 01-081/22-1762

Podgorica, 24.02.2022. godine

Ministarstvo pravde, ljudskih i manjinskih prava

Državni Sekretar,

mr Bojan Božović, s.r.

**SAVJET MUSLIMANSKOG NARODA
CRNE GORE**

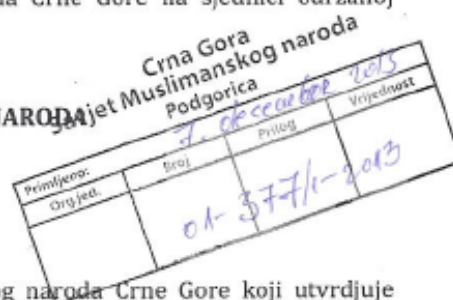
**STATUT
SAVJETA MUSLIMANSKOG
NARODA CRNE GORE**

Podgorica, jun. 2008. godine

Na osnovu člana 79 Ustava Crne Gore („Službeni list CG“ broj 1/07 i člana 33. 34. i 35. Zakona o manjinskim pravima i slobodama („Službeni list RCG“ br. 31/06 i 38/07 i „Službeni list CG“ br. 02/11 i 8/11) Savjet Muslimanskog naroda Crne Gore na sjednici održanoj 7.decembra 2013.g. donio je

STATUT SAVJETA MUSLIMANSKOG NARODA CRNE GORE

I. Savjet Muslimanskog naroda Crne Gore

Član 1.

Statut je najviši pravni akt Savjeta Muslimanskog naroda Crne Gore koji utvrđuje pojam, nadležnosti, organizaciju i područje rada Savjeta.

Član 2.

Naziv institucije je: Savjet Muslimanskog naroda Crne Gore (u daljem tekstu: Savjet).

Savjet je institucija nacionalne samouprave izabrano na osnovu principa demokratičnosti, dobrovoljnosti i slobodnog izbora identiteta.

Član 3.

Savjet je osnovan 29.03.2008. godine.

Savjet je osnovan za teritoriju Crne Gore.

Sjedište Savjeta je u Podgorici.

Član 4.

Savjet je najviša predstavnička i zastupnička institucija Muslimanskog naroda Crne Gore u oblastima očuvanja nacionalnog identiteta.

Savjet Muslimanskog naroda Crne Gore ima svojstvo pravnog lica.

Član 5.

Savjet je samostalan u obavljanju poslova iz svoje djelatnosti u skladu sa Ustavom Crne Gore, Zakonom i međunarodnim normama i standardima o ljudskim pravima i zaštiti nacionalnih interesa manjinskih naroda.

Savjet vrši poslove od javnog interesa u skladu sa Zakonom o manjinskim pravima i slobodama kao samostalna institucija u oblasti posebnih prava pripadnika Muslimanskog naroda Crne Gore.

Član 6.

Savjet unapređuje i štiti posebna prava Muslimanskog naroda Crne Gore, afirmiše njihov kulturni i nacionalni identitet, promoviše i doprinosi multikulturnom i multietničkom karakteru Crne Gore, toleranciji, saradnji i razumijevanju na dobrobit svih građana Crne Gore.

Članovi Savjeta i njegovih organa i tijela mogu biti samo državljani Crne Gore koji se nacionalno izjašnjavaju kao Muslimani.

**SAVJET MUSLIMANSKOG NARODA
CRNE GORE**

**POSLOVNIK
O RADU SAVJETA MUSLIMANSKOG
NARODA CRNE GORE**

Podgorica, jun. 2008. godine

Na osnovu člana 33 Zakona o manjinskim pravima i slobodama („Sl. list RCG“, br. 31/06, 38/07 i 2/11) i člana 22 Statuta Savjeta Muslimanskog naroda Crne Gore, Savjet Muslimanskog naroda Crne Gore, na sjednici održanoj 7. decembra 2013. godine, donio je

POSLOVNIK

O RADU SAVJETA MUSLIMANSKOG NARODA CRNE GORE

I. OSNOVNE ODREDBE

Član 1.

Ovim Poslovnikom uređuje se rad Savjeta Muslimanskog naroda u Crnoj Gori (u daljem tekstu: Savjet) i to priprema i sazivanje sjednice, način vođenja sjednice odnosno učestvovanja u raspravama, prava i dužnosti članova Savjeta, glasanje odnosno donošenje odluka, odlaganje, prekid i zaključivanje sjednice, zapisnik sa sjednice, načina rada na prvoj konstitutivnoj sjednici Savjeta kao i način rada na redovnim i vanrednim sjednicama Savjeta, organa i tijela Savjeta.

Član 2.

Konstitutivnom sjednicom predsjedava Radno tijelo koje je Savjet ovlastio da predloži normativno-pravna akta, koordinira rad u pripremi održavanja sjednice.

Član 3.

Poslovnik Savjeta donosi se na sjednici Savjeta na kojoj mora biti prisutna većina članova Savjeta, u skladu sa odredbama koje regulišu kvorum za odlučivanje.

Poslovnik je usvojen ako se za prijedlog Poslovnika izjasnila većina prisutnih članova Savjeta.

Član 4.

Odredbe ovog Poslovnika se primjenjuju i na rad Komisija i Radnih tijela Savjeta.

Odredbe ovog Poslovnika obavezne su za sva prisutna lica koja učestvuju u radu Savjeta.

Izvršni odbor Savjeta Muslimanskog naroda Crne Gore (u daljem tekstu: IO SMNCG) donosi svoj Poslovnik čije odredbe moraju biti u skladu sa odredbama ovog Poslovnika.

Član 5.

Rad Savjeta je javan, osim u izuzetnim slučajevima o čemu odlučuje Savjet, prostom većinom glasova.

Član 6.

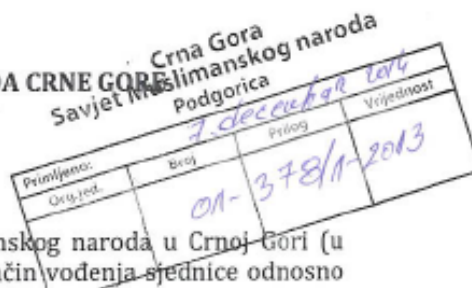
Predsjednik Savjeta na sjednici Savjeta može pozvati predstavnike nadležnih državnih organa iz oblasti kulture, obrazovanja, zaštite ljudskih i manjinskih prava, Zaštitnika ljudskih prava, kao i predstavnike NVO koje se bave zaštitom ljudskih i manjinskih prava i predstavnike medija.

Član 7.

Predsjednik Savjeta stara se o pravilnoj primjeni odredaba ovog Poslovnika.

Savjet može donositi pravno valjane odluke ako sjednici prisustvuje većina od ukupnog broja članova Savjeta – prosta većina (kvorum za održavanje sjednice).

1.

CRNA GORA
VLADA CRNE GORE
PORESKA UPRAVA
Područna jedinica Podgorica
BROJ: 30-01-10792-4
PODGORICA, 08.10.2008. godine

Na osnovu člana 27. Stav 3. Zakona o poreskoj administraciji ("Sl. list RCG", broj 65/01 i 80/04) i člana 207. Zakona o opštem upravnom postupku ("Sl. list RCG", broj 60/03) Poreska uprava donosi

Rješenje o registraciji

Upisuje se u registar poreskih obveznika:

Naziv " MUSLIMANSKI SAVJET " PODGORICA

Adresa PODGORICA
81000 PODGORICA
JOVANA TOMAŠEVIĆA BB

Poreskom obvezniku se dodjeljuje

PIB

0 2 7 2 2 4 4 5

(Matični broj)

3 0 2

(Šifra područne jedinice poreskog organa)

Datum upisa u registar 08.10.2008. godine

Poreski obveznik je dužan da obavijesti poreski organ o svim promjenama podataka iz registra poreskog obveznika (član 33. Zakona o poreskoj administraciji) u roku od 15 dana od dana nastanka promjene.

M.P.

SAVJETNIK DIREKTORA

Ratko Stojković

Crna Gora
Savjet Muslimanskog naroda
Podgorica

Primljeno: 2.09.2013			
Org. jed.	Broj	Prilog	Vrijednost
	01-	371/1-	2013

ZAPISNIK SA
KONSTITUTIVNE SJEDNICE
SAVJETA MUSLIMANSKOG NARODA CRNE GORE

Održane dana 10.08.2013.godine u Podgorici, u salonu hotela „Podgorica“ sa početkom u 11,00 časova.

Konstitutivnoj sjednici su prisustvovali:

I

Begović Suada, Vulić Sabrija, Medjedović Murat, Bektašević Mustafa, Dervišević Fahrudin, Dobardžić Salih, Čikić Saida, Bibezić Adaleta, Kalamperović Mustafa, Kurpejović Kadrija, Drpljanin Suada, Kolić Medina, Smaković Semir, Bećirović Fikret, Gačević Mirheta, Ajanović Avdo, Bikić Bajram, Šabanović Alen, Ganić Nusret, Novalić Sabaheta, Šabović Sulejman i Omerhodžić Mahmut.

II

Konstatuje se da sjednici ne prisustvuju: Dr. Numanović Suad, Nuhodžić Mevludin i Ljušković Džemal-članovi Savjeta po položaju.

Nakon toga konstatovano je da Savjet ima kvorum za odlučivanje.

Sjednicu je otvorio u 11,15 časova Sabrija Vulić.

Elektronskim putem članovima Savjeta je dostavljan poziv i prijedlog

Dnevnog reda

1. Izbor predsjednika Savjeta Muslimanskog naroda CG,
2. Izbor dva podpredsjednika Savjeta Muslimanskog naroda CG,
3. Izbor sekretara Savjeta Muslimanskog naroda CG,
4. Izbor članova Upravnog odbora Savjeta,
5. Izbor članova Nadzornog odbora,
6. Izbor predstavnika Savjeta u Fondu za manjine,
7. Razno.

Medjutim, ukazujući na grešku naziva Izvršnog odbora-Upravnim odborom, S. Vulić je predložio da se pomenuta greška otkoni, te predložio izmjene i dopunu dnevnog reda, što je prihvaćeno od strane članova Savjeta i jednoglasno utvrđen slijedeći

DNEVNI RED

1. Izbor predsjednika Savjeta Muslimanskog naroda CG,
2. Izbor sekretara Savjeta Muslimanskog naroda CG,
3. Izbor dva podpredsjednika Savjeta Muslimanskog naroda CG,
4. Izbor članova Izvršnog odbora Savjeta,
5. Izbor članova Nadzornog odbora,
6. Izbor predstavnika Savjeta u Fondu za manjine,
7. Izmjene Statuta,
8. Razno.

Prije prelaska na dnevni red, jedan broj članova Savjeta je predlagao da se izbor-glasanje za organe i tijela Savjeta obavi javno.

Medjutim, prevladalo je mišljenje da treba ispoštovati odredbe Statuta, te glasanje za predsjednika i sekretara Savjeta sprovest tajno, putem člasičkih listića.

Izvor: Arhiva Savjeta - Prva stranica zapisnika sa Konstitutivne sjednice Savjeta Muslimanskog naroda Crne Gore (02. septembar 2013. godine).

Drugih prijedloga nije bilo.
Jednoglasno je donijeta

O d l u k a

Za predstavnika Savjeta MNCG u Fondu za manjine imenuje(delegira)se Sabrija Vulić,
predsjednik Savjeta Muslimanskog naroda CG.
Prešlo se na rad po

AD 7.

S.Vulić je istakao da su nedavno vršene i usvojene odredjene izmjene i dopune Statuta,ali da nijesu sveobuhvatne,te da treba i dalje raditi na tome.Pitanje odgovornosti članova Savjeta,pitanje popunjavanja upražnjenog mjesta u Savjetu,redosljed ili drugi Kriterijumi,te ostala pitanja valja još jednom razmotriti,te donijeti kvalitetna rješenja. Takodje treba naglasiti potrebu angažmana svih članova Savjeta,odgovornost prema članstvu-bazi i druga statutarna pitanja.

S.Dobardžić je zatražio od predsjednika Savjeta da se Odluke današnje konstitutivne sjednice objave u sredstvima informisanja.

S.Čikić je ukazala na nelogičnosti i nepotpunosti člana 8 Statuta,tj.obaveze podpredsjednika nijesu pomenute,kao i na čl. 34.Statuta,koji treba pojasniti

U daljoj diskusiji sa prijedlozima i sugestijama su učestvovali S.Dobardžić,B.Bikić, S.Begović,te su iznijeli stavove da Statutarna rješenja treba dopuniti i dograditi na valjan način.

Predloženo je da se na sjednici Savjeta kompletan Statut,izmjene i dopune razmatraju i usvajaju „taku po tačku“-tj.član po član.

K.Kurpejović je isatakao i zamolio članove Savjeta da sve primjedbe i preijedloge izmjena i dopuna Statuta dostave u pismenoj formi,posebno u dijelu usaglašavanja sa Zakonom,te da se istovremeno radi na Poslovniku o radu Savjeta ,kako bi se normativno-pravna regulativa u svemu usaglasila sa pozitivnim zakonskim propisima.

Prešlo se na rad po

AD 8.

Po ovoj tački dnevnog reda niko se nije javio za riječ.

Predsjedavajući utvrđuje da je dnevni red iscrpljen ,te zaključuje sjednicu.
Završeno u 12,15časova.

Zapisnik sačinio,
Bajram Bikić,s.r.

SAVJET MUSLIMANSKOG NARODA CRNE GORE

ZAPISNIK

SA

KONSTITUTIVNE SJEDNICE SAVJETA MUSLIMANSKOG NARODA CG

APART HOTEL PREMIER

Podgorica, 09. decembar 2017.god.

Na osnovu člana 33 stav 12 Zakona o manjinskim pravima i slobodama ("Službeni list Republike Crne Gore", br. 031/06 od 12.05.2006, 051/06 od 04.08.2006, 038/07 od 22.06.2007, Službeni list Crne Gore", br. 002/11 od 12.01.2011, 008/11 od 04.02.2011, i 031/17 od 12.05.2017) i čl. 20 i 22 Pravila za izbor članova Savjeta manjinskog naroda ili druge manjinske nacionalne zajednice ("Službeni list Crne Gore", broj 58/17 od 22.09.2017. godine), člana 8 Statuta Savjeta muslimanskog naroda Crne Gore (U daljem tekstu: Savjet) i Odluke Elektorske skupštine Muslimanskog naroda Crne Gore od 03. decembra 2017.godine, te odredaba Poslovnika o radu Savjeta (U daljem tekstu: Poslovnik), zakazana je Konstitutivna sjednica Savjeta, na kojoj su verifikovani mandati članovima III saziva Muslimanskog savjeta.

Sjednici su prisustvovali sljedeći članovi:

Vulić Sabrija; Kurpejović Kadrija; Begović Suada; Čikić Saida; Smaković Semir; Ajanović Avdo; Bibezić Adaleta; Ganić Nusret; Dervišević Fahrudin; Drpljanin Suada; Gačević Mirheta; Medjedović Murat; Koljenović Edin; Muhović Edina; Bektašević Mustafa; Dobardžić Salih; Pelinković Alen; Bibić Almera; Novalić Sabaheta; Kalezić Esad; Bećirović Fikret; Skenderović Emina;

Sjednici iz opravdanih razloga nijesu prisustvovali sljedeći članovi:

Dr. Numanović Suad; Nuhodžić Mevludin i Abdić Lejla.

Sjednicu je otvorio g-din Vulić.

G.Vulić se zahvalio članovima novog saziva Savjeta što su se odazvali pozivu za Konstitutivnu sjednicu. Podsjećam da je poziv proslijeđen članovima Savjeta elektronskim putem dana 04.decembra t.g. dok je dan kasnije proslijeđe članovima Savjeta po funkciji.

G.Vulić je u uvodu podsjetio na nedavno održanu elektorsku skupštinu (03.decembra t.g.) na kojoj je prisustvovalo 30 elektora i na kojoj se prijavilo 29 kandidata za 23 člana Savjeta koliko se moglo izabrati. Zadovoljstvo mi je što mogu konstatovati da je došlo do podmlađivanja Savjeta i to sa sedam novih članova.

Abdić Lejla iz Podgorice, projekt menadžer iz Podgorice, angažovana je u NVO „Roditelji.me“, radila je na projektima od interesa za Muslimanski narod CG kao što je Tradicija podgoričkih Muslimana-stare fotografije, te konsultant u dva projekta prof.Senada Gačevića – „Sejdefa“ i „Baština koja spaja“.

Edin Koljenović iz Podgorice – dipl.politikolog (specijalista međunarodnih odnosa) radi u civilnom sektoru, koordinator programa „Građanska alijansa“, član je savjeta Agencije za elektronske medije, šef je kancelarije za mlade Jugoistočne Evrope.

Alen Pelinković iz Bara – dipl. inž. elektrotehnike i mr telekomunikacija, radio je na realizaciji pojedinih projekata vezanih za zaštitu i unaprijeđenje prava Muslimanskog naroda CG preko NVO „Mrkojevići“.

SAVJET MUSLIMANSKOG NARODA CRNE GORE

4. **Koljenović Edin**, diplomirani politikolog, iz Podgorica
5. **Ganić Nusret**, slikar iz Rožaja.

Predsjednik Savjeta objavljuje rad po

AD 3 RAZNO

Izmjene i dopune Zakona o manjinskim pravima i slobodama ("Službeni list Republike Crne Gore", br. 031/06 od 12.05.2006, 051/06 od 04.08.2006, 038/07 od 22.06.2007, Službeni list Crne Gore", br. 002/11 od 12.01.2011, 008/11 od 04.02.2011, i 031/17 od 12.05.2017) su donešene početkom maja 2017.godine te je stoga neophodno izvršiti izmjene i dopune postojećeg Statuta u cilju usaglašavanja odredaba sa Zakonom.

Predsjednik je predložio, pa je Savjet donio

ZAKLJUČAK

Da predsjednik i sekretar Savjeta u saradnji sa članovima Izvršnog odbora pripreme izmjene i dopune Statuta i ostalih akata te predlože Savjetu usvajanje istih na narednoj sjednici Savjeta.

Sugestije i komentare na Statut i Poslovnik o radu Savjeta potrebno je dostaviti elektronskim putem predsjedniku i sekretaru do 25.decembra t.g.

Potrebno je angažovanje svih članova Savjeta, preuzimanje pune odgovornosti za djelokrug svojih nadležnosti kako bi se ostvarile Statutom i Programom predviđene aktivnosti.

Pošto se niko više nije javio za riječ, a dnevni red sjednice je iscrpljen, predsjednik Savjeta zaključuje sjednicu u 14.00h.

Broj: 01-48/2017-1

Podgorica, 11. decembar 2017. godine

Pripremio: Kadrija Kurpejović, zapisničar

Odobrio: Sabrija Vulić, predsjednik s.r.

Kadrija Kurpejović
Sabrija Vulić

Dostavljeno:

- Ministarstvu za ljudska i manjinska prava;
- Članovima Izborne komisije;
- Članovima Izvršnog odbora;
- Članovima Savjeta, i
- a/a.

SAVJET MUSLIMANSKOG NARODA CRNE GORE

ZAPISNIK
SA
ELEKTORSKE SKUPŠTINE SAVJETA MUSLIMANSKOG NARODA CGHOTEL „Ramada“
Podgorica, 05. februar 2022. god.

Na osnovu člana 33 Zakona o manjinskim pravima i slobodama ("Službeni list Republike Crne Gore", br. 031/06, 051/06, 038/07, Službeni list Crne Gore", br. 002/11, 008/11, 031/17) i člana 11 Pravila za izbor članova Savjeta manjinskog naroda ili druge manjinske nacionalne zajednice ("Službeni list Crne Gore", broj 58/17), Izborna Komisija Savjeta Muslimanskog naroda Crne Gore (u daljem tekstu: Savjet), na sjednici održanoj dana 14.01.2022. god., donijela Odluku o sazivanju elektorske skupštine, akt broj: 01-12/1-2022 od 14.01.2022. god.

U cilju izbora članova IV saziva i registrovanja Savjeta kod organa državne uprave nadležnog za ljudska i manjinska prava organizovana je i zakazana Elektorska skupština koja je održana dana 5. februara 2022. godine.

Savjet sproveo je sve aktivnosti u vezi sazivanja elektorske skupštine i izbora članova Savjeta u skladu sa Zakonom i Pravilima za izbore članova savjeta manjinskih naroda ili druge manjinske nacionalne zajednice.

Izborna komisija Savjeta je dana 14.01.2022. godine, shodno članu 10 stav 3 Pravila utvrdila Spisak elektora od 27 članova, koji ispunjavaju propisane uslove predviđene čl. 4, 5, 7 i 8 ovih Pravila.

Savjet se bira na period od četiri godine.

Savjet će imati 25 članova uz konstataciju da nema članova po funkciji.

Sjednici su prisustvovali sljedeći elektori:

Abdić Lejla; Ajanović Avdo; Begović Suada; Bektašević Mustafa; Bećirović Fikret; Bibezić Adaleta; Birno Enisa; Čikić Saida; Drpljanin Fetić Suada; Gačević Mirheta; Ganić Nusret; Kalezić Esad; Koljenović Edin; Kurpejović Kadrija; Mačkić Amir; Međedović Murat; Međedović Amila; Muhović Edina; Novalić Sabaheta; Pelinković Alen; Skenderović Emina; Šabanović Alen; Šabazović Mirsad; Šabotić Denis; Vulić Sabrija.

Sjednici je prisustvovala i predstavica Ministarstvo pravde, ljudskih i manjinskih prava, g-đa Mirela Ramčiloć

Sjednici iz opravdanih razloga nijesu prisustvovali: Blbić Almera i Dervišević Fahrudin

Sjednicu je otvorio g-din Vulić.

G.Vulić se zahvalio članovima Izborne komisije na izdvojenom vremenu, radu i trudu koji su uložili u cilju pripreme ove sjednice te svim elektorima na iskazanom interesovanju za članstvo u Savjetu.

Savjet i izborna Komisija je do sada sprovela sve aktivnosti u skladu sa Zakonom i novim Pravilima pa očekujem da i sami izbori budu u skladu sa istim.

I. Utvrđivanje radnog predsjedništva Elektorske skupštine

Predsjednik Savjeta g.Vulić je upoznao prisutne da će, shodno propisima koji definišu rad elektorske skupštine istom rukovoditi najstariji elektor (član 13 Pravila) – Predsjedavajući Mustafa Bektašević, njemu će pomagati najmlađi elektori Emina Skenderović i Međedović Amila.

G.Vulić je dao riječ predsjedavajućem g.Bektaševiću.

CRNA GORA

Ministarstvo za ljudska i manjinska prava

Crna Gora
MINISTARSTVO ZA LJUDSKA
I MANJINSKA PRAVA

PODGORICA			
Priloga	23.07.2014.		
Opis sad.	Broj	Priloga	Vrednost
	01-2025/14		

CRNA GORA

Uprava za kadrove

Crna Gora УПРАВА ЗА КАДРОВЕ			
Priloga	23.07.2014.		
Opis sad.	Broj	Priloga	Vrednost
	01-006/14-6410/1		

Memorandum

o saradnji

Podgorica, jul, 2014. godine

VI Završne odredbe

Član 8

Memorandum je zaključen u dobrom duhu saradnje i na osnovu međusobnog povjerenja i uvažavanja.

Memorandum stupa na snagu danom njegovog potpisivanja i važiće u vremenskom periodu od četiri godine, s tim da se sprovođenje obaveza predviđenih ovim sporazumom može razmatrati dva puta godišnje, kao i da se izmjene i dopune mogu vršiti uz saglasnost strana potpisnica.

Svaka potpisnica može jednostrano raskinuti Memorandum, slanjem pismenog obavještenja drugim stranama potpisnicama.

Memorandum je sačinjen na crnogorskom jeziku, u 16 primjerka, od kojih svaka strana zadržava po dva primjerka.

Memorandum stupa na snagu danom potpisivanja.

Zaključen u Podgorici, dana 23.07.2014. godine.

Ministarstvo za ljudska
i manjinska prava
MINISTAR

dr Suad Numanović

Uprava za kadrove
DIREKTORICA

Svetlana Vuković

Savjeti

Nacionalni savjet Albanaca
Genci Nimanbegu

Nacionalno vijeće Hrvata
Zvonimir Deković

Savjet Muslimanskog naroda
Sabrija Vulić

Romski savjet
Isen Gaši

Bošnjački savjet
Osman Nurković

Srpski nacionalni savjet
dr Momčilo Vuksanović

IZJAVA

O POŠTOVANJU ETIČKOG KODEKSA ČLANOVA
SAVJETA MUSLIMANSKOG NARODA CRNE GORE

Na osnovu člana 22, stav 3 Etičkog kodeksa članova i radno angažovanih lica u Savjetu Muslimanskog naroda Crne Gore, kao član Savjeta/radno angažovano lice, svojim potpisom potvrđujem sljedeće:

1. Poštovanje Etičkog kodeksa

Obavezujem se da ću u svom radu, ponašanju i djelovanju strogo poštovati sve odredbe Etičkog kodeksa, sa posebnim naglaskom na principe integriteta, profesionalnosti, odgovornosti i dostojanstva.

2. Zastupanje interesa Savjeta i naroda

Posvećeno ću zastupati interese Muslimanskog naroda Crne Gore i djelovati u skladu sa ciljevima i vrijednostima koje Savjet promoviše, vodeći računa o očuvanju i unapređenju ugleda institucije i zajednice koju predstavljam.

3. Odgovorno ponašanje

Pridržavaću se principa odgovornosti u vršenju svojih dužnosti, uz puno poštovanje zakona, normi, internih akata i procedura Savjeta. Posebnu pažnju posvetiću transparentnosti u radu, izbegavajući sukob interesa i djelovanje koje može ugroziti povjerenje javnosti u Savjet.

4. Odnosi sa kolegama i javnošću

U svakom trenutku ću ispoljavati međusobno poštovanje prema članovima i radno angažovanim licima u Savjetu, kao i prema javnosti, uvažavajući profesionalni integritet hijerarhijskih odnosa unutar Savjeta, poštujući različitosti i zalažući se za otvorenu i konstruktivnu saradnju.

5. Zaštita povjerljivih informacija

Obavezujem se da ću sve povjerljive informacije do kojih dođem u vršenju svojih dužnosti čuvati u skladu sa pravilima o zaštiti podataka i neću ih koristiti u lične svrhe ili na način koji bi mogao ugroziti interese Savjeta ili njegovih članova.

6. Sankcije za kršenje kodeksa

Svjestan/na sam da kršenje odredbi Etičkog kodeksa povlači disciplinsku odgovornost, uključujući moguće sankcije predviđene Statutom i Etičkim kodeksom Savjeta Muslimanskog naroda Crne Gore.

Ovom izjavom potvrđujem svoju posvećenost i odgovornost u pogledu poštovanja svih odredbi Etičkog kodeksa i obavezujem se da ću svojim djelovanjem doprinosti očuvanju ugleda i ciljeva Savjeta Muslimanskog naroda Crne Gore.

Ime i prezime: _____

Funkcija: _____

Datum: _____

Potpis: _____

Prilog 2: Pregled strukture Savjeta po sazivima (2008–2025)

Pregled strukture Savjeta po sazivima¹

Sastav prvog saziva Savjeta Muslimanskog naroda Crne Gore (jun 2008. godine)

R. br.	Ime i prezime	Funkcija u Savjetu	Grad
1	Sabrija Vulić	Predsjednik	Kotor
2	Bajram Bikić	Sekretar	Bijelo Polje
3	Semir Smaković	Potpredsjednik	Podgorica
4	Fahrudin Dervišević	Potpredsjednik	Gusinje
5	mr Kadrija Kurpejović	Član IO	Podgorica
6	Sadik Katana	Član IO	Pljevlja
7	Mithat Hodžić	Član IO	Podgorica
8	Suada Begović	Član IO	Bijelo Polje
9	Mustafa Kalamperović	Član IO	Bar
10	Sulejman Šabović	Član Savjeta	Bar
11	mr Elvira Pupović	Član Savjeta	Tivat
12	Salih Dobardžić	Član Savjeta	Bijelo Polje
13	Mustafa Bektašević	Član Savjeta	Bijelo Polje
14	Saida Čikić	Član Savjeta	Bijelo Polje
15	Mahmut Omerhodžić	Član Savjeta	Bijelo Polje
16	Murat Međedović	Član Savjeta	Bijelo Polje
17	Muzafera Koljenović	Član Savjeta	Podgorica
18	Osman Grgurević	Član Savjeta	Bar
19	Farisa Kardović	Član Savjeta	Podgorica
20	Adaleta Bibezić	Član Savjeta	Ulcinj
21	Sabro Pepić	Član Savjeta	Rožaje
22	Mevludin Nuhodžić	Član Savjeta po funkciji	Bijelo Polje
23	Dr Suad Numanović	Član Savjeta po funkciji	Bijelo Polje
24	dr Avdul Kurpejović	Predstavnik Savjeta za Fond	Podgorica

¹ Pregled sastava i strukture saziva Savjeta sačinjen je na osnovu dostupne arhivske, zapisničke i interne dokumentacije Savjeta Muslimanskog naroda Crne Gore i čini sastavni dio ove monografije - *Izvor: Arhiva Savjeta Muslimanskog naroda Crne Gore.*

Sastav drugog saziva Savjeta Muslimanskog naroda Crne Gore (avgust 2013. godine)

R. br.	Prezime i ime	Mjesto	Funkcija
1.	Vulić Sabrija	Kotor	predsjednik
2.	mr Kurpejović Kadrija	Podgorica	sekretar
3.	Begović Suada	Bijelo Polje	potpredsjednica
4.	Dervišević Fahrudin	Plav	potpredsjednik
5.	Medjedović Murat	Bijelo Polje	član Izvršnog odbora
6.	mr Čikić Saida	Bijelo Polje	članica Izvršnog odbora
7.	Kalamperović Mustafa	Bar	član Izvršnog odbora
8.	Smaković Semir	Podgorica	član Izvršnog odbora
9.	mr Ajanović Avdo	Pljevlja	član Izvršnog odbora
10.	Bikić Bajram	Bijelo Polje	predsjednik Nadzornog odbora
11.	Bektašević Mustafa	Bijelo Polje	član
12.	Dobardžić Salih	Bijelo Polje	član
13.	Bibezić Adaleta	Ulcinj	članica
14.	Drpljanin Suada	Bijelo Polje	članica
15.	Kolić Medina	Bijelo Polje	članica
16.	Bećirović Fikret	Bijelo Polje	član
17.	Gačević Mirheta	Podgorica	članica
18.	Šabanović Alen	Bijelo Polje	član
19.	Ganić Nusret	Rožaje	član
20.	Novalić Sabaheta	Petnjica	članica
21.	Šabović Sulejman	Bar	član
22.	Omerhodžić Mahmut	Bijelo Polje	član
23.	Numanović Suad	Bijelo Polje	član po funkciji
24.	Nuhodžić Mevludin	Bijelo Polje	član po funkciji
25.	Ljušković Džemal	Bijelo Polje	član po funkciji

Sastav trećeg saziva Savjeta Muslimanskog naroda Crne Gore (decembar 2017. godine)

R. br.	Prezime i ime	Mjesto	Funkcija
1.	Vulić Sabrija	Kotor	predsjednik
2.	Kurpejović Kadrija	Podgorica	sekretar
3.	Begović Suada	Bijelo Polje	potpredsjednica
4.	Dervišević Fahrudin	Gusinje	potpredsjednik
5.	Ajanović Avdo	Pljevlja	član Izvršnog odbora
6.	Međedović Murat	Bijelo Polje	član Izvršnog odbora
7.	Čikić Saida	Bijelo Polje	članica Izvršnog odbora
8.	Koljenović Edin	Podgorica	član Izvršnog odbora
9.	Ganić Nusret	Rožaje	član Izvršnog odbora
10.	Nuhodžić Mevludin	Bijelo Polje	Član po funkciji
11.	Numanović Suad	Bijelo Polje	Član po funkciji
12.	Smaković Semir	Podgorica	član
13.	Bibezić Adaleta	Ulcinj	članica
14.	Drpljanin Suada	Bijelo Polje	članica
15.	Gačević Mirheta	Podgorica	članica
16.	Muhović Edina	Berane	članica
17.	Bektašević Mustafa	Bijelo Polje	član
18.	Dobardžić Salih	Bijelo Polje	član
19.	Pelinković Alen	Bar	član
20.	Bibić Almera	Rožaje	članica
21.	Novalić Sabaheta	Petnjica	članica
22.	Kalezić Esad	Bar	član
23.	Bećirović Fikret	Bijelo Polje	član
24.	Abdić Lejla	Podgorica	članica
25.	Skenderović Emina	Podgorica	članica

Sastav četvrtog saziva Savjeta Muslimanskog naroda Crne Gore (februar 2022. godine)

R. br.	Prezime i ime	Mjesto	Funkcija
1.	Vulić Sabrija	Kotor	Predsjednik
2.	mr Kurpejović Kadrija	Podgorica	Generalni sekretar
3.	Medjedović Murat	Bijelo Polje	Potpredsjednik
4.	mr Pelinković Alen	Bar	Potpredsjednik
5.	mr Ajanović Avdo	Pljevlja	Član Izvršnog odbora Savjeta
6.	Ganić Nusret	Rožaje	Član Izvršnog odbora Savjeta
7.	Drpljanin Fetić Suada	Bijelo Polje	Članica Izvršnog odbora Savjeta
8.	Dervišević Fahrudin	Gusinje	Član Izvršnog odbora Savjeta
9.	Koljenović Edin	Podgorica	Član Izvršnog odbora Savjeta
10.	Gačević Mirheta	Podgorica	Članica Savjeta
11.	Skenderović Emina	Podgorica	Članica Savjeta
12.	Abdić Lejla	Podgorica	Članica Savjeta
13.	Amila Mededović ²	Bijelo Polje	Članica Savjeta
14.	Begović Suada	Bijelo Polje	Članica Savjeta
15.	Bektašević Mustafa	Bijelo Polje	Član Savjeta
16.	Bećirović Fikret	Bijelo Polje	Član Savjeta
17.	Šabanović Alen	Bijelo Polje	Član Savjeta
18.	Bibić Almera	Rožaje	Članica Savjeta
19.	Bibezić Adaleta	Ulcinj	Članica Savjeta
20.	Kalezić Esad	Bar	Član Savjeta
21.	Mačkić Amir	Bar	Član Savjeta
22.	Šabazović Mirsad	Bar	Član Savjeta
23.	Muhović Edina	Berane	Članica Savjeta
24.	Novalić Sabaheta	Petnjica	Članica Savjeta
25.	Šabotić Denis	Petnjica	Član Savjeta

² Enisa Birno – prestanak mandata konstatovan na VIII sjednici (30.11.2024), po ličnom zahtjevu od 30.07.2024. godine.

Sin svoga vremena: Murteza Karadžević (1865-1941), muftija crnogorskih muslimana

U ovom radu ćemo se posvetiti analizi vrlo utjecajne ličnosti koja je živjela na razmeđu ideoloških svjetova, u vrijeme geopolitičkih preustrojanja i vlastitom ingenioznošću iznalazila vrlo respektabilne odgovore na zahtjeve koje je to doba postavljalo te je s punim pravom možemo nazvati sinom svoga vremena (*ibnu-l-waqt*), kako bi to sufije kazale.

PIŠE: HAFIZ BAJRAM DIZDAREVIĆ

Murteza ef. Karadžević, i pored toga što nije imao visoku formalnu naobrazbu, životno se interesirao za učenje i konstantno intelektualno zrijevanje što mu je pomoglo da bude prisutan u crnogorskim intelektualnim krugovima i političkom životu te da i na jednom i na drugom polju ostvari zavidne rezultate. U djetinjstvu ga je od druge djece odvajalo to što je, nakon oslobođenja Bara od Osmanskog carstva 1878, završio i građansku osnovnu školu.¹ Pretpostavljamo kako je to umnogome odredilo njegov odlučan stav da muslimanska djeca trebaju pohađati škole što, naravno, ne bi išlo nautrib mektebske pouke, u čemu je među muslimanskom inteligencijom i običnim ljudima imao ljute protivnike.

Prosvjetiteljsko djelovanje

Tako je Murteza ef. Karadžević, kao pedagog i vjeroučitelj, radio na tome da muslimansku djecu oslobodi nametnutog grča i straha te da njihovim roditeljima približi važnost obrazovanja. Njegovo prosvjetiteljsko djelovanje nije skončalo samo na ohrabrujućim riječima. Prepoznajući okolnosti u kojima je djelovao, Murteza ef. Karadžević primjećuje da je strani jezik posredstvom kojeg su uglavnom domicilnom stanovništvu plasirani do tad religijski sadržaji prepreka u njihovu educiranju te, naposljetku, odgovarajućoj socijalizaciji u preovlađujuće crnogorskom/ hrišćanskom društvu. Tako on prevodi Ilmihal s turskog, koji je naslovio sa "Ilmihal i srpski prevod". Ilmihal je štampan u Carigradu 1900. godine. Značajno je to što je Ilmihal nakon Mevluda hafiza Salih Gaševića tek druga knjiga koja je domicilnom muslimanskom stanovništvu u Crnoj Gori prisutna na jeziku njima razumljivom. Stoga i ne čudi što Murtezu ef. Karadževića Fejzulah ef. Hadžibajrić uvrštava u "pionire muslimanskih prosvjetnih radnika 20. st. u jugoslovenskim zemljama".² Jednako tako, muftija Murteza ef. Karadžević odlučuje jednom

pravnom decizijom (*fatva*) da se hute i obraćanja prilikom dva bajrama održavaju na jeziku domicilnog stanovništva, sve to da bi sadržaji propovijedi bili razumljivi slušaocima. Interesantno je zapažanje akademika Rastodera, a tiče se jednog međureligijskog intelektualnog prožimanja koje je umnogome utjecalo na crnogorsku muslimansku inteligenciju u pogledu njihova prosvjetčenja, ali i budućeg religijskog profiliranja, posebno ukoliko znamo da je identična ideja promicana na puno širem geografskom prostoru zahvaljujući sinu Murteze ef. Karadževića, Adem-begu Karadževiću. Zapažanje se tiče toga da su u Baru najprije katolici otpočeli sa bogoslužjenjima na staroslovenskom jeziku, čak su i odštampali Misal za te potrebe. Akademik Rastoder s punim pravom pretpostavlja da je ovaj intelektualni impuls osnažio nakanu Murteze ef. Karadževića za identičan reformski proces. Naravno, sve ovo ne umanjuje značaj takvog istupa muftije Karadževića, posebno kada znamo da se u takvim okolnostima to držalo, kako smo ranije spomenuli, u najmanju ruku blasfemičnim.

Politički aktivizam

Ono što smatramo izuzetno važnim za istačiti jeste to da su u tom dobu duhovni poglavari svih religijskih zajednica bili istovremeno i politički aktivni. Za ličnost Murteze ef. Karadževića je karakteristično da je bio jedan od rijetkih poslanika koji je prisustvovao svim skupštinskim sazivima (1906, 1907, 1911. i 1914) te u političkom djelovanju bio izuzetno aktivan - predlagao je i prepoznavao u kom smjeru bi se položaj crnogorskih muslimana trebao kretati i poboljšavati te se u istupima svesrdno za to zalagao. Dakle, u skupštini nije bio pasivni posmatrač, ili "evet efendija", kako to navodi akademik Rastoder.³

Važno je istaći da Murteza ef. Karadžević nije prisustvovao Podgoričkoj skupštini, a razlog je i više nego očit: njegova naklonjenost vladajućoj porodici Petrović. No, Fejzulah Hadžibajrić navodi podatak da je Murteza ef. Hadžibajrić izabran u Srpsku narodnu skupštinu i da je bio poslanik sve do aprila 1919. godine kada je Skupština raspuštena. I pored toga nije prisustvovao glasanju o zbacivanju kralja Nikole. Akademik Rastoder smatra da su

Starodoganjska džamija u Podgorici

ga na takav zaključak nagnale bilješke Murteze efendije, no, Fejzulah Hadžibajrić je smetnuo s uma da je Murteza efendija Srpsku narodnu skupštinu smatrao nelegitimnom i protuustavnom zbog čega je još uvijek sebe smatrao legitimnim narodnim poslanikom. Da se ova greška potkrpala Fejzulah efendiji potvrđuje i činjenica da su crnogorski duhovni poglavari (Mitrofan Bari, dr. Nikola Dobrečić i Murteza Karadžević) naposljetku pismeno obavješteni o zaključcima sa Velike narodne skupštine. Naravno, i više je nego jasno kako za tim ne bi bilo potrebe da su oni bili članovi skupštine, konstatira na kraju akademik Rastoder.⁴ Upravo referirajući se na spise Fejzulah ef. Hadžibajrića identičan prevod pravi i dr. Samir Beglerović.⁵

Jedan segment u životu Murteze efendije čini se posebno interesantnim. Tiče se njegovog odnosa prema muslimanskom političkim aktivnostima koje su gravitirale na prostoru Bosne i Hercegovine. Tako je jedne prilike Murteza efendija kazao da "između nas i Bosne ima mnogo visokih

planina" dočim su mu, kada je 1921. otišao u Sarajevo posjetiti svoga sina Adem-bega, došli u posjetu dr. Mehmed Spaho, dr. Halidbeg Hrasnica, Veljko Jadžević i Derviš Korkut koji su tada bili vodeće ličnosti u BiH. Ponudili su muftiji Karadževiću da u Crnoj Gori osnuje ogranak Muslimanske jugoslovenske organizacije. Znaajući da su dvije vladajuće stranke toga doba (radikali i demokrate) strogo vodile računa da ne dode do osnivanja JMO nigdje izvan BiH, a posebno ne u Crnoj Gori i Sandžaku gdje bi muslimane smatrali svojim biračkim tijelom, muftija Karadžević odbija takav prijedlog. Naravno, znajući da bi brojni vladini pritisci mogli uslijediti nakon toga, što bi se posebno moglo odraziti na crnogorske muslimane, muftija odbija takav prijedlog. U tom činu prepoznajemo njegovu krajnju obazrivost i povlačenje samo proračunatih poteza.⁶ Da je Murteza ef. Karadžević odlično poznao kontekst i prilike u kojima je djelovao i bio maksimalno angažiran u sprečavanju bilo kakvog vida diskriminatorne politike prema muslimanima, čak i onda kada načelno nije imao duhovnu jurisdikciju nad njima, ponajbolje

¹ Up. Serbo Rastoder, Murteza Karadžević (1865-1941), Muftija Crnogorskih Muslimana, Almanah, Podgorica, 2019, str. 95.

² Fejzulah Hadžibajrić, Murteza efendija Karadžević muftija crnogorskih muslimana (Prilog Istoriji Islamske vjerske zajednice u Jugoslaviji), Glasnik vrhovnog islamskog starješinstva u SFRJ, Vrhovno islamsko starješinstvo u SFRJ, Sarajevo, str. 295.

³ Ibid. str. 128.

⁴ Ibid. str. 142, 143.

⁵ Up. Samir Beglerović, Tesavuf Bosne u vidu Fejzulah Hadžibajrića: vjerski i kulturni razvoj bosanskih muslimana u prvoj polovini XX stoljeća, Bookline, Sarajevo, 2014, str. 155.

⁶ Up. S. Rastoder, Murteza Karadžević (1865-1941), Muftija Crnogorskih Muslimana, str. 147.

svjedoče događaji iz Plava i Gusinja iz 1912. i 1913. godine kada su muslimani na beskrupulozan način ubijani, mučeni i, na koncu, kolektivno pokršteni. Budući da je Crnogorska vojska osvojila Plav i Gusinje tek 1917. godine, njihovi stanovnici su u periodu koji je nakon toga uslijedio ovu vojsku držali okupatorskom. Takvu poziciju su dodatno učvrstili krajnje nehumani zločini koje su počinili pripadnici Donjovasojevičke brigade.⁷ Posebno su značajni pozicija i ugled koji je Murteza efendija uživao, te to što je njegov glas imao posebnu težinu. Znajući to, gusinski muftija obraća se pismom muftiji Karadževiću i oslovljava sebe sa "griješni muftija sreza Gusinje Šaban" te objašnjava težinu zločina koji je pretrpio bošnjačko-albanski muslimanski narod što je kulminiralo kolektivnim pokrštaivanjem, pri čemu je njegovom narodu nanesena velika duševna bol. Muftiji Karadževiću je pismo donio Zalićevčanin Mustafa Đole, dočim je muftija Karadžević odmah po saznanju šta se dogodilo u novopriopjenim krajevima Kraljevine Crne Gore otišao kralju i uložio preterat, nakon čega je kralj naredio vojnom ministru Mašan Božoviću da na licu mjesta ispita stvar. Nakon toga je svima onima koji su prethodno pokršteni dozvoljeno da se vrate u islam. Nesumnjivo je autoritet koji je muftija Karadžević uživao među crnogorskim muslimanima, ali i kod vladajuće porodice Petrović, itekako značio u zaustavljanju nasilnog pokrštaivanja kao i zločina nad neudržanim muslimanima Plava i Gusinja.

Možemo konstatirati da je muftija Murteza ef. Karadžević obilježio jedan period tranzicije svojim vizionarstvom te povlačenjem konkretnih poteza koji su išli na ruku crnogorskim muslimanima. Osim što je vlastitim proglašenjem, prosvjedima i političkim angažmanom sve ono za šta se zalagao promicao, jednako se tako trudio raditi na prosvječavanju drugih, pri čemu je vrijednost znanja u ovom tome izostavljao kao krucijalnu i, shodno konstitutivnoj muslimanskoj tradiciji, imanentnu muslimanskom umu. Kontekst u kojem je djelovao bio je itekako zahtjevan no, budući da je odrastao u takvim okolnostima, znao je i kako se nositi s tim što je svojim životnim angažmanom i posvjedočio.

Potomci porodice Karadžević i njihov angažman na području Bosne i Hercegovine

U posljednjem dijelu našega rada željeli bismo skrenuti pažnju,

posebno čitateljima u Bosni i Hercegovini, da je porodica Karadžević u tri generacije iznjedrila tri markantne ličnosti koje zavređuju pažnju istraživača. Naime, osim muftije Murteze ef. Karadževića, njegov sin Adem-beg ostavio je traga na kulturnu i intelektualnu sliku Bosne i Hercegovine. I dočim se njegov otac može nazvati tradicionalistom, Adem-beg je bio poznat po njegovu tesavvufske tradicije. Tako je poznat njegov zahtjev za povratak osnovne svrhe Gazi Husrev-begove hanikahu u Sarajevu, u kojemu se insistiralo na poštivanju želje utemeljitelja Hanikaha, Gazi Husrev-bega, a to je da se u njemu obrazuju dervisi i budući duhovni predvodnici (šejhovi). Jednako tako, Adem-beg odlučuje da tesavvufsko pojmovlje, do tad uglavnom upotrijebljavano na orijentalnim jezicima, prevesti i na taj način približi bosanskohercegovačkim muslimanima. U tome prepoznajemo način djelovanja identičan onom njegovog oca. Očigledan je utjecaj koji je provođenje orijentalne literature smatrao važnim na putu prosvjećenja ili educiranja ovdašnjih muslimana. Adem-beg je objavio i odabrana kazivanja iz Rumičevog djela "Mesnevi". Preveo je i knjigu "Zbirka savjeta i uputa" od šejhi Ahmed Zarifi-babe. Upravo je na nagovor Adem-bega hadži Mujaža Merhemić počeo sa kazivanjima iz Mesnevi, a nakon što je prethodno reisul-ulema Čaušević prešao. Adem-beg je tokom nagovaranja hadži Mujažu da otpočne sa kazivanjima iz Mesnevi isticao njegove nesumnjive kompetencije. Pretpostavljamo da je sve to imalo utjecaja na njegova sina Esada Karadževića, jednog od osnivača mladomuslimanskog pokreta, čije je djelovanje umnogome odredilo savremenost Rane i Hercegovačke.

Da je Esad Karadžević vrlo značajna politička ličnost čija pozicija u bosanskohercegovačkoj javnosti još uvijek nije rasvijetljena, budući da su pcrpcpcij njegove ličnosti polarizovane, dovoljno govori činjenica koju navodi akademik Rastoder da "se u današnjoj BiH, u dijelu javnosti Esad prepoznaje, kao rodonačelnik političkih misli i ideja koje su bile osnov i generator sadržaja odbrane Bosne u posljednjem ratu, dok se sa druge strane ista osoba kvalifikuje kao pobornik islamskog radikalizma, pronalaza i proustaša, jer personifikuje onaj dio intelektualne i duhovne javnosti, koja je smatrala da pred izazovima u Drugom svjetskom ratu, između nacizma i komunizma, muslimani treba da biraju islam, kao način života i islam kao filozofiju življenja koja je dala sve odgovore na sve izazove".

⁷ Usp. S. Beglerović, *Tesavvuf Bosne u vidicima Fejzulah Hadžibajrca: vjerski i kulturni razvoj bosanskih muslimana u prvoj polovini XX stoljeća*, str. 154, 162; S. Muftija Crnogorskih Muslimana, 198, 199.

Crtica iz historije obrazovanja Žena koja je izumila astrolab Mariam Astrulabi

PRIPREMLA: MAKSUDA MURATOVIĆ

Muslimanski naučnici iz oblasti mehanike su doprinijeli izgradnji naučnih i tehnoloških osnova moderne civilizacije. Izumili su vrlo važne mjerne instrumentarije poput vage i astrolaba. Savladali su projektiranje i proizvodnju planisfernih, sfernih i kvadrant astrolaba koristeći različite materijale. Izumili su oko 1000 primjena astrolaba. Odredili su važnost astrolaba u građevinarstvu i upotrebljavali ga u primjeni sferne geometrije kako bi se odredila lokacija na Zemlji u odnosu na zvijezde i Sunce na nebeskoj sferi. Neke od najpoznatijih primjena astrolaba u muslimanskom svijetu su: rješavanje problema sferne astronomije, određivanje doba dana ili noći za molitve, fiksiranje smjera Kible, rješavanje geodetskih problema (dubina bunara, visina, širina rijeke, longitude različitih planeta), itd. Napisali su stotinjak rukopisa koji objašnjavaju dizajn i upotrebu astrolaba, a neki od njih se i danas mogu naći u velikom broju knjižnica i muzeja širom svijeta.

Jedina žena astronom u ranim stoljećima razvoja islamske civilizacije Mariam Astrulabi je bila muslimanska naučnica rođena u Siriji tokom 10. stoljeća. Mariam je poznata po razvoju astrolabesa - drevnog astronomskog računara za rješavanje problema vezanog za vrijeme i položaj sunca i zvijezda.

Mariam akademski sjaj i izuzetno fokusiran um su postavili temelje za prijevoz i komunikaciju kakve vidimo u modernom svijetu. Njena sklonost razvoju astrolaba je porasla kad je vidjela oca kako radi na njima. Bio je segre kod

proizvođača astrolaba u Bagdadu. Nekada je duboko znanje i učenje na astrolabima dijelio sa svojom znatiželjnom kćerkom. Dizajniranje astrolaba zahtijevalo je od Mariam da radi sa složenim matematičkim proračunima i preciznošću, ali je postepeno savladavala nacrt. To je impresioniralo Sayfa Ad-Dawlu, vladara grada koji je smatrao da su vrlo zamršeni i inovativni. Mariam se toliko proslavila svojim radom da ju je odlučio zaposliti na svom dvoru u Alepu. Osim toga, ona je pomogla u razvoju navigacije i tehnika mjerenja vremena.

Šta su bili astrolabi? Jednostavni astrolab sastojao se od metala ili drveta s općom ornamentalnom u potpunosti. Tu je bio i pokretni pokazivač zaokrenut u sredini diska zvan alidade. Astrolabi su bili korisni u određivanju položaja Sunca, Mjeseca, zvijezda i planeta. Također su korišteni u astronomiji i astrologiji. Muslimani su ih posebno koristili za određivanje smjera Kible, vremena molitve i početnih dana ramazana i Bajrama. Mariamini značajni doprinosi na polju astronomije prepoznati su kada je asteroid glavnog pojasa 7060 Al-Jilji, koji je 1990. godine otkrio Henry E. Holt na Observatoriji Palomar, dobio ime po njoj.

Nadahnuta ovom izuzetnom naučnicom i njenom fascinacijom astrolabima, nigerijsko-američka autorica Nnedi Okorafor je napisala roman "Binti" i utkala središnji lik priče oko Mariam. Njen roman je dobio nagradu Nebula. Sjajno je znati za muslimanku iz prošlosti koja je bila strastvena u astronomiji. Ona je uzor milionima djevojaka širom svijeta koje svojim istraživanjima i izumima žele ostaviti trag u nauci.

KONSTITUISAN SAVJET
MUSLIMANSKOG NARODA
CRNE GORE

Sabrija Vulić predsjednik

PODGORICA - Crnogorski novinar Sabrija Vulić izabran je u subotu za prvog predsjednika Savjeta muslimanskog naroda Crne Gore.

Za potpredsjednike su izabrani Fahrudin Dervisević iz Plava i Semir Smaković iz Podgorice, dok će funkciju Sekretara obavljati Bajram Bikić iz Bijelog Polja, saopšteno je nakon sjednice Savjeta koji ima 25 članova. Usvojen je Statut i Poslovnik o radu i izabran Izvršni odbor Savjeta u kome su pored predsjednika i sekretara Suada Begović, Mithat Hodžić, Mustafa Kalamperović, Suad Katana i Kadrija Kurpejović.

Navodi se da je sve aktivnosti oko pripreme i organizovanja Savjeta obavila Matica muslimanska Crne Gore na čelu sa predsjednikom Avdulom Kurpejovićem. Muslimanskog naroda u Crnoj Gori prema popisu iz 2003. godine ima 4 odsto.

R.P.

REPUBLIKA
13.06.08.

ОМАЗ КОМПОЗИТОРУ РЕЦУ МУЛИЋУ

Упознавање кроз сјећање

Концертом сериозне музике коју је компоновао Рецо Мулић (1923-1982) Муслимански национални савјет Црне Горе обилежиће 30 година од смрти овог композитора. Концерт ће се одржати у великој сали Културно-информативног центра „Будо Томовић“ у сриједу 14. новембра, а почиње у 18 часова. На репертоару су Мулићева дјела „Санџарење за клавир“, „Легенда за виолину и клавир“, „Јесен“, „Vendim“, „Песма Републици“ и „Јесен II“. Сва дјела изводиће музички умјетници из Скадра и Тиране, Егрита Ибрахими (клавир), Лоренц Радовани (виолина), мјешовити хора „Пренк Јакова“ са диригентом Бојјом Шлакум. Прије концерта проф. др Соња Маринковић, шеф катедре за етномузикологију на београдском Факултету музичке умјетности, предавањем посвећеном овом композитору рођеном и сахрањеном у Гусињу, а који је читав вијек провео на Косову, при-

ближиће публици његов рад и дјело. Потом ће бити приказан играни филм „Капетан Леши“ за који је музику написао Мулић. Улаз на концерт је слободан.

Председник Муслиманског националног савјета, **Сабрија**

Вулић, навео је да је овај пројекат подржао Фонд за мањине, и изразио наду да ће се овим омажом напокон дати нужно поштовање једном великом имену црногорске сериозне музике Рецу Мулићу.

Како је истакао професор це-

тинске Музичке академије, др **Сенад Гачевић**, идејни творац овог пројекта, ријеч је о уметнику и педагогу са чијим дјелом су слабо упознати у његовој родној Црној Гори. Како је објаснио Гачевић, Мулић је након студија у Београду упућен на Косово, гдје је у великој мјери допринио изградњи и институционализацији музичког живота на том простору.

Овим пројектом предвиђено је и да се укључе музичке институције, односно сакупљање комплетне грађе, свих његових рукописа, објављених и необјављених дјела, покушаћемо да се све дигитализује, као и да се то све сними, што све наравно доста кошта – каже Гачевић. Како истиче, Мулић је личност за коју можемо рећи да представља један од темеља музике у том дијелу нашег бившег заједничког простора“, додајући да Црна Гора није довољно велика да се не сјети да тако велики и значајан уметник потиче одавде.

Ж.Ј.

MUSLIMANSKI NACIONALNI SAVJET

IZ KULTURNOG, INFORMATIVNOG I OSOBNOG
"BUDO TOMOVIĆ" PODGORICA

**OMAŽ
REDŽU MULIĆU
1923 – 1982**

VELIKA SALA
KIC „BUDO TOMOVIĆ“
PODGORICA

SRIJEDA, 14.11.2012.
18.00 ČASOVA

Etirita Ibrahimović, klavir
Lorenc Radovanović, violina
Mješoviti hor „Frank Jakov“ - Skadar
Don Stakos, dirigent

Redžo Mulić rođen je 1923. godine u Gutoru. Srednju školu učio je u Skoplju, a Muzičku akademiju u Beogradu. Bio je profesor Srednje muzičke škole u Prizrenu, glavni urednik Muzičkog programa Televizije Priština i kompozitor Radio Prištine. Riječko svešteno obrazovan i kvarteto nastanjen, kao autor napisao je u različitim žanrovima – vokalno, kamerno, scenski, filmski, simfonijski, kao i dječja muzika.

Napisao veliki broj narodnih kompozicija, a obradio je i oko 150 albanskih i drugih narodnih pjesama sa Kosova. Dobitnik je brojnih priznanja u zemlji i inostranstvu. Istaknuti je i kao pedagog, a kao pedagog obdario je značajne kadrove u kosovskoj muzici. Kompozitor je i u inostranstvu širom Evrope, poseljen u Austriji, Njemačkoj i Francuskoj.

Najvažnija djela su mu Prva kosovska simfonija, Druga kosovska simfonija, Simfonijska fantazija, Pastorala i gra, Prirenski okvireti, „Legenda o heroju“, „Legenda“ za violinu i klavir, Engleza za violončelo, violinu i klavir, orkestarski, kamerno, kantate „Jugoslavija“, „Pismo za njiju“, „Smrt heroja“, „Barsha“ (Cobanica), za glas i orkestar, vokalne kompozicije „Kosovo“, „Mala popularna svita“, „Vjeshta“, (Jasen B), „Jasen B“.

Autor je muzike za filmove „Kapetan Leš“, „Obratun“, „Vuk sa Prokletija“ (Jaka i Bjeskovići), „Vetari i hrast“, i muzike za pozorišne predstave „Ona i Merima“, „Tri sestine“, „Zemlja“, „Besa“, „Erheveja“, „Muzička priča“, „Pelinova“, „Nita“, „Dundo Maroje“ i druge. Najnovije je biolet „Legenda o pobjedi“, a započeo bolat „Nita“ koji je ostao nedovršen.

Umro je 1982. godine u Prištini i sahranjen u rodnom Gutoru.

Ovim podjedinjenjem tek počinjemo da vraćamo dug prema ovoj izuzetnoj ličnosti.

Profesor Senad Gašević

**Mi smo Muslimani Crne Gore.
Naša domovina je Crna Gora.
Naš jezik je crnogorski.
Naša vjera je Islam.**

PONOSNI NA SVOJE PORIJEKLO!

Savjet Muslimanskog naroda Crne Gore ima čast i zadovoljstvo
da Vas pozove na

SVEČANU AKADEMIJU

Povodom desete godišnjice postojanja i rada

Savjet Muslimanskog naroda Crne Gore ima čast i zadovoljstvo
da Vas pozove na

SVEČANU AKADEMIJU

Povodom desete godišnjice postojanja i rada

Savjet Muslimanskog naroda Crne Gore ima čast i zadovoljstvo
da Vas pozove na

SVEČANU AKADEMIJU

Povodom desete godišnjice postojanja i rada

Podgorica, 13.12.2018. u 19 sati,
Sala KIC-a „Budo Tomović“

Poštovanjem,
Predsjednik Sabrija Vukić

Molimo Vas da potvrdite prisustvo do 11.12.2018. e-mail: savjetmncg@gmail.com Tel: 067 223 428

Prilog 4: Predlog deklaracije o saradnji Bošnjaka i Muslimana Crne Gore

Podgorica, 10. januar 2018. godine

Integralno prenesen tekst “Deklaracije o saradnji Bošnjaka i Muslimana Crne Gore”

Podgorica, 10.01.2018.

Na osnovu istorijske odgovornosti za sudbinu naroda, važećih ustavnih rješenja, rezultata popisa stanovništva iz 2003. i 2011. godine, mi dolje potpisani kao predstavnici „Almanaha“ – Udruženja i časopisa za proučavanje, prezentaciju i zaštitu kulturno-istorijske baštine Bošnjaka/Muslimana i Matice muslimanske Crne Gore, samostalnog udruženja u oblasti kulture manjinskog muslimanskog naroda, predlažemo:

Deklaraciju

o saradnji Bošnjaka i Muslimana Crne Gore

1. Bošnjaci i Muslimani Crne Gore **su jedan te isti** narod islamske vjere koji se na popisima stanovništva 2003 i 2011 identifikovao različitim nacionalnim imenima;
2. Ustavom Crne Gore 2007. godine se ova činjenica pravno normirala i kao takva postala obavezujuća u smislu poštovanja i zaštite nacionalnih prava;
3. Institucionalni oblici organizovanja Bošnjaka i Muslimana će se angažovati na uspostavljanju svestrane međusobne saradnje na dobrobit naroda;
4. Potpisnici Deklaracije pozivaju sve nadležne subjekte da u skladu sa zacrtanim pravnim normama omoguće ravnopravan položaj svim pripadnicima, nezavisno od njihove identifikacije na popisima i da saglasno tome tretiraju kulturno istorijsku baštinu kao jedinstvenu cjelinu, na koju podjednako pravo imaju svi zainteresovani subjekti;
5. Vodeće institucije Muslimana i Bošnjaka će naročito raditi na tome da u okviru zajedničkih projekata i inicijativa podstiču zajedništvo i promovišu jedinstven interes naroda kojem pripadaju, kao vrijednost iznad političkih i stranačkih podjela koje nijesu u njihovom interesu;
6. Potpisnici Deklaracije se obavezuju da poštujući navedene principe urade sve što je u njihovoj moći da interes naroda kao cjeline izdignu iznad svih partikularnih interesa.

Za Almanah:

Prof. dr Šerbo Rastoder, urednik

Za Maticu muslimansku:

dr oec. Avdul Kurpejović

Urednička napomena:

Predlog deklaracije o saradnji Bošnjaka i Muslimana Crne Gore donosi se u ovoj monografiji kao dokumentarni prilog, a ne kao važeći, usvojeni ili potpisani akt. Dokument je sačinjen u Podgorici 10. januara 2018. godine u ime Almanaha i Matice muslimanske Crne Gore, ali nije formalno usvojen niti potpisan od strane navedenih subjekata. Njegova vrijednost u kontekstu ove monografije ogleda se u tome što svjedoči o jednoj inicijativi za uspostavljanje saradnje, smirivanje identitetskih sporova i zajedničko djelovanje u oblasti kulturno-istorijskog nasljeđa, javne afirmacije i institucionalnog dijaloga.

Predlog deklaracije ne tretira se kao normativni ili obavezujući dokument, već kao istorijsko-dokumentarni izvor koji pokazuje da su unutar intelektualnih i kulturnih krugova postojala nastojanja da se odnosi između *Bošnjaka i Muslimana* u Crnoj Gori urede kroz razgovor, međusobno priznanje i saradnju. U tom smislu, njegovo uključivanje u priloge ima za cilj da prikaže širi kontekst identitetskih rasprava i pokušaja približavanja, bez zauzimanja stava da je dokument proizveo formalne pravne ili institucionalne posljedice.

Prilog 5: Hronološki pregled razvoja i ključnih aktivnosti Savjeta Muslimanskog naroda Crne Gore (2008–2025)

Radi preglednijeg sagledavanja razvoja Savjeta Muslimanskog naroda Crne Gore, u nastavku se daje sažet hronološki prikaz najvažnijih institucionalnih, programskih i javnih aktivnosti u periodu od osnivanja Savjeta 2008. godine do 2025. godine. Tabela ne predstavlja iscrpan popis svih aktivnosti, već izbor ključnih događaja koji pokazuju razvojnu putanju Savjeta, njegovu ulogu u očuvanju identiteta i jačanju institucionalne vidljivosti Muslimana u Crnoj Gori.

Godina	Faza / saziv	Institucionalni razvoj	Ključne aktivnosti i javni naglasci
2008	Formiranje Savjeta / I saziv	Konstituisanje Savjeta i početak institucionalnog pozicioniranja Muslimana u Crnoj Gori.	Uspostavljanje osnovnih organa rada, početak javnog djelovanja i afirmacije prava na slobodno nacionalno izjašnjavanje.
2009	I saziv	Konsolidacija rada i tehničko-administrativno jačanje Savjeta.	Razvijanje početnih kapaciteta, javno zagovaranje i postepeno profilisanje Savjeta kao legitimnog predstavničkog tijela.
2010	I saziv	Jačanje javne uloge Savjeta.	Reagovanja na pitanja identiteta, zastupljenosti i javnog tretmana Muslimana u Crnoj Gori.
2011	I saziv	Djelovanje u kontekstu Popisa stanovništva 2011. godine.	Javne poruke o pravu na slobodno izjašnjavanje i zaštiti identiteta Muslimana.
2012	Završetak I saziva	Zakruživanje formativne faze rada Savjeta.	Jačanje informisanja, javne komunikacije i priprema za naredni institucionalni ciklus.
2013	II saziv	Početak drugog saziva i nastavak institucionalne konsolidacije.	Saradnja sa državnim institucijama, posebno u oblasti manjinskih prava i ravnopravne zastupljenosti.
2014	II saziv	Stabilizacija programskog rada.	Kulturno-programske aktivnosti i promocija identiteta kroz javne sadržaje.
2015	II saziv	Intenziviranje saradnje sa resornim institucijama.	Aktivnosti u oblasti kulturnog identiteta, baštine i institucionalnog dijaloga.
2016	II saziv	Nastavak programskog i kulturnog djelovanja.	Programi posvećeni književnom, likovnom i tradicionalnom nasljeđu Muslimana u Crnoj Gori.
2017	Kraj II saziva / izbor III saziva	Održana Elektorska skupština i konstituisanje trećeg saziva Savjeta.	Prelazak u novu fazu rada, sa naglašenim kulturno-obrazovnim i javnim aktivnostima.
2018	III saziv	Obilježavanje deset godina rada Savjeta.	Svečana akademija u Bijelom Polju i jačanje institucionalnog dijaloga sa resornim ministarstvom.
2019	III saziv	Jačanje javne vidljivosti i programskog kontinuiteta.	Manifestacija „Osobenosti kulturološkog identiteta Muslimana u Crnoj Gori“, obrazovni programi, tribine i donacije školama.
2020	III saziv	Institucionalizacija Nacionalnog dana Muslimana Crne Gore.	Obilježavanje 20. juna kao važnog datuma kulture sjećanja, identitetske afirmacije i javne vidljivosti.
2021	III saziv	Kontinuitet obilježavanja Nacionalnog dana.	Dodjela priznanja, prisustvo predstavnika institucija i naglašavanje političke i društvene vidljivosti Muslimana.
2022	IV saziv	Konstituisanje četvrtog saziva Savjeta.	Nacionalni dan, priznanja pojedincima i poruke o identitetskoj postojanosti, samoodređenju i lojalnosti državi Crnoj Gori.
2023	IV saziv	Rad Savjeta u godini Popisa stanovništva.	Nacionalni dan u Bijelom Polju, kulturno-umjetnički program, jače javno zagovaranje i insistiranje na terminološkoj preciznosti: Muslimani kao nacionalna zajednica.
2024	IV saziv	Analitički i strateški odgovor na rezultate Popisa 2023. godine.	Nacionalni dan, „Dani Muslimana“, Sajam knjiga, izdavaštvo, kulturni programi i jače usmjerenje ka obrazovanju, javnom servisu i zastupljenosti.
2025	IV saziv	Zrelja faza rada i priprema jubilejskog prikaza petnaest godina Savjeta.	Nacionalni dan kao višednevni program, priznanja i nagrade, izdavački projekti i priprema monografije kao institucionalnog svjedočanstva.

Prilog 6: Bibliografija i izdavačka produkcija uz podršku Savjeta

Izdavačka djelatnost Savjeta Muslimanskog naroda Crne Gore predstavlja jedan od najvažnijih oblika očuvanja kulturnog, istorijskog i nacionalnog identiteta Muslimana u Crnoj Gori. Kroz podršku knjigama, monografijama, reprint izdanjima, časopisima, zbornicima, istraživačkim publikacijama i promocijama autora, Savjet je tokom svog rada doprinio stvaranju dostupne biblioteke znanja, pamćenja i javne vidljivosti zajednice. Ovaj prilog donosi pregled publikacija i izdavačkih projekata koji se u monografiji navode kao dio izdavačke, kulturne, naučno-istraživačke ili promotivne podrške Savjeta.

Savjet je, pored podrške izdavačkim projektima, posebnu pažnju posvećivao i promociji pojedinih književnih stvaralaca čiji rad doprinosi afirmaciji kulturnog, jezičkog i identitetskog nasljeđa Muslimana u Crnoj Gori. Kroz promocije knjiga, književne večeri, javne razgovore i predstavljanje autora u okviru kulturnih programa, Savjet je nastojao da savremeno književno stvaralaštvo učini vidljivijim i dostupnijim široj javnosti. Na taj način, izdavačka djelatnost nije ostala ograničena samo na objavljivanje i podršku publikacijama, već je obuhvatila i širu kulturnu misiju: predstavljanje autora, podsticanje čitalačke kulture i očuvanje kontinuiteta književnog izraza zajednice.

1. Temeljna istoriografska i naučna izdanja

Ova grupa publikacija predstavlja naučni i istorijski temelj za razumijevanje kontinuiteta, identitetskog položaja i društvene vidljivosti Muslimana u Crnoj Gori. Riječ je o izdanjima koja se bave istorijom zajednice, njenim vjerskim, kulturnim, migracionim i bibliografskim nasljeđem, kao i lokalnim istorijskim temama od značaja za ukupno razumijevanje muslimanskog identiteta u Crnoj Gori.

R. br.	Autor	Naslov publikacije	Oblast / značaj
1.	dr Zvezdan Folić	<i>Istorija Muslimana Crne Gore 1455–1918</i> , knjiga I	Istorija Muslimana u Crnoj Gori
2.	dr Zvezdan Folić / koautori	<i>Istorija Muslimana Crne Gore 1918–2007</i> , knjiga II	Istorijski kontinuitet i savremeni period
3.	dr Adnan Prekić	<i>Islamska vjerska zajednica u Crnoj Gori 1918–1941</i>	Vjerska i institucionalna istorija
4.	dr Avdul Kurpejović	<i>Kulturni i nacionalni status i položaj Muslimana Crne Gore</i>	Nacionalni identitet i položaj zajednice
5.	dr Safet Bandžović	<i>Iseljavanje Muslimana Crne Gore u Tursku</i> , knjiga I	Migracije i istorijsko pamćenje
6.	Ljiljana Đorđević	<i>Bibliografija Muslimanskog naroda Crne Gore</i>	Bibliografska osnova za istraživanja
7.	mr Novak Adžić	<i>Prilog proučavanju istorije Mrkojevića</i>	Lokalna istorija i kulturna baština

2. Kulturna baština, tradicija i nematerijalno nasljeđe

Savjet je, pored istoriografskih i naučnih izdanja, podržavao i publikacije koje čuvaju običaje, jezik, svakodnevni život, lokalnu kulturu i nematerijalno nasljeđe. Ova grupa izdanja posebno je značajna jer dokumentuje identitet zajednice „iznutra“ – kroz običaje, praksu života, porodično pamćenje, tradicionalnu kuhinju, nadgrobnu baštinu i kulturu suživota.

R. br.	Autor / izdavač / nosilac projekta	Naslov publikacije / projekta	Oblast / značaj
1.	NVO "Bogatstvo različitosti manjinskih naroda", Podgorica	<i>Tradicionalni svadbeni običaji Muslimana u Crnoj Gori</i>	Monografija i dokumentarni film o običajima Muslimana na sjeveru, u centru i na jugu Crne Gore
2.	Adaleta i Dženana Bibezić	<i>Tradicionalna bakina kužina</i>	Tradicionalna kuhinja i porodično nasljeđe
3.	Goran Pajović i Burhan Čelebić	<i>Barski nišani u kontekstu analize i vremena</i>	Zbornik / kulturno-istorijsko nasljeđe
4.	Zoran Poleksić	<i>Putevima suživota</i>	Kultura suživota i međuzajednički odnosi

3. Savremena književnost i autorska izdanja

Ova cjelina pokazuje da izdavačka i promotivna podrška Savjeta nije bila usmjerena samo na istorijske i dokumentarne sadržaje, već i na savremeni književni izraz. Posebno mjesto zauzimaju autori i izdanja koja kroz književnost, epiku, lokalni govor, memoriju i umjetnički izraz doprinose očuvanju kulturnog i identitetskog kontinuiteta Muslimana u Crnoj Gori.

R. br.	Autor / nosilac projekta	Naslov publikacije	Oblast / značaj
1.	Senad Karadžević	<i>Arabika starobarskih prokletstava</i>	Savremena književnost, kulturna memorija
2.	Senad Karadžević	<i>Metak od trešnjine koštice</i>	Savremena književnost
3.	Senad Karadžević	<i>Očevi umiru dvaput</i>	Savremena književnost i identitetska memorija
4.	Senad Karadžević	<i>Ka' Eteboimnta</i>	Književno izdanje povezano sa programima „Dani Muslimana“
5.	Damir Drpljanin i NVU „Klub kulture“	<i>Epska poezija Muslimana</i>	Usmena književnost i kulturno pamćenje

4. Periodika, časopisi, zbornici i platformska izdanja

Ova grupa obuhvata publikacije i projekte koji nijesu nužno klasične knjige, ali imaju veliki značaj za kontinuitet javnog bilježenja, regionalnu saradnju, lokalnu memoriju i kulturnu vidljivost zajednice. U ovu cjelinu spadaju časopisi, zbornici, edukativni materijali i platformski projekti koji su doprinijeli širenju javnog prostora za teme identiteta, kulture i manjinskih prava.

R. br.	Naziv publikacije / projekta	Tip izdanja	Značaj
1.	<i>The Zupci Times</i>	Zbornik / časopis	Zajednički projekat sa Hrvatskim nacionalnim vijećem; primjer manjinske saradnje i društvene kohezije
2.	<i>Avaž Muslimana</i>	Časopis	Periodika posvećena pitanjima Muslimana u Crnoj Gori
3.	<i>Glas Mrkojevića</i>	Časopis / lokalna publikacija	Lokalna baština, identitet i kultura Mrkojevića
4.	<i>Edukacija o nacionalnoj posebnosti Muslimana Crne Gore</i> – mr Kadrija Kurpejović	Publikacija / edukativni materijal	Edukacija o identitetu i nacionalnoj posebnosti Muslimana
5.	<i>Glas Kurpejovića</i>	Projekat / časopis / platforma	Platforma povezivanja, razmjene i afirmacije lokalne baštine

5. Promocije knjiga i javna bibliotečka dostupnost

Savjet nije samo finansijski ili izdavački podržavao publikacije, već ih je javno predstavljao kroz promocije, sajmove knjiga, kulturne programe i druge oblike javne prezentacije. Na taj način knjige i autori nijesu ostajali zatvoreni u uskom stručnom krugu, već su predstavljani široj javnosti, čime je dodatno jačana kulturna vidljivost Muslimana u Crnoj Gori.

R. br.	Autor / nosilac aktivnosti	Naslov publikacije/ događaja	Oblast / značaj
1.	Alen Muhić	<i>Ja sam Alen</i>	Promocija knjige kao javni dijalog o humanizmu, traumi i kulturi sjećanja
2.	Dragan Popadić	<i>Odsjaji Kur'ana</i>	Promocija islamske duhovne tradicije u duhu međuvjerskog poštovanja
3.	Savjet Muslimanskog naroda Crne Gore	Nastup na Internacionalnom sajmu knjiga u Podgorici 2024.	Javna prezentacija biblioteke i izdavačke produkcije Savjeta
4.	Savjet Muslimanskog naroda Crne Gore	Nastup na Internacionalnom sajmu knjiga u Podgorici 2025.	Nastavak javne dostupnosti i promocije izdavačke djelatnosti

Napomena: Pregled obuhvata publikacije, izdanja, časopise, zbornike, promocije i izdavačke projekte koji se u monografiji navode kao dio izdavačke, kulturne, naučno-istraživačke ili promotivne podrške Savjeta Muslimanskog naroda Crne Gore.

REVIJA MUSLIMANA CRNE GORE

ČASOPIS ZA KULTURU I OBRAZOVANJE MUSLIMANA CRNE GORE

Časopis je registrovan kod
Ministarstva kulture,
pod rednim brojem 769,
16.10.2013.

www.savjetMuslimana.com

DECEMBAR 2017. BROJ 11.

BESPLATAN PRIMJERAK

CRNA GORA JE NAŠA JEDINA DRŽAVA

*Intervju sa Sabrijom Vulićem,
predsjednikom
Savjeta Muslimana Crne Gore*

MRKOJEVIĆI

Osman Grgurević

RECEPTI

*Iz kuhara Adaleta Bibezić
"Tradicionalna babina kužina"*

KATASTAR MUSLIMANSKIH GROBALJA OPŠTINE PLJEVLJA

LJUBAV I ODVAJANJE

Tarik Ramadan

Prilog 7: Foto-arhiva i vizuelna dokumentacija rada Savjeta (2008–2025)

7.1. Elektorske i konstitutivne sjednice

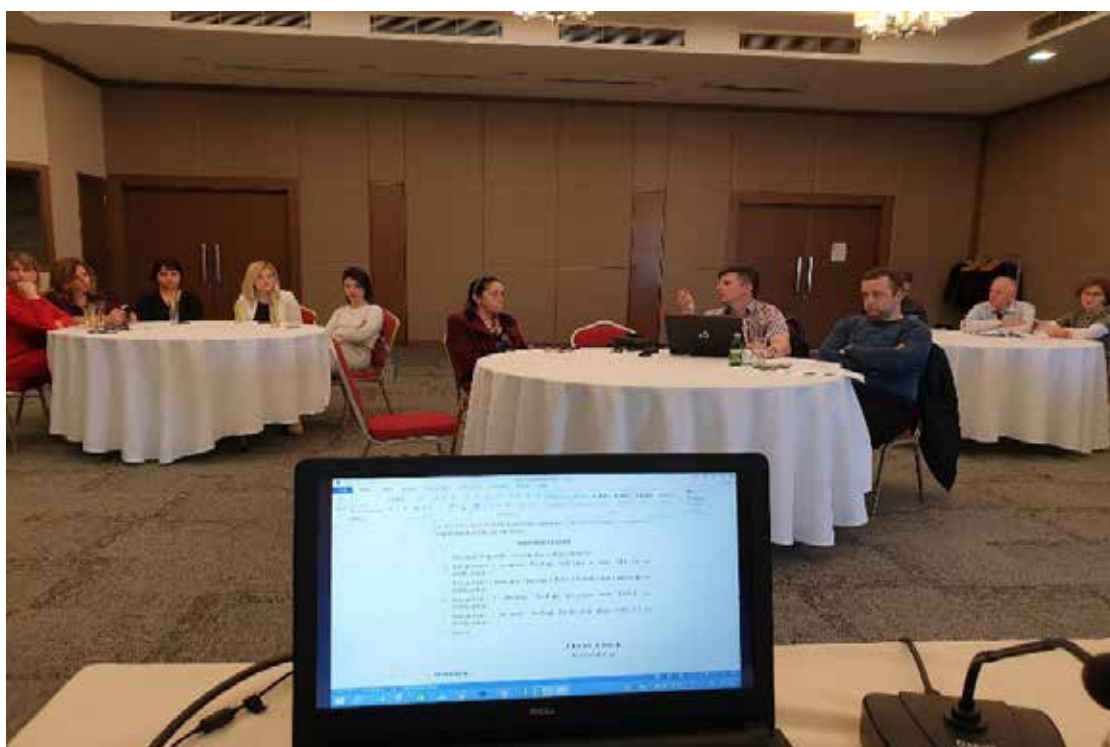

Konstitutivna sjednica IV saziva Savjeta, 12.02.2022. godine

12.03.2023. održana je III sjednica IV saziva Savjeta Muslimanskog naroda

Treća sjednica III saziva Savjeta, 24. mart 2019

7.2. Radni sastanci i sjednice Savjeta

7.2. Institucionalna saradnja

Sastanak sa premijerom Miloškom Spajićem – 1. novembar 2023. Godine

Evropske komisije za zaštitu nacionalnih manjina - 10. novembar 2023. godine

NVU „Građanski aktivizam” su u sklopu aktivnosti na projektu „Društvo svih naroda” podržanog od strane Ministarstva ljudskih i manjinskih prava, posjetili Savjet Muslimana Crne Gore. 1. avgust 2023. godine.

22. jul 2022

Proslava 13. jula 2020. godine, Vila Gorica, Podgorica

Sastanak sa reisom Islamske zajednice Crnoj Gori, g-dinom Rifatom Fejzićem, Podgorica, 10.jun 2021. godine

7.3. Kulturne manifestacije

Savjet Muslimanskog naroda Crne Gore ima čast i zadovoljstvo da Vas pozove na

SVEČANU AKADEMIJU

Povodom Dana nacionalnih Muslimana Crne Gore

20.06.2025. u 20:00 časova,
Sala Kulturnog centra nacionalnih Muslimana,
Bohinjska 29, Podgorica (Stari Aerodrom)

S poštovanjem,
Predsjednik Savjeta MNCG
Sabrija Vulić

Molimo Vas da potvrdite dolazak putem SMS/Viber poruke na broj 067 223 428 ili
e mailom na adresu savjetmncc@gmail.com

Obilježavanje jubileja – 10 godina rada Savjeta

Polaganje vijenaca i kultura sjećanja

Iftari i društveno-vjerski susreti

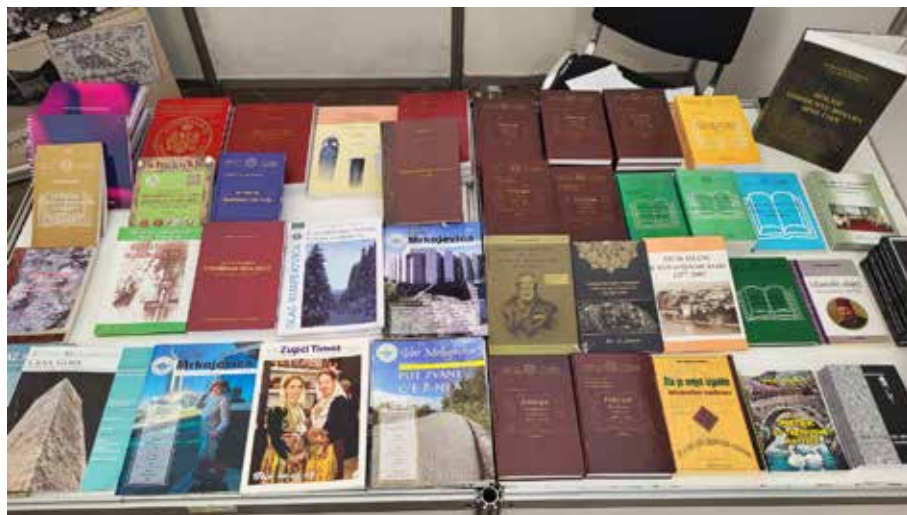

Sajam knjiga i promocija izdavačke djelatnosti

Druženja i neformalni susreti

ISBN 978-9911-601-01-8

9 789911 601018

ISBN 978-9911-601-01-8

9 789911 601018